

Red. Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt

Konstruktioner i finlandssvensk syntax.

Skriftspråk, samtal och dialekter

SKRIFTER UTGIVNA AV SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND
NR 716

Konstruktioner i finlandssvensk syntax

Skriftspråk, samtal och dialekter

RED. CAMILLA WIDE
OCH BENJAMIN LYNGFELT

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2009

Utgiven med stöd ur Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond
inom Svenska litteratursällskapet i Finland

© Författarna och Svenska litteratursällskapet i Finland 2009
www.sls.fi

Detta verk är licensierat under Creative Commons
Erkännande-Ickekommersiell-IngaBeredningar 4.0 Internationell
(CC BY-NC-ND 4.0).

Omslag och typografi Antti Pokela
Ombrytning Peter Nylund/Oy KPR media Ab
Satt med typsnitten Arno (brödtext) och Myriad (rubriker)
ISBN 978-951-583-173-6 (tryckt utgåva)
ISBN 978-951-583-445-4 (pdf), URN:NBN:fi:sls-978-951-583-445-4
Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland
ISSN 0039-6842
UDK 803.979

Innehåll

Projektet <i>Svenskan i Finland</i>. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv	7
--	---

Svenskan i Finland, grammatiken och konstruktionerna <i>Camilla Wide och Benjamin Lyngfelt</i>	11
--	----

I. Argumentstruktur

Konstruktioner med <i>åt</i> i ett jämförande perspektiv <i>Nina Martola</i>	47
--	----

Konstruktionsmönster vid bitransitiva verb i finlandssvenska och sverigesvenska samtal <i>Beatrice Silén</i>	77
--	----

<i>Komma</i> som partikelverb ur ett diakroniskt perspektiv <i>Pirjo Söderholm</i>	105
--	-----

II. Samtal och interaktion

Frasen <i>de e bra</i> i samtal på svenska <i>Mona Forsskåhl</i>	125
--	-----

Negationen <i>inte</i> i satsens spets – <i>Int e de ju rimlit</i> <i>Jan Lindström</i>	163
---	-----

III. Dialekter

Att eller inte att efter hjälpverbet börja

Bruket hos finlands- och sverigesvenska elever
i jämförelse med standardspråk och dialekt

Siv Björklund

193

Sydösterbottnisk genitivsyntax

Ann-Marie Ivars

221

Bestämd artikel i finlandssvenska dialekter

Camilla Wide

247

Författarpresentationer

295

Publikationer inom projektet *Svenskan i Finland*.

Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv

297

Projektet *Svenskan i Finland*. *Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv*

Denna volym presenterar forskning som utförts inom ramen för projektet *Svenskan i Finland*. *Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv* som pågick vid Svenska litteratursällskapet i Finland åren 2003–2006. Projektet finansierades med medel ur Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II. Det initierades och planerades av språkvetenskapliga nämnden. En arbetsgrupp bestående av docent Jan Lindström, professor Anne-Marie Londen, professor Marianne Nordman, professor Marketta Sundman och professor Jan-Ola Östman utarbetade 2001–2002 en projektplan som utgjorde grunden för utlysningen av fyra treåriga forskarbefattningar våren 2003.

Enligt forskningsplanen var syftet med projektet ”att beskriva strukturella, särskilt syntaktiska företeelser i det svenska språket i Finland så som de kan iaktas i autentiskt språkbruk”. Beskrivningen skulle bygga på systematiska studier av befintliga tal- och skriftspråkskorpusar och utgå från forskningsrön inom kontaktlingvistik, konstruktionsgrammatik och interaktionell lingvistik. Forskningsämnena avgränsades inte explicit i forskningsplanen. Däremot presenterades ett antal idiomatiska samt lexikala och syntaktiska konstruktioner som exempel på vad de som antogs till projektet kunde studera, t.ex. traditionella finlandismer (*på basen av, jag faktiskt trivs där*), idiomatiska allmänsvenska uttryckssätt (*vackert och vackert*), dialektala fenomen (*jeer–ije; jeer–täär; jeer–hiit–jaan*), konstruktioner typiska för talat språk (t.ex. bruket av demonstrativa pronomen) och konstruktioner med motsvarigheter i finskan (*han undrade att var dom egentligen såna*).

Forskningsplanen för projektet *Svenskan i Finland* samt den öppna utlysningen av forskarbefattningarna bäddade för ett brett perspektiv på begreppen svenskan i Finland, syntaktiska drag och jämförande perspektiv. Som bidragen i denna volym visar kom forskningen, vilket även efterlystes i forskningsplanen, att handla om olika genrer, såväl tal och skrift som informellt och formellt språkbruk. Även de finlandssvenska dialekterna fick en central roll i projektet. Det jämförande perspektivet i projektet kom att handla om variation mellan olika varieteter, skillna-

der mellan tal och skrift, likt och olik i förhållande till sverigesvenskan och kontakt med finskan. Det breda perspektivet möjliggjorde en dialog mellan olika forskningstraditioner och forskningsperspektiv, vilket var berikande. Samtidigt utgjorde tanken om språket som en uppsättning holistiska grammatiska konstruktioner en förenande faktor som forskarna inom projektet återkom till i så gott som varje diskussion och text.

Inom projektet arbetade fyra forskare på heltid under tre års tid: docent Camilla Wide (koordinator, post doc-forskare), fil.dr Siv Björklund (post doc-forskare), fil.lic. Mona Forsskåhl (doktorand) och fil.kand. Nina Martola (doktorand). Fil.dr Beatrice Silén var anställd inom projektet våren 2004 och deltog därefter aktivt i projektets verksamhet under återstoden av projekttiden. I januari 2005 anställdes fil.dr Benjamin Lyngfelt (Göteborgs universitet) på deltid fram till projektets slut för att bidra med ett sverigesvenskt perspektiv på finlandssvenskan. Inom projektet arbetade även tre forskningsassistenter under två månader var: fil.stud. Johanna Österbro (2004), fil.stud. Magnus Brenner (2005) och fil.mag. Helena Palmén (2005). Efter projekttiden har Camilla Wide arbetat med denna projektantologi inom ramen för ett forskardoktorprojekt finansierat av Finlands Akademi. Benjamin Lyngfelts arbete med antologin har bedrivits inom ramen för en forskartjänst vid Svenska Akademien och Kungliga Vitterhetsakademien, med ekonomiskt stöd från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse.

Eftersom projektet inte hade någon extern projektledare kom projektkoordinatorn Camilla Wide även att fungera som vetenskaplig ledare för projektet. En vetenskaplig referensgrupp bestående av Wide samt Marketta Sundman och Jan Lindström skapades våren 2003 för att planera verksamheten inom projektet. De två sista åren spelade även Benjamin Lyngfelt en viktig roll för projektets vetenskapliga profilering.

Under projektets gång anslöts även ett antal associerade forskare till projektet: professor Ann-Marie Ivars (Helsingfors universitet), doktorand Ulrika Kvist Darnell (Stockholms universitet), docent Jan Lindström (Helsingfors universitet), fil.dr Michaela Pörn (Åbo Akademi, Vasa) och fil.dr Pirjo Söderholm (Joensuu universitet). Flera av de associerade forskarna deltog aktivt i projektets verksamhet och deltar även med uppsatser i denna volym.

Inom projektet *Svenskan i Finland* hölls sammanlagt 30 projektmöten. Därtill anordnades åtta seminarier. Som inbjudna föreläsare och kommentatorer fungerade bl.a. Lars-Gunnar Andersson, Jan Anward, Peter

Auer, Mirjam Fried, Susanna Karlsson, Jaakko Leino, Per Linell, Erika Lyly, Urpo Nikanne, Jenny Nilsson, Pirkko Nuolijärvi, Mikael Reuter, Maria Toporowska-Gronostaj och Jan-Ola Östman.

En orsak till att projektet *Svenskan i Finland* upplevdes som lyckat och inspirerande av forskarna är enligt vår bedömning mångfalden och öppenheten i forskningsplanen som möjliggjorde ett möte mellan forskare med olika bakgrund. Samtidigt skapade den teoretiska vinklingen av projektet mot konstruktionsgrammatik, interaktionell lingvistik och kontaktlingvistik en koherent gemensam stomme. Vi hoppas att denna volym ska avspegla det öppna och konstruktiva forskningsklimatet i projektet och ge upphov till vidare diskussioner kring mångfalden i finlandssvenskans struktur.

Vi vill rikta ett stort tack till Svenska litteratursällskapet som finansierade projektet och skapade de mest gynnsamma förutsättningar för att uppnå ett lyckat resultat. Tack också till Finlands Akademi, Svenska Akademien och Kungliga Vitterhetsakademien, som gett oss möjlighet att arbeta med denna antologi efter projekttidens slut. Språkvetenskapliga nämnden vid SLS, som initierade projektet, författade projektplanen och ansökte om pengar för det, visade ett stort intresse och engagemang under hela projektperioden, vilket vi är ytterst tacksamma för. Ett särskilt tack vill vi rikta till språkvetenskapliga nämndens tidigare ordförande Marika Tandefelt, professor Jan Lindström och professor Marketta Sundman, som alla engagerade sig starkt för projektet såväl under planeringen, ansökningsskedet som själva projektperioden. Därtill vill vi tacka kanslichef Magnus Pettersson, forskningschef Christer Kuvaja och personalchef Ninny Olin för allt stöd och all hjälp under projektåren vid SLS. Inte minst vill vi också rikta ett stort tack till de anonyma granskarna för deras värdefulla kommentarer samt till redaktionschef Nina Edgren-Henrichson och redaktör Jonas Lillqvist på Svenska litteratursällskapets förlag för all hjälp vid sammanställningen av denna antologi.

Avslutningsvis vill vi varmt tacka projektets medarbetare och alla gästföreläsare för givande och inspirerande bidrag och diskussioner.

Helsingfors och Göteborg 1 oktober 2008
Camilla Wide och Benjamin Lyngfelt

Svenskan i Finland, grammatiken och konstruktionerna

1 Bakgrund

Det har nu förflutit två hundra år sedan Finland skildes från Sverige. I och med att Finland 1809 blev ett storfurstendöme inom det ryska imperiet minskade de officiella kontakterna med Sverige, vilket även innebar att kontakterna med språkutvecklingen i Sverige inte längre var kontinuerliga eller lika omfattande som tidigare. Svenskan hade dock ställning som officiellt språk och myndighetsspråk i Finland en lång tid framöver. Inte förrän 1863 utfärdade kejsar Alexander II ett språkmanifest som innebar att finskan, efter en övergångsperiod på tjugo år, skulle bli ett myndighetsspråk vid sidan av svenskan och användas i frågor som berörde den finskspråkiga befolkningen. Det dröjde sedan fram till 1902 innan finskan formellt blev helt likställd svenskan. Därefter tog dock finskan så småningom över som det dominerande språket i Finland inom administration och kulturliv. Majoriteten av invånarna i det vi i dag kallar Finland har alltid haft finska som sitt huvudspråk och modersmål. (Ahlbäck 1956, Ivars 2006, Reuter 2006a, Tandefelt & Finnäs 2007.)

Att den "finländska svenskan" avvek från svenskan i Sverige hade blivit uppenbart redan före 1809 (Nordenstreng 1903, Solstrand-Pipping 1992). Den egentliga diskussionen kring finlandssvenska särdrag kom dock i gång på allvar först mot slutet av 1800-talet då man började uppmärksamma de s.k. finlandismerna,¹ dvs. svenska ord eller uttryck "som bara eller huvudsakligen används i Finland eller som här används i en annan betydelse än i Sverige" (Reuter 2007:14).² År 1917 publicerade Hugo

1. Se Ahlbäck (1956), Laurén (1985), Solstrand-Pipping (1992, 1993), Ivars (2006), Tandefelt & Finnäs (2007), af Hällström-Reijonen (2005), Thylin (2006).

2. Definitionen inbegriper enligt Reuter (2007:14) "allt från vad man kunde kalla obligatoriska finlandismer (t.ex. officiella ord som *läroplikt* och *samkommun* och matord som *knackkorv* och *leverlåda*) till olämpliga översättningslån som 'genomval' (direktval), 'lastbilstrafikant' (åkare, trafikidkare) och 'taltur' (inlägg, anförande), liksom också mindre rekommendabla skrivsätt som 'denhär' (den här) och genusavvikelser som

Bergroth sitt klassiska verk *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*³ som sammanfattar de avvikelser från svenskan i Sverige som hade iakttagits sedan de sista decennierna under 1800-talet (Reuter 2006a). Tyngdpunkten i Bergroths *Finlandssvenska* ligger på ordförrådet (inklusive mer eller mindre fasta fraser). Syntaxen eller ordfogningen som Bergroth kallar det får dock också en framträdande roll i verket, liksom uttalet. (Se Landqvist 1998 om Bergroths språksyn.)

Det har förflutit mer än 90 år sedan Bergroths *Finlandssvenska* gavs ut. Finlandssvenska särdrag har diskuterats livligt under hela denna tid. Trots detta verkar det som om våra uppfattningar om finlandssvenskan fortfarande i hög grad bygger på Bergroths iakttagelser. Detta gäller i synnerhet syntaxen, som är påfallande lite utforskad även om värdefulla iakttagelser gjorts bl.a. av Olav Ahlbäck (1956), Mikael Reuter (t.ex. 2006c),⁴ Birger Liljestränd (1985), Ingegerd Nyström (t.ex. 1988, 1993) och Christina Melin-Köpilä (1996).

När projektet *Svenskan i Finland. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv* planerades var det därför naturligt att lägga tyngdpunkten just på syntaxen. Emellertid definierades *syntax* bredare än traditionell 'satslära', genom projektets teoretiska utgångspunkt i konstruktionsgrammatik och interaktionell lingvistik. Inom konstruktionsgrammatiken dras ingen skarp gräns mellan lexikala och syntaktiska element i språket, utan en konstruktion kan lika väl utgöras av ett enskilt ord som av en kombination av ord, fraser eller satser. Inom interaktionell lingvistik studeras språkliga strukturer i ett betydligt vidare sammanhang än som enskilda satser eller meningar.

Projektet *Svenskan i Finland* kom sålunda att resultera i en mängd studier med olika infallsvinklar på finlandssvensk syntax. Föreliggande volym presenterar en del av dessa arbeten (en fullständig förteckning återfinns sist i boken). I detta inledande kapitel belyser vi den gemensamma

'ett botten' (en botten)": (För en genomgång av olika typer av finlandismer, se Reuter 1987, 1992.) Språkdrag som klart beror på inflytande från finskan kallas fennicism. (NE s.v. *finlandssvenska*.)

3. Bergroth hade redan tidigare inlett sitt arbete för att bevara svenskan i Finland som en del av det svenska språket i en serie artiklar i Svenska folkskolans vänners kalender under åren 1910–1913 (*Biografiskt lexikon för Finland* s.v. *Bergroth, Hugo*, Laurén 1985:43f.).

4. Se även *Reuters rutor* (Reuter 1992, 1996, 2007). Samtliga rutor och ett sökregister finns på adressen <<http://www.kotus.fi/index.phtml?l=sv&s=2016>>.

bakgrunden till de enskilda studierna, relaterar dem till olika aspekter av svenskan i Finland och introducerar projektets teoretiska utgångspunkter.

Vår inledning är tredelad. I avsnitt 2 diskuterar vi olika aspekter av svenskan i Finland: finlandssvenskt språkbruk i tal och skrift, de finlandssvenska dialekterna, kontakten med finskan och den historiska utvecklingen. Därefter presenterar vi i avsnitt 3 de teoretiska perspektiv som stod i fokus i projektet *Svenskan i Finland*, dvs. konstruktionsgrammatik, interaktionell lingvistik och i viss mån kontaktlingvistik. Avsnitt 4 lyfter fram hur de enskilda studierna förhåller sig till frågorna i avsnitt 2–3. Avslutningsvis presenteras bokens uppläggning i avsnitt 5.

2 Svenskan i Finland

Finlandssvenska är ett mångtydigt och problematiskt begrepp. Termen *finlandssvenska* används i dag av många, inte minst i Sverige, som en sammanfattande term för den svenska som talas i Finland (jfr t.ex. Landqvist 1997). Begreppet, som inte etablerades förrän i början av 1900-talet då Hugo Bergroth lanserade det (Solstrand-Pipping 1993),⁵ tolkas emellertid av fackmän ofta mer snävt som 'den överregionala svenska som används av svenskspråkiga finländare' (Reuter 1987, Nikula 1988, Solstrand-Pipping 1993, NE s.v. *finlandssvenska*⁶). Man ser då *finlandssvenska* som en parallell till *rikssvenska*.⁷ Med en sådan utgångspunkt faller finlandssvenska dialekter, stadsmål, slang, ungdomsspråk m.m. utanför begreppet finlandssvenska. Däremot täcks de av det överordnade begreppet svenskan i Finland (t.ex. Ahlbäck 1956, Loman 1998).⁸

Benämningen *svenskan i Finland* är emellertid också problematisk. Dels kan man med termen förstå all svenska som talas och skrivs i Finland (Nikula 1988), dvs. även svenska som inlärts t.ex. i skolan av personer med något annat förstaspråk (i de flesta fall finska). Dels är termen

5. För etableringen av benämningen *finlandssvensk* för person i början av 1900-talet, se t.ex. Rask (1999).

6. Artikelnen är skriven av Mikael Reuter.

7. Jämförelsen är inte helt rättvisande eftersom finlandssvenska i denna bemärkelse fungerar som ett riksspråk inom Finland, men inom hela det svenska språkområdet snarare utgör ett regionalt standardspråk (jfr NE s.v. *regionalt standardspråk*).

8. Det projekt som denna volym är ett resultat av heter följaktligen *Svenskan i Finland*, inte *Finlandssvenska*.

strukturellt otymplig och kan t.ex. inte avledas till adjektiv (jfr däremot *finlandssvensk*). Inte heller matchar den termen *sverigesvenska*, som i synnerhet i finlandssvenska sammanhang ofta används för att göra jämförelser med svenskan i Sverige mer generellt. Därtill är termen problematisk då man som i denna volym behandlar ett kontinuum av språkliga varieteter som inte helt entydigt låter sig grupperas som antingen standardspråk eller dialekt.

I vår inledning till volymen har vi därför valt att använda termerna *finlandssvenska* och *finlandssvensk* som motsvarigheter till *sverigesvenska* och *sverigesvensk* då vi diskuterar språkliga fenomen och språkliga särdrag hos svenskan i Finland jämfört med svenskan i Sverige. Därtill använder vi oss av termen *finlandssvenskt språkbruk*, som bl.a. Reuter (1987) förespråkar. Termen *svenskan i Finland* använder vi främst när vi beskriver svenskan i Finland mer generellt, t.ex. det svenska språkets ställning i Finland.

En av de centrala frågorna i diskussionen kring finlandssvenska särdrag är skillnaderna mellan tal och skrift. Vad gäller (standard)skriftspråk ska finlandssvenska texter följa samma norm som de sverigesvenska, medan informellt talspråk i princip inte regleras. Vi inleder därför diskussionen kring svenskan i Finland med dikotomin tal/skrift i avsnitt 2.1. Därefter diskuterar vi dialekter i avsnitt 2.2, kontakten med finskan i avsnitt 2.3 och diakrona aspekter på svenskan i Finland i avsnitt 2.4.

2.1 Tal och skrift

I sin språkspalt i *Hufvudstadsbladet*, ”Reuters rutor”, konstaterar Finlands ledande språkvårdare Mikael Reuter följande den 27 mars 1996 (som svar på en insändare i samma tidning en vecka tidigare):

Jag har aldrig talat för att vi skall försöka använda rikssvenskt uttal, och jag har alltid hävdat att vi skall bevara finlandssvenskans särart också när det gäller många av de genuint finlandssvenska orden och uttrycken främst i vardagsspråket. Men i sakprosa, allt från juridisk och ekonomisk facktext till neutrala tidningsartiklar, har vi inget behov att uttrycka oss provinsialt. Där får vi inte låta finlandssvenskan bli en avart fylld av nödtorftigt försvenskade finska ord och uttryck [...].

Kort sagt: jag kommer så länge jag lever att fortsätta tala om *rosk* och *roskis* i mitt privata vardagsspråk, men de orden platsar varken i

en lag om avfallshantering eller i årsredovisningen från ett företag i sophanteringsbranschen. (Reuter 2007:12.)

Citatet beskriver på ett illustrativt sätt hur det svenska skriftspråket i Finland ska följa normerna i Sverige. Principen har, alltsedan språkvårdsdebatten startade i slutet av 1800-talet, varit att den svenska som skrivs i Finland helst ska vara så icke-provinsiell som möjligt, dvs. skilja sig så lite som möjligt från den svenska som skrivs i Sverige. Det är sålunda framför allt i (vardagligt) talspråk som de finlandssvenska särdragen lever och utvecklas fritt. Det är också där de upplevs som uttryck för en lokal kultur eller för en finlandssvensk identitet om man så vill.

Finlandssvenskans mest påtagliga och genomgripande kännetecken faller helt inom talspråkets domän, nämligen prosodin. Det en sverigesvensk främst förknippas med finlandssvenskan är den karakteristiska satsmelodin, som bl.a. utmärks av frasbetoning där sverigesvenskan snarare har satsbetoning (Leinonen, Vihanta & Pitkänen 1990, Kuronen & Leinonen 2001, 2008).⁹ På sätt och vis är det förvånande att denna genomgripande skillnad inte avspeglas mer i grammatiken. Eftersom satsbetoning är ett av sverigesvenskans främsta sätt att markera informationsstruktur – t.ex. vad som är gammal, ny och fokuserad information – kunde man vänta sig att finlandssvenskan utvecklade egna sätt att signalera sådant. En uttrycksmöjlighet som ligger nära till hands är ledföljd, som är finskans främsta sätt att signalera informationsstruktur. Ändå ser man påfallande små skillnader mellan sverigesvensk och finlandssvensk ledföljd. Finlandssvenskan visar något större flexibilitet i placeringen av adverbial och partiklar (t.ex. Bergroth 1928:16off., Melin-Köpiälä 1996:176ff.), men i övrigt ter sig syntaxen närmast identisk.

Över huvud taget verkar finlandssvenska (åtminstone i betydelsen 'icke-regionalt riksspråk') inte uppvisa några genomgripande skillnader gentemot sverigesvenska i fråga om just syntaxen (Reuter 1997:105, 2006a:43, Ivars 1991:5). Detta torde hänga samman med den långa och konsekventa strävan att följa samma skriftspråksnormer, då den centrala grammatiken i hög grad är gemensam för tal och skrift. De skillnader man

9. Andra utmärkande prosodiska drag är kortstavighet, dvs. betonade korta stavelser där sverigesvenskan har antingen lång vokal eller lång konsonant, samt avsaknad av betydelseskiljande ordaccent (*pålen* och *Polen* uttalas alltså likadant i finlandssvenskan). Det sistnämnda med undantag för västligaste Åland och västra Nyland (Harling-Kranck 1998:142; för accenten i västra Nyland, se Selenius 1972, Berg 2004).

finner handlar i stället mer om enskildheter, antingen rent lexikala företeelser eller mer begränsade syntaktiska drag. Det är till stor del just sådana syntaktiska drag som behandlas i denna volym.

Ett fenomen som ofta lyfts fram i diskussioner kring särfinlandssvenska drag är bruket av prepositionen *åt* (Bergroth 1917, 1928, Ahlbäck 1956, Reuter 1989, 1993, 1996, Melin-Köpilä 1996, Nyström 1995, Martola 2007). Prepositioner anses även mer allmänt som ett område där det finlandssvenska språkbruket avviker från det sverigesvenska (Bergroth 1928, Hannus 1994, Nyström 1995, Reuter 1997).¹⁰ I denna volym behandlas *åt* av Martola och prepositioner mer allmänt av Silén. Andra typiska egenheter inom finlandssvensk syntax som ofta lyfts fram är som redan nämnts placeringen av partiklar (t.ex. *sätta ner sig, ta boken fram*, Kvist Darnell & Wide 2002)¹¹ och adverbial (Ahlbäck 1956, Nyström 1988, 1991, 1993) samt t.ex. bruket av hjälpverb (t.ex. *skulle, borde, männe*, Ahlbäck 1956, Reuter 2006c) och konjunktioner som *fast* och *att* (se Lindström 2003). Inte minst bruket av *att* vid subjektsextraktioner (t.ex. *Vem tror du att kommer?*, Reuter 2006b) är anmärkningsvärt, då det inte bara är ogrammatiskt i sverigesvenska (*Språkriktighetsboken*, s. 307) utan också udda ur ett allmänt språktypologiskt perspektiv (se t.ex. Löwenadler 2007). Alla dessa drag förekommer i både tal och skrift, om än i högre grad i talspråket.

Mer utmärkande för just talspråket är bruket av diskurspartiklar som *nog* och *nå*, som har uppmärksammats i ett stort antal studier under 1990- och 2000-talen. Denna typ av fenomen är ganska väl undersökta tack vare den interaktionella lingvistikens starka ställning i främst Helsingfors (se vidare avsnitt 3.1). Exempelvis har Mirja Saari i ett flertal arbeten lyft fram pragmatiska och interaktionella funktioner hos finlandssvenska diskurspartiklar, bl.a. i en artikel från 1995 där hon diskuterar sverigesvenska och finlandssvenska samtalsstrategier och visar hur t.ex. hälsningar, tilltal, komplimanger och garderingar uttrycks på olika sätt av svenskspråkiga i Sverige och Finland.

Skillnaden mellan tal och skrift görs annars inte alltid explicit i översikter av finlandssvenska särdrag. När Bergroth (1917, 1928), Reuter (1987)

10. Detta brukar förklaras med inflytande från finskan, då svenskans prepositioner i viss mån motsvarar olika kasus i finskan. Se vidare avsnitt 2.3.

11. Man kan i och för sig diskutera om *ner* och *fram* utgör partiklar eller snarare adverbial i exemplet. De utgör emellertid inga typiska adverbial, syntaktiskt sett.

och Ivars (1991) diskuterar på vilket sätt finlandssvenskan skiljer sig från rikssvenskan inkluderar de både tal och skrift – men talet är då snarast icke-dialektalt högspråk (jfr ovan om begreppet finlandssvenska samt Reuter 2006a). Nyström (1988, 1993) och Melin-Köpilä (1996) avser dock uttryckligen skriftspråk när de diskuterar typiskt finlandssvenska drag.

Tyngdpunkten i flera av studierna som presenteras i denna volym ligger däremot på vardagligt talspråk, antingen i dialekter (Ivars, Wide) eller i finlandssvenskt talspråk mer allmänt (Forsskåhl, Lindström, Silén). Mer skriftspråkligt orienterade studier presenteras av Martola och Söderholm, medan Björklund undersöker både tal och skrift. Frågan om tal och skrift vad gäller finlandssvenskan diskuteras vidare i avsnitt 4.2 nedan.

2.2 Dialekt och standardspråk

En viktig aspekt att beakta då man diskuterar det talade språket hos svenskspråkiga finländare är dialekterna. Man räknar vanligtvis med tre skikt inom den talade svenskan i Finland: lokal dialekt (sockenmål), lokalt stadsmål och standardspråk (Ivars 2007:27, *Uppslagsverket Finland* s.v. *svenskan i Finland*).

De finlandssvenska dialekterna är främst besläktade med dialekterna i Uppsverige (Uppland, Södermanland, delar av Västmanland, Gästrikland och Dalarna) och Västerbotten. De har allmänt taget en ålderdomlig karaktär och många dialekter bevarar drag som kortstavighet (t.ex. *bik/bek* 'beck', *gripan/grepan* o.d. 'handtag'), överlånga stavelser (*bo:dd* 'bodde') och diftonger (*stein/stäin* 'sten'). (Ivars 2007:27f., *Uppslagsverket Finland* s.v. *svenskan i Finland*.) Böjningssystemet uppvisar precis som svenskt standardspråk (och mellansvenskt och uppsvenskt talspråk) avsevärd förenkling i förhållande till äldre svenska, bl.a. vad gäller kasusböjning och numerusböjning (Ahlbäck 1956:12). Samma torde gälla syntaxen. Detta innebär emellertid inte att syntaxen i de finlandssvenska dialekterna skulle se ut som i standardspråket. De finlandssvenska dialekterna uppvisar en rad grammatiska konstruktioner och användningar av konstruktioner som inte förekommer i standardspråket (Ivars, Wide).

De finlandssvenska dialekterna har generellt sett bevarat en starkare ställning än de sverigesvenska (Bandle 1982, Reuter 2006a). Närmare hälften av dagens finlandssvenskar har någon dialekt som modersmål (NE s.v.

*finlandssvenska dialekter*¹²). Fram till 1800-talets början talades dialekt allmänt av såväl allmoge som ståndspersoner (Hipping 1847:1079). Därefter blev skriftspråkets påverkan starkare, vilket resulterade i att högspråket fick en hög prestige bland allmogen samtidigt som dialekterna tappade status särskilt hos överklassen. I slutet av 1800-talet hade utvecklingen i Nyland, östra Åboland och i viss mån Österbotten gått så långt att allmogen kunde både högspråk och dialekt: dialekt talade man med likar och högspråk med herremän (Ivars 2006; se även Loman 1998).

Under större delen av 1900-talet var inställningen till dialekter sval, men sedan 1970-talet har deras status höjts (Reuter 2006a), och dialekterna är fortfarande livskraftiga i många delar av det svenskspråkiga Finland. Detta gäller i synnerhet Österbotten där dialekterna snarast varit på frammarsch under de senaste åren och börjat användas i nya domäner, t.ex. inom litteratur och teater, chattande och sms (Ivars 2003:60, Wiik 2002:31f.). Visserligen förekommer dialektutjämning även i Österbotten (Ivars 2003:62, Wiik 2002:29ff.), men där finns enligt Ivars (2003:52) inte ”några tecken som bär förbud om de traditionella dialekternas snara undergång”.

I södra Finland har dialektutjämningen gått längre än i Österbotten (jfr Ivars 2003:61, 77, 2007:29f.), längst har den gått i Helsingfors och omkringliggande urbana områden. På Åland, i Åboland och i Nyland går utvecklingen mot nya dialekter med större regional och stilistisk räckvidd än de traditionella dialekterna, men styrkan i utjämningen varierar från trakt till trakt. I östra Nyland t.ex. är de lokala dialekterna bättre bevarade än längre västerut. Ivars (2003:51) konstaterar att det allmänt taget i Finland råder ”en situation där dikotomin standardspråk/dialekt har gått över i en struktur där dialekt och standardspråk bildar ytterpolerna i ett kontinuum”. Mellanvarieteter i form av lokala stadsmål har sannolikt funnits sedan 1700- och 1800-talen. Kännetecknande för dagens situation i södra Finland är att nya *regionala dialekter* håller på att växa fram, något som avspeglas även i språkbrukarnas syn på sitt eget språk (Ivars 2003:60ff.).

Regionalisering av språket innebär inte att standardspråket tar över, utan anpassningen berör såväl dialekt som standardspråk. Å ena sidan konvergerar dialekterna mot standardspråket genom att ge upp lokala särdrag, å andra sidan konvergerar standardspråket i regionerna mot dialek-

12. Artikeln är skriven av Peter Slotte.

terna genom att ta upp traditionella drag ur dessa (Ivars 2003:52; jfr Auer & Hinskens 1996). Exempel på det senare är bruket av kortformer som *köpt* 'köpte', *kast in* 'kasta in' och oböjda predikativa attribut som *de är glad* 'de är glada' (Ivars 2003:57). Många finlandismer, som inte uppfattas som dialektdrag i dag utan snarare som allmänna drag i finlandssvenskt språkbruk (*huse* 'huset', *kommi* 'kommit', *prata* 'pratade', *int* 'inte' m.fl., jfr NE s.v. *finlandssvenska*), härstammar ursprungligen från dialekterna. I detta sammanhang bör även nämnas att många drag i det för sverigesvenskar exotiska finlandssvenska uttalet (jfr ovan), särskilt fenomen som kortstavigheten i spontant talspråk, också är ett resultat av växelverkan mellan standardspråk och dialekt – och kontakt med finskan (se Reuter 1982).

Standardspråket (främst sverigesvensk standard) utgör ofta jämförelseobjektet vid undersökningar av dialektala fenomen, även om dialektforskningen traditionellt eftersträvat att beskriva dialekterna som språkssystem i sig, inte som avvikelser från standardspråket. Förhållandet mellan traditionella dialektformer och former med ursprung i standardspråket är givetvis intressant att studera då man vill få ett grepp om hur långt en utjämnings- eller regionaliseringsprocess gått. Kontakten med standardspråket är emellertid inte den enda kontaktsituation som leder till en spridning av språkliga strukturer. Också kontakt mellan olika dialekter (Trudgill 1986) kan leda till en spridning av grammatiska mönster till ett större geografiskt område. Detta fenomen kan iakttas bl.a. i de uttryck för bestämdhet som diskuteras av Ivars och Wide i denna volym. Vi återkommer till dialekternas roll i avsnitt 4.4.

2.3 Kontakt med finskan

En ständigt närvarande fråga i diskussionen kring svenskan i Finland är hur finlandssvenskt språkbruk påverkas av den ständiga kontakten med finskan. En kategori av särdrag som lyfts fram i de flesta presentationer av finlandssvenska är *fennicismerna*, dvs. "språkdrag som klart beror på inflytande från finskan" (NE s.v. *finlandssvenska*). Medan vissa finlandismer (t.ex. officiella ord, luckor i ordförrådet) är rent av oundvikliga och många accepteras t.ex. i vardagliga sammanhang (af Hällström & Reuter 2000:9, Reuter 2004; se även Grünbaum 1999), ses fennicismerna som ett direkt hot mot svenskan i Finland.

I början av 1900-talet konstaterar Nordenstreng (1900:195) att länen från finskan inte är särskilt många men visar en tendens att ”förökas i oro-väckande grad”. Han berör även syntaxen i viss mån och ger bl.a. exempel på hur finskan påverkar den svenska som talas i Helsingfors (a.a.:196f.). Enligt Bergroth (1913:134f.) är bildningens språk förhållandevis oberört av finskan. Talspråket och det vardagliga skriftspråket behöver däremot ”renas”.

Sedan början av 1900-talet, då Nordenstreng och Bergroth diskuterade finskans inflytande på svenskan i Finland, har den demografiska situationen för den svenskspråkiga befolkningen i Finland förändrats radikalt. Andelen svenskspråkiga av hela befolkningen i Finland är i dag knappt hälften av vad den var 1910 (5,5¹³ respektive 11,6 %).¹⁴ Sedan Finland började urbaniseras från slutet av 1800-talet (se Tandefelt 1994, 1997), har den finlandssvenska befolkningen dessutom i allt högre grad kommit att bosätta sig eller bli bosatt i tvåspråkiga orter.¹⁵ 1910 bodde nästan 40 % av finlandssvenskarna fortfarande i enspråkigt svenska kommuner. I dag har andelen sjunkit till under 14 %; drygt hälften av finlandssvenskarna lever i dag i kommuner med finska som majoritetsspråk. (Finnäs 2005, Tandefelt & Finnäs 2007.) Samtidigt har andelen tvåspråkiga äktenskap ökat kraftigt (se Tandefelt & Finnäs 2007). Över en tredjedel av de finlandssvenska kvinnorna gifter sig i dag med en finskspråkig man och mer än 40 % av de finlandssvenska männen med en finskspråkig kvinna (Finnäs 2005). Detta innebär dels att en stor del av finlandssvenskarna i dag växer upp i en tvåspråkig hemmiljö, dels att en del av de potentiella finlandssvenskarna blir finskspråkiga eftersom inte alla svenskspråkiga föräldrar i tvåspråkiga hem för vidare sitt modersmål till sina barn (i ungefär en tredjedel av familjerna blir finska det enda språket, se Finnäs 2005:33).

Den förändrade demografiska situationen innebär att allt fler finlandssvenskar har en intensiv kontakt med finskan i sitt dagliga liv. Effekterna av de senaste årtiondenas accelererande utveckling har ännu inte satt sig

13. Statistikcentralen: *Finlands befolkning 2007* (http://www.stat.fi/til/vaerak/2007/vaerak_2007_2008-03-28_sv.pdf).

14. Den minskade andelen beror dels på att antalet finsktalande har ökat, dels på att antalet svensktalande har minskat. Antalet finlandssvenskar har under denna tid sjunkit från ca 340 000 till knappa 290 000.

15. Kommuner kategoriseras som enspråkiga eller tvåspråkiga av administrativa skäl. En kommun är tvåspråkig då minoriteten i kommunen omfattar mer än 8 % av invånarna eller fler än 3 000 personer.

och än mindre dokumenterats, men att detta får inverkan på finlandssvenskan är ofrånkomligt.¹⁶ Den största effekten ligger i själva språkvalet; finska används mer och mer på svenskans bekostnad,¹⁷ och även i sammanhang där man ändå väljer att tala svenska förekommer mycket kodväxling till finska (jfr Saari 1989).

Kontakten med finskan lämnar också spår i den svenska som talas och skrivs i Finland. Liljestränd (1983:15) konstaterar att det finska inflytandet märks ”främst på den lexikala och därefter på den syntaktiska nivån, medan den morfologiska är oberörd”. Bland de finska dragen lyfter han bl.a. fram finskinspirerade genitivfraser (t.ex. *socialdemokraternas stöd stiger, sockrets prispolitik*), tidsuttryck (*nästa sommar* ’kommande sommar’, *i torsdag* ’på torsdag’), bruket av hjälpverbet *skulle* (*Om det bara skulle vara så bra att vi skulle få bidrag från någon nation skulle vi gärna ta emot*) och andra liknande drag som även noterats av andra (se Reuter 2006c för en utförlig genomgång).

Påverkan gäller även andra drag än rent grammatiska. Saari (1995, 1997) ser likheterna mellan finlandssvenskt och finskt språkbruk som ett resultat av att svenskspråkiga och finskspråkiga finländare t.ex. i Helsingfors tillhör samma talgemenskap. Därför följer de även liknande kommunikativa mönster och samtalsrutiner. I språksystemet återspeglas detta t.ex. genom bruket av motsvarande diskurspartiklar i de båda språken (se t.ex. Hakulinen & Saari 1995 om bruket av partiklarna *nu, nog* respektive *nyt ’nu’*).

Det bör slutligen noteras att samspelet med finskan inte bara är en källa till förändring utan också har en konserverande effekt. Äldre svenska språkdrag som är på tillbakagång i sverigesvenskan bevaras ofta längre i finlandssvenskan och det i synnerhet om dessa drag finner stöd av motsvarande bruk i finskan; klassiska exempel inom ordförrådet är *rosk* ’skräp, sopor’ (fi. *roska*) och *semmla* ’fralla’ (fi. *sämpylä*). Detta fenomen diskuteras ofta i debatten kring finlandssvenska särdrag (se t.ex. Bergroth 1928:11f.,

16. Leinonen & Tandefelt (2000, 2007) noterar vissa tecken på begynnande språkförlust hos unga studerande i huvudstadsregionen, specifikt vad gäller idiom och kollokationer. Artiklarna i denna volym behandlar dock inga sådana fenomen, då de undersökta materialen mestadels omfattar talare och skribenter som har vuxit upp i en annan språklig verklighet än dagens finlandssvenska barn och ungdomar (Björklund undersöker visserligen ungdomars språkbruk men inte i relation till finskan).

17. För en diskussion kring implikationerna av detta, se t.ex. Ivars (1999), Höckerstedt (2008).

Ahlbäck 1956:50ff., Reuter 1987, 2006a, Lindström, denna volym). Kontakten med finska ger också upphov till s.k. *tillfälliga fel*, allt från stavfel och ordfel till felaktig ordföljd och andra slag av oriktig meningsbyggnad. Sådana fel kan inte ses som finlandismer i sig, vilket varit fallet i vissa sverigesvenska undersökningar (Reuter 1992:13). Enligt Reuter (1987) är dock frekvensen av tillfälliga fel så utmärkande för finlandssvenska texter att det tillfälliga felet kunde sägas vara en av de vanligaste finlandismerna.

Hur påverkan från finskan syns i finlandssvenskt språkbruk diskuteras i denna volym av Lindström, Martola och Silén. Att det i vissa fall är svårt att fastställa att det handlar om påverkan från finskan snarare än ålderdomligt språkbruk visar bl.a. Martolas studie av prepositionen *åt* och Lindströms studie av spetsställt *inte*. Samspelet mellan finlandssvenskan och finskan diskuteras vidare i avsnitt 4.3 nedan.

2.4 Om språkhistoria och språkförändring

I artikeln om finlandssvenska i *Nationalencyklopedin* konstateras att finlandismerna, dvs. svenska ord och uttryck typiska för svenskan i Finland, har varierande bakgrund:

Många av dem är arkaismer, dvs. språkdrag som tidigare har förekommit i hela det svenska språkområdet. En stor del härrör från finlandssvenska dialekter eller har uppkommit i spontant finlandssvenskt språkbruk. Ett antal är lån från främmande språk, främst tyskan och ryskan. De allra flesta har emellertid uppkommit genom inflytande från finskan, huvudsakligen i form av översättningslån. (NE s.v. *finlandssvenska*.)

Diskussionen kring finlandismer har i hög grad kretsat kring lexikala ord och uttryck, men förutsättningarna är rimligen desamma även för syntaktiska särdrag. Den brokiga bakgrunden till de finlandssvenska särdragen gör språkutvecklingen särskilt intressant även ur en allmänlingvistisk synvinkel. Mer specifikt kan finlandssvenskt språkbruk dels berätta något om äldre skeden i svenskans utveckling, dels – särskilt p.g.a. kontakten med finska och andra språk – visa andra utvecklingstendenser inom svenskan än de som slagit igenom i rikssvenskan.

De flesta studier som diskuterar finlandssvenska särdrag mer i detalj kommer in på de olika utvecklingstendenserna (och kombinationer av dem) som förklaringar till skillnaderna gentemot sverigesvenskan. Så är även fallet i denna antologi.

En ofrånkomlig aspekt på finlandssvenskans utveckling är finskans roll, dels som konserverande, dels som mönsterbildande faktor. Som nämnts ovan tenderar arkaiska drag att konserveras i finlandssvenskt språkbruk. Konserveringen sker emellertid ofta med stöd av finskan, vilket i sin tur kan leda till att de arkaiska dragen vidareutvecklas i finlandssvenskan och får en utvidgad användning i förhållande till äldre svenskt språkbruk. I den här volymen fokuseras denna utvecklingstendens särskilt av Lindström. Samtidigt visar Lindströms bidrag, liksom Forsskåhls, hur utvecklingen av finlandssvenska särdrag inte enbart handlar om ord och grammatik, utan också hänger samman med interaktionella funktioner.

Finskans mönsterbildande roll visar sig t.ex. i realiseringen av informationsstruktur, där tidigare Nyström (1993) och Saari (1997) påvisat likheter i hur informationsstruktur uttrycks i finska och finlandssvenska (till skillnad från sverigesvenska). Denna fråga behandlas här i Siléns bidrag. Hur finlandssvenskans utveckling tvärtom följer samma riktning som sverigesvenskan illustreras i Söderholms bidrag.

En annan central utvecklingstendens i finlandssvenskt standardspråk – dvs. den överregionala varietet som snarast motsvarar rikssvenskan i Sverige – är inflytandet från dialektalt talspråk. Som framgått ovan är dialekterna fortfarande starka i många områden av det svenskspråkiga Finland. Dialektala drag upptogs i finlandssvenskt högspråk redan under den svenska tiden, då Åbo utgjorde maktens centrum i Finland. Generellt verkar dock inflytandet från dialekterna ha ökat när Helsingfors tog över som landets administrativa centralort i början av 1800-talet, dels p.g.a. skilsmässan från Sverige 1809, dels p.g.a. av omplanteringen av det högre Åbospråket i en ny och stark svensk dialektmiljö. Även om Helsingfors svenska befolkning fick tillskott från alla håll i svenskbygderna förblev kärnan i språket nyländsk. Ahlbäck (1956:30) konstaterar:

Inflyttarnas dialektala språk omsmältes i en stadsdialekt, som på lägre plan var övervägande nyländskt färgad men ständigt påverkades och omformades efter mönster från de övre planen. Men samtidigt lyftes i jäsningsprocessen vissa dialektala drag uppåt mot ytan, och

vidare blev stadsspråket en spridningshärd, som mycket starkt påverkade dels de omgivande folkmålen, dels de närmare och fjärrare städernas riksspråksarter.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att svenskan i Finland illustrerar en dynamisk och heterogen språkmiljö. I samspelet mellan sverigesvenskan, de finlandssvenska dialekterna och finskan har finlandssvenskan utvecklats som ett system med stora generella likheter, men också med väsentliga specifika skillnader gentemot svenskan i Sverige.

3 Teoretiska perspektiv

De teoretiska ramarna för projektet *Svenskan i Finland*, och följaktligen för flertalet av artiklarna i denna volym, är konstruktionsgrammatik, interaktionell lingvistik och till viss del kontaktlingvistik. Visserligen varierar det i vilken mån dessa ramar tillämpas explicit i bokens olika artiklar, men de teoretiska perspektiven har hela tiden legat till grund för projektmöten och projektdiskussioner och har därmed på olika sätt präglat samtliga föreliggande arbeten. Nedan presenteras kortfattat konstruktionsgrammatik i avsnitt 3.1, interaktionell lingvistik i 3.2 och kontaktlingvistik i 3.3.

3.1 Konstruktionsgrammatik

Utmärkande för såväl traditionell grammatik som flertalet moderna grammatikteorier är en förhållandevis strikt uppdelning mellan grammatik och lexikon. Språkets regelbundenheter behandlas som grammatiska regler medan allehanda idiosynkrasier hänförs till lexikonet (inklusive idiom, andra mer eller mindre fasta fraser samt de flesta undantag från grammatikreglerna). Inom konstruktionsgrammatiken (CxG; Fillmore, Kay & O'Connor 1988, Goldberg 1995, Croft 2001, Fried & Östman 2004 m.fl.) har man emellertid tagit fasta på att språk omfattar ett stort antal mönster som är för specifika för att räknas som allmänna grammatiska regler men för generella för att kunna knytas till enskilda ord.

Följaktligen tar man avstånd från den traditionella uppdelningen mellan grammatik och lexikon och betraktar i stället hela språket som en uppsättning mer eller mindre specifika konstruktioner. Några av dessa är väl-

digt generella, såsom TRANSITIV VERBFRAS eller RELATIV BISATS, andra helt lexikala – men flertalet är snarast semiproduktiva, dvs. uppvisar mer eller mindre begränsad generalitet. En grundtanke med CxG är att alla mönster, oavsett hur specifika eller generella de är, kan beskrivas på samma sätt och med samma analysredskap (Fillmore, Kay & O'Connor 1988).

Den centrala analysenheten är *konstruktioner*, som enkelt kan definieras som 'konventionaliserade förbindelser mellan form och betydelse' (för en fylligare definition, se t.ex. Goldberg 1995:4). Begreppet bottnar i de Saussures (1916) syn på tecken som form-betydelsepar, men skiljer sig främst i det att delar av en konstruktion kan vara ospecificerade. Ett välkänt exempel är engelskans *THE X-ER THE Y-ER* (som i *the more the merrier* eller *the sooner the better*), där själva mönstret består i att *the* upprepas tillsammans med två adjektivfraser i komparativ, men det är tämligen fritt vilka adjektiven är (se t.ex. Fillmore, Kay & O'Connor 1988).

Andra konstruktioner kan vara mer generella eller mer specifika. De kan avse morfem, ord, fraser, satser och t.o.m. ännu högre nivåer (t.ex. interaktionsmönster) och inte sällan kan de utmärkande dragen för en konstruktion avse flera språkliga nivåer. Konstruktionsgrammatik har dock främst förknippats med fenomen i gränslandet mellan grammatik och lexikon. Välkända mönster som beskrivits för svenskans del är t.ex. *X-OCH-X* (som i *ny och ny, roligt och roligt*, Lindström & Linell 2007 m.fl.) och *VERBA SIG RESULTAT* (*sjunga sig hes, träna sig pigg, golfa sig lycklig*, Jansson 2006, Lyngfelt 2007; jfr Goldberg 1995 m.fl. som behandlar engelskans motsvarighet).

Flera konstruktionsgrammatiska arbeten inriktar sig på argumentstruktur, som traditionellt antas styras av lexikal valens men som i flera fall också verkar bero på syntaktisk konstruktion (Goldberg 1995, Martola 2007, Lyngfelt 2008 m.fl.). Denna forskningstradition representeras här av Martolas och Siléns bidrag. Vidare innebär konstruktionsgrammatikens flexibla hållning till språkliga nivåer att man kan urskilja mönster som inte direkt motsvarar grammatiska kategorier i traditionell mening. Ett exempel är Forsskåhls (2008) undersökning av sekvensen *de e*, varav en delstudie (av uttrycket *de e bra*) presenteras i denna volym. Dessa tre arbeten är de mest uttalat konstruktionsgrammatiska bidragen i boken. Även Wide knyter an till konstruktionsgrammatiska frågor, inte minst genom synen på konstruktioner som mönsterminnen (jfr Andersson

2005),¹⁸ och samtliga artiklar har det gemensamt att de undersöker grammatiska konstruktioner.

3.2 Interaktionell lingvistik

Interaktionell lingvistik (IL) inriktar sig främst på samtal – och i synnerhet på interaktionen mellan olika talare i en dialog. Traditionen har växt fram ur sociologiskt orienterad samtalsanalys, särskilt s.k. *Conversation Analysis* (CA; Sacks, Schlegloff & Jefferson 1974), men skiljer sig från CA genom att lägga större vikt vid *lingvistisk* analys av samtal. Språkvetenskapliga analysredskap har IL främst utvecklat med inspiration från olika grenar av den funktionella grammatiken (se Schegloff, Ochs & Thompson 1996, Couper-Kuhlen & Selting 2001).

Inom IL utgår man i hög grad från hur samtal växer fram i samspel mellan deltagarna. Utgångspunkten för analys är turer och turkonstruktionsenheter. Som Anward & Nordberg (2005b:7) konstaterar är turer dynamiska förlopp som byggs upp steg för steg och därmed ”öppnar sig för improvisationer, överraskande vändningar som föranleds av interaktionella tillfälligheter eller oförutsedda händelser i den situationella kontexten”. Inom IL beskriver man därför inte bara – eller ens primärt – hur språkliga uttryck passar in i de yttranden där de ingår, utan lägger minst lika stor vikt vid hur de förhåller sig till föregående och efterföljande yttranden. Funktionen hos t.ex. diskurspartiklar analyseras därmed till stor del utifrån vilka reaktioner de väcker hos övriga samtalsdeltagare.

Ett interaktionellt perspektiv på grammatik innebär att kontexten alltid bör beaktas. Språkliga konstruktioner är metoder eller resurser för att göra något, lösa specifika kommunikativa problem (Linell 2005:273ff., Norén 2007:13f.). Ono & Thompson (1995:219f.), som talar om *konstruktionsscheman*, konstaterar att prototypiska grammatiska mönster av olika storlek ”destillerats” fram via ett stort antal talsituationer och instantierats tillräckligt ofta för att ha en självständig kognitiv status som är oberoende av enskilda kontexter. Snarare än att utgöra en avgränsad uppsättning, utgör dessa konstruktionsscheman ett dynamiskt och öppet inventarium. Realiseringen av syntaktiska strukturer är starkt beroende av språkexterna faktorer, både kognitiva och interaktionella sådana. Talare och lyssnare

18. För en mer renodlat konstruktionsgrammatisk analys, se Wide (u.u.).

orienterar sig mot abstrakta och prototypiska konstruktionsscheman, men Ono & Thompson påpekar att dessa scheman i den faktiska produktionen ofta bara instantieras på ett ungefärligt sätt.

Interaktionell lingvistik har länge haft en stark ställning i finländsk nordistik (se t.ex. Londen 1995, Lehti-Eklund 1998, Green-Vänttinen 2001, Lindholm 2003, Lindström 2008) och har därmed kommit att influera även arbetena i denna volym. Interaktionellt orienterade studier i boken är främst Forsskåhls och Lindströms bidrag. Även Wides undersökning utgår från IL, även om de interaktionella aspekterna spelar en mer undanskymd roll i hennes artikel här (se däremot Wide 2008a, 2008b).

3.3 Kontaktlingvistik

Kontaktlingvistik handlar inte så mycket om teoretisk inriktning som om val av studieobjekt och i viss mån analysmetoder. Man undersöker effekterna av språkkontakt genom att jämföra relevanta drag i de involverade språken, och studerar fenomen som språkbevarande (lån, strukturell konvergens, kodväxling), språkbyte, språkförlust, uppkomsten av nya språk och dialekter m.m. Winford (2003:10f.) specificerar målsättningen för kontaktlingvistik enligt följande: "to uncover the various factors, both linguistic and sociocultural, that contribute to the linguistic consequences of contact between speakers of different language varieties".

För svenskan i Finland är kontaktlingvistik ett ständigt aktuellt perspektiv, genom språkets intima relation till majoritetsspråket finska (se avsnitt 2.3 ovan). Även jämförelser mellan svenskan i Finland och svenskan i Sverige kan möjligen betraktas som kontaktlingvistik, om än avseende varieteter inom samma språk. På senare tid har också förhållandet till världsspråket engelska blivit alltmer påtagligt (jfr Forsskåhl 2005), och i framtiden kan även olika invandarspråk komma att spela större roll.

Här, liksom i flertalet tidigare studier av svenskan i Finland, blir dock kontaktlingvistik relevant främst i relation till finskan. Flera av bidragen innehåller jämförelser mellan olika svenska varieteter, både i Finland och i Sverige, men det är först när finskan kommer in i bilden som språkkontaktsperspektivet aktualiseras på allvar. Detta gäller främst Lindströms, Martolas och Siléns artiklar.

4 Forskningen inom projektet Svenskan i Finland

Undertiteln för projektet *Svenskan i Finland*, som studierna inom denna volym tillkommit inom, är *Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv*. Utmärkande för samtliga studier som presenteras nedan är sålunda att de jämför syntaktiska fenomen i finlandssvenska texter, samtal och dialektinspelningar med språkbruket i någon annan språklig omgivning. Jämförelsematerialet varierar från studie till studie men undersökningarna överlappar också varandra i flera avseenden. Sammantaget ger studierna en bred bild av hur svenskan i Finland används samt hur den utvecklas i samspel med den allmänna utvecklingen i svenskan, kontakten med andra språk och varieteter, liksom allmänlingvistiska förändringstendenser.

I detta avsnitt ska vi lyfta fram några centrala drag som det jämförande perspektivet inom projektet fört med sig. Samtidigt presenterar vi artiklarna i volymen genom att relatera dem till de frågor som berörts ovan. Avsnitt 4.1 behandlar avvikelser från sverigesvenskan, och därefter diskuteras i tur och ordning tal och skrift (4.2), kontakt med finskan (4.3) och dialekter (4.4). I avsnitt 4.5 kommenteras vilken roll konstruktionsgrammatik och interaktionell lingvistik har spelat i projektet.

4.1 Avvikelse från sverigesvenskan

Avvikelse från sverigesvenskan är en av de mest centrala frågorna inom finlandssvensk språkvård och språkforskning. Hur finlandssvenskt och sverigesvenskt språkbruk skiljer sig från varandra diskuteras här framför allt av Martola och Silén, även om frågan också berörs i flera av de andra bidragen.

Martola gör en omfattande korpusstudie (40 miljoner ord) av prepositionen *åt*, som är känd för att överanvändas i finlandssvenskan, och visar något förvånande att den faktiskt är mer frekvent i sverigesvenska texter än i finlandssvenska. I materialet förekommer dock även särfinlandssvenska mönster, dvs. användningar av *åt* som inte är gångbara i Sverige (t.ex. *kommendera ngt åt ngn*, *ngt händer åt ngn*). Det är alltså i vissa specifika konstruktioner som skillnaderna mellan sverigesvenska och finlandssvenska står att finna. De finlandssvenska användningarna av *åt* går inte heller stick i stäv med allmänsvenska mönster, utan är snarare ”töjningar” av existerande eller tidigare allmänsvenska mönster. Generellt visar Mar-

tolas undersökning betydligt större likheter än skillnader i bruket av *åt* i finlandssvenskt och sverigesvenskt skriftspråk.

Siléns studie av bruket av bitransitiv konstruktion (t.ex. *ge mig boken*) respektive objekt och adverbial (*ge boken till/åt mig*) i sverigesvenskt och finlandssvenskt talspråk ger liknande resultat som Martolas studie. Båda konstruktionerna används i såväl det sverigesvenska som det finlandssvenska materialet, men distributionen och frekvensen skiljer sig åt – främst såtillvida att finlandssvenska talare oftare använder konstruktion med objekt och adverbial. Dels används konstruktionen vid vissa verb som i sverigesvenskan förekommer endast bitransitivt (jfr *svara någon att ... , svara åt någon att ...*), dels är objekt och adverbial vanligare hos finlandssvenska talare vid de verb som kan konstrueras på båda sätten. Vidare förekommer prepositionen *åt* i just den här sortens strukturer oftare i finlandssvenskt språkbruk, vilket stämmer väl överens med resultaten från Martolas studie.

Liknande resultat presenteras även av Forsskåhl och Lindström. Forsskåhl visar hur uttrycket *de e bra* fyller (åtminstone) tre funktioner i svenskt samtalsspråk: evaluerande (att uttrycka värderingen att något är bra), responsiv (t.ex. *de e bra* sagt till en person som håller upp vin åt en) och konkluderande (*de e bra att vi talar om de så ...*). Endast den förstnämnda motsvarar de ingående ordens grundbetydelse, medan de andra båda snarast har en diskursstrukturerande funktion. Alla tre uttryckssätten är möjliga i både finlandssvenskt och sverigesvenskt samtalsspråk, men Forsskåhl finner belägg på evaluerande användning endast i det sverigesvenska materialet medan den konkluderande är betydligt vanligare i det finlandssvenska. De skillnader som finns är alltså knutna till olika funktioner hos uttrycket.

Lindström undersöker en välkänd finlandism, spetsställt *inte*, från ett interaktionellt perspektiv. Uttryckssättet förekommer även i sverigesvenska, men i mycket mer begränsad användning både vad gäller funktioner och spridning. Det typiskt finlandssvenska bruket gäller s.k. responsiv funktion, där talaren vill göra en invändning (t.ex. *inte var den vinröd utan lite ljusare röd*) eller vädja till samtalsparterna (*inte är det ju rimligt med åtti procent*).¹⁹ Däremot är interrogativ och additiv användning av kon-

19. Spetsställt *inte* i responsiv funktion verkar ha varit mer utbrett i sverigesvenska tidigare. Lindström visar att uttryckssättets större livskraftighet i finlandssvenska varieteter sannolikt hänger samman med ett liknande bruk av spetsställd negation i finskan (se vidare avsnitt 4.3 nedan).

struktionen (*inte har du nån bekant här som ... respektive och inte har jag hunnit handla heller*) brukliga även i Sverige, om än inte särskilt vanliga. Lindström visar alltså, liksom Martola i fråga om prepositionen *åt*, att det inte är uttryckssättet i sig utan vissa användningar av det som är typiskt finlandssvenska. Återigen är det också fråga om frekvenskillnader, om än slående stora sådana när det gäller responsivt bruk av spetsställt *inte*.

Alla dessa studier illustrerar hur skillnaderna mellan det sverigesvenska och det finlandssvenska språkbruket ofta handlar om enskildheter. Och oftast handlar det om annorlunda funktion, distribution och frekvens hos strukturer som förekommer i båda varieteterna. Resultaten stöder alltså tidigare iakttagelser om att finlandssvenska i betydelsen 'icke-regionalt riksspråk' (jfr ovan) inte uppvisar några genomgripande skillnader gentemot rikssvenska i fråga om just syntaxen (Reuter 1997, 2006a, Ivars 1991).

Att finlandssvenskan i ett diakront perspektiv tenderar att följa samma mönster som sverigesvenskan visar Söderholms studie av partikelförbindelser med verbet *komma* i tidningstexter från senare hälften av 1800-talet. Av de partikelförbindelser som i Söderholms äldre material förekommer i fast sammansättning (t.ex. *portmonnän bortkom*) uppträder de med konkret betydelse numera i lös sammansättning (*portmonnän kom bort*) i såväl sverigesvenskan som finlandssvenskan.

4.2 Tal och skrift

Som nämndes i avsnitt 2.1 ovan är finlandssvenska särdrag generellt sett vanligare i tal än i skrift. Tendensen gäller dock inte alla språkdrag, vilket kan illustreras av en jämförelse mellan Lindströms, Martolas och Björklunds bidrag.

Lindströms studie av satsinitialt *inte* (t.ex. *int vet jag*) passar prydligt in i det generella mönstret. Här uppträder en tydlig skillnad mellan tal och skrift, då spetsställt *inte* är mycket frekvent i finlandssvenska samtal men i skrift mest förekommer i dialoger i fiktionsprosa. Även i sverigesvenskan är uttryckssättet ganska talspråkligt, om än som sagt mer begränsat. Det är i och för sig vanligare i norrländska dialekter, men även detta stämmer väl överens med flera andra typiskt finlandssvenska drag. Spetsställt *inte* verkar sålunda vara ett typiskt finlandssvenskt talspråksfenomen.

Så är dock inte fallet med prepositionen *åt*. Martola jämför hur *åt* används i tal och skrift och konstaterar att skillnaderna generellt sett är för-

vånansvärt små. Även de typiskt finlandssvenska användningarna är här etablerade i både skrift och tal.

Björklund undersöker bruket av infinitivmärke framför hjälperbet *börja* i bl.a. elevtexter. Här ser vi ett tydligt exempel på hur talspråksdrag påverkar skriftspråket, nämligen bruket av *och* i stället för *att* (t.ex. *då började de och äta*). Detta är visserligen en talspråksinfluerad avvikelse, men det är ingen finlandism utan ett allmänsvenskt fenomen. Formsammanfallet hos *att* och *och* i tal (som *å*) är t.o.m. mer utbrett i Sverige än i Finland, och dyker alltså upp då och då i skrift i båda länderna. Frågan behandlas bl.a. i *Språkriktighetsboken* (s. 187).

Vad gäller tal och skrift ger alltså Lindströms, Martolas och Björklunds studier tämligen olika utfall. Deras resultat motsäger inte det generella mönstret, men de visar att förhållandet är mer komplext än så. Alla finlandismer är inte typiskt talspråkliga, och alla talspråkigheter i finlandssvenska är inte finlandismer.

4.3 Likheter med finskan

På grund av den långvariga och numera allt mer intensiva kontakten med finskan ligger det nära till hands att jämföra med finska då man finner mönster i finlandssvenska varieteter som avviker från sverigesvenska. Sådana jämförelser görs i den här volymen främst av Lindström och Silén, men även Martola kommer in på frågan om eventuell finsk påverkan.

Lindström visar hur den typiskt responsiva funktionen för spetsställt *inte* (se avsnitt 4.1 ovan) verkar ha ett samband med finskan. I äldre svenska tycks detta bruk ha varit mer utbrett även i Sverige, men i dag är användningen slående mycket mer frekvent i finlandssvenskt talspråk än i sverigesvenskt. I finskan är spetsställd negation ännu vanligare, vilket har typologiska skäl. Satsens finita verb inleder i typfallet responsiva yttrandet i finska: *Onko se äiti kotona?* 'Är mamma hemma' – *On* 'Är [böjt i tredje person singularis]'. I negerade satser placeras negations verbet *ei* (böjt i person) på samma plats som det finita verbet i icke-negerad sats, vilket innebär att negationen blir spetsställd: *Soititko justiin?* 'Ringde du nyss?' – *En soittanut.* 'Inte [böjt i första person singularis] ringde'. Det finska bruket påverkar enligt Lindström sannolikt finlandssvenska talarers benägenhet att använda spetsställt *inte*. Då dessutom de pragmatiska förutsättningarna för bruket i hög grad är desamma i finska och finlandssvenska, verkar det som vi här har att göra med ett kontaktfenomen där

en i grunden svensk konstruktion bevaras och vidareutvecklas p.g.a. kontakt med finskan.

Också Silén visar hur finskan kan ha påverkat strukturen i finlandssvensk meningsbyggnad. Där svenskar tenderar att växla mellan bitransitiv konstruktion (*Hon visade honom en bild*) och konstruktion med objekt och adverbial (*Hon visade bilden för Kalle*) beroende på vilket led som är mest tematiskt, föredrar finlandssvenskar ofta konstruktion med objekt och adverbial i båda fallen. Dessutom kan ordföljden mellan objekt och adverbial avvika från det sverigesvenska mönstret så att adverbialet – om det är tematiskt – placeras framför objektet, t.ex. *ni sku kunna ta åt er en mapp*. Detta tyder på att finlandssvenskans struktur är påverkad av finskan, som har en grammatisk konstruktion (allativ och objekt) där svenskan har två, men uttrycker motsvarande skillnad i informationsstruktur genom olika ordföljd. Silén ser dessa skillnader mellan sverigesvenskt och finlandssvenskt språkbruk som djupgående och menar att de avspeglar olika sätt att gestalta skeenden i de två språkliga varianterna.

Martolas undersökning tangerar Siléns men från ett annat perspektiv. Där Silén jämför två specifika konstruktionsmönster utgår Martola i stället från ett ord, prepositionen *åt*, och undersöker hur denna yttrar sig i flera olika konstruktioner. Från det perspektivet uppträder inte lika genomgripande skillnader gentemot sverigesvenskan, utan det Martola beskriver är ett i grunden svenskt system med huvudsakligen svenska mönster. De specifika skillnader som dock uppträder, t.ex. *ge boken åt mig* (överföring av något konkret) och *meddela åt mig* (kommunikation), skulle mycket väl kunna bero på finsk påverkan, då *åt* brukar associeras med finskans kasus allativ. De typiskt finlandssvenska användningarna motsvaras alltså av en konstruktion i finskan, men är inte direkt avvikande utan utgör snarast töjningar av allmänsvenska mönster eller relikter från äldre tider. Detta stämmer väl överens med resultat från forskningen kring språkkontakt som visar att det är just sådana kontaktfenomen där man kan finna stödjande mönster i det påverkade språket som tenderar att få genomslagskraft.

Lindströms, Siléns och Martolas studier belyser sålunda hur svårt det är att slå fast hur språkkontakt faktiskt påverkar systemet i ett givet språk. Att kontakten påverkar språket är uppenbart, men det är i många fall svårt att vid finlandssvenska särdrag dra en gräns mellan vad som är direkt påverkan från finskan och vad som snarare är en inomspråklig utveckling – särskilt om den sistnämnda finner stöd i liknande språkbruk i finskan.

4.4 Dialekter

Som nämndes ovan är situationen för de finlandssvenska dialekterna tämligen olika i norr (Österbotten) där de lokala dialekterna fortfarande har en stark ställning, och söder (Nyland, Åboland och Åland) där dialektutjämningen gått längre i riktning mot regionala dialekter – om än inte så långt som i stora delar av Sverige. I denna volym behandlas dialekter främst av Ivars och Wide, vilka båda undersöker olika aspekter av nominalfrasens syntax.²⁰ Ivars ger en detaljerad översikt av en specifik del av grammatiken (genitivsyntaxen) inom ett avgränsat dialektområde (Sydösterbotten), medan Wide å sin sida undersöker en given typ av konstruktioner (konstruktioner med bestämd artikel) i finlandssvenska dialekter mer generellt.

Ivars och Wides studier visar även hur mångfasetterad den svenska som talas i Finland är och illustrerar hur de finlandssvenska dialekterna dels har bevarat vissa äldre böjningsformer och grammatiska distinktioner, dels har vidareutvecklat somliga uttrycksätt åt andra håll än i standardsvenskan. Å ena sidan handlar det om utvecklingstendenser som kan påträffas även i andra svenska dialekter, t.ex. utvidgad användning av substantivets bestämda form i uttryck för oavgränsad mängd (*je:r findis e både leire å sa:nden* 'här fanns det både lera och sand', Wide) eller possession (*Annalienaas stugon* 'Anna Lenas stuga', Ivars). Å andra sidan handlar det om utvecklingstendenser som verkar vara typiska just för finlandssvenska dialekter, t.ex. bruket av framförställt *den* vid substantiv utan attribut i östnyländska dialekter (t.ex. *va må de kläkkan ska vara* 'hur mycket är klockan', Wide). Det sistnämnda är vanligt förekommande över hela det östnyländska dialektområdet och förekommer såväl i lokal dialekt, utjämnad dialekt som stadsmål (Wide 2006, 2008a, b).

I förhållande till det finlandssvenska standardspråket visar alltså i synnerhet de österbottniska dialekterna stora skillnader i fråga om nominalfrasens syntax. Ivars och Wides studier bekräftar flera av de tendenser som tillskrivits finlandssvenska dialekter i tidigare översikter (t.ex. Delsing 2003, Vangsnes 2003, Dahl 2004). De visar emellertid också att dia-

20. Björklund jämför med dialektmaterial i sin artikel om hur finlandssvenska och sverigesvenska elever använder infinitivmärke efter hjälpverbet *börja*, även om undersökningen inte primärt är en dialektstudie.

lekterna i Finland inte nödvändigtvis följer samma allmänna tendenser som dialekterna i t.ex. Norrland.

4.5 Teoretiska perspektiv – konstruktioner och interaktion

Som nämndes i avsnitt 3 ovan har arbetet inom projektet *Svenskan i Finland* – och därmed bidragen i denna volym – präglats teoretiskt av konstruktionsgrammatik och interaktionell grammatik (om än i varierande grad i olika studier). Dessa båda perspektiv har visat sig passa finlandssvenskan som hand i handske. Vi har kunnat konstatera att finlandssvenska särdrag i huvudsak handlar dels om enskildheter, dels om distribution och funktion hos uttryck som i andra avseenden fungerar ungefär som i sverigesvenska. Enskildheter motsvarar här specifika konstruktioner, och kommunikativ funktion hör till själva kärnan i vad interaktionell lingvistik inriktar sig på.

För att börja med konstruktionsgrammatiken (CxG) är den ingalunda enbart inriktad på smala, avvikande och speciella konstruktioner, men är onekligen ett lämpligt verktyg för att hantera dem. Där andra modeller betraktar specifika och semiproductiva mönster som perifera gränseffekter, hanterar CxG dem som en naturlig och väsentlig del av språket – och som en viktig och teoretiskt intressant del av språkbeskrivningen. Följaktligen inbjuder CxG till att identifiera (även) sådana mönster och erbjuder metoder för att analysera dem.

Den interaktionella lingvistik (IL) är ett exempel på funktionellt orienterad språkvetenskap. En viktig metodisk utgångspunkt är att studera språkliga drag i ett större kommunikativt sammanhang och försöka utröna vilka funktioner de fyller där. IL är särskilt inriktad på samtalspråk och funktioner som har att göra med samspel mellan talare och kan därmed fånga drag som inte är lika uppenbara från ett traditionellt grammatiskt perspektiv.

I flera avseenden erbjuder konstruktionsgrammatik och interaktionell lingvistik kompletterande perspektiv. CxG är i grunden en grammatikmodell och syftar alltså till att fånga själva språkssystemet, medan IL snarare är inriktad på språkbruket, hur systemet kommer till användning. Om CxG redogör för det inventarium av konventionaliserade uttrycks sätt – konstruktioner – en finlandssvensk talare har till sitt förfogande, beskriver IL vad en talare faktiskt väljer att använda i en given situation och vilken effekt detta får. Dessa båda sidor av språket förutsätter var-

andra, även om man som språkforskare vanligen väljer (eller i praktiken blir tvungen) att abstrahera bort från den ena för att bättre kunna koncentrera sig på den andra.

En viktig poäng med projektets uppläggnings har varit mötet mellan dessa båda perspektiv. Även om delstudierna som regel varit huvudsakligen inriktade på antingen språkssystem eller språkanvändning har projektets olika diskussionsforum möjliggjort berikande utbyten av tankar och idéer. Vidare hör kanske just CxG och IL till de modeller som har lättare att mötas än många andra teorier. CxG är till stor del uttalat språkbruksbaserad (Goldberg 2006 m.fl.), och interaktionella och andra kommunikativa funktioner kan smidigt inkorporeras i specificeringen av en konstruktion. Samtidigt orienterar sig åtminstone delar av IL i riktning mot en mer rigorös språkbeskrivning som ett komplement till sitt CA-ursprung.²¹ Det är alltså fullt möjligt att kombinera båda perspektiven i samma studie, vilket i den här volymen illustreras främst av Forsskåhls och Lindströms bidrag.²²

I alla händelser vill vi understryka att svenskan i Finland inte rättvisande kan karakteriseras enbart som ett grammatiskt system med vissa likheter och skillnader gentemot svenskan i Sverige eller enbart som språkanvändning med vissa likheter och skillnader gentemot språkbruk i Sverige. Det är ofrånkomligen både och.

5 Bokens uppläggnings

Som torde ha framgått ovan behandlar arbetena i denna volym olika delområden av svenskan i Finland. Följaktligen har vi valt att presentera studierna tematiskt. Med reservation för viss överlappning i andra avseenden, fördelar sig artiklarna i följande tre grupper: I) Argumentstruktur, II) Samtal och interaktion samt III) Regional variation.

Under "Argumentstruktur" sorterar Martolas artikel om verbkonstruktioner med *åt*, Siléns studie av i vilka sammanhang treställiga verb konstrueras bitransitivt respektive med objekt och adverbial samt Sö-

21. Se t.ex. antologierna från projektet *Svenska samtalsspråkets grammatik* (Anward & Nordberg 2005a, Engdahl & Londen 2007) och Jan Lindströms bok *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik* (2008).

22. Inom projektet anordnades en workshop om konstruktionsgrammatik ur en interaktionell synvinkel, med både konstruktionsgrammatiker som Mirjam Fried och interaktionella lingvister som Per Linell bland talarna.

derholms undersökning av partikelkonstruktioner med verbet *komma*. Martolas och Siléns bidrag har flera beröringspunkter då båda behandlar verbkomplement med preposition, även om Martola främst undersöker skriftspråk och Silén talspråk. Söderholm beskriver en annan typ av verbkomplement: partiklar. I likhet med Martola koncentrerar hon sig på skriftspråk, och dessutom anlägger Söderholm ett diakront perspektiv. Alla tre jämför finlandssvenskt språkbruk med sverigesvenskt.

”Samtal och interaktion” representeras av Forsskåhls undersökning av frasen *de e bra* och Lindströms studie av spetsställt *inte*. Båda utgår från interaktionell lingvistik och anlägger ett konstruktionsperspektiv på de strukturer de behandlar.

Den avslutande delen, ”Regional variation”, innehåller Björklunds artikel om bruket av infinitivmärke efter hjälp verbet *börja*, Ivars undersökning av genitivsyntax och Wides studie av konstruktioner med bestämd artikel. Ivars och Wides bidrag är rena dialektstudier, där Ivars koncentrerar sig på sydösterbottniska dialekter medan Wide jämför bruket i olika dialektområden. Björklund undersöker elevtexter från olika områden i Finland och Sverige och gör dessutom en mindre jämförelse med tal-språkligt dialektmaterial.

Samtliga bidrag belyser olika aspekter på finlandssvensk syntax ur ett jämförande perspektiv. Tillsammans ger de ett substantiellt bidrag till kunskapen om svenskan i Finland. Det är vår förhoppning att de också kan inspirera till fortsatta studier.²³

23. Vi vill rikta ett stort tack till Ann-Marie Ivars, Hans Landqvist, Mikael Reuter och Marika Tandefelt för värdefulla synpunkter på tidigare versioner av texten.

LITTERATUR

- Ahlbäck, Olav, 1956: *Svenskan i Finland*. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 15. Stockholm: Svenska bokförlaget.
- Andersson, Lars-Gunnar, 2005: Språkkänsla som mönsterminnen. I: Melander, Björn, Bergman-Claesson, Görel, Josephson, Olle, Larsson, Lennart, Nordberg, Bengt & Östman, Carin (red.), *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 67. S. 488–497.
- Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.), 2005a: *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- , 2005b: Inledning. I: Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.), 2005a. S. 5–9.
- Auer, Peter & Hinsken, Frans, 1996: The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. I: *Sociolinguistica* 10/1996. S. 1–30.
- Bandle, Oskar, 1982: Sociolingvistiska strukturer i de nordiska språken. Om förhållandet mellan standard, regionalspråk och dialekt. I: Thelander, Mats (red.), *Talspråksforskning i Norden. Mål – material – metoder*. Lund: Studentlitteratur. S. 33–50.
- Berg, Ann-Charlotte, 2004: Ordaccenten i Snappertunamålet. I: *Språkbruk* 2/2004. S. 10–13.
- Bergroth, Hugo, 1913: Bruka ditt svenska modersmål riktigt! I: *Kalender utgiven av Svenska Folkskolans Vänner* 26. Helsingfors: Svenska folkskolans vänner. S. 133–145.
- , 1917: *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Schildts.
- , 1928: *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Faksimilupplaga av andra reviderade och tillökade upplagan 1992. Schildts.
- Biografiskt lexikon för Finland*. Knif, Henrik (huvudred.). Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. Artikel om Hugo Bergroth hämtad från <<http://www.sls.fi/blf/artiklar.php>> 21.9.2008.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Selting, Margret 2001: Introducing Interactional Linguistics. I: Selting, Margret & Couper-Kuhlen, Elizabeth (red.), *Studies in Interactional Linguistics*. Studies in Discourse and Grammar 10. Amsterdam: Benjamins. S. 1–22.
- Croft, William, 2001: *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Dahl, Östen, 2004: Definite articles in Scandinavian. Competing grammaticalization processes in standard and non-standard varieties. I: Kortmann, Bernd (red.), *Dialectology meets Typology. Dialect Grammar from a Cross-Linguistic Perspective*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 153. Berlin: de Gruyter. S. 147–180.
- Delsing, Lars-Olof, 2003: Syntaktisk variation i nordiska nominalfraser. I: Vangsnes, Øystein Alexander, Holmberg, Anders & Delsing, Lars-Olof, *Dialekt-*

- syntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen. Tromsø-studier i språkvetenskap 22. Oslo: Novus. S. 11–64.
- Engdahl, Elisabet & Londen, Anne-Marie (red.), 2007: *Interaktion och kontext. Nio studier av svenska samtal*. Lund: Studentlitteratur.
- Fillmore, Charles F., Kay, Paul & O'Connor, Mary Catherine, 1988: Regularity and idiomacity in grammatical constructions: the case of *let alone*. I: *Language* 64. S. 501–538.
- Finnäs, Fjalar, 2005: *Finlandssvenskarna 2005. En statistisk rapport*. Finlandssvensk rapport 43. Helsingfors: Folktinget.
- Forsskåhl, Mona, 2005: *Mitt emellan eller strax utanför. Språkkontakt i finlandssvensk slang*. Nordica Helsingiensia 2. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur.
- , 2008: *Konstruktioner i interaktion. de e som resurs i samtal*. E-thesis. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5119-7>
- Fried, Mirjam & Östman, Jan-Ola (red.), 2004: *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*. Constructional Approaches to Language 2. Amsterdam: Benjamins.
- Goldberg, Adele E., 1995: *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- , 2006: *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Green-Vänttinen, Maria, 2001: *Lyssnaren i fokus. En samtalsanalytisk studie i uppbackningar*. Studier i nordisk filologi 79. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Grünbaum, Catharina, 1999: Ett språk i trångmål. I: *Språkbruk* 2/1999. S. 6–7.
- Hakulinen, Auli, & Saari, Mirja, 1995: Temporalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. I: *Virittäjä* 99:4. S. 481–500.
- Hannus, Eva, 1994: Prepositionsbruket i några studentuppsatser – avvikelser från standardnormen. I: *Skrifter SMLF* 10. Helsingfors: Svenska modersmåls-läraryrskommittén i Finland. S. 10–18.
- Harling-Kranck, Gunilla, 1998: Finlandssvenska dialekter. I: Harling-Kranck, Gunilla (utg.), *Från Pyttis till Nedervetil. Tjugonio dialektprov från Nyland, Åboland, Åland och Österbotten*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 139–159.
- Hipping, Anders Johan, 1847: *Om svenska språkdialecten i Nyland*. Acta Societatis Scientiarum Fennicae. Tomi Secundi. Fasciculus IV. Helsingfors.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta, 2005: "För den heliga svenskans skull" – redigering av Tavaststjernas *Lille Karl*. I: *Folkmålsstudier* 44. S. 11–87.
- af Hällström, Charlotta & Reuter, Mikael, 2000: *Finlandssvensk ordbok*. Esbo: Schildts.
- Höckerstedt, Leif, 2008: Svenska språket i Finland mår dåligt. I: *Ålandstidningen* 28.3.2008.
- Ivars, Ann-Marie, 1991: Finlandssvenskans ställning i förhållande till det svenska riksspråket. I: *Språkbruk* 4/1991. S. 3–6.

- , 1999: Har svenskan i Finland en framtid? Föredrag vid Svenska litteratursällskapet i Finland årshögtid den 5 februari 1999. I: *Historiska och litteraturhistoriska studier* 74. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 7–17.
- , 2003: Lokalt och regionalt i svenskan i Finland. I: Akselberg, Gunnstein, Bødal, Anne Marit & Sandøy, Helge (red.), *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus Forlag. S. 51–81.
- , 2006: Svenskan i Finland på 1800-talet. I: Ivars, Ann-Marie, Reuter, Mikael, Westerberg, Pia & Ådahl-Sundgren, Ulla (red.), *Vårt bästa arv. Festschrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006. Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan* 165. Helsingfors. S. 17–28.
- , 2007: Svenskan i Finland. I: *SFV-kalendern 2007*. Årgång 121. Helsingfors: Svenska folkskolans vänner. S. 27–38. – Även i *Uppslagsverket Finland* 5, s. 19–24.
- Jansson, Håkan, 2006: *Har du ölat dig odödlig? En undersökning av resultativkonstruktioner i svenskan*. Meddelanden från Institutionen för svenska språket 57. Göteborgs universitet.
- Kuronen, Mikko & Leinonen, Kari, 2001: Fonetiska skillnader mellan finlandssvenska och rikssvenska. I: Jönsson, Linda, Adelswärd, Viveca, Cederberg, Ann, Pettersson, Per A. & Kelly, Caroline (red.), *Svenskans beskrivning* 24. Linköping Electronic Conference Proceedings 6. Linköping University Electronic Press. S. 125–138. Hämtat från <<http://www.ep.liu.se/ecp/006/011/ecp00611b.pdf>> 21.9.2008.
- , 2008: Prosodiska särdrag i finlandssvenska. I: Nordman, Marianne, Björklund, Siv, Laurén, Christer, Mård-Miettinen, Karita & Pilke, Nina (red.), *Svenskans beskrivning* 29. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska samfundet 70. Vasa. S. 161–169.
- Kvist Darnell, Ulrika & Wide, Camilla, 2002: Reflexiva partikelverb och liknande konstruktioner i sverigesvenska och finlandssvenska. I: Sundman, Marcketta & Londen, Anne-Marie (utg.), *Svenskans beskrivning* 25. Åbo universitet: Nordisk filologi. S. 108–119.
- Landqvist, Hans, 1997: *Memma, semlor och örffilar*. Är finlandssvenska ett eget språk? I: *Vad menar dom egentligen?* Humanistdag-boken 10. Göteborgs universitet. S. 157–164.
- , 1998: *Finlandssvenska* – omläsning av en klassiker. Om Hugo Bergroths språksyn utifrån sociolingvistiska perspektiv. I: *Folkmålsstudier* 38. S. 11–32.
- Laurén, Christer, 1985: *Normer för finlandssvenskan. Från Freudenthal till 1970-tal*. Esbo: Schildts.
- Lehti-Eklund, Hanna (red.), 1998: *Samtalsstudier*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:19.
- Leinonen, Kari, Vihanta, Veijo & Pitkänen, Antti J., 1990: Om rytmen i finlandssvenska och sverigesvenska – ett bidrag till forskningen om finlandssvenskt uttal. I: Nikula, Kristina & Pitkänen, Antti J. (red.), *Svenskan i Finland* 1. Skrifter utgivna av Institutionen för filologi II vid Tammerfors universitet, Nordisk filologi 14. S. 49–100.

- Leinonen, Therese & Tandefelt, Marika, 2000: *Svenskan i Finland – ett språk i kläm. Unga finlandssvenskars modersmål*. Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan 50. Helsingfors.
- , 2007: Evidence of language loss in progress? Mother-tongue proficiency among students in Finland and Sweden. I: Liebkind, Karmela, Moring, Tom & Tandefelt, Marika (red.), *The Swedish-Speaking Finns. International Journal of the Sociology of Language* 187/188. S. 185–203.
- Liljestrand, Birger, 1983: Keikka och pilkhalare. Något om finlandssvenskt tidningsspråk. I: *Språkbruk* 2/1983. S. 4–17.
- , 1985: *Juttu och sammetsfarmare. Notiser om finlandssvenskt tidningsspråk*. Nordsvenska. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 1.
- Lindholm, Camilla, 2003: *Frågor i praktiken. Flerledade frågeturer i läkare-patientsamtal*. Studier i nordisk filologi 81. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lindström, Jan, 2003: Syntaksia suomenruotsalaisittain. I: *Virittäjä* 107:4. S. 545–567.
- , 2008: *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska.
- Lindström, Jan & Linell, Per, 2007: X och x som samtalspraktik och grammatisk konstruktion. I: Engdahl, Elisabet & Londen, Anne-Marie (red.), 2007. S. 19–89.
- Linell, Per, 2005. En dialogisk grammatik? I: Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.), 2005a. S. 231–328.
- Loman, Bengt, 1998: Om svenskan i Finland. I: Harling-Kranck, Gunilla (utg.), 1998. S. 161–175. (Först publicerad 1981 i Loman, Bengt & Loman, Ing-Marie, *Så talar vi svenska i Finland*. Oy Yleisradio Ab, Svenska undervisningsprogrammen. Vuxenutbildningen.)
- Londen, Ann-Marie, 1995: Samtalsforskning: en introduktion. I: *Folkmålsstudier* 36. S. 11–52.
- Lyngfelt, Benjamin, 2007: Mellan polerna. Reflexiv- och deponenskonstruktioner i svenskan. I: *Språk och stil* 17. S. 86–134.
- , 2008: Huvuddriven valens – konstruktionsdriven argumentstruktur? I: *NOG ORDAT? Festskrift till Sven-Göran Malmgren den 25 april 2008*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 34. Göteborg: Meijerbergs institut. S. 272–279.
- Löwenadler, John, 2007: *A Cross-Theoretical Approach to Complementizer-Gap Phenomena*. Göteborgs universitet: Engelska institutionen.
- Martola, Nina 2007: *Konstruktioner och valens. Verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv*. Nordica Helsingiensia 9. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur.
- Melin-Köpilä, Christina, 1996: *Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan. Språkliga studier med utgångspunkt i nutida elevtexter*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 41.
- NE = *Nationalencyklopedin*. Artiklar om finlandssvenska och finlandssvenska dialekter hämtade från <<http://www.ne.se>> 21.9.2008.

- Nikula, Kristina 1988: Finlandssvenska – vad är det? I: Linell, Per, Adelswärd, Viveka, Nilsson, Torbjörn & Pettersson, Per A. (red.), *Svenskans beskrivning* 16. Universitetet i Linköping: Tema Kommunikation. S. 370–385.
- Nordenstreng, Rolf, 1900: Till frågan om vår finländska svenska. I: *Finsk Tidsskrift* II. S. 184–200.
- , 1903: Finländsk svenska på 1700-talet. I: *Förhandlingar och uppsatser* 16. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 20–84.
- Norén, Niklas, 2007: *Apokoinou in Swedish talk-in-interaction. A family of methods for grammatical construction and the resolving of local communicative projects*. Linköping Studies in Arts and Science 405. Studies in Language and Culture 11. Linköping University.
- Nyström, Ingegerd, 1988: Svensk ordföljd ur finländskt perspektiv. I: *Språkbruk* 2/1988. S. 3–12.
- , 1991: Då tar jag länkitossorna på mig och far ut i skogen – några särfinlandssvenska drag i studentuppsatser. I: *Språkbruk* 3/1991. S. 17–22.
- , 1993: Informationsstruktur och grammatisk struktur på kollisionskurs. Några synpunkter på ordföljdsproblem i finlandssvenskan. I: Ivars, Ann-Marie, Lehti-Eklund, Hanna, Lilius, Pirkko, Londen, Anne-Marie & Solstrand-Pipping, Helena (red.), *Språk och social kontext*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:15. S. 191–204.
- , 1995: Särfinlandssvenskt prepositionsbruk – finns det? I: Saari, Mirja & Lindström, Jan (red.): *Svenskan i Finland* 3. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:16. S. 46–57.
- Ono, Tsuyoshi & Thompson, Sandra A., 1995: What can conversation tell us about syntax? I: Davis, Philip W. (red.), *Alternative Linguistics. Descriptive and Theoretical Modes*. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science. Series IV – Current Studies in Linguistic Theory. Amsterdam: Benjamins. S. 213–271.
- Rask, Henry, 1999: Finland och Sverige – finskt och svenskt. I: Wrede, Johan (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 18–25.
- Reuter, Mikael, 1982: *Kvantitet i helsingforssvenskan*. Opublicerad licentiatavhandling i nordiska språk. Helsingfors universitet.
- , 1987: Vad är finlandssvenska? I: *Språkbruk* 1/1987. S. 3–10.
- , 1989: Skriva brev åt bergsråd. I: *Hufvudstadsbladet* 10.2.1989.
- , 1992: *Reuters rutor. Svar på frågor om ord, ordanvändning och betydelse*. Esbo: Schildts.
- , 1993: Var återhållsam med åt. I: *Hufvudstadsbladet* 25.3.1993.
- , 1996: *Reuters rutor 2. Svar på frågor om svenska i allmänhet och finlandssvenska i synnerhet*. Esbo: Schildts.
- , 1997: Svenskan i Finland. I: Karker, Allan, Lindgren, Birgitta & Løland, Ståle (red.), *Nordens språk*. Utgitt av Nordisk språksekretariat. Oslo: Novus. S. 95–109.

- , 2004: Goda och onda finlandismer? I: *Språkets vård och värden. En festskrift till Catharina Grünbaum*. Stockholm: Norstedts Ordbok. S. 146–156.
- , 2006a: Svenskan i Finland på 1900-talet. I: Ivars, Ann-Marie, Reuter, Mikael, Westerberg, Pia & Ådahl-Sundgren, Ulla (red.), *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006. Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan 165*. Helsingfors. S. 29–45.
- , 2006b: En konstruktion som svenskar tycker känns främmande. I: *Hufvudstadsbladet* 22.3.2006.
- , 2006c: *Översättning och språkriktighet*. Version 2006. Helsingfors: Svensk Språktjänst Ab.
- , 2007: *Reuters rutor 3. Språkspalter om ord och ordanvändning*. Helsingfors: Schildts.
- Saari, Mirja, 1989: Kodbyte och lån. I: *Folkmålsstudier* 32. S. 197–209.
- , 1995: ”Jo, nu kunde vi festa nog”. Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: *Folkmålsstudier* 36. S. 75–108.
- , 1997: Finlandssvenskan i sociokulturell belysning. I: Fremer, Maria, Lilius, Pirkko & Saari, Mirja (red.), *Norden i Europa. Brott eller kontinuitet? Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:17*. S. 27–43.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail, 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. I: *Language* 50. S. 696–735.
- Saussure, Ferdinand de, 1916: *Cours de linguistique générale*. Bally, C. & Sechehaye, A. (red.). Paris: Payot.
- Schegloff, Emanuel A., Ochs, Elinor & Thompson, Sandra A., 1996: Introduction. I: Ochs, Elinor, Schegloff, Emanuel A. & Thompson, Sandra A. (red.), *Interaction and grammar*. Studies in Interactional Sociolinguistics 13. Cambridge: Cambridge University Press. S. 1–51.
- Selenius, Ebba, 1972: *Västnyländsk ordaccent*. Studier i nordisk filologi 59. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Solstrand-Pipping, Helena, 1992: Finlandssvenskans historia. I: Hansén, Sven-Erik & Laurén, Christer (red.), *Finlandssvenskans framtid. Rapport från en språkvårdskonferens i Vasa den 4 och 5 maj 1992*. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska Samfundet 48. Vasa. S. 39–50.
- , 1993: Finlandssvenskan i går, i dag och i morgon. I: *Språkbruk* 3/1993. S. 3–9. *Språkriktighetsboken*. Utarbetad av svenska språknämnden, 2005. Stockholm: Norstedts Akademiska.
- Tandefelt, Marika, 1994: Urbanization and Language Shift. I: Nordberg, Bengt (red.), *The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic countries*. Berlin: de Gruyter. S. 246–273.
- , 1997: Finnish-Swedish. I: Goebel, Hans, Nelde, Peter H., Starý, Zdeňek & Wölck, Wolfgang (red.), *Kontaktlinguistik / Contact Linguistics / Linguistique de contact. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung / An International Handbook of Contemporary Research / Manuel international des recherches contemporaines*. 2. Halbband / Volume 2 / Tome 2. Berlin: de Gruyter. S. 1007–1014.

- Tandefelt, Marika & Finnäs, Fjalar, 2007: Language and demography: historical development. I: Liebkind, Karmela, Moring, Tom & Tandefelt, Marika (red.), *The Swedish-Speaking Finns. International Journal of the Sociology of Language* 187/188. S. 35–54.
- Thylin, Jennica, 2006: Norm och nationalitet. Tidig svensk språkplanering i Finland ur ett idéhistoriskt perspektiv. I: *Historisk Tidskrift för Finland* 4/2006. S. 392–427.
- Trudgill, Peter, 1986: *Dialects in Contact*. Studies in Society 10. Oxford: Blackwell.
- Uppslagsverket Finland*. Band 5 (SUT–ÖVE). Ekberg, Henrik (huvudred.), 2007. Helsingfors: Schildts.
- Vangnes, Øystein, 2003: 'Identifikasjon' og morfologiens rolle i den nordiske nominalfrasen. I: Vangnes, Øystein Alexander, Holmberg, Anders & Delsing, Lars-Olof (red.), *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*. Tromsø-studier i språkvitenskap 22. Oslo: Novus. S. 114–196.
- Wide, Camilla, 2006: Strukturer med demonstrativa pronomen i finlandssvenska dialekter. I: Ivars, Ann-Marie, Reuter, Mikael, Westerberg, Pia & Ådahl-Sundgren, Ulla (red.), *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006*. Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna av Svenska handelshögskolan 165. Helsingfors. S. 316–328.
- , 2008a: Bruket av demonstrativa pronomen och bestämd form i östnyländska samtal och intervjuer. I: Lindström Jan (red.), *Språk och interaktion 1*. Nordica Helsingiensia 10. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. S. 107–149.
- , 2008b: En diskursfokuskonstruktion i östnyländska. I: Palmén, Helena, Sandström, Caroline & Östman, Jan-Ola (red.), *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd*. Dialektforskning 1. Nordica Helsingiensia 14. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. S. 53–109.
- , u.u.: Interactional Construction Grammar: Contextual features of determination in dialectal Swedish. Publiceras i: Bergs, Alex & Diewald, Gabriele (red.), *Context and Constructions. Constructional Approaches to Language*. Amsterdam: Benjamins.
- Wiik, Barbro, 2002: *Studier i de österbottniska dialekternas fonologi och morfologi*. Studier i nordisk filologi 80. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Winford, Donald, 2003: *An introduction to Contact Linguistics*. Oxford: Blackwell.

I

ARGUMENTSTRUKTUR

Konstruktioner med *åt* i ett jämförande perspektiv

1 Inledning

Prepositioner används i viss utsträckning annorlunda i finlandssvenskan än i sverigesvenskan. En av de prepositioner som ofta nämns i diskussioner av finlandssvenskan är *åt*. Förbindelser som *ge boken åt Lasse*, *berätta om resan åt Lasse*, *ringa åt Lasse* och *det hände åt Lasse* är alla exempel på hur finlandssvenskar kan tänkas uttrycka sig. I sverigesvenskan används en annan preposition eller ingen preposition alls: *ge boken till Lasse* – *ge Lasse boken*,¹ *berätta om resan för Lasse*, *ringa (till) Lasse* och *det hände Lasse*. Just de här verb-*åt*-kombinationerna är väl kända. Däremot är det inte systematiskt kartlagt hur stora skillnaderna är sett i ett helhetsperspektiv och hur frekventa de finlandssvenska användningarna är i faktiskt språkbruk. Uppfattningen om typiska finlandssvenska *åt*-användningar bygger i hög grad på excerpering av iakttagna olikheter. Vad som ser lika ut i sverigesvenskt och finlandssvenskt språkbruk har man intresserat sig mindre för.

I föreliggande artikel presenterar jag huvuddragen i den omfattande analys jag gjort för min doktorsavhandling (Martola 2007). Undersökningen är korpusbaserad. Materialet är skriftspråk, och texterna omfattar sammanlagt ca 42 miljoner löpande ord. Resultaten bygger på en jämförelse av i runda tal 20 000 belägg på strängar med *åt*, 10 000 i ett finlandssvenskt och 10 000 i ett sverigesvenskt material. En av motiveringarna för korpusundersökningar är att excerpter har en viss tendens att fästa sig vid det speciella och förbise det allmänna (Summers 1993:183).

Syftet med min studie av användningen av prepositionen *åt* har varit att analysera också likheter och inte bara skillnader. Men framför allt har jag önskat undersöka *åt*-användningen i relation till språkssystemet och inte bara se på enskildheter. Jag har antagit att prepositionen *åt* in-

1. På vilka premisser bitransitiv struktur (*ge Lasse boken*) och struktur med objekt och adverbial (*ge boken till/åt Lasse*) växlar beskrivs av Silén (denna volym).

går i större konstruktioner (eller språkliga mönster). En jämförelse av de språkliga mönstren kan antas ge delvis annat utslag än en jämförelse av språkliga enskildheter i de två varieteterna.

I princip handlar det om en valensundersökning. Valens (ords förmåga att binda andra ord till sig) brukar vanligen studeras utifrån själva de valensbärande orden och inte utifrån bestämningarna, och man kan säga att jag kommer in bakvägen i valensproblematiken. I stället för att fråga vilka bestämningar verb X tar har jag ställt frågan vilka slags verb *åt*-fraser kan vara bestämning till samt hur finlandssvenskan och sverigesvenskan skiljer sig åt därvidlag.

De konstruktioner jag beskriver i föreliggande studie hänför sig alla till prepositionen *åt*, och även om jag säger att vissa konstruktioner är generella avser jag att de är generella inom ramen för *åt*-användningen. Jag hoppas att jag så småningom ska kunna genomföra liknande analyser av andra prepositioner och då kanske hitta ännu generellare konstruktioner.

I det följande redogör jag inledningsvis kort för bakgrunden till studien. Därefter går jag in på den empiriska delen och diskuterar först de huvudmönster *åt*-användningen uppvisar (avsnitt 3). I det andra empiriska avsnittet (4) tar jag upp *åt*-användningar som inte alls eller inte entydigt faller in under huvudmönstren. Jag diskuterar också de kollokativa mönster som framträder. Avslutningsvis gör jag en jämförelse med ett tal-språksmaterial. I det sista avsnittet (5) diskuterar jag resultaten.

2 Bakgrund

Vid materialanalysen har jag anlagt en konstruktionsgrammatisk infallsvinkel, och i det följande ska jag i korthet redogöra för de grundläggande tankegångarna inom konstruktionsgrammatik. Innan jag går in på själva analysen och analysresultaten presenterar jag också material och metoder.

2.1 Konstruktionsgrammatik och konstruktioner

Konstruktionsgrammatik är ingen enhetlig teori och olika inriktningar har olika tyngdpunkter. Ett gemensamt och centralt begrepp är i alla fall *konstruktion* som definieras – i lite varierande ordalag – som ”par av form och betydelse”, ”form-betydelsepar”, ”konstellationer av form och betydelse” eller ”konstellationer av form och funktion” (jfr Croft 2001:362, Fried & Östman 2004:12, 24, Goldberg 1995:4f. och 2006:3, Lambrecht

1994:34). Med den definitionen betonas att syntax och semantik (och pragmatik) inte utgör separata moduler i språket utan ett oskiljbart helt. (En annan sak är sedan att man vid språklig analys också inom konstruktionsgrammatiken ibland blir tvungen att hantera de olika bitarna separat.) Olika konstruktioner samverkar ständigt för att generera språkliga yttranden. Termen *konstruktion* kan aldrig syfta på konkreta belägg i texter eller (bandade) yttranden utan avser alltid bakomliggande abstrakta mönster. På engelska används ibland termen *blueprints* (Fried & Östman 2004:18, 24). De konkreta språkliga beläggen kallas, i analyserad form, för *konstrukter*, och att beskriva konstruktioner som generaliseringar över konstrukter (Fried 2008) är en användbar arbetsdefinition vid empiriska undersökningar som denna. Konstruktionerna kan vara av olika omfattning och typ. De kan vara syntaktiska (t.ex. verbfraskonstruktionen och subjekt-predikatskonstruktionen), fraseologiska, lexikala och morfologiska.

2.2 Valens och processtyp

Valens kan beskrivas som ords förmåga att binda andra element (ord) till sig. Begreppet aktualiseras enligt SAG (1:236) främst i fråga om substantiv, adjektiv och verb, medan Fried & Östman (2004:40) därtill nämner adpositioner. Allra mest används termen *valens* i fråga om verb, och det är uttryckligen genom verben begreppet aktualiseras i denna studie. De *åt*-fraser jag undersöker är bestämningar till verb.

Man brukar tala om syntaktisk och semantisk valens. För t.ex. verbet *ge* aktualiseras alltid en givare, en gåva och en mottagare. Sådana funktioner brukar kallas semantiska roller och de betecknas ofta med kapitäl: GIVARE, GÅVA och MOTTAGARE. Det finns ingen given uppsättning roller som alltid används, utan rollerna varierar beroende på syftet med analysen. Vill man t.ex. betona vad verbet *ge* har gemensamt med verb av en annan typ kan man kalla givaren AGENT och gåvan PATIENT eller FÖREMÅL (den eller det som en handling riktas mot) eller TEMA (den eller det som förflyttas eller intar ett visst läge). De här funktionerna hänförs till semantisk valens. Till den semantiska valensen hör också selektionsrestriktioner, t.ex. att verbet *dricka* kräver en vätska som objekt (*Han drack koppen).

Med syntaktisk valens avses i princip de semantiska rollernas manifestation på uttryckssidans, alltså verbfrasens struktur men också (vilket manifesterar sig mindre tydligt) bestämningarnas bindning till huvud-

ordet. I denna studie kommer jag huvudsakligen att uppehålla mig vid semantisk valens. För diskussioner av verbfrasstruktur och bindingsgrad hos *åt*-fraser hänvisas till Martola (2007).

Min utgångspunkt är att varje ord alltid samverkar med kontexten och att det inte egentligen är verbet som ”styr” bestämmningarna utan att både verb och bestämmningar härrör från typen av skeende. Här har jag tagit vissa intryck av Halliday & Matthiessen (2004) även om jag inte tillämpat deras indelning. Syntaktiskt styr dock verbet vilka bestämmningar som kan utelämnas (så kallad *nollinstansiering*), och det styr också delvis valet av preposition. Eftersom jag uttryckligen utgår från närvarande bestämmningar aktualiseras inte *nollinstansiering* här.

2.3 Material och metoder

Undersökningen är korpusbaserad och bygger alltså på en analys av autentiska texter. Texterna omfattar sammanlagt ca 42 miljoner ord (19,4 miljoner sverigesvenska och 23,4 miljoner finlandssvenska), och de finns tillgängliga på Språkbanken i Finland (<https://hotpage.csc.fi>). Det sverigesvenska materialet är identiskt med Parolekorpusen i Språkbanken vid Göteborgs universitet (<https://spraakbanken.gu.se/lb/parole>). Största delen utgörs av tidningstext (70 % i det sverigesvenska materialet och 95 % i det finlandssvenska) medan romantexter utgör 23 % (svsv) respektive 5 % (fisv). I det sverigesvenska materialet finns därtill 7 % övrigt material (tidskrifter och webbtexter). Jämförbarheten vad gäller genrefördelning och ålder på texterna kunde vara bättre, men å andra sidan ger ett omfattande material stora fördelar. Tabell 1 ger en översikt över materialet.

TABELL 1. Material

	Svsv	Fisv
Textomfång: miljoner ord	19,4	23,4
Genrefördelning:		
Pressmaterial	70 %	95 %
Romantext	23 %	5 %
Övrigt	7 %	
Antal <i>åt</i> per miljoner ord	542	405
Belägg på <i>åt</i> totalt	10 511	9 468
Antal <i>åt</i> som prep. totalt	7 695	7 287
Huvudverb + <i>åt</i> -fras	7 254	6 606
<i>vara/bli</i> + <i>åt</i> -fras	441	681

Föremålet för min studie är *åt*-fraser som bestämningar till verb. Den exakta söksträng jag använde vid korpussökningen var [pos='V'][pos!='V'] {0,4}[wf='åt' pos='PREP']. Den gav konkordansrader innehållande verb följda av *åt* på noll till fyra positioners avstånd där de mellanliggande elementen inte var av ordklassen verb.² Eftersom den grammatiska kodningen i materialet inte särskiljer prepositioner och verbpartiklar fick jag med båda typerna. Sökningen resulterade i sammanlagt ca 22 000 belägg, och efter en bortputsning av brus och dubletter återstod 10 511 sverigesvenska och 9 468 finlandssvenska belägg att analysera.³ De analysresultat jag redogör för här gäller *åt* som preposition, och i huvudsak diskuterar jag *åt* i kombination med huvudverb, dvs. 7 254 (svsv) respektive 6 606 (fisv) belägg (jfr tabell 1). Partikelanvändningar går jag inte in på.

Trots att det finlandssvenska materialet är mer omfattande visade sig det sverigesvenska innehålla ett betydligt större antal *åt* (jfr tabell 1). Till det något överraskande resultatet bidrar visserligen skillnaderna mellan de två materialen i fråga om genrefördelning och texternas ålder, men en uppskattning⁴ av de två faktorernas inverkan tyder på att *åt* inte är särskilt mycket mer frekvent i finlandssvenskt skriftspråk än i sverigesvenskt, tvärtom vad man brukar förmoda.

Vid materialanalysen utgick jag från arbetsdefinitionen att konstruktioner är generaliseringar över konstrukter. Jag antog vidare att jag genom att studera ett stort antal belägg på *åt* skulle kunna urskilja ett antal tydliga mönster utifrån vad beläggen har gemensamt. Jag ville se på samtliga förekomster av verbfraser med *åt* i ett givet material, till skillnad från tidigare undersökningar som bygger på excerpering av iakttagna skillnader mellan sverigesvenskan och finlandssvenskan. Vid analysen såg jag på *åt*-rektionens semantiska roll, och på den typ av skeende eller process som verbet beskriver. Termen *rektion* använder jag i överensstämmelse med SAG (2:217) om det ord eller den fras som styrs av prepositionen i en prepositionsfras, t.ex. *åt Lasse, åt att sjunga sånger*.

2. För att undvika att få med strängar av typen *skulle ha gett boken åt Stefan* som tre olika belägg (en gång för *skulle*, en gång för *ha* och en gång för *gett*).

3. Brus är olika fall av felkodningar. Dubbletterna är strängar med exakt samma ordalydelse som återfinns antingen i olika tidningar eller både i ingress och i brödtextr. Därtill städade jag bort fall där *åt*-frasen entydigt utgjorde efterställt attribut (t.ex. *Alexander började med storslagna offer åt överguden Marduk* där *åt överguden* är bestämning till substantivet *offer* och inte till verbet *börja*).

4. Se närmare Martola (2007:68ff.).

Genom analysen har jag alltså extraherat olika huvudtyper av konstruktioner eller mönster där *åt* utgör en byggsten. I det följande kommer jag att diskutera semantiska konstruktioner och kollokativa konstruktioner.⁵ Jag lämnar de syntaktiska konstruktionerna därhän liksom diskussionen om *åt* som lexikal konstruktion. Inte heller problematiken med partikelverb går jag in på. Den som intresserar sig för de här frågorna hänvisas till Martola (2007).

Vid språklig kategorisering råkar man nästan utan undantag ut för svårkategoriserade exempel. I min studie har jag efter ett visst övervägande stannat för att dubbelkategorisera tvetydiga exempel om de uppfyllt kriterierna för två olika kategorier. Det ger en rättvisare bild av materialet än om man bortser från tvetydigheterna och helt sonika hänför oklara exempel till den ena av två möjliga grupper. För beslutet talar också det faktum att språkliga förändringar som lexikalisering och grammatikalisering ofta har sin upprinnelse i tvetydigheter (jfr t.ex. Queller 2003). Dubbelkategorisering säger mer om var överlappningarna finns än om man hänför alla tvetydiga fall till en heterogen grupp *övriga*.

3 Konstruktioner med *åt* – fem huvudmönster, fjorton specifika mönster

Materialanalysen gav vid handen att beläggsträngarna med *åt*-fraser till överväldigande del aktualiserar någon av fem semantiska roller. Antalet belägg som faller utanför är i stort sett försumbart (gruppen Övriga i tabell 2 nedan). Tre av rollerna förekommer i samband med flera olika processer. Sammantaget kom jag fram till fjorton olika mönster för hur *åt*-fraser används, fjorton olika konstruktioner som jag ska presentera nedan (t.ex. Skeendekonstruktion, Överföringskonstruktion, Kommunikationskonstruktion). Inledningsvis introducerar jag dock de fem semantiska huvudrollerna.

3.1 De fem huvudrollerna

På ett mycket generellt plan kan man säga att prepositionen *åt* har en enda funktion i de konstruktioner där den uppträder, nämligen att ange MÅL.⁶ I MÅL inbegrips då animata mål, dvs. MOTTAGARE. Den iakttagel-

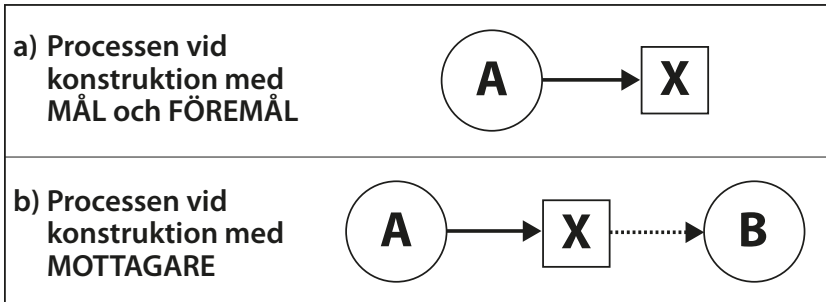
5. *Kollokativ* avser att vissa element tenderar att samförekomma. Se vidare s. 66ff.

6. SAG (2:699ff.) skiljer på Mål och Riktmarke.

sen gäller huvudmönstren. I fråga om vissa språkliga enskildheter finns det undantag.

På ett lite mindre abstrakt plan har *åt* två huvudfunktioner, att ange MÅL och att ange MOTTAGARE. Skiljelinjen går mellan det primära målet för förstaaktantens eller AGENTENS aktion. Vid konstruktioner med MÅL riktar en aktant A (AGENT) en aktion mot en entitet X (MÅL/FÖREMÅL) (*Hon svängde åt höger; Han fnös åt förslaget*). Vid konstruktioner med MOTTAGARE riktar en aktant A (AGENT) en aktion mot en entitet X (FÖREMÅL) och entitet X kommer på grund av aktionen in i en aktant B:s (MOTTAGARE) kontrollsfär (*Hon gav boken åt Hasse*). I vid mening utgör både X och B MÅL för aktionen. Processen finns schematiskt åskådliggjord i figur 1. Liksom alltid vid empiriska analyser finns det gränssfall. Skiljelinjen är alltså inte alltid glasklar, men de två abstrakta process-typerna tjänar som ett gott analysunderlag.

I framställningen använder jag termen *kontrollsfär* och talar om att en entitet övergår från en aktants kontrollsfär till en annans. Termen *ägobyte* (jfr SAG 3:315) för lätt tankarna åt fel håll, även om den också kan användas abstrakt och inte behöver avse regelrätt ägande.

FIGUR 1. Processen vid konstruktioner med MÅL och med MOTTAGARE.

Skillnaden mellan MÅL och FÖREMÅL är grovt taget att processen vid MÅL innebär en rörelse eller position i rummet, åtminstone metaforiskt (*svänga åt höger; dra åt helvete, luta åt en kompromiss*), medan FÖREMÅL avser en entitet som en aktion riktas mot (*skrika åt ungarna, fnysa åt förslaget*). Också KÄNSLOBJECT är ett slags föremålsroll, men processen är inte aktionell utan anger snarast ett tillstånd eller en attityd (*glädjas åt framgången*).

Rollen **BENEFICIENT** kan beskrivas som mottagare av ett prestationsresultat. Den hör alltså nära samman med mottagarrollen. Förstaaktantens aktion riktas primärt mot en annan entitet X (andraaktant) men aktionen kommer en tredjeaktant till godo (*installera digitalboxen åt svärmor*).

I mitt material hänför sig de största grupperna belägg till konstruktioner med **MOTTAGARE** (svsv 30 %, fisv 51 %) och konstruktioner med **FÖREMÅL** (svsv 38 %, fisv 31 %). Mottagarfunktionen är således mycket framträdande i finlandssvenskan, vilket inte är något oväntat resultat. I sverigesvenskan står framför allt **MÅL**-rollen men också **FÖREMÅL** och **BENEFICIENT** för proportionellt större andelar. Fördelningen av beläggen på de olika mönstren framgår av tabell 2. Att summan av beläggen blir större än det faktiska antalet belägg – och procentsiffrorna därmed över 100 % – beror på att jag dubbelkategoriserat belägg som inte entydigt gått att tolka som hörande till en enda konstruktion.

TABELL 2. Övergripande konstruktioner

Konstruktion med	Svsv		Fisv	
	Antal	%	Antal	%
MÅL	1 559	21,5	830	12,6
MOTTAGARE	2 169	29,9	3 337	50,5
BENEFICIENT	588	8,1	169	2,6
FÖREMÅL	2 733	37,7	2 073	31,4
KÄNSLOOBJEKT	351	4,8	266	4,0
ÖVRIGA	92	1,3	151	2,3
Σ	7 492	103,3	6 826	103,3
Faktiskt antal belägg	7 254		6 606	

I det följande ska jag se mer i detalj på de olika rollerna och de konstruktioner de hör samman med.

3.2 Konstruktioner med **MÅL**

En grupp belägg som framträder mycket tydligt i materialet är riktning-angivande användningar av *åt*, där den semantiska rollen är **MÅL**. Typiskt för gruppen är vidare att rektionen består av håll-ord: *håll(et)*; *höger*, *vänster*; *norr*, *söder* osv.; *sidan*. Andra rektioner utgör en mycket liten del. I tabell 3 ges en översikt över konstruktionerna med **MÅL** med beskrivningar och korta exempel.

TABELL 3. Konstruktioner med MÅL

Konstruktion	Beskrivning	Exempel
Skeende-konstruktion	Verbet avser rörelse, process, mental aktion eller process eller liknande. Rektionen är ett håll-ord och <i>åt</i> -frasen anger riktningen.	<i>Vi svängde åt höger.</i> <i>Värmen avtar kraftigt åt sidorna.</i> <i>Han tittade åt mitt håll.</i> <i>Vänsterbacken lurades åt fel håll.</i>
Positions-konstruktion	Verbet anger läge; antalet möjliga verb är få. Med annan rektion än håll-ord förekommer bara <i>luta</i> (överfört), <i>vetta</i> , <i>ligga</i> och <i>bo</i> .	<i>Mjölby ligger åt andra hållet.</i> <i>Fönstret vetter åt gården.</i> <i>Det lutade åt en seger för Sverige.</i>
Kraftuttrycks-konstruktion	Verben är <i>gå</i> , <i>dra</i> och <i>fara</i> samt <i>vara</i> . Rektionerna är i huvudsak <i>helvete</i> , <i>skogen</i> , <i>pipan</i> . Rektionen är begränsat utbytbar: den måste avse något obehagligt.	<i>Det gick åt helvete.</i> <i>Nej, dra åt skogen!</i> <i>Allt var åt helvete.</i>
Övriga konstruktioner	Rektionen är inte ett håll-ord. Endast ett fåtal verb är möjliga. Därtill förekommer mer eller mindre idiom-artade uttryck.	<i>Han tog sig åt hjärtat.</i> <i>Hon nickade åt badrummet.</i> <i>Vi drog öronen åt oss.</i> <i>Berömmelsen steg honom åt huvudet.</i>

Vid Skeendekonstruktion anger verbet en aktion eller en process av något slag. Till innehållet avser satserna en rörelse eller en tänkt rörelse eller process av något slag, dvs. något som har eller potentiellt kan ha en riktning. *Åt*-frasen (inte ordet *åt* ensamt) inför riktningens betydelse.

Positionsstrukturen licensierar ett fåtal verb. Verbet *luta* är det överlägset vanligaste och det förekommer nästan uteslutande i överförd bemärkelse (*Det lutar åt seger för svenskarna*). Annan rektion än håll-ord är möjlig bara i kombination med fyra verb (*luta*, *vetta*, *ligga*, *bo*) och vid de andra verben än *luta* är möjligheterna till olika rektioner synnerligen begränsade (främst *gården*, *gatan*).

En grupp för sig utgör Kraftuttrycksstrukturen, där verb och *åt*-fras tillsammans bildar ett kraftuttryck. Verben är nästan uteslutande *gå*, *dra* och *fara* samt *vara*, och rektionen utgörs av *helvete*, *skogen* och *pipan*. Konstrukturen kan sägas ha en viss produktivitet: rektionen är begrän-

sat utbytbar men måste gå att associera till något obehagligt eller till ett ställe där man kan försvinna. Ett exempel på det är *fara åt pipsvängen*, som myntats av Astrid Lindgren i *Ronja Rövardotter*.

Utöver de tre beskrivna konstruktionerna förekommer det ett antal heterogena belägg som inte kan återföras på någon gemensam konstruktion. Det handlar om ett fåtal verb, och största delen av beläggen är mer eller mindre idiomartade till sin natur (*ta sig åt hjärtat*). De är tydliga relikter från den tid när *åt* kunde användas produktivt som riktningsangivande preposition (jfr Åström 2007).

Noteras kan att belägg som avser MÅL är frekventare totalt sett i det sverigesvenska materialet än i det finlandssvenska (22 % jämfört med 13 % av beläggen). Däremot ser den interna fördelningen mellan konstruktionerna inom MÅL-kategorin tämligen lika ut i bägge materialen.

3.3 Konstruktioner med MOTTAGARE

Vid min materialanalys har jag kunnat extrahera fyra konstruktioner med rollen MOTTAGARE: Överföringskonstruktion, Produktionskonstruktion, Ombesörjningskonstruktion och Givarlös konstruktion. I tabell 4 finns en översikt med beskrivningar och exempel.

Den prototypiska mottagarkonstruktionen med *åt* är Överföringskonstruktion. Verben i denna kategori är typiskt treställiga, dvs. mottagarrollen hör till den semantiska valensen. Prototypverbet i gruppen är *ge*. Det står för över 50 % av alla belägg som hänför sig till Överföringskonstruktionen både i det finlandssvenska och i det sverigesvenska materialet. I mycket hög grad utgör dock beläggen abstrakta användningar (*Incidenten gav nytt liv åt debatten, Rucklet har fått ge plats åt ett flott hotell*), och jag återkommer till det spørsmålet nedan (avsnitt 4.2).

Vid Produktionskonstruktion och Ombesörjningskonstruktion har vi att göra med verb som normalt är tvåställiga. När de används treställigt förs den tredje rollen (MOTTAGARE) vanligen in med hjälp av en prepositionsfras (och i vissa fall genom bitransitiv struktur), i mitt material alltså genom *åt*-frasen. Den handling som verbet anger kan utföras utan att en mottagare finns med i bilden, till skillnad från verbhandlingen i Överföringskonstruktionen: en givandeakt förutsätter en mottagare. Vid Produktionskonstruktion (verb som *sy*, *bygga*, *skapa*) föreligger entitet X inte i färdigt skick i inledningsfasen utan A (förstaaktanten) tillverkar X, och i färdigt skick övergår X i B:s (MOTTAGARENS) kontrollsfär. Vid Om-

TABELL 4. Konstruktioner med MOTTAGARE

Konstruktion	Beskrivning/process	Exempel
Överföringskonstruktion	En entitet X finns i kontrollsfären för en AGENT/GIVARE och hamnar genom AGENTENS försorg hos en MOTTAGARE. Verbet anger överföring. A HAR X SOM B FÅR.	<i>Klassen gav blommor åt sin lärare. Han räckte boken åt Sixten.</i>
Produktionskonstruktion	En entitet X kommer till genom en AGENTS försorg och AGENTEN överför det färdiga X till en MOTTAGARES kontrollsfär. Verbet anger produktion. A PRODUCERAR X SOM B FÅR.	<i>Hon sydde en klänning åt sin väninna. Han byggde en lekstuga åt barnen.</i>
Ombesörjningskonstruktion	En entitet X existerar utanför en AGENTS kontrollsfär och hamnar genom AGENTENS försorg i en MOTTAGARES kontrollsfär. A SER TILL ATT B FÅR X.	<i>Min syster hade skaffat biljetter åt oss. Jag beställer en taxi åt dig.</i>
Givarlös konstruktion	Entitet X finns utanför en potentiell MOTTAGARES kontrollsfär och kan tänkas övergå i MOTTAGARENS kontrollsfär. X FINNS OCH KAN ERHÅLLAS AV B.	<i>Det ligger en byggsats åt dej på hatthyllan. Det finns arbete åt oss i Norge.</i>

besörjningskonstruktion (verb som *skaffa*, *beställa*, *hitta*) föreligger X i färdigt skick i inledningsfasen men utanför både A:s och B:s kontrollsfär. A agerar så att X kommer i B:s kontrollsfär.

Gränsen mellan de tre konstruktionerna är inte helt entydig. Verb som *spara* och *bevara* är tvåställiga och inte treställiga men processen de beskriver i kombination med *åt*-fras påminner mest om processen vid Överföringskonstruktion i och med att entitet X i utgångsläget finns i A:s kontrollsfär.

Det finns ytterligare en mottagarkonstruktion, nämligen Givarlös konstruktion. Den skiljer sig från de tre hittills beskrivna såtillvida att det

saknas AGENT i processen, som benämningen antyder. Verben är existentiella (*finnas, ligga*).

3.4 Konstruktion med BENEFICIENT

Konstruktion med BENEFICIENT kan i vid mening inbegripas i mottagarkonstruktionerna; BENEFICIENT är en viss typ av MOTTAGARE, nämligen mottagare av ett prestationsresultat. Resultatet behöver dock inte vara konkret (*Hon arbetade åt ett företag i Skåne*). Den benefaktiva konstruktionen beskrivs i tabell 5.

TABELL 5. Konstruktioner med BENEFICIENT

Konstruktion	Beskrivning/process	Exempel
Benefaktiv konstruktion	En AGENT presterar något som en BENEFICIENT har nytta av. BENEFICIENTEN är mottagare av ett prestationsresultat.	<i>Hon bakade åt Göhlins. Han klippte gräsmattan åt skådespelaren Robert Redford.</i>

Det finns ett rätt stort antal belägg som inte entydigt kan klassificeras som licensieringar antingen av Mottagarkonstruktion eller av Benefaktiv konstruktion. Vid satser som *A bakade en kaka åt B* kan kakan i vissa fall ses som en GÅVA som förs över från A:s till B:s kontrollsfär. I andra fall är kakkbakningen en aktion som A utför till fromma för B. I många belägg saknas dock en entitet X som skulle utgöra GÅVA (t.ex. *A arbetade åt B, A klippte häcken åt B, A bytte till vinterdäck åt B*).

Det är inte otänkbart att den benefaktiva funktionen hos *åt* har uppkommit ur möjligheten att tolka vissa utsagor på två sätt. En talare T som i en situation S fällt yttrandet *Kalle bakade en kaka åt mormor* har avsett ett skeende med GIVARE, GÅVA och MOTTAGARE, dvs. T har syftat på omständigheten att Kalle bakat kakan hemma och tagit den med sig och gett den till mormor. En lyssnare L har dock kunnat få för sig att T menat 'Kalle skötte kakkbakningen åt mormor', och efter sin omtolkning har L börjat använda *åt*-fraser i enlighet med sin egen tolkning, alltså benefaktivt. I och med att omtolkningen etablerat sig i språkgemenskapen har gåvorollen så småningom försvagats och satser som *A klippte fåren åt grannen* (där GÅVA saknas) har blivit möjliga. Dubbeltydigheter hör till språkets natur och anses vara en viktig faktor eller t.o.m. en förutsättning

vid lexikaliserings- och/eller grammatikaliseringsprocesser, och enligt Queller (2003) är det alltid lyssnaren som gör omtolkningen. Det ursprungliga missförståndet i situation S uppdragas oftast inte.

Till utvecklingen av den nya funktionen har förmodligen också den kraftiga överlappningen mellan de semantiska fälten för särskilt prepositionerna *åt* och *till* men också för *för* bidragit. Som jämförelse kan nämnas att engelskan har en preposition mindre för att täcka samma fält, *to* och *for*. Därtill har bägge språken bitransitiv struktur som resurs med delvis överlappande distribution (se Silén, denna volym).

Det förefaller som om den enda produktiva användningen av *åt* i sverigesvenskan är just Benefaktiv konstruktion. Med *produktiv* avses här ”fri” kombinerbarhet: allt man kan utföra som är någon form av prestation kan man utföra för någons räkning, *åt* någon. Det betyder dock inte att förekomstfrekvensen i materialet är hög. Bland *åt*-beläggen dominerar kollokativa uttryck med begränsad kombinerbarhet.

I sverigesvenskt språkbruk verkar *till* ha tagit över mottagarfunktionen så gott som helt i konkret användning⁷ medan *åt* förekommer bara marginellt samt vid Produktions- och Ombesörjningskonstruktionerna, som ju står Benefaktiv konstruktion nära.

3.5 Konstruktioner med FÖREMÅL

Vid konstruktioner med FÖREMÅL finns det normalt bara två aktanter närvarande i processen, en aktant som utför handlingen (AGENT) och en aktant (en entitet) som handlingen riktas mot (FÖREMÅL) (jfr figur 1a i avsnitt 3.1). Inom gruppen kan fyra olika konstruktioner extraheras beroende på den process som beskrivs i verbfrasen (se tabell 6).

Kommunikationskonstruktionen aktualiseras vid verb som *skrika*, *ropa*, *nicka*, *vinka* och *blinka*, medan Reaktionskonstruktionen förekommer vid verb som *skratta*, *le* och *fnysa*. Gränslinjen mellan de båda konstruktionerna är oskarp. I viss mån kan samma verb uppträda vid båda konstruktionerna. Utsagor av typen *hon fräste åt ungarna* kan mestadels antas vara licensieringar av Reaktionskonstruktionen, men om det i ett exempel tydligt framgår *vad* hon fräste åt ungarna måste beläggen anses

7. Verb + objekt + *till*-fras växlar med bitransitiv struktur av informationsstrukturella skäl (se Silén, denna volym). SAG (3:466) påpekar att *åt* förekommer i nordsvenskt språkbruk.

TABELL 6. Konstruktioner med FÖREMÅL

Konstruktion	Beskrivning/process	Exempel
Kommunikationskonstruktion	En AGENT riktar ett budskap till en aktant som utgör MÅL/FÖREMÅL. Verbet avser en kommunikativ aktion av något slag. A RIKTAR SIG TILL B MED ETT BUDSKAP (M).	<i>De skrek åt honom att akta sig. Hon log litet och blinkade åt mig.</i>
Reaktionskonstruktion	En AGENT reagerar visavi en aktant som utgör MÅL/FÖREMÅL. Verbet uttrycker en känslomässig reaktion. A REAGERAR VISAVI B.	<i>De skrattade åt mig i början. Kulturarbetarna fnös irriterat åt spektaklet.</i>
Inriktningskonstruktion	En AGENT är inriktad mot en entitet. A ÄR INRIKTAD PÅ X.	<i>En annan grupp ägnade sig åt fotografering. Vissa skribenter hemfaller åt personangrepp.</i>
Påverkanskonstruktion	En AGENT påverkar en aktant som utgör MÅL/FÖREMÅL. A PÅVERKAR X.	<i>Lite massage på kvällen gör gott åt trötta ben. Jag kunde ingenting åt mina känslor.</i>

höra till Kommunikationskonstruktionen. Medan tyngdpunkten vid instanser av Reaktionskonstruktionen ligger på en känslomässig reaktion eller attityd avser instanser av Kommunikationskonstruktionen ett budskap. Den förra kräver inte FÖREMÅLETS närvaro medan den senare gör det. Vill man precisera föremålsrollen för Kommunikationskonstruktionen kan man kalla den ADRESSAT. Typiskt är vidare att förstaaktanten försöker påverka ADRESSATEN med sitt budskap.

Kommunikationskonstruktionen är ett gränsfall också i fråga om antalet aktanter; räknar man budskapet som en tredje entitet är det b och inte a i figur 1 ovan som beskriver processen. Eftersom budskapet, när det är explicit, vanligen snarare avser en process kan man för det mesta räkna med två aktanter.⁸ Kommunikationskonstruktionen företer också

8. Explicita budskap består vanligtvis av antingen en direkt eller en indirekt anföring, t.ex. *Hon ropade åt pojken: "Spring hem!"* eller *Hon ropade åt pojken att springa hem*. I exemplet utgörs process 1 av hennes ropande och process 2 av pojkens springande. I vissa

en viss överlappning med Överföringskonstruktionen (avsnitt 3.3). Det gäller i synnerhet det finlandssvenska materialet. Satsen av typen *A skrev ett brev åt B* kan alternativt tolkas som licensiering av Överföringskonstruktionen där brevet innehar gåvorollen. (Därtill kan satsen självfallet tolkas som benefaktiv, men då är B uppdragsgivare och inte mottagare av brevet.) Men om man ser brevskrivandet som en kommunikativ process med fördröjd mottagning utgör satsen en parallell till *A ropade åt B*, och brevet är ingen GÅVA utan ett budskap. I tabell 6 ovan står M inom parentes i beskrivningen av Kommunikationskonstruktionen eftersom budskapet kan vara implicit.

Inriktningskonstruktionen är den konstruktion som är frekventast representerad av alla konstruktioner i det sverigesvenska materialet, medan den är den näst vanligaste efter Överföringskonstruktionen i det finlandssvenska materialet (jfr tabell 8 i avsnitt 3.7). Konstruktionen framstår i hög grad som kollokativ. De vanligaste verben är *ägna sig*, *ägna*, *hänge sig* och *hemfalla*.

Påverkanskonstruktionen är så gott som uteslutande finlandssvensk (med belägg som t.ex. *jag kunde ingenting åt mina känslor*), men inte heller i det finlandssvenska materialet är beläggen särskilt många (51 belägg eller under 1 % av alla belägg). Bilden ändras dock avsevärt om man beaktar uttrycket *göra något/någonting åt X* med varianter (t.ex. *att de super som småglin måste vi göra något åt*). Sådana belägg ingår inte i siffrorna i tabell 2 (avsnitt 3.1) och tabell 8 (avsnitt 3.7). Eftersom en del källor (särskilt ordböcker) klassificerar uttrycket som partikelförbindelse, har jag behandlat beläggen separat (se närmare Martola 2007:233f.). Min egen slutsats är dock att frasen inte ska klassificeras som partikelverb. Konstruktionen för icke-reflexiv, transitiv partikelförbindelse kan beskrivas som i (1), och i den finns det ingen plats för *något/någonting* mellan verb och *åt*. Att uttrycket har uppfattats som partikelverb beror förmodligen på att *åt* ofta är betonat.

- (1) [[A] [V åt] [X]]

Antalet belägg på uttrycket *göra något/någonting åt X* är 523 i det sverigesvenska och 334 i det finlandssvenska materialet, vilket innebär att det skulle ha stått för 7 % (svsv) respektive 5 % (fisv) av prepositionsbeläggen

fall är dock bestämningen närmast entitetsartad: *A ropade hej åt B*, *A ropade något åt B*.

om det hade räknats med i prepositionsaterialet (och därmed ingått i tabellerna 2 och 8).

3.6 Konstruktioner med KÄNSLOOBJEKT

Rollen KÄNSLOOBJEKT är strängt taget en föremålsroll, men Upplevelsekonstruktionen – den enda konstruktionen med den rollen – skiljer sig från konstruktionerna med FÖREMÅL i fråga om förstaaktanten, som är UPPLIVARE (tabell 7) och inte AGENT.

TABELL 7. Konstruktioner med KÄNSLOOBJEKT

Konstruktion	Beskrivning/process	Exempel
Upplevelsekonstruktion	En UPPLIVARE har en känsla visavi ett KÄNSLOOBJEKT. Verbet avser känsloupplevelser.	<i>Han gladdes åt att rättvisan hade segrat. De gottade sig åt bilden.</i>

3.7 Sammanfattande om huvudmönstren

Sammanfattningsvis kan man konstatera att prepositionsaterialet fördelar sig på fem olika huvudmönster utifrån åt-frasens semantiska roll. De största grupperna belägg hänför sig till konstruktioner med MOTTAGARE (svsv 30 %, fisv 51 %) och konstruktioner med FÖREMÅL (svsv 38 %, fisv 31 %). I sverigesvenskan står beläggen med MÅL och BENEFICIENT för större andelar än i finlandssvenskan. Den proportionella fördelningen mellan huvudmönstren framgår tydligast av tabell 2 (avsnitt 3.1).

Den exakta fördelningen av beläggen på de fjorton olika mer specifika mönstren eller konstruktionerna framgår av tabell 8.

Den interna distributionen av de olika konstruktionerna inom MÅL-gruppen ser mycket lika ut i de båda materialen. Sett till hela materialet är det främst Skeendekonstruktionen som står för beläggen, medan de övriga är förhållandevis marginella.

I fråga om MOTTAGARE-gruppen finns det en påtaglig skillnad. I det finlandssvenska materialet står Överföringskonstruktionen för 40 % av alla belägg i materialet, medan andelen är under 20 % i det sverigesvenska materialet. Till detta faktum kan läggas att Produktions- och Ombesörjningskonstruktionerna har mycket gemensamt med Benefaktiv konstruktion, och ger man dem benefaktiv tolkning är bara överförings-

TABELL 8. Semantiska konstruktioner utifrån processtyp

	Konstruktion	Svsv			Fisv		
		Antal	%		Antal	%	
			internt	av alla		internt	av alla
MÅL							
	Skeendekonstruktion	1 067	68,4	14,7	549	66,1	8,3
	Positionskonstruktion	197	12,6	2,7	98	11,8	1,5
	Kraftuttrycks konstruktion	142	9,1	2,0	76	9,2	1,2
	Övriga konstruktioner	153	9,8	2,1	107	12,9	1,6
	Σ	1 559	100,0		830	100,0	
MOTTAGARE							
	Överföringskonstruktion	1 374	63,3	18,9	2 609	78,2	39,5
	Produktionskonstruktion	341	15,7	4,7	252	7,6	3,8
	Ombesörjningskonstr.	437	20,1	6,0	458	13,7	6,9
	Givarlös konstruktion	17	0,8	0,2	18	0,5	0,3
	Σ	2 169	100,0		3 337	100,0	
BENEFICIENT							
	Benefaktiv konstruktion	588	100,0	8,1	169	100,0	2,6
FÖREMÅL							
	Kommunikationskonstr.*	395	14,5	5,4	288	13,9	4,4
	Reaktionskonstruktion	601	22,0	8,3	461	22,2	7,0
	Inriktningskonstruktion	1 735	63,5	23,9	1 273	61,4	19,3
	Påverkanskonstruktion	2	0,1	0,0	51	2,5	0,8
	Σ	2 733	100,0		2 073	100,0	
KÄNSLOOBJEKT							
	Upplevelsekonstruktion	351	100,0	4,8	266	100,0	4,0
Övriga							
	Övriga konstruktioner	92	100,0	1,3	151	100,0	2,3
	Faktiskt antal belägg	7 254		103,3	6 606		103,3

* Verbet *säga* ingår inte i siffrorna, eftersom gränsen mellan användning i uppmanande-förmanande betydelse (t.ex. *A sade åt B att komma genast*) och användning i informativ betydelse (*A sade åt B att C hade köpt en bil*) delvis är vansklig att dra. I princip bör skiljelinjen tillika vara skiljelinjen mellan partikelförbindelse och verb med prepositionsfras. Verbet uppvisar 298 svsv och 252 fisv belägg sammanlagt, varav 70 % i det sverigesvenska materialet och 30 % i det finlandssvenska är klara partikelförbindelser (se närmare Martola 2007:75, 232f.).

beläggen kvar i mottagargruppen. Vidare kan konstateras att de konkreta användningar som hänför sig till Överföringskonstruktionen (*Hon gav ett köttben åt hunden*) står för en mindre andel i det sverigesvenska materialet än i det finlandssvenska. Sammantaget kan man då dra slutsatsen att Överföringskonstruktionen som produktiv konstruktion först och främst

är finlandssvensk. Den slutsatsen stöds också av Siléns resultat i denna volym; i sverigesvenskt talspråk förekommer *åt* knappast alls i konkret användning medan finlandssvenskt talspråk uppvisar många belägg.⁹

Generellt gäller dock för både finlandssvenskt och sverigesvenskt skriftspråk att de belägg som kan hänföras till Överföringskonstruktionen till överväldigande del är av kollokativ art (*ge liv åt framställningen, ge uttryck åt misstro* osv.), och man kan diskutera om sådana belägg alls är instansieringar av konstruktionen i fråga. Detta återkommer jag till i avsnitt 4.2.

När det gäller konstruktionerna med FÖREMÅL är den interna fördelningen mycket likartad i de två materialen, men till Kommunikationskonstruktionen ansluter sig delvis andra verb i det finlandssvenska materialet (t.ex. *berätta, visa, rekommendera, meddela*), utöver dem som är gemensamma.

4 Övriga resultat

Det finns ett litet antal belägg som inte otvetydigt kan hänföras till något av de mönster som beskrivits ovan. De flesta av dem verkar dock ha anknytning till huvudkonstruktionerna. Jag behandlar dessa belägg kortfattat i det följande. Därefter ser jag på kollokativa belägg och gör en jämförelse med finlandssvenskt talspråk.

4.1 Användningar utanför huvudmönstren

Den största gruppen belägg utanför huvudmönstren avser bedömning och representeras av verb som *duga, räcka* och *räcka till*. I det finlandssvenska materialet finns därtill några belägg på *passa* i betydelsen 'vara lämplig'. Gruppen ansluter sig till Överföringskonstruktionen såtillvida att vi har att göra med en presumtiv MOTTAGARE och en tänkt överföringsprocess. Beläggen påminner om beläggen för Givarlös konstruktion genom att GIVARE saknas. Men till den semantiska ramen hör en BEDÖMARE (A) som bedömer relationen mellan X och B (jfr figur 1 b för konstruktioner med MOTTAGARE). Ibland framgår det explicit vem bedömare är (*Han sade att skolmaten duger åt eleverna*), men ibland förblir det

9. Enligt SAG (3:466) förekommer användningen i nordsvenskt språkbruk. Det framgår inte av Siléns sverigesvenska material om det ingår norrländska talare i materialet.

mer eller mindre implicit vem som står för bedömningen. Ofta är det den som yttrar sig som också kan antas vara *BEDÖMARE* (*Maten duger nog åt eleverna*). Bedömningskonstruktionen är relationell och ansluter sig därmed klart till följande grupp.

I huvudmaterialet förekommer det bara ett fåtal relationella belägg (t.ex. *agera kurir åt A*), men däremot finns det en hel del sådana belägg i ett material som jag skilt ut från huvudmaterialet och som består av *vara* och *bli* med predikativ (jfr tabell 1 i avsnitt 2.3). I det sverigesvenska materialet finns 176 belägg på nominala predikativ och i det finlandssvenska finns det 96 belägg. (Beläggen ingår alltså inte i tabellerna 2 och 8 ovan.) Predikativerna är av två typer, dels primärt personbetecknande (*A är gudmor åt B*, *A är chaufför åt B*, *A är konsult åt B*), dels icke-personbetecknande (*X är lekplats åt B*, *X blev fristad åt B*; *A är spottkopp åt B*, *A är draghjälp åt B*). Båda typerna förekommer i bägge materialen och båda är något vanligare i det sverigesvenska materialet. I de två sista exemplen är predikativet metaforiskt personbetecknande. Gemensamt för samtliga belägg är att det handlar om en benefaktiv relation, dvs. *åt*-rektionens referent (*B* i exemplen) har nytta av förstaaktanten (*A/X* i exemplen). Den relationella konstruktionen ansluter sig alltså till den benefaktiva. Relationen är också possessiv. I samtliga ovan anförda exempel är en konstruktion med genitiv tänkbar (*A är B:s gudmor* osv.), men medan konstruktion med prepositionsfras antyder att gudmödrarna osv. kan vara fler antyder konstruktion med genitiv totalitet, dvs. *A är B:s enda gudmor* osv.

Det finns ett par grupper av belägg som är uteslutande eller nästan uteslutande finlandssvenska. Den ena gruppen hänför sig till tävlingsförlust och det handlar om verben *förlora* och *tappa* (*Heidi förlorade cirka 2,50 åt segrarinnan*). Det här är den enda *åt*-användning i finlandssvenskan som inte går tillbaka på något allmänsvenskt mönster. I sverigesvenskan används prepositionerna *till* och *mot* i motsvarande uttryck, och påpekas bör att de prepositionerna är betydligt vanligare än *åt* också i finlandssvenskan, åtminstone i skriftspråk.

Utöver gruppen som avser tävlingsförlust finns det i det finlandssvenska materialet ett antal belägg på en typ av *åt*-användningar som brukar påtalas som typiskt finlandssvenska. Några fall återges i exempel 2–5.

- (2) [...] hästkarlen Einari Vidgren tog sin ögonsten till Europa och satte honom i träning *åt* Åke Svanstedt. (fisv) [... i träning hos Å.S.]

- (3) Jag undrar om jag skall breda ut skit på tallriken *åt* dedär käringarna, sa mannen. (fisv) ['... på käringarnas tallrikar ...']
- (4) Ingen vaktar på deras arbete eller kommenderar övertid *åt* dem. (fisv) ['... kommenderar dem att göra övertid.']
- (5) Alltså, när det är min tur vid disken försöker jag statuera exempel *åt* idioterna bakom mig. (fisv) ['... statuera exempel för ...']

I de tre första exemplen kan *åt*-fallen ses som en utvidgad användning av konstruktion med MOTTAGARE eller i exempel 2 och 3 alternativt som konstruktion med ADRESSAT. Men exemplen 2, 4 och 5 kan också ses som instanser av Påverkanskonstruktionen, som, förutom i uttrycket *göra något åt något*, nästan uteslutande är finlandssvensk.

Frågan är hur typiska för finlandssvenskan *åt*-användningarna i exempel 2–5 ska anses vara. Visserligen är de ”typiska” i den meningen att de inte alls förekommer i det sverigesvenska materialet, men om man beaktar att de utgör sammanlagt 12 belägg eller drygt en halv procent av hela det finlandssvenska prepositions materialet framstår de inte som särskilt typiska. Nu kan man förstås hävda att det är i talspråk de är vanliga, men den genomgång jag gjort av Forsskåhls (2008) talspråksmaterial (se avsnitt 4.3) stöder inte den hypotesen. Möjligen kan antalet ha ökat sedan det materialet spelades in, men till en del beror säkert intrycket av hög frekvens på att språkiakttagare har en tendens att fästa sig vid det särskilda snarare än vid det allmänna (jfr Summers 1993).

De resterande beläggen är gemensamma för de två materialen. De utgörs dels av rent idiomatiska uttryck (t.ex. *skatta åt förgängelsen*, *binda ris åt egen rygg*, *elda åt kråkorna*), dels av andra mer eller mindre stelnade kombinationer (*göra eftergifter åt X*, *B utlämnades åt X*). De här kan antas återgå på tidigare produktiva användningar av *åt*. Ytterligare en liten grupp utgörs av gränsfall där *åt*-frasen lika gärna kan anses vara attribut till ett substantiv som bestämning till verbet (t.ex. *sysla med rådgivning åt reklamköpare*, *förvandlas till foder åt höns och grisar*).

4.2 Kollokativa konstruktioner

En mycket stor del av beläggen på vissa konstruktioner med *åt*-fras är kollokativa. Med det avser jag att samma typ av kombination tenderar att dyka upp gång på gång i materialet. Kombinationerna kan därmed antas ligga lagrade som färdiga bitar i språkbrukarnas mentala språksystem;

talaren/skribenten behöver alltså inte sätta ihop delarna i produktionsögonblicket. Det här kan självfallet inte påvisas utan omfattande psykolingvistiska test; det är bara vad materialet antyder. I mitt material är det här särskilt fallet med Överföringskonstruktionen och Inriktningskonstruktionen. De två konstruktionerna står för de två vanligaste verben i materialet, *ge* och *ägna*. Därtill är *MÅL*-beläggen i hög grad kollokativa.

Verbet *ge* är det vanligaste verbet i det finlandssvenska materialet (1 446 belägg) och det näst vanligaste i det sverigesvenska materialet (823 belägg). En mycket stor andel av beläggen består av fraser där användningen är mer eller mindre abstrakt och där en regelrätt överföring inte längre är aktuell (t.ex. *ge eftertryck åt kraven*, *ge extra tyngd åt utspelet*, *ge ny näring åt debatten*). De vanligaste kollokaten till verbet *ge* framgår av tabell 9, dvs. X i *ge X åt Y*.

TABELL 9. De vanligaste kollokaten till verbet *ge*

Kollokat	Antal belägg	
	Svsv	Fisv
plats	65	76
stöd	44	69
namn	41	34
uttryck	39	32
liv	27	35
näring	27	25

De kollokativa uttrycken kan antas vara licensieringar av egna konstruktioner snarare än av Överföringskonstruktionen (som dock är det bakomliggande huvudmönstret), och utifrån mitt material ser det ut som om man dels kan räkna med en generell kollokativ konstruktion (med *åt*-fras), dels med mer specifika kollokativa konstruktioner som hör ihop med de enskilda kombinationerna.

Den generella kollokativa konstruktionen kunde beskrivas som i (6), där V avser ett verb och N ett nomen som står i obestämd form i icke-referentiell användning. Den frågeteckensförsedda tomma hakparentesen anger att attributering kan förekomma.

$$(6) \quad < [V] [ ]^? [N_{\text{icke-specifik, icke-referentiell}}] [\text{åt } Y] >$$

Icke-referentiell användning innebär att ett ord inte syftar på en viss representant för sin typ utan används generellt, som *plats* i exempel 7.

- (7) *Rucklen har fått ge plats åt ett hotell. *Den [= platsen] omfattar ca en hektar.*

Instanser av det som jag här benämner generell kollokativ konstruktion och som beskrivs i (6) kommer mycket nära uttryck med bestämmingar av den typ som Somers (1987:27) kallar *integral complements* (t.ex. *keep pace, have a chance*) och som är tätare bundna till verbet än normala obligatoriska komplement. En kollokativ konstruktion handlar alltså inte om ”låsta” kombinationer, utan det finns mönster för hur (vissa typer av) kollokationer produceras. Men N kan inte utgöras av vilket nomen som helst utan vi har att göra med en konceptualisering. Uttrycket beskriver en institutionaliserad aktivitet. *Ge plats åt X* och *ge näring åt X* är konceptualiserade uttryck medan *?ge penna åt X* inte är det.

På en mer specifik nivå verkar det finnas rätt tydliga mönster för i vilken utsträckning de olika kollokaten kan ta attribut och vilken typ av attribut de kan ta. I *ge uttryck åt X* är *uttryck* ytterst sällan attribuerat, medan t.ex. *eftertryck* i *ge eftertryck åt X* är attribuerat i 25 % av förekomsterna. I *ge tyngd åt X* är *tyngd* attribuerat i hela 50 % av förekomsterna. De här iakttagelserna är ytterst preliminära och baserar sig på en undersökning av de första 100 webbeläggen för varje kollokat.

För verbet *ägna* (*ägna X åt A/Y*) är det bara orden *tid* och *liv* som kollokat som når upp till över 20 belägg i båda materialen. Däremot finns det ett tydligt mönster för vad X kan avse. Det vida vanligaste är olika tidsuttryck (närmare 60 % av de sverigesvenska beläggen och nästan 50 % av de finlandssvenska). Andra typer av X är alster av olika slag (*artikel, bok, kapitel, konsert, program* osv.), uppmärksamhet (*uppmärksamhet, tanke, intresse*) och aktiviteter (t.ex. *arbete, verksamhet, karriär, forskning*). Attribuering är vanligt.

Det är verben *ge* och *ägna* som står för merparten av det kollokativa materialet (cirka hälften resp. en knapp tredjedel). Verbet *lämna*, som ligger på tredje plats bland de kollokationsbildande verben i mitt material svarar för under 5 % av beläggen.

4.3 En jämförelse med talspråk

Eftersom skriftspråk, i synnerhet professionella skribenters språk, är mer redigerat än talspråk kan man anta att det är i finlandssvenskt talspråk man hittar belägg på kombinationer av *åt* och verb som är påfallande ur

sverigesvensk synvinkel. Silén (denna volym) visar att strukturer med verb plus objekt plus adverbial med *åt* (*Han gav boken åt Lasse*) är vanliga i finlandssvenskt talspråk i konkret (produktiv) användning. Det förefaller dock huvudsakligen handla om välkända finlandssvenska *åt*-verb. Silén har i sin undersökning sett på alterneringen mellan bitransitiv konstruktion och konstruktion med objekt och adverbial utgående från verb, och hon har därmed inte sökt alla *åt*-belägg i sitt material.

För att få en uppfattning om hur *åt*-användningen ser ut totalt sett i ett talspråksmaterial har jag gått igenom den *åt*-konkordans som Mona Forsskåhl sammanställt på sitt material och tillhandahållit mig (jfr Forsskåhl 2008).

Antalet *åt*-belägg i det talspråksmaterialet är totalt 119.¹⁰ I 95 av beläggen kan *åt*-frasen konstateras vara bestämning till ett verb. Det är ett förhållandevis litet antal, men vissa tendenser kan skönjas. Överraskande nog är fördelningen påfallande lik den i mitt eget finlandssvenska skriftspråksmaterial, om man ser till huvudmönstren. Det här framgår av tabell 10 som innehåller procentandelarna både för talspråksmaterialet och för mitt skriftspråksmaterial. Även i denna analys har jag dubbelkategoriserat tvetydiga belägg, vilket gör att den sammanlagda procentsiffran är över 100. Jämfört med skriftspråksmaterialet är andelen mottagarbelägg lägre och andelen *övriga* högre. Känslloobjekt saknas. I tabell 10 har jag räknat in beläggen för *säga åt* och *göra åt* i föremålsgruppen också för skriftspråkets del.

TABELL 10. Övergripande konstruktioner för ett finlandssvenskt talspråksmaterial

Semantisk roll	Fisv talspråk		Fisv skriftspråk*
	Antal	%	%
MÅL	12	12,6	11,5
MOTTAGARE	38	40,0	46,4
BENEFICIENT	5	5,3	2,3
FÖREMÅL	37	38,9	37,0
KÄNSLOOBJEKT	0	0,0	3,7
Övriga	5	5,3	2,1
Σ	97	102,1	103,1
Antal belägg	95		7 192

* Att den procentuella fördelningen i någon mån avviker från siffrorna i tabell 2 beror på att beläggen för *säga åt* och *göra åt* ingår här.

10. I antalet 119 ingår partikelanvändningar, fall där *åt*-frasen utgör efterställt attribut samt fall där kontexten varit otillräcklig för en kategorisering av *åt*-frasen.

Inom grupperna ser dock talspråksmaterialet annorlunda ut än skriftspråket. Detta framgår i översiktlig form av tabell 11, där fördelningen i de två finlandssvenska materialen anges i procent för jämförelsens skull. Talspråksmaterialet är dock så litet att procentangivelserna bör läsas med förbehåll. (Också för skriftspråkets del ingår kombinationerna *säga åt* och *göra åt* i tabellen.)

TABELL 11. Fördelningen mellan de specifika mönstren i de båda finlandssvenska materialen

MÅL	Skeende-konstruktion	Positions-konstruktion	Kraftuttrycks-konstruktion	Övriga konstruktioner
Skriftspråk %	66	12	9	13
Talspråk %	58	0	42	0
MOTTAGARE	Överförings-konstruktion	Produktions-konstruktion	Ombesörjnings-konstruktion	Givarlös konstruktion
Skriftspråk %	78	8	14	1
Talspråk %	50	0	45	5
FÖREMÅL	Kommunikations-konstruktion	Reaktions-konstruktion	Inriktnings-konstruktion	Påverkans-konstruktion
Skriftspråk %	20	17	48	14
Talspråk %	77	13	0	10

Anm. Att summan av varje vågrät rad i tabellen inte blir 100 % beror på att siffrorna är avrundade.

Av beläggen på målmönstret står kraftuttryck (typen *dra åt skogen*) för 5 av 12 belägg i talspråksmaterialet, dvs. för 42 % jämfört med bara 9 % för det finlandssvenska skriftspråket.

Inom mottagarmönstret står Överföringskonstruktionen (*ge boken åt Oskar*) för 19 belägg (50 %) och Ombesörjningskonstruktionen (*skaffa biljetter åt sin kompis*) för 17 belägg, medan belägg på Produktionskonstruktionen (*sticka en tröja åt sin dotter*) saknas och de givarlösa beläggen är 2 till antalet. Verbet *ge* uppvisar 8 belägg och verben *köpa* och *ta* 7 belägg var. I skriftspråket står Överföringskonstruktionen för nästan 80 % av beläggen, men största delen av beläggen är av abstrakt karaktär.

Stora skillnader finns det inom Föremålmönstret, där 30 av 39 belägg i talspråket är licensieringar av Kommunikationskonstruktionen, dvs. närmare 80 % av beläggen i gruppen. Verben *säga* (12 belägg), *berätta* (6) och *skriva* (3) står för merparten. Reaktionskonstruktionen står för 5 belägg och Påverkanskonstruktionen för 4 (alla belägg på uttrycket *göra*

något å något). Inriktningskonstruktionen saknas helt. I skriftspråket står den för nästan hälften av beläggen på föremålsmönstret. Det finns alltså inte ett enda belägg på *ägna* eller *ägna sig*, som tillsammans med *ge* är de vanligaste verben i skriftspråksmaterialet.

Noteras kan vidare att de talspråkliga beläggen i hög grad är konkreta, och att t.ex. kollokativa (och mer abstrakta) användningar av *ge* (*ge liv å* X, *ge uttryck å* X osv.) saknas (närmast kommer *ge bidrag å* A).

Inom skriftspråket är det de abstrakta, kollokativa beläggen som dominerar stort inom mottagarmönstret. Det är i och för sig inte oväntat att talspråk är konkretare än skriftspråk, men det finns säkert också betydande skillnader mellan olika genrer av talspråk. Överhuvudtaget är 95 belägg alldeles för litet; mer talspråk borde undersökas.

I det kontrollerade materialet finns det inga belägg på den typ av *å*-användningar som man då och då hör vid naturlig observation, dvs. användningar av den typ jag tar upp i exempel 2–5 ovan (avsnitt 4.1), utan det är verb-*å*-kombinationer som representerar huvudmönstren i det finlandssvenska talspråksmaterialet.

5 Avslutande diskussion

I genomgången ovan har jag visat att det finns ett antal tydliga semantiska mönster som *å*-fraser ingår som byggstenar i. Flest belägg hänförs till konstruktioner med MÅL (svsv 22 % och fivsv 13 % av prepositionsbeläggen), konstruktioner med MOTTAGARE (svsv 30 %, fivsv 51 %) och konstruktioner med FÖREMÅL (svsv 38 %, fivsv 31 %). Även om det finns tydliga skillnader mellan de två materialen vill jag ändå hävda att ett huvudresultat av min undersökning är att likheterna är betydligt större än skillnaderna i fråga om skriftspråk. I den avslutande diskussionen ska jag dock främst uppehålla mig vid skillnaderna.

I det finlandssvenska materialet står alltså belägg med MOTTAGARE för hälften av beläggen. Andelen belägg som avser konkreta aktioner (*ge en bok å* Hasse) är därtill större än i det sverigesvenska materialet. Att beräkna exakta andelar är vanskligt, eftersom gränsen mellan konkret och överförd användning är flytande. För beläggen på *ge* med ledföljden [V (Attr) X å Y] har jag i alla fall kunnat konstatera att långt över hälften av beläggen (svsv ca 96 %, fivsv ca 88 %) utgörs av fall där X är ett nomen i obestämd form i icke-referentiell användning, dvs. abstrakta belägg.

Verbet *ge* är prototypverbet för Överföringskonstruktionen som i sin tur kan sägas vara prototypkonstruktionen för konstruktionerna med MOTTAGARE (jfr Leino 2001:409ff.). Att verbet förekommer mer i konkret användning i det finlandssvenska materialet tyder på att Överföringskonstruktionen i högre grad är levande som produktiv konstruktion för finlandssvenska talare än för sverigesvenska. Den hypotesen stöds av en jämförelse med ett finlandssvenskt talspråksmaterial, där beläggen med *åt* till en överväldigande del avser konkreta fall. Man kan föreställa sig att ett högfrekvent verb som *ge* står modell för andra mottagaranvändningar. I termer av förekomst och typfrekvens (eng. *token frequency* och *type frequency*; Bybee & Thompson 2000) kan man säga att "ge åt" med hög (konkret) förekomst bidrar till att *åt* bibehåller en hög typfrekvens (kombinerbarhet med olika verb).

Den andra typiska finlandssvenska *åt*-användningen hänför sig till konstruktioner med ADRESSAT, dvs. Kommunikationskonstruktion. I mitt material är visserligen belägg som hänför sig till Kommunikationskonstruktionen lika vanliga i det sverigesvenska materialet, men typen ser delvis annorlunda ut. I det sverigesvenska materialet förekommer så gott som uteslutande intransitiva strukturer eller strukturer med anföring av något slag (*A vinkade åt B, A ropade åt B att akta sig*), medan det finlandssvenska innehåller en hel del transitiva strukturer.¹¹

I talspråksmaterialet är realiseringar av Kommunikationskonstruktionen ytterst frekventa (30 % av de analyserade beläggen). Också för den konstruktionen kan en högfrekvent sträng antas stå modell i finlandssvenskan, nämligen "säga åt". (Samma kombination är vanlig också i sverigesvenskan men där handlar det i mycket hög grad om partikelförbindelsen *säga åt*.) För finskans del räknar Leino (2001:417) SANOA-konstruktionen (till det finska verbet *sanoa* 'säga') som en mer specifik variant av den generella ANTAA-konstruktionen (till fi. *antaa* 'ge'). Budskapet ska enligt Leino ses som GÅVA. I finskan är verben som hänför sig till ANTAA-konstruktionen också i hög grad transitiva (*He näyttivät meille kuvia* 'De visade vi_{allativ} bilder – de visade oss bilder').

Finskans allativ (med ändelsen *-lle*) brukar anses stå modell för den finlandssvenska *åt*-användningen. Att två språk som existerar i nära kontakt påverkar varandra är närmast ett axiom inom kontaktlingvistik, men

11. Räknar man anföringen som en nominalfras är många av exemplen transitiva; däremot förekommer inte just regelrätta nominala objekt.

just i detta fall finns det ett *aber*. Man frågar sig varför allativ skulle resultera i just *åt* och inte i *till*, som är en betydligt mer frekvent preposition i svenskan. Här finns flera bidragande orsaker. För det första har prepositionen *till* gått framåt på bekostnad av *åt* (se bl.a. Åström 2007, Martola 2007:72f., 296), och eftersom språkkontakt mellan finskan och svenskan förekommit sedan medeltiden i Finland kan kopplingen antas ha uppkommit för länge sedan medan *åt* var vanligare. För det andra verkar de kognitiva mönstren för allativ i mycket högre grad stämma överens med mönstret för prepositionen *åt* än för *till* och *för* (se Martola 2007:296ff.), vilket kan ha bidragit till att upprätthålla kopplingen. För det tredje kan man konstatera att inga finlandssvenska *åt*-användningar går stick i stäv med allmänsvenska mönster (kanske med undantag av *förlora/tappa åt*); de är snarare exempel på ”töjningar” i den mån de inte är relikter från äldre tider. Silva-Corvalán (1994:131) har visat att kontaktfenomen har större chanser att göra sig gällande om det finns en stödjande konstruktion i mottagarspråket, vilket alltså gäller den finlandssvenska *åt*-användningen. Slutligen kan man naturligtvis fråga sig om varje konstruktion vid varje tillfälle licensierar fullständigt korrekta språkliga yttranden vid språklig produktion (i vilket jag inbegriper skrift). Så är knappast fallet (jfr Ono & Thompson 1995).

Att misstagen blir fler hos språkbrukare i ett tvåspråkigt samhälle med två konkurrerande mönster är inget att undra på, och i och med att finskans mönster *V + -lle* motsvaras av fyra olika mönster på svenska (*V + åt-fras*, *V + till-fras*, *V + för-fras* och *V i bitransitiv struktur*) är det inte så förvånande om känslan för prepositionerna luckras upp hos personer med starka finska konstruktioner. Exempel på sådana motsvarigheter är *A leipoi kakun isoäidille – A bakade en kaka åt mormor*, *A antoi kirjan Hasselle – A gav boken till Hasse*, *A kertoi meille matkastaan – A berättade för oss om sin resa*, *A antoi Hasselle kirjan – A gav Hasse en bok*.

Glidningar och nyuppkomna användningar är naturliga processer i språket, och att prepositionen *åt* i viss utsträckning används annorlunda i finlandssvenskan än i sverigesvenskan är ingenting anmärkningsvärt. Prepositionen *åt* i intern finlandssvensk användning (en användning som för övrigt förmodligen inte är enhetlig, det säger min undersökning ingenting om) fungerar lika väl eller lika illa som prepositioner överlag i språk. Särfinländsk prepositionsanvändning kan däremot ibland förorsaka störningar i kommunikationen med sverigesvenskar.

MATERIAL

Mona Forsskåhl

Konkordanser för åt ur ett samtalsmaterial. (Se Forsskåhl, 2008)

Språkbanken i Finland

<<https://hotpage.csc.fi/su-cgi-bin/appl/ling/lemmie2/search.cgi>> Sökningar 2004–2007.

WWW

Sökningar med Google, <<http://www.google.se>>, 2004–2007, januari 2008.

LITTERATUR

- Bybee, Joan & Thompson, Sandra, 2000: Three frequency effects in syntax. I: *Berkeley Linguistic Society* 23. S. 65–85. Hämtat från <<http://www.unm.edu/~jbybee/ThreeFrequencyEffectsinSyntax.pdf>> mars 2007.
- Croft, William, 2001: *Radical Construction Grammar. Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Forsskåhl, Mona, 2008: *Konstruktioner i interaktion. de e som resurs i samtal*. E-thesis. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5119-7>.
- Fried, Mirjam, 2008: Constructions and constructs: mapping a shift between predication and attribution. I: Bergs, Alexander & Diewalds, Gabriele (red.), *Constructions and Language Change*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 194. Berlin: de Gruyter. S. 47–80.
- Fried, Mirjam & Östman, Jan-Ola, 2004: Construction Grammar. A thumbnail sketch. I: Fried, Mirjam & Östman, Jan-Ola (red.), *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*. Constructional Approaches to Language 2. Amsterdam: Benjamins. S. 11–86.
- Goldberg, Adele E., 1995: *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- , 2006: *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Halliday, M.A.K. & Matthiessen, C.M.I.M., 2004: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold & Hodder Headline.
- Lambrecht, Knud, 1994: *Information structure and sentence form. Topic, focus and the mental representations of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leino, Pentti, 2001: Konstruktio. I: Leino, Pentti, Herlin, Ilona, Honkanen, Suvi, Kotilainen, Lari, Leino, Jaakko & Vilkkumaa, Maija, *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 402–455.

- Martola, Nina, 2007: *Konstruktioner och valens. Verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv*. Nordica Helsingiensia 10. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur.
- Ono, Tsuyoshi & Thompson, Sandra A., 1995: What can conversation tell us about syntax? I: Davis, Philip W. (red.), *Alternative Linguistics. Descriptive and Theoretical Modes*. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science. Series IV – Current Studies in Linguistic Theory. Amsterdam: Benjamins. S. 213–271.
- Queller, Kurt, 2003: Metonymic sense shift: Its origins in hearers' abductive construal of usage context. I: Cuyckens, Hubert, Dirven, René & Taylor, John R. (red.), *Cognitive approaches to lexical semantics*. Berlin: de Gruyter. S. 211–241.
- SAG. Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien (Norstedts Ordbok distr.).
- Silva-Corvalan, Carmen, 1994: *Language Contact and Change. Spanish in Los Angeles*. Oxford: Clarendon Press.
- Somers, Harold L., 1987: *Valency and Case in Computational Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Summers, Della, 1993: Longman/Lancaster English Language Corpus – Criteria and Design. I: *International Journal of Lexicography* 6.3. S. 181–208.
- Åström, Patrik 2007: Fara åt helvete och åka till Stockholm: om rumsprepositionen åt och litet till. I: Milles, Karin & Vogel, Anna (utg.), *Språkets roll och räckvidd. Festskrift till Staffan Hellberg den 18 februari 2007*. Acta Universitatis Stockholmiensis 42. Stockholm. S. 285–299.

Konstruktionsmönster vid bitransitiva verb i finlandssvenska och sverigesvenska samtal

1 Inledning

I den här artikeln diskuterar jag strukturer av typen *Jag gav honom en boll*, *Jag gav en boll åt honom* och *Jag gav bollen till Kalle*. Syftet är att beskriva hur dessa strukturer används i finlandssvenskan och sverigesvenskan och att analysera de olikheter som förekommer i användningsmönstren i de två varieteterna.

I finlandssvenskan kan vi ibland använda verb annorlunda än i sverigesvenskan. Vi kan använda verb som inte alls finns i sverigesvenskan, såsom då vi säger att vi *blaskar oss* (gör bort oss), eller använda verb som finns i sverigesvenskan men där används på ett annat sätt, t.ex. *Skickar du sockret jag räcks inte (jag räcker inte)*.¹ Vi kan också kombinera verb med andra partiklar eller prepositioner än man har i sverigesvenskan, t.ex. *lämna bort* i stället för *utelämna* och *anmärka om* i stället för *anmärka på*. I dessa fall handlar det framför allt om lexikala skillnader, om vilka verb som används och i vilka betydelseverben används. Det finns emellertid också skillnader mellan användningen av verb i finlandssvenskan och sverigesvenskan som snarast handlar om hur verben struktureras. I ett meddelande från Helsingfors trafikverk 2008 kan man läsa: *Spårvagnslinjerna 1, 1A, 3B och 3T trafikeras fr.o.m. den 21 januari längs undantagsrutter*. Verbet *trafikera* har använts med adverbial. I sverigesvenskan tar verbet däremot objekt. En spårvagn kan t.ex. trafikera en rutt eller sträcka. I det här fallet kan man notera att verbet *trafikera* beskriver samma handling för den finlandssvenska talaren som för den sverigesvenska men verbet struktureras olika, har olika valens. När man talar om skillnader i ett verbs valens handlar det om vilka bestämmningar verbet kräver, vilket i praktiken innebär hur den sats verbet ingår i struktureras. Sådana skillnader kan antas gå djupt in i ett språks struktur och kan tänkas påverka vårt sätt att uppfatta olika skeenden.

1. Exemplet är hämtat ur af Hällström & Reuter (2000:145).

Man kan tala om ett verbs semantiska och syntaktiska valens. Med ett verbs semantiska valens menar man de krav verbet har på semantisk roll hos sina aktanter samt andra selektionsrestriktioner såsom att en aktant ska ha en viss egenskap, t.ex. [+mänsklig]. Ett verb som *köpa* kräver till exempel att det finns någon som köper och något att köpa. Ett verb som *ge* kräver i sin prototypiska betydelse att det finns en givare, en mottagare och ett föremål som överräcks eller överlämnas till mottagaren. Hur dessa aktanter realiseras bestäms av verbets syntaktiska valens. Den syntaktiska valensen avgör vad som ska stå som subjekt, objekt eller adverbial och om aktanterna realiseras som nominalfraser, prepositionsfraser, infinitivfraser eller satser. Den som köper eller ger realiseras vanligen som subjekt och det som köps eller ges som objekt. Mottagaren till verbet *ge* kan realiseras antingen som objekt eller som adverbial: *Lisa gav henne boken, Lisa gav boken till Kalle* (SAG 1:236).

När valensstrukturen för ett verb inte är densamma i finlandssvenskan som i sverigesvenskan har man ofta påpekat att den finlandssvenska strukturen verkar ha stöd i finskan (se t.ex. Bergroth 1917 § 318, 321, Reuter 1992:74, Nyström 1995 och af Hällström & Reuter 2000:67, 78, 181). Sättet verben kan struktureras på i finlandssvenskan följer ofta ett mönster som påminner om det som används vid motsvarande verb i finskan. Mottagaren vid verbet *fråga* kan till exempel realiseras som adverbial i finlandssvenskan men endast som objekt i sverigesvenskan: *Fråga av Kalle om han vill följa med, Fråga Kalle om han vill följa med*. I finskan konstrueras verbet *kysyä*, 'fråga' med ablativ (-*lta/ltä*) som på svenska ofta motsvaras av *av* eller *från*. Patienten vid verbet *hända* kan realiseras som adverbial i finlandssvenskan men måste realiseras som objekt i sverigesvenskan: *Det hände en olycka åt mig, Det hände mig en olycka*. I finskan finns däremot konstruktionen *tapahtua jollekulle* (allativ) 'hända (åt) ngn.'. Allativen (-*lle*) motsvarar vanligen *för*, *till* eller *åt* i svenskan.

Ibland handlar det inte bara om ett enskilt verbs valensstruktur utan om att ett generellare mönster i språket ser olika ut i finlandssvenskan och sverigesvenskan. Följande meningar är repliker hämtade ur autentiska finlandssvenska samtal:

- (1) ni sku alla kunna *ta åt er en mapp* häifrån (SAM)
- (2) ja kan gå så där så att ja int nödvänditvis behöver *visa teckningen åt honom* (SVESTRA)
- (3) man sku ju kunna *ge en chans åt dem* (HUSA)

I replikerna är verben *ta*, *visa* och *ge* strukturerade med ett objekt som beskriver ett konkret eller abstrakt föremål som överförs till en mottagare som realiserar som *åt*-fras. Samma konstruktionsmönster går igen vid de tre verben. Det är emellertid ett mönster som sannolikt uppfattas som främmande av många sverigesvenska, men också finlandssvenska talare särskilt då man ser strukturerna i skrift. För många skulle strukturerna *ta (er) en mapp*, *visa honom teckningen* och *ge dem en chans* förefalla naturligare. Vad är det man ser här? Är konstruktionsmönstren för verb av typen *ge* andra i finlandssvenskan än i sverigesvenskan? Hur uppfattar finlandssvenska och sverigesvenska talare de två konstruktionsmönstren? Det är de frågorna jag kommer att diskutera i denna artikel.

2 Konstruktioner

Inom konstruktionsgrammatik antar man att vi som språkbrukare har en uppsättning olika konstruktionsmönster med hjälp av vilka vi kan beskriva företeelser och upplevelser. Bland dessa konstruktionsmönster finns de så kallade argumentkonstruktionerna² (se Goldberg 1995, 2006). En argumentkonstruktion kan sägas svara mot olika typsituationer. Vi har erfarenhet av olika typer av skeenden, av vilka typer av aktanter som brukar vara närvarande vid dem och vad som sker mellan de olika aktanterna. Argumentkonstruktionerna är abstrakta språkliga mönster för att beskriva sådana skeenden.

En sådan typsituation är den där en aktiv mänsklig aktant överlämnar eller överför något till en annan mänsklig aktant. I svenskan finns det två konstruktionsmönster för att beskriva ett sådant skeende: den bitransitiva konstruktionen, SUBJEKT + VERB + INDIREKT OBJEKT + DIREKT OBJEKT, och konstruktionen med objekt och adverbial, SUBJEKT + VERB + OBJEKT + ADVERBIAL.

I argumentkonstruktionerna kan sedan olika verb realiserar. De strukturer vi producerar i tal och skrift kan ses som realiseringar av enskilda verb i olika konstruktioner. När verbet *ge* realiseras i den bitransitiva konstruktionen respektive konstruktionen med objekt och adverbial får vi strukturer av det ovan nämnda slaget: *Lisa gav henne boken*, *Lisa gav boken till Kalle*.

2. Goldberg talar om *argument structure constructions* (se t.ex. 1995:40). Eftersom termen blir svårhanterlig på svenska talar jag här endast om argumentkonstruktioner.

När man kan realisera ett verb i två olika konstruktioner, såsom är fallet med verbet *ge*, uppstår frågan vad som styr valet av konstruktion. Är det i en given kontext egalt vilken konstruktion vi väljer eller har de två konstruktionerna olika betydelse eller funktion? En utbredd uppfattning är att språk är ekonomiska så att de inte har två ord eller uttryck med exakt samma betydelse och funktion. Absolut synonymi antas vara sällsynt. Om inget annat skiljer två uttryck från varandra kan de antas ha olika stilistiskt värde och förekomma i olika register (se Bloomfield 1935:145, Goldberg 1995:67, Cassirer 2003:82f., Goldberg 2006:9). Det finns alltså skäl att anta att om ett verb kan struktureras på två olika sätt skiljer sig dessa strukturer från varandra antingen till sin betydelse, semantiskt, eller till sin funktion, pragmatiskt.

Vad som styr valet av struktur vid så kallade bitransitiva verb, alltså verb som kan konstrueras med två objekt (t.ex. *erbjudna ngn ngt*), har diskuterats livligt inom lingvistikens (se bl.a. Erteschik-Shir 1979, Goldberg 1992, 1995, 2006, Hudson 1992, Van Belle & Van Langendonck 1996a, Van Langendonck & Van Belle 1998). En förklaring har sökts i informationsstrukturen, alltså principen att sådant som är bekant för mottagaren och som har aktualiserats, temat, placeras före sådant som bidrar med ny information, remat. Den förklaringen framförs bland annat av Goldberg (1995:89ff.). Hon menar i enlighet med Erteschik-Shir (1979) att skillnaden mellan konstruktionen med två objekt och den med objekt och adverbial i engelskan ligger i informationsstrukturen. Då mottagaren inte fokuseras, eller inte är dominant med Erteschik-Shirs term, väljs konstruktion med två objekt. När fokus läggs på mottagaren väljs däremot konstruktion med adverbial. (Goldberg använder termen *fokus* i samma betydelse som *rema* används i denna artikel.) Jag belyser Goldbergs och Erteschik-Shirs resonemang med svenska exempel:

- (4) Han har lånat mig 100 euro.
- (5) Han har lånat pengar till en massa olika personer.

Vilket led som är rematiskt får man fram genom att ställa den underförstådda fråga satsen kan uppfattas vara ett svar på.³ Exempel 4 kan ses som

3. Denna metod används av Lambrecht (1994) och Davidsen (1996). En annan metod hade varit att såsom i Andréasson (2007) utgå från vad som är uppe till diskussion (UTD) i varje enskilt belägg. Det som är UTD i ett yttrande utgör grund eller

ett svar på den underförstådda frågan *Hur mycket har han lånat dig?* medan exempel 5 svarar på den underförstådda frågan *Till vem har han lånat pengar?* Eftersom mottagaren i exempel 4 är tematisk, det vill säga given och aktualiserad i sammanhanget, realiseras den som indirekt objekt och kan därmed stå före det tematiska direkta objektet. I exempel 5 är mottagaren däremot tematisk och bidrar med ny information. En sådan mottagare realiseras som adverbial och står efter objektet.

De konstruerade exemplen 4 och 5 antyder att informationsstrukturen kan vara en avgörande faktor vid konstruktionsvalet också i svenskan. Men hur ser situationen ut när man ser på ett empiriskt material? Och är det samma kriterier som gäller i finlandssvenskan som i sverigesvenskan? Många finlandssvenskar skulle antagligen kunna säga *Han lånade 100 euro åt mig* utan att uppfatta någon skillnad mellan den strukturen och den under 4.

Syftet med den undersökning jag utfört inom projektet *Svenskan i Finland* har varit att utifrån ett empiriskt samtalsmaterial ta reda på hur konstruktionen med dubbelt objekt och den med objekt och adverbial används i finlandssvenska och sverigesvenska samtal. Är det samma kriterier som gäller vid valet av konstruktion i de finlandssvenska samtalen som i de sverigesvenska? Och vilka funktioner fyller de två konstruktionerna i de två materialen?

Uppsatsen är disponerad på följande sätt: Materialen presenteras närmare i avsnitt 3, medan jag i avsnitt 4 redogör för de strukturer som förekommer i materialen. I avsnitten 5 och 6 beskriver jag hur de två konstruktionsmönstren används i det finlandssvenska respektive sverigesvenska materialet. I avsnitt 7 jämför jag de konstruktionsmönster jag funnit i det finlandssvenska materialet med mönster i finskan. Artikelns avslutas med avsnitt 8 där jag sammanfattar mina resultat.

tema, medan det som sägs om grunden är remat. Eftersom jag inte kände till den senare metoden när jag gjorde min analys har jag inte kunnat beakta den. Min bedömning är dock att mina resultat knappast sett mycket annorlunda ut om jag använt den.

3 Material

Det finlandssvenska talspråksmaterial som jag har använt har samlats in vid Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet (SAM, HUSA, SVESTRA, Politiska och religiösa tal, se förteckning i slutet av artikeln). Materialet omfattar drygt 40 timmar inspelat samtal. Även om största delen av samtalen spelats in i Helsingforsregionen är ca sju timmar inspelade i Österbotten och vissa samtal i Åboland och västra Nyland. Som sverigesvenskt jämförelsematerial har en tal-språkskorpus insamlad vid Göteborgs universitet (GSLC) använts (drygt 171 timmar). Jag har sett på hur de olika verben realiseras i de sverigesvenska och finlandssvenska materialen och hur de olika konstruktionsalternativen förhåller sig till varandra inom de båda språkvarieteterna.

I min undersökning har jag utgått från det finlandssvenska materialet och plockat ut beläggen på verb som beskriver en överföringsprocess och som kan realiseras med två objekt i svenskan. Att ett verb kan realiseras med två objekt betyder däremot inte nödvändigtvis att en struktur med mottagaren realiserad som indirekt objekt förekommer i materialet. Jag har utgått från min egen bedömning, men sedan kontrollerat den mot beskrivningen i SAG (3:315ff.), *Nationalencyklopedins ordbok* och *Svenskt språkbruk*. Jag har därefter med hjälp av sökfunktionen letat reda på strukturer där samma verb ingår i det sverigesvenska materialet.

De verb jag funnit kan delas in i sex betydelsekategorier enligt den modell som ges i SAG (3:315ff.):

1. Verb som beskriver ägobyte: *betala, få, ge, homma* ('skaffa'), *köpa, låna, lämna, servera, skaffa, sälja, ta, tillställa, ägna*.
2. Verb som beskriver ett tänkt ägobyte: *bevilja, erbjuda, lova, önska*.
3. Verb som beskriver transport: *hämta*,⁴ *mejla, skicka, sända*.
4. Verb som beskriver påverkan: *göra*.
5. Verb som beskriver kommunikation: *berätta*,⁵ *förbjuda, instruera, lära, meddela, rekommendera, svara, säga, undervisa*,⁶ *visa, övertala*.

4. I mitt finlandssvenska material förekommer verbet såväl i den standardsvenska betydelsen 'bege sig till platsen (för ngt) för att föra med sig (det)' som i betydelsen 'ha med sig'.

5. Vid verbet *berätta* kan mottagaren marginellt realiseras med dubbelt objekt i svenskan i dag.

6. Även om föremålet vid verben *instruera* och *undervisa* normalt inte realiseras som objekt utan som adverbial (*instruera ngn i ngt* och *undervisa ngn i ngt*) förekommer ver-

6. Verb som beskriver produktion: *bygga, dona* ('göra'), *göra, laga, skala, skapa, skära*.

Denna semantiska kategorisering av verben har utgjort grunden för min undersökning. Jag har velat undersöka om verben inom de olika betydelsekategorierna oftare tenderar att realiseras i den ena konstruktionen än i den andra.

4 Konstruktionsmönstren och de enskilda verben

Olika verb förhåller sig olika till de två konstruktionsmönstren, den bitransitiva konstruktionen och konstruktionen med objekt och adverbial. Med utgångspunkt i hur verben kan struktureras kan man urskilja tre olika verbtyper som kan förekomma i dessa konstruktionsmönster.

1. Verb som alltid realiseras med dubbelt objekt, t.ex. *lära, uppmana*.
2. Verb som antingen realiseras med dubbelt objekt eller med objekt och adverbial, t.ex. *ge, visa, köpa, skicka*.
3. Verb som alltid realiseras med objekt och adverbial, t.ex. *donera, testamentera*.

För verb av den första typen gäller att mottagaren alltid måste realiseras som objekt medan mottagaren vid verben av den tredje typen alltid måste realiseras som adverbial. Verb av den senare typen behandlas inte närmare i denna artikel eftersom jag fokuserar på verb där mottagaren kan realiseras som objekt. När man funderar på hur konstruktionsmönstret med objekt och adverbial används bör man emellertid beakta att det också finns verb av denna tredje typ. Det är vid verb av typen *ge* och *visa* som båda konstruktionsmönstren kan användas och där det blir aktuellt med ett val av konstruktion. Men också i denna kategori skiljer sig olika verb från varandra. Vissa av verben, såsom *bevilja, ge* och *meddela*, förekommer ofta i strukturer med dubbelt objekt, medan sådana strukturer är relativt sällsynta vid verb som *betala, skicka* och *sälja*. Dessa allmänna tendenser kan skönjas såväl i det sverigesvenska som i det finlandssvenska materia-

ben i mitt finlandssvenska material med ett belägg var med dubbelt objekt. Föremålet utgörs i båda fallen av satser: *han instruerar dem att di e ungefär fem minuters* (.) *startinlägg* (SVESTRA) och *undervisa sina läsare vilka åsikter di ska ha i olika frågor* (SAM).

let. Men även om det finns allmänna tendenser som går igen i båda materialen kan man konstatera att konstruktionen med objekt och adverbial är vanligare i det finlandssvenska materialet än i det sverigesvenska.

Antalet verb som i materialen enbart förekommer i strukturer med objekt och adverbial är större i det finlandssvenska materialet än i det sverigesvenska. Detta framkommer av tabellerna 1–3 nedan. I tabellerna visar jag vilka strukturer jag funnit i mitt material,⁷ vilket naturligtvis inte utesluter att andra strukturer kan förekomma i andra sammanhang såväl hos finlandssvenska som sverigesvenska talare. Av Martola (2007) fram-

TABELL 1. Verb som i materialet enbart förekommer i struktur med dubbelt objekt (bitransitiv konstruktion)

Det finlandssvenska materialet		Det sverigesvenska materialet	
		<i>erbjuda</i>	2
<i>förbjuda</i>	2	<i>förbjuda</i>	1
<i>instruera</i>	1		
		<i>lova</i>	13
		<i>låna</i>	2
<i>lära</i>	107	<i>lära</i>	170
		<i>meddela</i>	3
		<i>skaffa</i>	59
		<i>svara</i>	5
<i>tillställa</i>	2	<i>tillställa</i>	1
<i>undervisa</i>	1		
<i>önska</i>	2	<i>önska</i>	41
<i>övertala</i>	1	<i>övertala</i>	2

Anm. Verbet *låna* har tagits med i undersökningen trots att jag inte har ett enda finlandssvenskt belägg med uttryckt mottagare. Detta beror på att det finns ett belägg på *låna* i mitt finlandssvenska material där verbet kombineras med *till*-fras: *låna till matkassan* (SAM). Detta belägg har jag i ett senare skede uteslutit p.g.a. att *till*-frasen enligt min mening snarare betecknar ändamål än mottagare.

7. Vissa verb som nämns i avsnitt 3 tas inte upp i tabellerna: Verben som beskriver påverkan och produktion har utelämnats p.g.a. att jag inte funnit motsvarande strukturer för dessa verb i det sverigesvenska materialet. Inte heller verben *få* och *ta* finns med i tabellerna. En sökning på dessa vanliga verb i GSLC hade helt enkelt gett för mycket brus. Slutligen tas inte heller verbet *berätta* med. Verbet hör i dagens standardsvenska till de verb som alltid realiserar mottagaren som adverbial. Eftersom denna typ av verb för övrigt uteslutits ur undersökningen, har jag inte sett det som motiverat att ta med *berätta*, även om mitt finlandssvenska material innehåller två belägg på strukturen *ska ja berätta dej*.

kommer också att strukturerna vid de enskilda verben kan se annorlunda ut i ett skriftspråksmaterial.

Av tabell 1 framgår att antalet olika verb som i materialen enbart förekommer i strukturer med dubbelt objekt är nästan dubbelt så stort i det sverigesvenska materialet som i det finlandssvenska. Siffrorna anger hur många belägg på verben jag funnit i materialen. Eftersom det sverigesvenska materialet är fyra gånger större än det finlandssvenska är det naturligt att antalet belägg per verb ibland kan vara betydligt högre i det sverigesvenska materialet. Däremot är antalet olika verb detsamma eller till och med något högre i det finlandssvenska materialet. Det finlandssvenska materialet har som nämnts i avsnitt 3 varit min utgångspunkt, vil-

TABELL 2. Verb som i materialet förekommer både i struktur med dubbelt objekt och i struktur med objekt och adverbial

Det finlandssvenska materialet			Det sverigesvenska materialet		
	Dubbelt obj.	Obj. + advl		Dubbelt obj.	Obj. + advl
			<i>betala</i>	2	9
<i>bevilja</i>	5	1			
<i>erbjuda</i>	6	1			
<i>ge</i>	31	47	<i>ge</i>	131	24
			<i>köpa</i>	8	8
<i>lova</i>	2	2			
			<i>lämna</i>	1	6
<i>meddela</i>	2	2			
			<i>rekommendera</i>	10	2
<i>servera</i>	-	1			
<i>skaffa</i>	6	1			
<i>skicka</i>	1	32	<i>skicka</i>	1	33
<i>svara</i>	-	1			
<i>säga</i>	3	56	<i>säga</i>	11	25
			<i>sända</i>	2	1
<i>visa</i>	2	7	<i>visa</i>	21	2
			<i>ägna</i>	2	39

Anm. Siffrorna för verbet *säga* i det sverigesvenska materialet är inte helt tillförlitliga. De siffror jag ger i tabellen är säkra fall. Därtill finns det belägg som jag inte med säkerhet kunnat bedöma p.g.a. att jag inte haft tillgång till ljudbanden. Verbet kombineras ofta med partiklarna *till* och *åt* i det sverigesvenska materialet. Jag har t.ex. antagit att det rör sig om en partikel i följande fall: *om ja säger till dom när ja kommer tillbaka då att ja ha slutat.*

ket betyder att jag i det sverigesvenska materialet endast letat efter verb som jag redan funnit i det finlandssvenska materialet. Antalet olika verb är något större i det finlandssvenska materialet genom att vissa verb som finns där inte gett några belägg i det sverigesvenska materialet.

I tabell 2 anger den första siffran antalet belägg med dubbelt objekt och den andra siffran antalet belägg med objekt och adverbial. Man kan notera att verben *erbjuda*, *lova*, *meddela*, *skaffa* och *svara* som för det sverigesvenska materialets del finns i tabell 1 (verb som enbart förekommer med dubbelt objekt i materialet) för det finlandssvenska materialets del återfinns i tabell 2 (verb som antingen realiseras med dubbelt objekt eller med objekt och adverbial i materialen). Vidare kan man notera att för verbet *skicka* ser fördelningen mellan strukturer med dubbelt objekt och strukturer med objekt och adverbial väldigt lika ut i de två materialen, medan fördelningen för verbet *visa* ser olika ut. I det finlandssvenska materialet struktureras *visa* oftast med objekt och adverbial (*Nanna kan säkert visa åt dej dihär ti exempel de här globala semi*, SAM), medan samma verb i det sverigesvenska materialet oftast står med dubbelt objekt (*ja ska visa dej boken*, GSLC).

TABELL 3. Verb som i materialet enbart förekommer i struktur med objekt och adverbial

Det finlandssvenska materialet		Det sverigesvenska materialet	
<i>betala</i>	10		
<i>homma</i>	1		
<i>hämta</i>	4		
<i>köpa</i>	9		
<i>lämna</i>	2		
<i>mejla</i>	1		
<i>rekommendera</i>	3		
<i>sälja</i>	3	<i>sälja</i>	13
<i>sända</i>	1		
<i>ägna</i>	1		

Av tabell 3 framgår att fler verb i det finlandssvenska materialet förekommer endast i struktur med objekt och adverbial än i det sverigesvenska materialet. På den sverigesvenska listan står endast ett verb medan den finlandssvenska listan innehåller nio verb. Gällande verben *betala*, *lämna*

och *ägna* kan man konstatera att de också i det sverigesvenska materialet oftast konstrueras med objekt och adverbial, men genom att de några gånger förekommer med dubbelt objekt står de i tabell 2.

Tabell 1–3 visar att fler verb tenderar att realiseras med objekt och adverbial i det finlandssvenska materialet än i det sverigesvenska. För enskilda verb, t.ex. verbet *ge*, kan man också konstatera att andelen strukturer med objekt och adverbial i det finlandssvenska materialet är högre än för motsvarande verb i det sverigesvenska materialet. Ur tabell 4 kan man utläsa att verbet *ge* oftare struktureras med objekt och adverbial än med dubbelt objekt i det finlandssvenska materialet. I det sverigesvenska materialet är det däremot tvärtom. Där dominerar strukturer med dubbelt objekt stort.

TABELL 4. Antalet och andelen belägg där verbet *ge* struktureras med dubbelt objekt och objekt och adverbial i det finlandssvenska och det sverigesvenska materialet

Material	Dubbelt objekt		Objekt & adverbial		Totalt	
Finlandssvenskt	31	40 %	47	60 %	78	100 %
Sverigesvenskt	131	85 %	24	15 %	155	100 %

De kvantitativa resultaten som jag redovisat ovan tyder på att de två konstruktionerna, den bitransitiva och den med objekt och adverbial, åtminstone delvis fyller olika funktioner för de finlandssvenska och de sverigesvenska talarna. I det följande ska jag se på hur de två konstruktionerna används i de två delmaterialen. I min undersökning av hur de två konstruktionerna används har jag sett på följande aspekter: a) Hur förhåller sig mottagaren och föremålet till varandra ur informationssynvinkel? Är någon av dem tematisk? Bidrar mottagaren, föremålet eller båda med tematisk information? b) Utgörs föremålet av konkreta eller abstrakta enheter?

5 Den bitransitiva konstruktionen

När man studerar beläggen i mina material utifrån de två aspekterna a) informativ vikt och b) konkret/abstrakt objekt, kan man konstatera att den bitransitiva konstruktionen används under relativt entydiga premisser. Såväl i det sverigesvenska som i det finlandssvenska materialet används konstruktionen när mottagaren är tematisk. Det betyder att mot-

tagaren vanligen är en redan aktualiserad, känd person som ofta realiseras som ett definit pronomen, medan föremålet vanligen bidrar med ny information. I exempel 6 och 7 förekommer strukturer av detta slag.

- (6) man borde ju *ge dem chansen att öva sej svenska* (HUSA)
 (7) *ge honom tiningen* så få han titta på va vi pratar om då (GSLC)

Exempel 6 är hämtat ur ett finlandssvenskt ungdomssamtal. Man har talat om att finskspråkiga finländare ofta skulle vilja lära sig svenska. Mottagaren är med andra ord tematisk i yttrandet där talaren konstaterar att de finskspråkiga borde ges chansen att öva sig. Det andra exemplet är hämtat från ett föreningsmöte som ingår i det sverigesvenska materialet. Talaren har just vänt sig till en av deltagarna, C, och frågat om han hört talas om den diskussion om esperanto i skolan som man kommit in på. C har gett ett nekande svar varpå talaren vänder sig till en av de andra mötesdeltagarna och ber denne ge C tidningen så han ska få reda på vad det rör sig om. Också i detta fall är mottagaren tematisk.

Den bitransitiva konstruktionen används alltså när mottagaren är tematisk.⁸ På denna punkt skiljer sig inte de finlandssvenska talarna från de sverigesvenska. Däremot kan man notera en skillnad om man ser på vilka typer av föremål som överförs till mottagaren. Såsom i exempel 6 ovan betecknar föremålet vanligen någonting abstrakt då verbet *ge* realiseras i den bitransitiva konstruktionen i det finlandssvenska materialet. I det sverigesvenska materialet kan föremålet vid verbet *ge* däremot ofta vara konkret såsom i exempel 7.

Över huvud taget är det direkta objektet ytterst sällan konkret när bitransitiv konstruktion används i det finlandssvenska materialet. Man kan notera att de flesta verb som förekommer i tabellerna 1 och 2 för det finlandssvenska materialets del är av en typ som ofta tar abstrakta objekt. I exemplen 8 och 9 är de efterfrågade föremålen snarast av abstrakt art.

8. Undantag utgörs av belägg där mottagaren i en bitransitiv struktur ges kontrastiv betoning såsom i följande exempel:

A: om man bör sträva åt de ena eller andra hållet vilket håll ska man sträva åt (.) *ge* enskilda människor större chans å påverka eller individen genom kollektivet (GSLC)

Belägg där mottagaren på detta sätt framhävs trots att den realiserats som objekt är emellertid inte särskilt frekventa.

Frågeordet *vad* kan tänkas stå för *samhälleliga förbättringar* respektive *möjligheter*. Konkreta objekt förekommer huvudsakligen vid verbet *skaffa*. Ett belägg ges i exempel 10 som är hämtat ur ett rollspelsamtal. Vid verb som *ge*, *skicka* och *visa* förekommer enstaka belägg med konkreta objekt men vanligen realiseras verben med objekt och adverbial då det direkta objektet är konkret. Den bitransitiva konstruktionen används med andra ord av de finlandssvenska talarna framför allt för att beskriva abstrakta skeenden.

- (8) *va ha ni gått ut å lova ela (.) era (0.5) ö:h väljare (SAM)*
- (9) *va har Finland å erbjuda mej (HUSA)*
- (10) *ni skaffar er mat å en åsna (SVESTRA)*

I det sverigesvenska materialet är däremot konkreta objekt till verben *ge* och *visa* vanliga då verben realiseras i den bitransitiva konstruktionen (se exempel 11). Verben *köpa* och *skaffa* förekommer i bitransitiv konstruktion med konkreta direkta objekt framför allt då mottagaren utgörs av ett reflexivt pronomen (se exempel 12). Också vid andra verb påträffas belägg där det direkta objektet är konkret. Ett belägg på verbet *låna* ges i exempel 13. I det sverigesvenska materialet används med andra ord den bitransitiva konstruktionen i högre grad än i det finlandssvenska för att beskriva också konkreta situationer.

- (11) *ja kommer att visa dej ett antal bilder med flera saker på (GSLC)*
- (12) *ja tänkte att ja skulle köpa mej en fickplunta (GSLC)*
- (13) *jag måste försöka få fatt på nån nu som kan låna mej sovsäck (GSLC)*

Det faktum att den bitransitiva konstruktionen framför allt används för att beskriva abstrakta skeenden i det finlandssvenska materialet kan förklaras på två sätt. En förklaring kunde vara att kombinationen av till exempel verbet *ge* och vissa abstrakta objekt såsom *möjlighet*, *chans* och *råd* har kommit att uppfattas som mer eller mindre idiomatiska uttryck. I sådana fall kan alltså objektet tänkas avgöra konstruktionsvalet. Även om den bitransitiva konstruktionen inte är särskilt frekvent i finlandssvenskt talspråk i dag skulle detta förklara varför den ändå förekommer med vissa abstrakta objekt. Denna hypotes fick stöd av ett test jag gjorde med en grupp studenter med nordiska språk som huvudämne vid Helsingfors universitet hösten 2005. Jag bad de 21 studenterna ta ställning till om

strukturer med dubbelt objekt eller med objekt och adverbial bäst passade in i olika kontexter. Några av studenterna påpekade att *ge någon en chans* kan uppfattas som ett fast uttryck eller en fras och utdömde på den grunden en struktur som *de gav aldrig en chans åt motståndaren*.

En annan förklaring kunde vara att den bitransitiva konstruktionen framför allt uppfattas höra hemma i ett mer formellt register. Många av de verb som realiseras i den bitransitiva konstruktionen såsom *bevilja*, *erbjuda* och *tillställa* används ofta i mer formella kontexter. Också denna hypotes bekräftades av det test jag gjorde. Det visade sig att studenterna ofta påpekade att alternativet med dubbelt objekt var mer skriftspråkligt medan alternativet med objekt och adverbial var naturligt finlandssvenskt talspråk oberoende av om mottagaren var tematisk eller inte.

Att den bitransitiva konstruktionen är mindre frekvent i det finlandssvenska materialet än i det sverigesvenska kan alltså förklaras med att konstruktionen tenderar att användas dels för att beskriva abstrakta skeenden, dels i mer formella kontexter. Många av samtalen i mitt finlandssvenska material är däremot informella, vilket innebär att talarna tenderar att använda konstruktionen med objekt och adverbial. Den konstruktionen har i det finlandssvenska materialet tagit över funktioner som den bitransitiva konstruktionen har i det sverigesvenska.

6 Konstruktionen med objekt och adverbial

I detta avsnitt studerar jag först hur konstruktionen med objekt och adverbial används i det sverigesvenska materialet och går därefter över till att studera strukturerna i det finlandssvenska materialet.

6.1 Det sverigesvenska materialet

I det sverigesvenska materialet kan man konstatera att konstruktionen med objekt och adverbial framför allt används då mottagaren är tematisk, alltså bidrar med ny information. Ibland innebär det att föremålet samtidigt är tematiskt, men konstruktionen är också det naturliga valet då hela verbfrasen utgör ny information.

- (14) nu ha den hä herren gjort ett fynd han ha köpt en väska titta själv nej de tror ja inte han ha säket *köpt den te sin fru* hä fö tjuge kronor (GSLC)

- (15) ... så måste ja träffa annika imorron (.) *köpa skor till anna* jaa måste ja göra (GSLC)

I exempel 14 är det ett känt faktum att mannen köpt en väska. Föremålet är alltså tematiskt i den senare strukturen där verbet *köpa* ingår. Däremot är det inte känt till vem han köpt den. Mottagaren, som realiseras som adverbial, bidrar med andra ord med den tematiska informationen i exemplet. Det senare exemplet, 15, innehåller också en struktur med verbet *köpa*. I det belägget listar talaren olika saker som hon har att göra följande dag, och bland dem att hon ska köpa skor till Anna. Hela verbfrasen bidrar med tematisk information och också i det fallet har mottagaren realiserats som adverbial.

I sådana fall där både mottagaren och föremålet utgörs av definitiva pronomen kan man notera att ordningsföljden mellan dem avgörs av vilken-dera parten som bidrar med mer tematisk information. När mottagaren är mer tematisk realiseras den som objekt. När föremålet är mer tematiskt realiseras mottagaren däremot som adverbial.

- (16) D: men duu ja vill inte ha de äckliga tuggummit som du redan har käkat på
 S: hehe ja har tuggat på de andra
 D: a ja tuggat då (.) men *ge mej de* (.) men ååååå ditt äckliga (.) ja vill ha de (GSLC)
- (17) mm då *skickar vi den till dej* (GSLC)

Innan replikerna i exempel 16 yttras har D bett om ett tuggummi. Både D och tuggummit är tematiska enheter, men trots det kan man säga att det mer rör sig om vad D vill ha än vem mottagaren är. Fokus ligger med andra ord på föremålet och inte på mottagaren i exempel 16 där mottagaren realiseras som objekt. I exempel 17 har talaren som arbetar i en affär ringt upp en kund som tidigare frågat efter ett spel. Talaren har meddelat kunden att man nu fått in spelet och undrar om kunden fortfarande är intresserad. Den replik som återges i exempel 17 är talarens konklusion av samtalet. I detta fall kan hela verbfrasen ses som tematisk eftersom det inte tidigare framgått hur man ska gå till väga. Trots att både mottagaren och föremålet i sig är tematiska enheter ingår de i den tematiska verbfrasen. Mottagaren kan emellertid i detta exempel anses vara mer fokuserad

än föremålet. Det talaren har velat veta är vad man ska göra med spelet, om kunden vill ha det.

I det sverigesvenska materialet kan med andra ord den bitransitiva konstruktionen och konstruktionen med objekt och adverbial vid flera verb ses som alternativ med olika informativ vikt. Vid verb där mottagaren inte ingår som ett obligatoriskt led i verbets valensstruktur är emellertid det bitransitiva alternativet sällsynt. Mottagaren behöver till exempel inte realiseras vid verben *köpa* och *sälja*. Vid verbet *köpa* utgår man i normalfallet från att mottagaren är identisk med köparen. Om mottagaren ges ett språkligt uttryck och inte är identisk med köparen bidrar den vanligen med rematisk information och realiseras som adverbial (se exemplen 14 och 15). Också vid verbet *sälja* bidrar mottagaren vanligen med rematisk information om den realiseras, till exempel: *vi får sälja den till er konsumenter för hundra kronor*. Även om det naturligtvis alltid finns en person som tar emot de varor som säljs fokuserar inte verbet i första hand på den aspekten av skeendet och därför behöver inte mottagaren realiseras.

Man kan också konstatera att mottagaren vanligen realiseras som adverbial vid verbet *skicka*.

(18) å så *skickar* ja *den till receptionen* (GSLC)

(19) A: de e solvej och erland

E: erland

A: ja erland *skickade ett papper till mig* (GSLC)

Yttrandet i exempel 18 är hämtat ur ett samtal som förs på en resebyrå. Den anställda har just gått igenom detaljerna i kundens resplan och konstaterat att allt är i sin ordning. Vad kunden ska få är alltså givet medan den rematiska informationen i yttrandet är hur och var kunden ska få biljetten. Man kan notera att *till*-frasen i detta fall både kan uppfattas som ett konkret mål, en plats dit föremålet ska skickas och som en mottagare, 'de som arbetar på receptionen'. Eftersom handlingen 'att skicka' så tydligt frammanar en överföring som ska sluta vid någon form av mål, en plats eller en mänsklig lokativ, kan man se en stark tendens att realisera verbet i konstruktionen med objekt och adverbial. Konstruktionen tenderar att betona överföringsaspekten av skeendet, särskilt i kombination med en *till*-fras. Det betyder också att man vid verbet *skicka* kan finna tematiska mottagare realiserade som adverbial såsom i exempel 19.

Yttrandet i exempel 19 faller vid övergången till en ny topik. Man har på ett möte diskuterat en apparat man ska införskaffa. En av deltagarna har konstaterat att en stor apparat kan innebära att man behöver expert-hjälp. Det är i det sammanhanget A nämner Solveig och Erland. De andra förstår uppenbart inte varför A nämner Erland. I det sammanhanget berättar A att Erland skickat ett papper till henne och en bunt räkningar. Efter det går man över till att diskutera kostnaderna för experthjälp. Man kan alltså konstatera att A:s replik *erland skickade ett papper till mig* som helhet innebär tematisk information. Trots att talaren naturligtvis är en tematisk person i sammanhanget realiseras mottagaren som adverbial. Relationen mellan talaren, Erland och pappret är emellertid okänd, vilket kan motivera konstruktionsvalet. Dessutom kan valet påverkas av verbets starka tendens att betona överföringen.

Förutom informativ vikt och betydelse kan också morfologisk tyngd påverka konstruktionsvalet. I exempel 20 har vi ett fall där hela verbfrasen inklusive mottagaren kan ses som ny information. Både vad rekommendationen innehåller och vem rekommendationen riktar sig till är tematisk information i sammanhanget. Även om hälsovårdsnämnderna inte har nämnts tidigare, har mottagaren realiserats som indirekt objekt. Strukturen ingår i ett längre yttrande på ett formellt möte. Troligen rör det sig inte om spontant talspråk i exemplet, utan om uppläsning ur en skriven text.

- (20) nämnden ville rekommendera *de i blocket ingående kommunernas hälsovårdsnämnder att i kommunens regi organisera tömning av septitanks samt att utreda frågan om olika kostnadsalternativ vi tömning av septitanks genom växjöstads försorg eller genom att alterna- genom anlitande av k- konsult (GSLC)*

Det avgörande kriteriet vid konstruktionsvalet i exempel 20 är med största sannolikhet tyngdförhållandet mellan mottagaren och föremålet, att föremålet utgörs av en lång infinitivfras, medan mottagaren utgörs av en betydligt kortare nominalfras. Mottagaren vid verbet *rekommendera* kan realiserars både som *till*-fras (*Det är ett nöje att kunna rekommendera pjäsen till alla som inte sett den*) och *för*-fras (*Vi kan inte göra annat än att rekommendera henne för alla som läser detta*)⁹ när föremålet är tematiskt

9. Exempelen är hämtade ur *Svenskt språkbruk*.

och mottagaren är rematisk. I exempel 20 har man valt den bitransitiva konstruktionen eftersom föremålet är ett tungt led, en sats, trots att också mottagaren är ett tematiskt led.

Verbens valensstruktur, betydelse och tyngdförhållandet mellan föremålet och mottagaren kan alltså göra att det ena eller andra konstruktionsalternativet sällan utnyttjas vid vissa verb. Men i de allra flesta fall kan man konstatera att om mottagaren realiserats som adverbial bidrar mottagaren med tematisk information ifall verbet är av den typ som kan realiseras i båda konstruktionerna.

Konstruktionen med objekt och adverbial ger emellertid inte i sig några tematiska värden för mottagaren eller föremålet. Vissa verb realiserar ju alltid mottagaren som adverbial oberoende om denna är tematisk eller inte. Ett exempel på ett sådant verb är *donera*. I följande exempel ur skriftspråk är mottagaren tematisk: *Volosjin [...] gjorde sig känd som mecenat till flera muséer genom att donera rysk konst till dem* (GP01, Språkbanken, <<http://spraakbanken.gu.se/konk/>>).¹⁰

6.2 Det finlandssvenska materialet

Det som ovan konstaterats om konstruktionen med objekt och adverbial gäller naturligtvis också i hög grad för det finlandssvenska materialet. Tematiska mottagare realiseras som adverbial och då överföringsaspekten betonas är konstruktionen det omarkerade valet, dvs. det vanligaste och vanligaste valet i ett sådant fall. Men utöver det finner man strukturer som visar att konstruktionen har en vidare användning i det finlandssvenska materialet än i det sverigesvenska. I det finlandssvenska materialet finner man nämligen strukturer som påminner om det givna exemplet på verbet *donera* med en tematisk mottagare realiserad som adverbial också vid verb som kan realiseras i den bitransitiva konstruktionen.

10. Också ett verb som *donera* som enligt standardsvenskt mönster realiserar mottagaren som adverbial kan i undantagsfall förekomma i den bitransitiva konstruktionen. Följande exempel är hämtat på internet med sökmotorn Google: *Om en människa dör i morgon om jag inte donerar honom min ena njure så kanske det vore en god gärning att donera honom den*. I exemplet kan man notera att premisserna för den bitransitiva konstruktionen stämmer: mottagaren har introducerats i villkorssatsen medan föremålet, njuren, är tematisk information. Under dessa premisser har skribenten realiserat verbet enligt det bitransitiva konstruktionsmönstret.

- (21) *nu pojkar har ja *nånting å vi:sa åt er** sa han (SVESTRA)
 (22) *ge åt honom en kopia av programmet* också (SVESTRA)
 (23) nå här e hundra mark att du gå: gå *köpa en bil åt dej å* (.) *lite bensa å en glass å sådä: å* (SVESTRA)

I exemplen 21 och 22 utgörs mottagarna av personliga pronomen. I det första fallet är det de tilltalade som ska få se någonting. I det senare fallet har deltagarna på ett möte diskuterat vem som ska dela ut priser på ett seminarium. I exemplet vänder sig talaren till en av mötesdeltagarna som ska prata med den person man hoppas ska åta sig uppdraget. I exempel 23 konstrueras verbet *köpa* med reflexiv mottagare. Talaren låtsas citera en släkting han klippt gräs för. I alla exemplen har klart tematiska mottagare vid verb som kan stå med dubbelt objekt realiserats som adverbial. I det sverigesvenska materialet finner man belägg där samma verb som i exemplen 21, 22 och 23 används i liknande kontexter men i samtliga fall har mottagaren realiserats som indirekt objekt.

- (24) här finns *annat skojit ja vill visa er* också (GSLC)
 (25) vill han inte ha mjölk så *ge honom saft* (GSLC)
 (26) har du *köpt dej en bäge* än (GSLC)

En jämförelse av beläggen i 21, 22 och 23 med beläggen 24, 25 och 26 visar att konstruktionen med objekt och adverbial hos finlandssvenska talare fyller funktioner som den bitransitiva konstruktionen har hos sverigesvenska talare. Att mottagare som utgörs av reflexiva pronomen såsom i exempel 23 realiserats som adverbial kan anses anmärkningsvärt eftersom ett sådant pronomen alltid är tematiskt och obetonat. En sökning på prepositionerna *till* (även *te*) och *åt* + reflexivt pronomen i konkordansen till den sverigesvenska GSLC-korpusen ger inga träffar där prepositionsfraserna används såsom i exempel 23. Partikeln *åt* kan kombineras med reflexivt pronomen (*ta åt sig*). Likaså förekommer ett benefaktivt *åt* (*gräva ut ett djup åt sig själv*). Däremot ger konkordansen inga belägg på mottagare realiserade som *till* eller *åt* + reflexivt pronomen. Sådana strukturer är emellertid inte ovanliga i mitt finlandssvenska material:

- (27) man *skaffar ett sestokort*¹¹ *åt sej* (HUSA)

11. *Sesto* är namnet på en butikskedja.

- (28) ja har gått ut skolan å *fått åt mej ett jobb som ja vet att ja kan hålla*
(HUSA)
- (29) ni sku alla kunna *ta åt er en mapp* (SAM)
- (30) lyckas ja *skapa åt mej egen nirvana* (SVESTRA)

I exemplen där mottagaren utgörs av ett reflexivt pronomen kan man notera att adverbialiet ofta placeras före föremålet. En tematisk mottagare kan med andra ord placeras före objektet även som adverbial. Såsom framgick av exempel 22 är det inte endast då mottagaren utgörs av ett reflexivt pronomen som den kan placeras före objektet. Även i situationer där både mottagaren och föremålet bidrar med rematisk information kan en mottagare realiserad som adverbial stå före objektet.

- (31) å sen får du *ge åt* (.) *Fanny hennes* (1.1) *skattekort* fö att hon slutar väl nu
då (0.9) i å me den här månaden (SAM)

Exempel 31 är hämtat ur ett samtal som försiggår på ett informellt styrelsemöte. Ordföranden ger en annan styrelseledamot ett uppdrag. Varför mottagaren placerats före föremålet är oklart. Eventuellt beror strukturen på att ordföranden just gett den andra styrelseledamoten ett papper. Det centrala kan anses vara vilka dokument som ska byta ägare. Fanny blir därmed något mindre viktig än skattekortet.

Ovan har framgått att vid verb där mottagaren kan realiseras antingen som indirekt objekt eller som adverbial har konstruktionen med objekt och adverbial en vidare användning i det finlandssvenska materialet jämfört med det sverigesvenska. Framför allt märks skillnaderna vid verb som beskriver ägobyte eller kommunikation. I det finlandssvenska materialet dominerar *åt*-fraser stort vid dessa verb, medan strukturer med dubbelt objekt används i det sverigesvenska materialet i situationer där mottagaren antingen är tematisk eller utgör bakgrundsinformation.¹² Vid sådana verb som i standardspråket alltid eller vanligen realiseras i den bitransitiva konstruktionen är skillnaderna emellertid små. Men även vid denna typ av verb kan man notera att mottagaren ibland i informella samtal kan realiseras som *åt*-fras. Verbet *lova* förekommer till exempel i strukturer

12. Av Martolas artikel i denna volym framgår emellertid att mottagare också i sverigesvenskan ofta kan realiseras som adverbial. Hennes belägg är skriftspråkliga och användningen av verben är ofta mer abstrakt än i mitt talspråksmaterial.

med objekt och adverbial hos finlandssvenska talare i mitt material, men inte hos de sverigesvenska. Verbet *lova* kan emellertid kombineras med *åt*-fras också i sverigesvenskan. Följande exempel är hämtat ur DN (nätupplagan, DN Debatt, 28.12.2007): *Vänsterpartiet lovar extremt mycket åt nästan alla*. Vid verbet *svara* torde sådana strukturer däremot inte påträffas i sverigesvenskan, men hos finlandssvenska talare kan de förekomma. Exempel 32 visar ett sådant belägg.

(32) SVESTRA:

01 Ira: Camilla undra: va vi hojtar me stora bokstäver
 02 Jocke: HA-[HA:
 03 Sebastian: [(ohb) vi hojtar int [(ohb)
 04 Jocke: [som om vi sku berätta
 05 åt henne
 06 Sebastian: (skratt)
 07 Ira: ja svarar åt henne senare i natt

Ira har fått ett textmeddelande. På rad 1 berättar hon att Camilla ställt en fråga i meddelandet. På rad 7 konstaterar hon att hon ska svara senare. Något objekt ingår inte i yttrandet på rad 7 eftersom det av sammanhanget framgår vad Ira ska svara på. *Åt henne* kan inte i denna kontext tolkas som beneficent. Som framgår av rad 4 handlar det om vad Ira ska *berätta åt* 'för' Camilla, inte om att svara någon annan i Camillas ställe. Exempel 32 visar att konstruktionen med objekt och adverbial i finlandssvenskt talspråk kan förekomma också vid verb som i standardspråket enbart kan realiseras i den bitransitiva konstruktionen.

Det är inte bara konstruktionen med objekt och adverbial som har en vidare användning bland de finlandssvenska talarna utan också *åt*-frasen. Då mottagaren realiseras som adverbial i det finlandssvenska materialet sker det vanligen i form av en *åt*-fras. Samtliga verb inom gruppen ägobyte, förutom *tillställa*, kan stå med *åt*-fras. För de flesta verben i denna grupp är detta dessutom det vanligaste alternativet. Undantag utgör verben *betala* och *skaffa* som i de flesta fall realiseras med *till*-fras respektive dubbelt objekt i mitt material. Också verb som beskriver tänkt ägobyte (*en sak som ja lova åt er*), transport (*man skickar en tekstare* ['sms'] *åt nån*), kommunikation (*ja rekommendera åt dej vogues*), produktion (*man bygger någån enkla hus åt dem*) och påverkan (*int ha nån rysse gjort någån åt mej*) kan realiseras med *åt*-fras. I det sverigesvenska materialet före-

kommer *åt* däremot bara vid tre verb, nämligen *ge* (*så ger ju den ena saken liv åt den andra*), *köpa* (*pengarna användes till att köpa kläder åt framför allt då den store flickan sylvia här*) och *säga* (*jag säger åt er nu att du och du ska gör*), medan den vanligaste prepositionen är *till*. Såsom i det givna exemplet på *ge* är användningen ofta abstrakt då verbet kombineras med *åt*-fras (se Martola 2007). Då *åt* kombineras med verbet *säga* handlar det vanligen om en partikelförbindelse såsom i exemplet ovan, vilket gör att mottagaren realiserar som objekt.

7 Jämförelse med finskan

Det konstruktionsmönster med objekt och adverbial som framträder i det finlandssvenska materialet har starka likheter med den ANTAA ('ge')-konstruktion man finner i finskan. Den finska konstruktionen har studerats ingående av Leino m.fl. (2001). Konstruktionen beskriver ett skeende där en givare som realiserar som subjekt överläter en gåva som realiserar som objekt till en mottagare som alltid realiserar som adverbial med kasus allativ (-lle). Konstruktionen är tematiskt neutral och används oberoende av om mottagaren är tematisk eller rematisk. Däremot kan ordningsföljden mellan gåvan och mottagaren variera beroende på vilkendera av dem som bidrar med den mest rematiska informationen. Vid verbet *antaa* är det till exempel vanligt att mottagaren är tematisk, vilket gör att adverbial placeras före objektet (Kotilainen 2001:133f.). I exempel 33 står den tematiska mottagaren (*minulle* 'mig [allativ]') före föremålet, medan mottagaren (*ihmisille* 'människor [allativ]') i exempel 34, som inte är tematisk, står efter föremålet.

- (33) Hän antaa minulle puhelinnumerosa ja pyytää minua soittamaan.
'Han ger mig sitt telefonnummer och ber mig ringa' (Kotilainen 1999:77)
- (34) Minä myyn kuvani ihmisille, ja ne maksavat niin paljon kuin limppu ja makkarapaketti __.
'Jag säljer mina bilder till människor, och de kostar så mycket som en limpa och ett korvpaket __.' (Kotilainen 1999:75)

I början av denna artikel konstaterade jag att man ibland verkar strukturera vissa verb i finlandssvenskan enligt mönster som påminner om dem som används vid motsvarande verb i finskan. På samma sätt menar jag att den utbredda användningen av konstruktionen med objekt och adverbial

med *åt*-fras åtminstone delvis kan bero på att konstruktionen uppfattas kunna fungera som finskans ANTAA-konstruktion. Precis som denna uppfattas *åt*-konstruktionen ofta i talspråk som tematiskt neutral också vid verb där ett bitransitivt alternativ föreligger. *Åt*-frasen kan också i högre grad än i sverigesvenskan uttrycka flera olika relationer mellan gåvan och mottagaren precis som allativen i finskan (se exemplen nedan).

Allativ med personreferens är i dagens finska polysemt och kan förutom plats ange åtminstone mottagare, beneficent och upplevare. Leino (2001:473) visar att finskans allativ kan fylla alla de funktioner som enligt Givón (1982:117f.) kännetecknar en grammatikaliseringsprocess där ett riktningsadverbial förlorar sin lokativa betydelse och i stället får en dativ-benefaktiv funktion:¹³

- a) flytta föremål X till position Y (lokativ)
Äiti siirsi kukat pöydälle. 'Mamma flyttade blommorna till bordet.'
- b) ge/skicka/ha med sig föremål X till person Y (mänsklig lokativ)
Maija lähetti Liisalle kirjeen. 'Maija skickade ett brev till Liisa.'
- c) ge/berätta/visa det abstrakta föremålet X för person Y (mänsklig dativ)
Kerron sinulle sadun. 'Jag berättar en saga för dig.'
- d) utföra handlingen X för personen Y (mänsklig benefaktiv)
Olen valmistanut sinulle huoneen. 'Jag har ställt i ordning ett rum för dig.'

Åt-fraser kan i finlandssvenskan användas i alla de funktioner som Leino nämner att allativen kan ha i finskan. Funktionerna a och d i exemplen nedan finns också i standardsvenskan. *Åt*-fraser kan i vissa fall ha lokativ funktion. Den lokativa funktionen är dock inte särskilt framträdande. Däremot är den benefaktiva funktionen vanlig (se Martola 2007 samt hennes bidrag i denna volym). Hos finlandssvenska talare kan *åt*-frasen dessutom fylla funktionerna som mänsklig lokativ och dativ (b och c):

- a) Flytta boken åt höger.
- b) Ge boken åt mig/skicka boken åt mig/hämta¹⁴ boken åt mig.

13. Med dativ avses i detta sammanhang en semantisk roll för en mänsklig aktant som kan ses som mål, upplevare och mottagare. Beneficent är sin tur beteckningen för en person för vilken handlingen utförs (se Van Belle & Van Langendonck 1996b:XVIf., Leino 2001:462ff.).

14. I detta fall har verbet *hämta* ofta betydelsen 'ha med sig' i finlandssvenskan.

- c) Ge en chans åt dem/berätta åt dem att .../visa åt dem att det går.
- d) Handla åt någon/bre några smörgåsar åt sig.

Åt-frasen verkar med andra ord kunna fylla både dativfunktionen som i standardsvenskan oftast representeras av det indirekta objektet och den lokativa funktionen som vanligen sköts av *till*-fraser.

Det konstruktionsmönster man börjar urskilja i finlandssvenskan har drag som är typiska för strukturer som uppkommer vid språkkontakt. Konstruktionen kan ses som ett fall av replikation. Replikation innebär att en struktur utvecklas i ett språk enligt ett mönster i ett annat. Ofta handlar det om att den nya strukturen utvecklas utifrån en struktur som redan finns i språket (Heine & Kuteva 2005:40f.). En struktur som tidigare varit mindre frekvent och använts endast i vissa kontexter utvecklas till en som är både vanligare och kan förekomma i flera olika kontexter (a.a.:44f.). I finlandssvenskan har konstruktionen med objekt och adverbial samt *åt*-fraserna en vidare användning än i sverigesvenskan samtidigt som man kan tala om en viss semantisk blekning (jfr a.a.:15). Det är heller inte ovanligt att man såsom i finlandssvenskan låter en struktur få utvidgad användning trots att språket har ett alternativt sätt att uttrycka samma sak (a.a.:94). Ibland finner man situationer där en ny och en gammal struktur lever sida vid sida och ger talaren två alternativa sätt att uttrycka samma sak (a.a.:130f.) Så kan den bitransitiva konstruktionen och konstruktionen med objekt och adverbial delvis anses leva sida vid sida i finlandssvenskan i dag. Om man säger *jag ger honom boken* eller *jag ger boken åt honom* beror antagligen på sammanhanget, men många talare uppfattar de båda alternativen som mer eller mindre synonyma strukturer.

8 Slutdiskussion

Den bitransitiva konstruktionen används av de finlandssvenska talarna då mottagaren är tematisk precis som av de sverigesvenska. Men jämfört med de sverigesvenska samtalen har konstruktionen en mer begränsad användning i de finlandssvenska samtalen genom att den framför allt används i abstrakta sammanhang och av många finlandssvenska talare uppfattas höra hemma särskilt i skriftspråket. Konstruktionen med objekt och adverbial fyller däremot delvis andra funktioner än i sverigesvenskan. Särskilt i talspråket uppfattas konstruktionen som tematiskt neutral också vid verb som kunde realiserats med dubbelt objekt, och *åt*-frasen kan an-

vändas för att beteckna fler olika relationer mellan föremålet och mottagaren än i sverigesvenskan.

I inledningen till denna artikel antog jag att olikheter i strukturer av det slag som här beskrivits går djupt in i språket och kan påverka vår uppfattning av olika skeenden. Newman (1996), som studerat det engelska verbet *give* och dess motsvarigheter i ett stort antal språk, menar att beroende på vilka språkliga element som används för att beskriva givandeprocessen kommer olika aspekter av skeendet att betonas. När mottagaren realiserats med adverbial som också används för att beteckna mål i slutet av en väg, såsom i finskan, kommer överföringen av gåvan att betonas. När mottagaren däremot realiserats som objekt, såsom i tyskan, betonas den possessiva aspekten av skeendet, att mottagaren blir ägare till gåvan.

Det finns tecken på att överföringsaspekten av givandeprocessen är mer framträdande i åtminstone Helsingforssvenskan än i standardsvenskan. Nina Martola har gjort mig uppmärksam på hur starkt överföringen betonas i följande belägg hämtat ur ett ungdomssamtal: *du kan ge en öl däifrån*.¹⁵ Adverbet *däifrån* visar att talaren uppfattar ett skeende där adressaten ska se till att ölfaskan rör sig i riktning mot talaren. En så stark betoning av den spatiala förflyttningen i givandeprocessen kan verka främmande för en person som framför allt är van att betona den possessiva aspekten av processen. Detta kan ses som tecken på att de skillnader man ser i användningen av den bitransitiva konstruktionen och konstruktionen med objekt och adverbial hos de finlandssvenska talarna jämfört med de sverigesvenska inte bara handlar om syntaktisk struktur utan också om hur vi gestaltar de skeenden verben beskriver.

15. Utelämnandet av mottagaren i exempel av denna typ behandlar jag i Silén (2008). I denna artikel har jag däremot inte möjlighet att gå in på den frågan.

MATERIAL

- GSLC = Göteborg Spoken Language Corpus, Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet. <<http://www.ling.gu.se/projekt/tal/index.cgi?PAGE=1>>
- HUSA = Språk och attityder hos helsingforssvenska ungdomar, Forskningscentralen för de inhemska språken, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet och Utbildningsstyrelsen. Transkription av Lotta af Hällström.
- Politiska och religiösa tal, Carita Rosenberg-Wolff, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.
- SAM = Svenska samtal i Helsingfors, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Ylva Forsblom-Nyberg och Hanna Lehti-Eklund.
- Språkbanken, <<http://spraakbanken.gu.se/konk/>>.
- SVESTRA = Finlandssvenska samtalsstrategier, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.

LITTERATUR

- Andréasson, Maia, 2007: *Satsadverbial, ledföljd och informationsdynamik i svenskan*. Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Bergroth, Hugo, 1917: *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Häfte 2. Borgå: Schildts.
- Bloomfield, Leonard, 1935: *Language*. London: George Allen & Unwin LTD.
- Cassirer, Peter, 2003: *Stil, stilistik och stilanalys*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Davidse, Kristin, 1996: Functional dimensions of the dative in English. I: Van Belle, William & Van Langendonck, Willy (red.) 1996a. S. 289–338.
- Erteschik-Shir, Nomi, 1979: Discourse constraints on dative movement. I: Givón, Talmy (red.), *Syntax and Semantics 12. Discourse and Syntax*. New York: Academic Press. S. 441–467.
- Givón, Talmy, 1982: Logic vs. pragmatics, with human language as the referee: Toward an empirically viable epistemology. I: *Journal of Pragmatics* 6. S. 81–133.
- Goldberg, Adele E., 1992: The inherent semantics of argument structure: The case of the English ditransitive construction. I: *Cognitive Linguistics* 3–1 (1992). S. 37–74.
- , 1995: *A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- , 2006: *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Heine, Bernd & Kuteva, Tania, 2005: *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hudson, Richard, 1992: So-called ‘Double Objects’ and Grammatical Relations. I: *Language* 68. S. 251–276.

- af Hällström, Charlotta & Reuter, Mikael, 2000: *Finlandssvensk ordbok*. Esbo: Schildts.
- Kotilainen, Lari, 1999: *Ihminen paikkana. Henkilöviitteisten paikallissijailmausten semantiikka*. Avhandling pro gradu. Helsingfors universitet: Finska institutionen.
- , 2001: *Antaa-verbi ja tyypillinen antaminen*. I: Leino, Pentti m.fl., 2001. S. 125–167.
- Lambrecht, Knud, 1994: *Information Structure and Sentence Form. Topic, focus and the mental representation of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leino, Pentti, 2001: Konstruktio. I: Leino, Pentti m.fl. 2001. S. 402–455.
- Leino, Pentti, Herlin, Ilona, Honkanen, Suvi, Kotilainen, Lari, Leino, Jaakko & Vilkkumaa, Maija, 2001: *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblical verbikonstruktioidissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Martola, Nina, 2007: *Konstruktioner och valens. Verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv*. Nordica Helsingiensia 9. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur.
- Newman, John, 1996: *Give. A Cognitive Linguistic Study*. Cognitive Linguistic Research 7. Berlin: de Gruyter.
- Nyström, Ingegerd 1995: Särfinlandssvenskt prepositionsbruk – finns det? I: Saari, Mirja & Lindström, Jan (red.): *Svenskan i Finland* 3. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:16. S. 46–57.
- Reuter, Mikael, 1992: *Reuters rutor. Svar på frågor om ord, ordanvändning och betydelse*. Esbo: Schildts.
- SAG. Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien (Norstedts Ordbok distr.).
- Silén, Beatrice, 2008: Konstruktionsval vid verbet *ge* i finlandssvenskt och sverigesvenskt talspråk. *Språk och stil* 18. S. 112–142.
- Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser*. 2003. Utarb. av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Van Belle, William & Van Langendonck, Willy (red.), 1996a: *The Dative. Volume 1. Descriptive Studies*. Amsterdam: Benjamins.
- , 1996b: Introduction. I: Van Belle, William & Van Langendonck, Willy (red.), 1996a. S. IX–XVII.
- Van Langendonck, Willy & Van Belle, William (red.), 1998: *The Dative. Volume 2. Theoretical and Contrastive Studies*. Amsterdam: Benjamins.

TRANSKRIPTIONSTECKEN

[= överlappning inleds; (.) = mikropaus; (0,8) = paus mätt i tiondels sek.; som = betonad stavelse; njo:: = förlängning; al- = avbrott; *just* = skratt i rösten; ohb = ohörbart.

Komma som partikelverb ur ett diakroniskt perspektiv

I denna uppsats behandlas bruket av partikelverb i äldre finlandssvenskt och sverigesvenskt tidningsmaterial, d.v.s. i *Hufvudstadsbladet* (Hbl) och *Dagens Nyheter* (DN) från olika tider. Intresset riktas främst mot den fasta sammansättningen (t.ex. *inkomma*, jfr lös sammansättning *komma in*) och olika orsaker till dess användning.

1 Bakgrund

Enligt Johannisson (1955:163f.) förhöll det sig i äldre tid precis som idag så att de stilarter i svenska språket som står närmast talspråket använder lös sammansättning av partikelverb i större utsträckning än de som har påverkats av latinet, såsom den fornsvenska Vadstenalitteraturen och reformationstidens bibelarbeten, där fast sammansättning är mycket vanlig. Följande exempel ur DN från 1870 visar hur man dock har använt fast sammansättning i en vardaglig kontext, där man idag skulle använda lös sammansättning:

- (1) Härom dagen *inkom* en positivspelare på gården och spelade några muntra valser. (DN 10.11.1870 Sto-Nyheter)

Johannisson (1955:164) påpekar att den fasta sammansättningen lever kvar ända till våra dagar särskilt i äldre bibelspråk: "*inled* oss icke i frestelse; från hjärtat *utgå* onda tankar". Förutom ett latinskt inflytande förelåg också ett tyskt, som framgår av bisatser och av de infinita formerna. Här finns det enligt Johannisson (1955:164) en tydlig benägenhet också i fornsvenskan och nysvenskan att ställa partikeln framför verbet. Detta gäller i synnerhet participformerna, som ju även idag har fast förbindelse. Den stilistiska skillnaden mellan lös och fast sammansättning kan alltså tillskrivas främmande inflytande. Skillnaden lever kvar än idag, men den lösa sammansättningen har blivit allt vanligare; se bl.a. Söderholm (2005), där

utvecklingen presenteras på basis av tidningsmaterial från olika tider. Syftet med denna uppsats är att diskutera ett antal fall där man idag har lös sammansättning av partikel och verb, men tidigare hade fast sammansättning. Min avsikt är med andra ord att undersöka om fasta partikelförbindelser har använts i konkret, genomskinlig betydelse i tidningsmaterialet (se exempel 1 ovan).

I uppsatsen kommer jag att använda traditionella benämningar på partikelverben: de kan stå i fast eller i lös sammansättning. Jag kallar alltså förenklat båda fallen för sammansättningar i motsats till t.ex. Johannisson (1955), som använder termerna fast sammansättning och lös förbindelse. Mitt intresse riktas främst mot sådana partikelverb som har samma betydelse både i fast sammansättning (*inkomma*) och i lös sammansättning (*komma in*). Bland annat Norén (1997) använder ungefär samma termer: löst och fast sammansatta verb. Också SAG använder begreppen fast och lös sammansättning och reserverar termen partikelförbindelse för en ordförbindelse (verb + partikeladverbial) som parafraiserar den egentliga sammansättningen (SAG 2:528). Vid verbfraser som *borttransportera* och *transportera bort*, *fastslå* och *slå fast* och *medtaga* och *taga med* kallas den första varianten för ett sammansatt verb (SAG 3:431f.). Om det kan parafrastras som ovan med en synonym partikelförbindelse brukar det enligt SAG kallas för löst sammansatt. Termen fast sammansättning reserveras för verb som *tillfredsställa* som inte kan förekomma i lös sammansättning, **ställa tillfreds*. SAG kallar den i partikelförbindelsen ingående partikeln för partikeladverbial, som oftast är ett måladverb eller en preposition. (SAG 2:528, 3:257.) I denna uppsats kallar jag partikeln helt enkelt för partikel eller verbpartikel.

2 Syfte och frågeställningar

Verbet *komma* är ett frekvent verb i svenska som kan uppträda som partikelverb i kombination med två olika typer av partiklar, adverb och prepositioner. Dessa partikelverb anger normalt rörelseriktning, eftersom själva verbet bidrar med en specifik rörelsebetydelse. Verbet *komma* i sig anger med andra ord rörelse och då är partikelfunktionen närmast förstärkande i det icke-lexikaliserade bruket av *komma* som partikelverb. (Se Norén 2005.) Vid sidan av den regelbundna eller genomskinliga betydelsen förekommer *komma* som partikelverb också i lexikaliserad betydelse, t.ex.

nedkomma i betydelsen 'föda'. En del av de undersökta partikelverben har fler lexikaliserade betydelser än andra.

Jag fokuserar här på partikelförbindelser med konkret riktning-betydelse, som framträder tydligast i lös sammansättning, som t.ex. i *komma ned, ut, in*. Dessa är intressanta, eftersom jag förväntar mig kunna spåra en historisk utveckling i bruket av dem. Betydelsen hos den lösa sammansättningen är konkret och anger riktning. Jag har valt ut sådana verbkonstruktioner med *komma* som har en fast sammansatt motsvarighet för att kunna jämföra fasta och lösa sammansättningar. Den fasta sammansättningen kan ha lexikaliserad betydelse, men jag undersöker om den fasta sammansättningen också används i konkret och genomskinlig betydelse, så att den ursprungliga betydelsen hos partikeln framträder. Som exempel kan nämnas *komma upp* och *uppkomma*. Båda verben har en abstrakt betydelse i stil med 'uppstå', 'bildas'. Jag granskar här hur verb av ovan nämnda typ som idag huvudsakligen har abstrakt eller överförd betydelse tidigare haft också en konkret betydelse. Om partiklarnas ordklassstillhörighet se bl.a. Toivonen (2002).

Det historiskt jämförande perspektivet är viktigt i denna undersökning. Jag betraktar hur partikelförbindelser med *komma* som verb i kombination med olika partiklar har använts i tidningsspråket särskilt på 1800-talet i både Finland och Sverige. Mitt begränsade material ger inga större möjligheter att jämföra språkbruket i Hbl och DN direkt, utan utgångspunkten ligger närmast i Hbl. Bruket av partikelförbindelser med *komma* återspeglas mot de belägg som jag funnit i DN av ungefär motsvarande årgångar. Beläggen i båda tidningarna jämförs med vad en äldre och ett par nyare ordböcker skriver om samma verb och hurdana exempel de ger. De nyare ordböckerna ger lös sammansättning som enda alternativ i de flesta undersökta fallen. Se närmare nedan i materialbeskrivningen i avsnitt 3.

Bruket av fast sammansättning har traditionellt ansetts vara en stilmarkör, som används exempelvis i facktext. I den här uppsatsen diskuterar jag ett antal förekomster av verbet *komma* i partikelförbindelse i tidningsartiklar. Artiklarnas innehåll kan tänkas ha inverkat på valet av fast eller lös sammansättning av partikel verbet. I belysning av mitt begränsade material gör jag också iakttagelser om bruket av fast sammansättning i synnerhet i bisatser, infinita former och passiv (jfr Johannisson 1955:164). I en del fall kan bruket av fast sammansättning också tolkas som ett stildrag

då fast sammansättning även av andra partikelverb än *komma* används i samma artikel.

Min hypotes är att bruket av fast sammansättning i konkret, icke-lexikaliserad betydelse har varit mycket vanligt i slutet av 1800-talet vid sidan av lös sammansättning med samma betydelse. Vilken typ av texter förekommer den fasta sammansättningen i, och vilka partikelförbindelser är vanligast i ett sådant språkbruk? Förekommer de fasta sammansättningarna av partikelverb huvudsakligen i bisatser? Det är svårt att säga om det finns ett mönster eller system bakom bruket, eller om bruket helt enkelt vacklar mellan de båda alternativen. Den svensk-finska ordboken *Ruotsalais-suomalainen sanakirja. Svenskt-finskt lexikon* från 1899, som jag använder som äldre källa, ger systematiskt den fast sammansatta formen av partikelverb som uppslagsord. Man bör inte dra för långtgående slutsatser av detta förfarande, då det kan vara en vald redaktionell linje, men det visar ändå att den fast sammansatta formen var mycket levande på den tiden och så pass bruklig att den fungerar som uppslagsord i ett lexikon.

3 Material och metod

För att studera bruket av fast sammansättning vid partikelförbindelser har jag å ena sidan använt äldre tidningsmaterial och å andra sidan jämfört detta bruk med en äldre och en modernare ordbok (se närmare nedan). Tidningsmaterialet består av Hbl 1864–1891 och DN huvudsakligen från 1864–75 och 1895. Hbl är tillgängligt digitalt via Historiska tidningsbiblioteket vid Helsingfors universitet. DN-materialet har jag insamlat för hand från mikrofilmsrullar vid bl.a. Kungliga biblioteket i Stockholm. Detta material är givetvis inte så systematiskt och digert som de digitalt insamlade och analyserade korpusarna i Historiska tidningsbiblioteket. Hbl i Historiska tidningsbiblioteket föreligger i skannad form, varvid frakturstilen många gånger orsakar problem. Det går att få fram frekvenser, men vid närmare granskning av de enskilda beläggen kan det ibland visa sig att belägget i fråga inte är det förväntade av den anledningen att tidningarna är gamla och nötta och frakturstilen på vissa ställen mycket liten och suddig. Av den orsaken är de frekvenser som anges här inte exakta utan endast ungefärliga. (Se s.k. oskarp sökning¹ i bibliotekets material.)

1. <http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/secure/query.html?advancedQuery=true>.

Beläggen på partikelverb med *komma* har som ovan konstaterats kontrollerats i ordböcker från olika tider: *Ruotsalais-suomalainen sanakirja. Svenskt-finskt lexikon* (SFL; 1899), *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser* (SS; 2003) och *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO; 1996) i bokform och i digital form. Jag har därtill gjort sökningar i *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) i digital form.

Med utgångspunkt i beläggen i tidningsmaterialet har jag valt ut tio partikelverb för närmare undersökning, sju med ett adverb som partikel: *bortkomma*, *framkomma*, *hitkomma*, *inkomma*, *nedkomma*, *uppkomma*, *utkomma*, och tre med en preposition som partikel: *mellankomma*, *åtkomma*, *överkomma*. Enligt SAG (3:417ff.) har partiklarna i dessa partikelförbindelser följande användningar:

<i>bort</i>	perspektivt riktningsadverb
<i>fram</i>	adverb som anger rumslig omständighet
<i>hit</i>	deiktiskt närhetsadverb
<i>in</i>	riktningsadverb
<i>ned</i>	riktningsadverb
<i>upp</i>	riktningsadverb
<i>ut</i>	perspektivt adverb
<i>mellan</i>	Prepositionen anger yttre befintlighet, men i samband med <i>komma</i> blir betydelsen närmast 'mål'.
<i>åt</i>	Prepositionen anger riktmärke.
<i>över</i>	Prepositionen anger övre befintlighet, men i samband med <i>komma</i> blir det närmast fråga om rörelse.

Min avsikt är att undersöka om dessa partikelverb används med konkret, genomskinlig betydelse utan att de har lexikaliserats i en mer abstrakt eller överförd betydelse. En del av de undersökta verben, som exempelvis *hitkomma*, har inga lexikaliserade varianter. Å andra sidan finns det verb som *efterkomma*, som har en riktnings- eller tidsangivande preposition som partikeldel, men som i den fasta sammansättningen visade sig fungera enbart lexikaliserat i betydelsen 'efterfölja, lyda', d.v.s. inte i konkret betydelse. Av den anledningen har verbet inte undersökts närmare i detta sammanhang. Jag fokuserar som framkommit på sådana partikelförbindelser som varierar mellan lös och fast förbindelse, eftersom det är just här man kan iakta en skillnad jämfört med språkbruket idag. Ett exem-

pel på detta visar följande belägg på det för mitt 1800-talsmaterial typiska bruket av *efterkomma* i betydelsen 'efterfölja, lyda':

- (2) Hans begäran *efterkoms* med största beredwillighet. Sedan den gamle krigaren sålunda fått något att fördrifwa tiden med, har hans [...].
(Hbl 25.1.1868)

Det är inte min avsikt att jämföra de olika verben, utan jag har vaskat fram dem utifrån kriteriet att de kan användas i samma genomskinliga, konkreta betydelse både i fast och i lös sammansättning. De undersökta partikelverben uppvisar för övrigt frekventiella skillnader. Då man betraktar exempelvis supinumformerna visar det sig att *inkomma* och *utkomma* är de vanligaste partikelverben; *inkomma* har 1 886 belägg och *utkomma* över 2 500 enligt den något oskarpa sökningen i Historiska tidningsbibliotekets korpus över Hbl. Verben *bortkomma*, *framkomma*, *hitkomma* och *uppkomma* har en frekvens på ca 200 belägg per verb, medan *mellankomma*, *nedkomma*, *åtkomma* och *överkomma* alla har en frekvens på under 100 belägg och *mellankomma* endast har 12. Eftersom verben är polysema, gäller frekvenserna inte endast den konkreta riktningsgivande betydelsen, som studeras här, utan även abstrakta betydelser ingår.

Problematiken kring hur man ska dra gränsen mellan konkret och abstrakt betydelse hos verb diskuteras av Norén (1997:325), som definierar ett konkret verb som "ett verb där effekterna av verbhandlingen kan avläsas på minst en av innehavarna av valensleden med hjälp av minst ett av människans fem sinnen". Som exempel tar Norén verbet *springa*: man kan se och höra att någon springer, men man kan inte separera själva springandet från denna någon och från platsen där han springer. Ett abstrakt verb har inte samma verkan på valensrollsinnnehavaren. Huruvida ett verb är konkret eller abstrakt blir dock ofta en tolkningsfråga. Norén (1997:325) diskuterar verbet *avgå* i t.ex. *hon avgick från ordförandeposten*. Verbet kan vara konkret, man kan avstå från en viss sittplats i ett styrelserum, varvid verbet används semantiskt regelbundet enligt Norén. Slutsatsen beror emellertid på hur bokstavligt eller metaforiskt *gå* tolkas och hur konkret rumsbetydelse *av* får. Norén tar också verbet *nedkomma* som exempel. Hon konstaterar att det har den konkreta bokstavliga betydelsen 'komma (uppifrån och röra sig) nedåt', samtidigt som också *nedkomma med ett barn* 'föda' har en mycket konkret betydelse. Hon skiljer dessa två användningar från varandra utifrån föreställningen om rörelseriktning,

vilket är en viktig distinktion även i min analys av partikelverben med *komma*. (Norén 1997:325f.)

4 Förekomster i materialet

Jag inleder nu presentationen av resultaten av min undersökning genom att i korthet beskriva innehållet i tidningarna. Båda dagstidningarna har undersökts från och med begynnelsekedet av deras historia, från 1860-talets mitt. Det tematiska innehållet i båda är ungefär detsamma: seriösa artiklar, nyheter och annonser, men också underhållning i form av noveller och följetonger. Partikelförbindelserna tenderar att förekomma främst i vissa typer av texter där man beskriver vissa typer av händelser, företeelser och skeenden, som t.ex. i följande belägg ur materialet:

- (3) Denna tendens har vunnit i styrka sedan grefvinnan af Girgenti, som är en mycket bigott dam, *hitkommit*. (DN 3.4.1875 Utrikes-Nyheter)
- (4) Ifrån gården n:o 46 wid Wladimirsgatan *bortkom*, natten emellan måndagen och tisdagen, på okänt sätt ett halfwuxet sugg-swin; hederlig wedergällning utläfwas åt den [...]. (Hbl 21.11.1867)

I tidningarna skrivs som idag naturligtvis om olyckshändelser, brott och juridiska ärenden. Många domstolsbeslut framförs som varnande exempel på hur det går då man bryter mot lagen. Domstolsbesluten citeras mer eller mindre ordagrant och den juridiska stilen kvarstår, eftersom det sannolikt var bråttom att få ut tidningen med dess färska innehåll och ingen har haft tid att redigera beslutstexterna eller börja förklara de juridiska termerna för läsarna. Redan olyckshändelserna och brotten å ena sidan och myndighetsförfarandet och ett eventuellt efterspel å andra sidan ger prov på två olika stilarter: olyckorna beskrivs med ett mycket livfullt och konkret språkbruk, medan myndighetsspråket uppvisar en högtidligare ton och ett mer invecklat språk. Följaktligen beskrivs det exempelvis hur myndigheter som t.ex. polisen har *mellankommit*. Förutom detta konkreta bruk används *mellankomma* också mer abstrakt: *hinder har mellankommit*, där man inte nödvändigtvis definierar hurdan hinder det är fråga om, som vi kan se i följande exempel:

- (5) Konungen telegraferade till drottningen: ”Till följd af *mellankomma* tilldragelser, som du dock icke bör öfwerdrifwa, blir min resa kanske förkortad”. (Hbl 9.10.1883)

I exemplet har vi en participform av partikel verbet, och de är ju alltid fast sammansatta. Verbet *mellankomma* förekommer relativt sällan i konkret betydelse, eventuellt av den anledningen att det är så kontextbundet och mest används i juridiska sammanhang eller därför att det används i abstrakt och ogenomskinlig betydelse, som i exemplet ovan. Det finns många försäljnings- och auktionsannonser i synnerhet i Hbl, där man bjuder ut exempelvis hästar, kor och andra kreatur till försäljning med ett juridiskt förbehåll: *såframt laga hinder ej mellankomma*. En granskning av bruket av *mellankomma* i fast sammansättning idag genom sökmotorn Google på Internet visar att beläggen på partikelförbindelsen är fåtaliga och att största delen av dem härstammar från äldre dagar. Partikelförbindelsen används också mestadels i abstrakt betydelse i mer eller mindre juridisk stil. I SFL upptas varken *mellankomma* eller *komma emellan*. I SS däremot ges *komma emellan* med de konkreta betydelserna ’komma i kläm’ och ’komma hindrande emellan’. NEO har inte verbet som uppslagsord. Jag återkommer till verbet *mellankomma* i avsnitt 5.

Verbet *bortkomma* används rikligt i Hbl 1864–1891 av den anledningen att läsarna har haft möjlighet att sätta in en liten annons där de efterlyser försvunna tillhörigheter såsom hundar, promenadkäppar eller skinnmössor. I de små annonserna i Hbl är den fasta sammansättningen *bortkomma* vanligare än den lösa, men båda förekommer. SFL uppger ’försvinna’, ’tappas’ som verbets betydelse. SAOB ger därtill betydelsen ’avlägsna sig’. Fast sammansättning av partikel verbet är vanligare än den lösa i Hbl och verbet används mestadels i konkret betydelse. Enligt SS finns endast participformen *bortkommen* kvar i dagens svenska, i betydelsen ’tafatt’. Nedan presenteras ett exempel på bruket i Hbl:

- (6) En portmonnä med mindre summa penningar, brun och whitblommig, *bortkom* på ett obekant sätt i lördags eftermiddag wid cirkus på barnföreställningen. (Hbl 26.9.1886)

I 1800-talets tidningar är det vanligt att skriva om resande. Speciellt Hbl, men också DN rapporterar om hur fartyg, tåg eller människor anlant till staden. I de sammanhangen används verben *inkomma*, *framkomma* och

överkomma ofta i fast sammansättning. Den lösa sammansättningen *komma in* är inte lika frekvent, vilket kan bero på att den uppfattas som mycket konkret och har en annan betydelsenysans. Man *kommer in* i ett mer eller mindre slutet utrymme. Den fasta sammansättningen *inkomma* används däremot också i denna betydelse, att någon kommer in i rummet. Även i dagens svenska används partikelverbet i fast sammansättning, men SS uppger att *inkomma* är ”formellt” och NEO ger kommentaren ”ofta lös förb.”, vilket ger bilden av att båda sammansättningarna förekommer, men att den lösa är den vanligare i modern svenska. I exempel 7–9 presenteras tre belägg på *inkomma* i konkret betydelse och i olika tempusformer:

- (7) Rätteg. och polisnyheter. Polisen. Ohygglig tilldragelse. Det under denna rubrik i tisdags refererade målet angående arbetskarlen Zetterbergs död förevar i går ånyo i poliskammaren, dervid maskinisten Shalin äfven *tillstädeskom*. Han meddelade det Zetterberg *inkommit* i maskinrummet och ”bråkat” med honom [...]. (DN 9.12.1869)
- (8) Jernväg öppnad till Ekesjö. I går afton *inkom* nemligen hit till staden lokomotivet Morton [...]. – Telegrafstolpar hafva i dessa dagar af till orten *ankomma* tjenstemän börjat köras utåt linien [...]. (DN 28.5.1872 Sto-Nyheter)
- (9) För att ej hindra förbindelsen längs isen emellan Sweaborgs skilda holmar nödgades Murtaja *inkomma* genom Långörns sund. (Hbl 18.12.1890)

Av exemplen framgår att *inkomma* kan ha antingen animat eller inanimat subjekt. I det första exemplet har vi en person som kommer in någonstans och i de två senare ett lok och en isbrytare. Såsom ovan konstaterades meddelas tåg eller fartyg också ha *framkommit* till staden. I synnerhet i DN från 1800-talets slut används *framkomma* i denna konkreta betydelse. I följande exempel används *framkomma* om en människa:

- (10) Försvunnen. En dag för tre veckor sedan hade hon besökt en af sina släktingar, hvarifrån hon sent på aftonen begaf sig för att besöka ännu en af sina anförvandter, men till hvilken hon, enligt hvad först nu blifvit utredt, aldrig *framkommit*. (DN 28.11.1870)

Verbet *framkomma* används i olika tempusformer i nyhetsartiklarna, i belägget i exempel 10 används det i supinum. Vid sidan av den ovannämnda

konkreta betydelsen har *framkomma* också den mer abstrakta betydelsen 'framgå', liksom i dagens språkbruk.

Också verbet *överkomma* används i konkret, genomskinlig betydelse åtminstone i Hbl. I mitt DN-material har jag inte träffat på *överkomma* i denna betydelse. Nedan ges ett par exempel på *överkomma* i konkret, genomskinlig betydelse i Hbl:

- (11) H. exc. ministerstatssekreteraren fr. h. Stjernwall-Walleen anlände i onsdags till staden med ordinarie bantåget från Hangö, dit h. exc. samma dag kl. 12 *öfverkom* från Stockholm med ångfartyget "Express".
(Hbl 7.7.1876)
- (12) En hustru, som *öfverkommit* från Reval och hwilken samtidigt låg sjuk, hade en likadan böld, något större än den nyssnämndas eller [...].
(Hbl 30.4.1881)

I exempel 11 och 12 ser vi hur man på 1800-talet kunde använda *överkomma* helt konkret i betydelsen 'komma, ta sig över ett vatten'. Vid detta verb anges den konkreta betydelsen som den allra första i SFL: 1) 'komma öfver'; 'slippa öfver', 2) 'bringa sig öfver', 'träffa på', 'ertappa', 'finna', 'påkomma', 'betaga'. Betydelserna belyses med bl.a. följande exempel: *diket är svårt att öfverkomma, han stjal allt hvad han öfverkommer, öfverkomma en tjuf, en plötslig förskräckelse öfverkom honom*. I synnerhet det första exemplet kan anses vara mycket konkret. I modern svenska använder man hellre den lösa sammansättningen *komma över*, som exemplifieras ungefär likadant som *överkomma* i SFL: *komma öfver ngn l. ngt* 'få fast ngn el. ngt', *komma öfver en tjuf, fienden kom öfver dem, en rysning kom öfver mig*. Det är ändå anmärkningsvärt att den första betydelsen av *överkomma* i fast sammansättning i SFL, 'komma öfver'; 'slippa öfver' (se ovan), inte ges vid den lösa sammansättningen *komma över*. Ungefär samma exempel förekommer för övrigt vid båda verben i SFL. Det kan givetvis vara en slump att den mycket konkreta betydelsen i *diket är svårt att öfverkomma* inte exemplifieras med *komma över*. Den fasta sammansättningen *överkomma* nämns inte alls i SS och inte heller i NEO, medan den lösa behandlas i båda ordböckerna. Förutom ovan anförda konkreta betydelse har *komma över* också lexikaliserats i modern svenska i betydelsen 'komma och hälsa på': *min bror ska komma över i morgon kväll på middag* (SS). I äldre tidningsmaterial används *öfverkomma* huvudsakligen i den överförda betydelsen 'komma över, ertappa, finna'.

Vid sidan av verben *inkomma*, *framkomma* och *överkomma*, som anger ankomst, förekommer också verbet *hitkomma* i fast sammansättning. Det gäller likaså fartyg som anlänt, men allra oftast rapporteras om olika personer eller konkreta saker och ting, såsom stockar, smör, tidningar och tavlor som *hitkommit*. Nedan ett exempel på bruket:

- (13) Apropos bal, så har *hitkommit* en dansmästare vid namn Donato; det är då ingenting märkvärdigt, ty dansmästare ha vi tillräckligt. (DN 30.1.1865)

Ett partikelverb som typiskt nog förekommer i texter om barnafödelse är verbet *nedkomma*, som i modern svenska används nästan enbart i den lexikaliserade betydelsen 'föda' och som enligt SS är högtidligt. Den betydelsen finns också i äldre svenska, men bl.a. SFL från 1899 ger det konkreta 'komma ned' som första betydelse och 'förlösas' som andra. Exempel 14 nedan visar ett belägg på *nedkomma* i konkret betydelse. Den lösa sammansättningen uppges inte alls i SFL. I SS anges följande betydelser hos *komma ner* el. *ned*: 1) 'gå ner' (*vi såg bussen komma ner för backen*), 2) 'landa' (*komma ner på fötterna, kom ner på jorden!*).

- (14) Fru Åhman, den enda person, som utom flickan Mathilda Backman, enligt egen uppgift, efter kl 9 varit inne uti kammaren, der garfwaren Åhman låg, hörde, efter det hon kl half 10 *nedkommit med socker* från öfre våningen, ett doft buller från trappuppgången eller mannens sofrum [...]. (Hbl 20.5.1884)

Av exempel 14 framgår att *nedkomma med något* kan användas också i betydelsen 'träda ned med något'. Norén (1997) påpekar att den fasta sammansättningen *nedkomma* har en mycket hög stilnivå, och hon ger ett exempel ur Bibeln: "änglarna nedkommo från himmelen". Detta gäller modern svenska, men för hundra år sedan ingick den fasta sammansättningen i vardagligt språkbruk, se exemplen nedan:

- (15) Ett litet stycke längre fram, ungefär en half werst från stationen, *nedkommer* en annan landsväg, nemligen den från Korteshjärvi och Purmo kapell. (Hbl 4.11.1885)
- (16) Stockholms skärgård har i följd af den sedan någon tid rådande östliga och nordöstliga hårda vinden blifvit fylld med drifis, som *nedkommit*

från Bottenhafvet, Åländska skären och Finska viken. (DN 27.3.1872
Stockholms-Nyheter)

Johannisson (1955:164f.) påpekar att stilförskjutningen kan tillskrivas främmande inflytande, men att betydelseförskjutningen mellan fast sammansättning och lös förbindelse är en jämförelsevis ung företeelse. Han hänvisar till Ljunggren (1937:162), som undersökt förhållandena fram till 1600-talet och konstaterar att man ännu i 1500-talssvenska i regel använde om vartannat fast och lös förbindelse ”utan att vare sig egentlig eller figurlig betydelse kan sägas föredraga någon bestämd förbindelsetyp”. Johannisson (1955:165) ger exempel som *anfalla* och *falla an*, *inbringa* och *bringa in*, *uttrycka* och *trycka ut*. Det undersökta tidningsmaterialet visar att detta språkbruk har pågått åtminstone fram till 1800-talets slut.

Det framgår av mina resultat att fast sammansättning av de undersökta partikelverben används främst i juridisk stil, d.v.s. i polis- och rättegångsnyheter i tidningarna. Detta bruk är förstaeligt, eftersom myndigheterna antagligen formulerat sig i juridiska, mer högtidliga termer då de rapporterat polisärenden för publicering i tidningen. Det har satt spår i journalisternas språkbruk. Detta syns bl.a. i exempel 7 ovan och i exempel 23, 25 och 26 nedan, som handlar om polisärenden. Däremot finns det ingen liknande förklaring till att man använder exempelvis *bortkomma* i fast sammansättning i olika tempusformer då man efterlyser något som man förlorat, det må vara svin, hundar, portmonnäer eller hattar (se exempel 4 och 6). Fast sammansättning av partikelverb i vardagliga sammanhang förekommer också i exempel 14, 15 och 17. I dessa fall skulle lös sammansättning av partikelverbet vara det normala i dagens svenska. I tidningsvenska från 1800-talets mitt fram till 1900-talet används vid sidan av fast sammansättning också lös sammansättning av partikelverb med *komma* i samma betydelse.

Jag har inte kunnat finna någon direkt skillnad i bruket av fast sammansättning av partikelverbet *komma* mellan Hbl och DN, men det verkar ändå som om t.ex. *öfverkomma* skulle vara frekventare i Hbl, eftersom jag inte funnit några belägg på verbet i DN. Som jag tidigare konstaterat är mitt sverigesvenska material dock så litet att några större generaliseringar inte kan göras. Detsamma gäller verbet *åtkomma*, som jag funnit belägg på i Hbl:

- (17) Potatis afsedd till drifning *intages* i varmt, ljust rum samt lägges i enkelt hwarf, så att dagsljuset *åtkommer* hwarje potatis för att *utgro*. (Hbl 3.1.1890)

Partikelverbet *åtkomma* ges mer eller mindre konkreta betydelser i SFL: 'få fatt', 'få tag i', 'förvärfva' och 'uppnå'. I SS anges betydelserna 'röra vid', 'få tag i, komma över' och 'få tillfälle att', där den sistnämnda (liksom 'uppnå') är mera abstrakt. Verbet används i fast sammansättning i äldre tidningssvenska i sådana sammanhang där man i modern svenska har lös sammansättning, såsom följande exempel från Internet visar: *Eftersom D-vitamin behövs för att stärka skelettet, kan det vara bra att undvika hatt och handskar så att dagsljuset kommer åt din hud* (www.klimakteriet.nu).

För att återgå till mina övriga resultat kan jag konstatera att motsatsen till *nedkomma*, d.v.s. *uppkomma*, också är ett frekvent verb i tidningsmaterialet. Verbet används med fast sammansättning i både abstrakt och konkret betydelse, även om det verkar som om den abstrakta är vanligare än den rent konkreta. I exempel 18 presenteras ett belägg på *uppkomma* i abstrakt, överförd betydelse (jfr SAG 2:675):

- (18) Rätteg. och polisnyheter. Rån på ljusa dagen. Larsson, som *uppkommit* till hufvudstaden för att försälja hästskor med tillbehör m.m., hade på förmiddagen, samma dag, råkat ut för en herre, som ovillkorligen ville sälja en urkedja till honom. (DN 24.11.1869)

SFL ger en konkret riktning-betydelse som första betydelse för den fasta sammansättningen: 1) 'komma upp', 'stiga' (*uppkomma ur jorden, uppkomma ur barnsäng*), 2) 'få tillvaro', 'alstras' (*en storm uppkom, därpå uppkom krig*). *Komma upp* kopplas till prepositionsfraser i SFL: *komma upp emot ngn* och *komma upp med*. Den andra betydelsen, 'få tillvaro', 'alstras', är abstraktare och används i olika sammanhang i det finlandssvenska och rikssvenska materialet; det kan vara bl.a. skador, skolor eller eldsvådor som uppkommer.

Endast Hbl har ett belägg på *uppkomma* i konkret betydelse, men mitt sverigesvenska material är som ovan konstaterats begränsat, vilket kan vara anledningen till att jag inte funnit fler belägg på företeelsen. Nedan presenteras belägget på *uppkomma*:

- (19) Dr N. sådde d. 18 Maj på kall jord några georginfrön. Häraf *uppkommo* sex plantor, hwilka utvecklade sig så hastigt, att de d. 1 Augusti uppnådde en höjd af fem fot och började blomma. (Hbl 7.12.1883)

Eftersom tidningar är publikationer, är det naturligt att det förekommer rikligt med belägg på verbet *utkomma* i mitt material. Verbet *utkomma* används i första hand i betydelsen 'komma ut', 'utges', 'publiceras'. Det är endast i några enstaka fall som den fasta sammansättningen används med animat subjekt i den konkreta betydelsen 'träda, stiga ut'. I det följande presenteras ett par exempel på detta bruk. Båda artiklarna handlar om rättsliga frågor.

- (20) Desse hade emellertid återvändt så godt som strax och begifvit sig åt Kaisaniemi till, men Kortman och Johansson hade *utkommit* först efter någon tids, kanske en half timmes förlopp, hwarwid K. ropat: "Pojat, tulkaat pois!". (Hbl 26.8.1881)
- (21) Offer för superi. Den olycklige, som ännu är helt ung och hvars namn är Larsson, är arbetskarl, gift och har 3 barn och bor i huset no 25 vid Rådmansgatan. Han hade i går *utkommit* från häktet efter några dagars vatten- och bröd straff, hvarigenom han aftjent obetalta böter för någon förseelse. När detta *nedskrifves* är han ännu ej tillrättakommen. (DN 2.7.1866)

I tidningsmaterialet är fast och lös sammansättning av *utkomma* ungefär lika frekventa. I modern svenska uppfattar vi 'publicera', 'ge ut' som första betydelse hos den fasta sammansättningen *utkomma*. I SFL får *utkomma* ändå 'komma ut' som första betydelse, som anges utan exempel, men torde ange konkret riktning. Därefter följer betydelsen som handlar om skrifter o.d. som kan utkomma, d.v.s. publiceras, och som tredje betydelse ges 'offentliggöras'. I SS kategoriseras den fasta sammansättningen som formell och endast med betydelserna 'utge' och 'publiceras'. Därtill ges samma konstruktion som i SFL: *komma ut med ngt*. Det blir alltså inte helt klart om den första betydelsen hos *utkomma* i SFL avser den konkreta riktningangivande aspekten.

5 Syntaktiska och stilistiska aspekter på bruket av fast sammansättning

I tidningstexter används givetvis alla tempusformer, men man skriver ändå mestadels i förfluten tid, vilket också framgår av frekvenserna för partikelverben. De infinita formerna uppträder oftast i fast sammansättning. Av dessa former är supinumformen mest frekvent. Passiv förekommer mer sällan, och endast enstaka belägg påträffas i de undersökta texterna. I det följande visas ett exempel på verbet *efterkomma* i passiv i Hbl från 1868:

(22) Hans begäran *efterkoms* med största beredwillighet [...]. (Hbl 25.1.1868)

SAG (3:413) påpekar bl.a. att partikeladverbialt placeras före eventuell objekt och att partikeln nästan aldrig står som fundament. Detta gäller alltså lös sammansättning. Vad gäller syntaxen vid fast sammansättning är SAG ganska fåordig, men den stilistiska skillnaden lyfts fram vid ett par tillfällen.

Verbet *mellankomma*, speciellt supinumformen *mellankommit*, förekommer enbart i bisats i Hbl, men detta kan inte sägas vara en direkt regel vid alla partikelverben, utan fast sammansättning används både i huvud- och bisats. Johannisson (1955:164) menar att fast sammansättning är mer frekvent i bisatser. Detta stämmer med mitt material, eftersom det har visat sig att partikelverben är vanliga i bisats. Bland annat verbet *mellankomma* är belagt endast i bisats. Verbet *mellankomma* är särskilt frekvent i uttryck av typen *om laga hinder ej mellankomma*, där verbet står i presens pluralis i en bisats. Verbet *mellankomma* i denna typ av bisats upptas inte i ordböcker, men det förekommer i lagtext i uttryck av ovannämnda art vid sidan av andra verb som *framkomma*, *föreligga*, *möta* och *uppstå*, i både Sverige och Finland enligt belägg på Google. Villkoret presenteras vanligen i form av en bisats.

Nedan presenteras ett par exempel på *mellankomma* i villkorsbisats. Särskilt verbet *mellankomma* används i bisats i enlighet med Johannissons (1955:164) teori om bruket av fast sammansättning och dess frekvens i bisatser. Förutom i dessa exempel förekommer partikelverbet i bisats även bl.a. i exemplen 3, 7, 12 och 14.

(23) Skulle ej polis *mellankommit*, hade deras stridslust troligen haft swårare följder. (Hbl 7.7.1881)

- (24) Enkedrottningen ämnar, så vidt oförutsedda hinder ej *mellankomma*, i medlet af denna månad företaga en resa till Lissabon för att derstädes tillbriga [sic!] någon tid hos sin syster enkekejsarinnan Amalia af Brasilien. (DN 7.5.1872)

Bruket av fast sammansatta verb är särskilt frekvent i artiklar som behandlar politik eller myndigheters agerande. I nedanstående exempel förekommer *komma* som partikelverb med fast sammansättning tillsammans med andra partikelverb, men även lös sammansättning används vid sidan av den fasta, i synnerhet vid andra partikelverb än *komma*.

- (25) Från Stockholms län. Också en rymmare. I tisdags på eftermiddagen beredde sig en af de i Gautiers menager i Gefle varande större och vildsintare aporna tillfälle att rymma genom en öppning i gallret, hvilken hade *uppkommit* derigenom, att en af gallerstängerna hade lossnat och *bortfallit*. Rymningen som observerades förr än han redan var *utkommen* [...]. (DN 9.7.1872)
- (26) Angående mordet wid Sjömansgatan ha tack ware polisens oafbrutna ansträngningar några nya omständigheter kommit i dagen. Sålunda har man *öfverkommit* en puukko, som Pystynen någon tid efter mordet *bortbytt* till en kamrat och som ett qwinligt wittne säger sig ha sett och sjelf handterat i den mördades bostad. Pystynen påstår sig ha *tillbytt* sig knifwen i Thusby af någon stockflötare redan i april eller maj [...]. (Hbl 9.11.1890)

Bruket av fast eller lös sammansättning är också en stilistisk fråga. Användningen av fast sammansättning av ett verb framkallar ofta fast sammansättning även av andra partikelverb i texten. En möjlighet är att tolka bruket av fast sammansättning som ett omedvetet stilval, såsom föreslås av Teleman & Wieselgren (1970:23f.). I exempel 25–26 ovan rapporteras livliga händelser i Stockholm och Helsingfors med flera fast sammansatta, men också med löst sammansatta former av partikelverb. Alla de fast sammansatta partikelverben används här i konkret betydelse.

6 Diskussion

Det har framgått av min undersökning att fast sammansättning av *komma* som partikelverb i konkret, genomskinlig betydelse används jämsides

med lös sammansättning i samma betydelse på 1800-talet, både i den finlandssvenska och i den sverigesvenska dagstidningen. Det verkar som om man inte upplevde den fasta sammansättningen som speciellt högtidlig, eftersom den används i mycket konkreta sammanhang i artiklar av olika typer. Även i livliga skildringar av olyckshändelser eller brott används fast sammansättning av partikelverb vid sidan av den lösa. I ovan nämnda artikeltyper kan bruket av fast sammansättning förklaras med att dylika incidenter ofta blir polisärenden, som reportrarna gärna skriver om i tidningen. De får sina uppgifter från t.ex. polisen och eftersom myndigheter ofta använder en stelare och officiellare stil, en lagstil, smittar detta bruk av sig på tidningsspråket. På samma sätt hör rapportering av fartygens eller tågens ankomst till officiella uppgifter, som präglas av stilen i de underliggande handlingarna. Fast sammansättning förekommer också i annonser där allmänheten efterlyser sina försvunna ägodelar. Annonserna är små, eventuellt på grund av utrymmesbrist, i synnerhet i de äldsta årgångarna där ett nummer av tidningen kunde bestå av ungefär fyra sidor. Den fasta sammansättningen har ansetts som en helt naturlig variant även i vardagligare sammanhang.

Det är naturligt att det skrivs om kommande händelser men också om gångna händelser i tidningen. Som en försiktig generalisering kan man säga att perfekt och pluskvamperfekt är de vanligaste tempusformerna i materialet med preteritum tätt intill på nästa plats. I mitt begränsade material har jag också kunnat konstatera att Johannissons (1955:164) påstående om att den fasta sammansättningen är frekvent i bisatser stämmer överens med mina iakttagelser, se exempel 3, 7, 12 och 14, men fast sammansättning används naturligtvis också i huvudsatser. Verbet *komma* förekommer som ovan konstaterats relativt sällan i passiv i materialet, varför inga generaliseringar kan göras på den punkten.

Analogi har också spelat en viss roll i artiklarna. Bruket av en fast sammansatt variant av ett partikelverb kan ha framkallat andra. Detta kan vara ett stilistiskt val, där även tidningens redaktion kan ha haft en viss inverkan, men kan också utgöra ett omedvetet stildrag (se Teleman & Wieselgren 1970:23f.).

MATERIAL

Hbl = Årgångarna 1864–1891 av *Hufvudstadsbladet* i Historiska tidningsbiblioteket vid Helsingfors universitet. <http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html>

DN = Plock ur årgångarna 1864–65 och 1895 av *Dagens Nyheter*. Mikrofilmsrullar. Kungl. biblioteket i Stockholm.

LITTERATUR

- Johannisson, Ture, 1955: Om sammansatta verb i svenskan. I: *Nysvenska studier* 34. S. 162–181.
- Ljunggren, K.G., 1937: *Studier över verbalsammansättningen i 1500-talets svenska*. Lund: Gleerup.
- NEO. *Nationalencyklopedins ordbok*. 1995–1996. Höganäs: Bra Böcker och digitalt <http://ne.se/>.
- Norén, Kerstin, 1997: Partikelverb och lexikon: kriterier för att finna lexikaliserade partikelverb. I: *Nordiske studier i leksikografi* 3. S. 321–330.
- , 2005: *Semantisk variation – lexikalisk eller kontextuell? Två samverkande modeller för betydelseanalys*. Meddelanden från Institutionen för Svenska språket 53. Göteborgs universitet.
- SAG. Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien (Norstedts Ordbok distr.).
- SAOB. *Svenska Akademiens ordbok*. 1893–. Lund: C.W.K. Gleerups förlag och digitalt: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob>. Göteborgs universitet.
- SFL. *Ruotsalais-suomalainen sanakirja. Svenskt-finskt lexikon*. 1899. Utarbetad av J.A. Hahnsson, A.H. Kallio, H. Paasonen & K. Cannelin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 93. Helsingfors.
- SS. *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser*. 2003. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Söderholm, Pirjo, 2005: Beskrivning av bruket av partikelverb i *Hufvudstadsbladet* och *Dagens Nyheter* från olika tider. I: Nikula, Kristina, Lönnroth, Harry, Alanen, Kaisa & Johansson, Carl-Erik (red.), *Svenskan i Finland* 8. Nordistica Tamperensia A5. Tammerfors universitet: Institutionen för språk- och översättningsvetenskap.
- Teleman, Ulf & Wieselgren, Anne Marie, 1970: *ABC i stilistik*. Lund: Gleerup.
- Toivonen, Ida, 2002: Swedish particles and syntactic projection. I: Dehé, Nicole, Jackendoff, Ray, McIntyre, Alasdair & Silke, Urban (red.), *Verb-Particle Explorations*. Interface Explorations 1. Berlin: de Gruyter. S. 191–208.

II

SAMTAL OCH INTERAKTION

Frasen *de e bra* i samtal på svenska

1 Inledning

I den här artikeln diskuterar jag en fras som är relativt vanlig i samtal på svenska, nämligen *de e bra*. Bakom valet att titta noggrannare på den här specifika satsen står de iakttagelser jag gjort i en omfattande samtalskorpus om tio timmar samtal av olika typer. Genom näranalyser av samtalsutdrag ska jag nedan visa hur *de e bra* som helhet utgör en resurs i samtalen. Satsens funktion är visserligen knuten till adjektivet *bra* och dess betydelse men samtidigt förefaller det som om strängen *de e* före adjektivet gör att den egna evaluerande betydelsen hos adjektivet *bra* bleknar.

I materialet används satsen på något olika sätt i sverigesvenska och finlandssvenska samtal. I de finlandssvenska samtalen jag undersökt används *de e bra* genomgående för annat än för att uttrycka att något har positiva egenskaper. I de sverigesvenska samtal jag har undersökt används satsen i enstaka fall med ett intensifierande förled framför *bra*: *de e jättebra*. De sistnämnda fallen tar jag dock inte upp i denna studie. Här koncentrerar jag mig i stället på de typfunktioner som förekommer i det finlandssvenska materialet och till delar även i det sverigesvenska. Det handlar om två olika typer av användning: direkt responsiv användning och konkluderande användning. Jag går igenom och presenterar olika drag som utmärker de två typerna av användning och gör även jämförelser mellan det sverigesvenska och det finlandssvenska materialet där det är relevant.

Metoden jag har valt för analysen är den typ av sekvensanalys som används inom interaktionell lingvistik (se t.ex. Heritage 1984, Steensig 2001). Metoden innebär att utvalda exempelutdrag anføres och analyseras med hänsyn till kontexten och att samtalsdeltagarnas responser på de studerade språkdragen är utgångspunkt för de slutsatser som görs. Formuleringen av slutsatserna i den här studien bär vidare drag av konstruktionsgrammatik, även om jag inte tillämpar konstruktionsgrammatiska formaliseringar (jfr t.ex. Fried & Östman 2004). Närmast är det konstruktionsgrammatikens tanke att alla relevanta regelbundenheter ska ingå i en

grammatisk beskrivning av ett uttryck som ligger bakom det valda sättet att presentera slutsatserna.

Materialet som analysen bygger på är det samma som jag har använt för min doktorsavhandling om strängen *de e* i finlandssvenska och sverigesvenska samtal (Forsskåhl 2008). Det består av samtal mellan tre eller flera personer inspelade i Finland och Sverige. Det finlandssvenska materialet omspänner sju timmar och 24 minuter och däri ingår sju olika samtal, ett radiosamtal och sex samtal mellan personer som känner varandra sedan förut. Ett av dessa är ett mötessamtal, de övriga är vardagssamtal. Det sverigesvenska materialet på tre timmar och sju minuter omfattar fem samtal: ett tv-studiosamtal och fyra andra samtal, ett mötessamtal inspelat på en arbetsplats, två informella samtal mellan vänner och ett hemvårdssamtal. (Se materialförteckningen i slutet av artikeln; för närmare beskrivning hänvisas till Forsskåhl 2008.) För jämförelser mellan finlandssvenska och sverigesvenska samtal och förekomsten av frasen *de e bra* har jag även använt den omfattande talspråkskorpusen Gothenburg Spoken Language Corpus (GSLC; Allwood 1999).

2 Adjektiv som predikativ efter *de e*

Satsen eller frasen *de e bra* består av strängen *de e* med ett adjektivkomplement, *bra*. Strängen *de e* kan å sin sida analyseras som en nexussambindelse mellan pronomenet *de* och kopulaverbet i presens *e*. Vilken typ av pronomen *de* utgör kan variera från belägg till belägg liksom även det semantiska fältet för kopulaverbet (se Forsskåhl 2008).

Adjektivfraser som förekommer efter strängen *de e* i talat språk utgör syntaktiskt sett predikativ. Hela satsen har då strukturen subjekt + predikatsverb + predikativ. I mitt material visar det sig att adjektiv överlag är den vanligaste typen av predikativ. Nästan en tredjedel av samtliga predikativ efter *de e* i bägge materialen är adjektivfraser.

Då man ser till adjektiven efter *de e* kan man notera att de antingen står ensamma utan bestämningar eller konstrueras tillsammans med en eller flera bestämningar (*de e väldigt lite*). I satserna med *de e* + adjektiv förekommer dessutom ofta fria adverbial (*de e egentligen rätt uselt*), annex (*nåmen de e fint*) eller partiklar (*de e ju bra*) som på olika sätt graderar, modifierar eller specificerar innehållet i adjektivfrasen utan att syntaktiskt vara direkt kopplade till denna. En viss skillnad föreligger i detta hänseende mellan det finlandssvenska och det sverigesvenska materialet.

Adverbialen, annexen och partiklarna tenderar nämligen att placeras lite olika i de två delmaterialen, vilket jag även visar i analysen nedan.

Av alla adjektiv efter *de e* förekommer vissa bara en eller två gånger i hela materialet, medan andra återkommer i ett flertal belägg, så att man kan tala om ett mönster. Det här gäller 12 olika adjektiv, nämligen *bra*, *klart*, *sant*, *fint*, *hemskt*, *gott*, *lätt*, *möjligt*, *roligt*, *otroligt*, *synd* och *underligt*. Gemensamt för de här återkommande adjektiven är att de tillsammans med *de e* verkar bilda egna helfraser, konstruktioner som har rutiniserats i samtal i specifika funktioner. Av de ovan nämnda adjektiven är *bra* det vanligaste predikativet efter strängen *de e* (62 belägg totalt, Forsskåhl 2008). Det gäller både det finlandssvenska och det sverigesvenska materialet.

3 Strängen *de e bra* som samtalsresurs

I mitt material är satsen *de e bra* både frekvent och multifunktionell. Den används dessutom i olika positioner i samtalsturer, i sekvenser (t.ex. fråga-svar, påstående-evaluering, förslag-acceptans) och i längre episoder i samtal (t.ex. berättelse, intervju). Hur mångsidig satsen verkligen är och vilka rutiniserade funktioner den har i de olika positionerna ska jag visa genom analyser av autentiska exempelutdrag ur samtalen i mitt material.

Låt mig inleda med ett exempel som visar hur strängen *de e bra* ofta används i samtal. Utdraget är taget ur ett av de sverigesvenska samtal som ingår i materialet, Gardin (se materialförteckningen i slutet av artikeln). I utdraget håller en hemvårdare eller ett vårdbiträde (VB) på och byter gardiner åt en pensionär. Vårdbiträdet är på ett av flera hemvårdsbesök hos pensionären som i transkriptionen kallas Elsie. Under de långa pauserna i inledningen av utdraget håller vårdbiträdet på med att förbereda de nya gardinerna för att hängas upp. Satsen *dee ju bra* kommer in på rad 5.

(1) Gardin: Gardinbyte

(3.5)

01 VB: °de ä lätt å komma ner också°

02 (0.8)

03 E: jahaha

04 (1.0)

-> E: dee

06 (0.8)

->   **dee ju bra** att dom går lätt
 08   å ta ur när man ska ha bort dom men
 09 VB: javis[st
 10 E: [men när dom ska sitta↑ då ska: dom ju
 11   (0.8)

I utdraget använder Elsie satsen *dee ju bra* efter att vårdbiträdet är klart med de nya gardinerna. Samtalet har precis innan omfattat endast korta kommentarer av praktisk karaktär om hurdana avstånd det ska vara mellan hängarna och om en hake som tydligen tappats. Pauserna mellan turerna är långa och flera av vårdbitrådets kommentarer får inga svar, inga *responser*, av Elsie. På första raden i utdraget konstaterar vårdbiträdet knappt hörbart att det är lätt att komma ner. Huruvida hon avser sina egna möjligheter att ta sig ner från köksstegen eller att ta ner gardinerna förblir oklart.

När vårdbiträdet är klart med gardinerna kommenterar Elsie det med ett *jahaha* (rad 3). Vårdbiträdet svarar inte och efter en sekund inleder Elsie en ny tur med *dee* (rad 5). Hon fullföljer inte någon satsstruktur och det förblir därför oklart hur *dee* ska tolkas, som pronomen (*det*) eller som pronomen + verb (*det + är*). Efter ytterligare en paus på 0,8 sekunder börjar hon på nytt med *dee ju bra* (rad 7). Elsie utformar sin tur *de e ju bra att dom går lätt å ta ur ...* så att det först efter satsen *de e ju bra* blir klart att det handlar om gardinerna och deras upphängningsmekanism. Vårdbitrådets respons *javisst* (rad 9) kommer efter första delen av Elsies kommentar *dee ju bra att dom går lätt å ta ur när man ska ha bort dom men*. Efter det fortsätter Elsie sin kommentar (rad 10).

Mönstret att inleda en längre tur och samtidigt en ny aspekt av en topik i ett samtal med satsen *de e (ju) bra* och sedan introducera den nya aspekten i en underordnad *att-* eller *om-*sats förekommer ett flertal gånger i mitt material. Gemensamt för alla belägg är också att de långa turerna som inleds med *de e bra* inte leder till vidare utveckling av topiken från de andras sida. De följs av enkla kvitteringar, som *javisst* i exemplet ovan.

I exempel 1 ovan finns det inget i vårdbitrådets respons som tyder på att hon uppfattar den inledande och överordnade satsen *de e bra* som en evaluering. Ett typiskt sätt att reagera på evalueringar i samtal är att komma med uppgraderande evalueringar eller andra responser som tydligt visar att man uppfattat att det handlar om en evaluering. Det verkar alltså som om *de e bra att ...* och *de e bra om ...* uppfattas ha ett ganska blekt

betydelseinnehåll, men däremot en tydlig kommunikativ funktion, vilket jag återkommer till nedan.

I följande exempel har adjektivet *bra* knappast någon evaluerande betydelse alls. Här handlar det emellertid inte om att något nytt introduceras utan i det här exemplet refererar *dee bra* till något som redan är aktuellt i situationen. Exemplet bygger på naturlig observation vid ett middagsbord. Värden går omkring och håller i vin åt gästerna och en av dem vill inte ha så mycket.

```
(2) Naturlig observation: Vinsservering
01 Värden: ((börjar hålla i vin åt Gästen))
-> Gästen: tack (.) dee bra
03 Värden: ((slutar hålla))
04 Gästen: tack
```

I exempel 2 använder gästen satsen *dee bra* närmast för att påverka värden handling. Den evaluerande betydelsen hos adjektivet *bra* är obefintlig. Man kan snarare säga att *dee bra* i den här funktionen och kontexten utgör ett idiomatiserat uttryck som används för att artigt avsluta en handling eller aktivitet.

Detta exempel skiljer sig från det första framför allt genom att det som ”är bra” redan är känt och igenkännbart för de andra deltagarna då satsen kommer in i samtalet. En annan skillnad värd att notera är att här inte finns någon partikel som *ju* i exempel 1. I de fall i materialet där *dee bra* används i den handlingsstrukturerande funktionen förekommer i själva verket aldrig några som helst element mellan *de e* och *bra*.

Det tredje exemplet på *de e bra* nedan visar att den evaluerande betydelsen hos adjektivet *bra* trots allt inte har bleknat bort helt och hållet. En generell konvention som många samtalsdeltagare verkar agera enligt är att man inte brukar berömma sig själv (se t.ex. Pomerantz 1984). Positiva evalueringar kan alltså förutsättas gälla andra referenter än sådana som är direkt kopplade till talaren själv.

Exempel 3 ingår i ett av de finlandssvenska samtalen i mitt material, Lekskolemöte. I samtalet deltar fem föräldrar som sitter i lekskolans styrelse och föreståndaren för lekskolan. Viola är lekskolans föreståndare och därmed den enda anställda som är med på mötet. De andra är föräldrar till barn i lekskolan. En av föräldrarna är ordförande, Lisa. Niklas är mötessekreterare. Lisa håller på och sammanfattar en längre topik om en

penningansökan som lekskolans styrelse ska lämna in. I sin sammanfattning förklarar Lisa hur hon tänker gå till väga när hon fyller i den aktuella ansökan.

- (3) Lekscolemöte: Lägga till skattmästare
- 01 Lisa: å sidu sen† (.) när när ja söker så kommer ja
 02 då att (.) ytterligare lägga till här (.)
 03 skattmästare
- 04 Niklas: jä+å
 05 Niklas: .ju:=
 06 Lisa: =å en en: sum- en realistisk summa för den
 07 personen
 08 Niklas: °.jä:°=
 -> Lisa: =å **dee ganska bra**
 10 (0.9)
- 11 Lisa: tycker jag alltså om man sku få en†
 12 skattmästare till så e de en ganska
 13 [fungerande
- 14 Viola: [mm
 15 (0.8)
- 16 Lisa: fyr[väppling
 17 Niklas: [°mm°
 18 (Anna): [°.ju°
 19 Runa: jä

I sin sammanfattning formulerar sig Lisa (rad 1–3) med ett *jag*. Hon beskriver hur hon konkret ämnar gå till väga när hon utformar ansökan, som sedan ska sändas i hela styrelsens namn. Sekreteraren, Niklas, kvitterar på raderna 4 och 5 och visar att han förstått hur Lisa har tänkt göra, och Lisa fortsätter utan avbrott på rad 6 sin sammanfattning av hur hon tänker skriva in en realistisk summa pengar för den som ska avlönas som skattmästare för lekskolan. Hon markerar sitt yttrande som en fortsättning på det föregående yttrandet genom den inledande konnektorn *å*. Återigen kvitterar Niklas utan avbrott med ett svagt *.jä:* (rad 8) varefter Lisa hakar ytterligare ett yttrande på sina tidigare med en inledande konnektor *å* följd av *dee ganska bra*.

Prosodiskt utgör Lisas *dee ganska bra* en avslutad helhet med nedåtgående tonhöjd mot slutet i kombination med avtagande intensitet (volym).

Också syntaktiskt utgör Lisas *å dee ganska bra* en avslutad helhet. Det betyder att hennes tur på denna punkt i samtalet såväl prosodiskt som syntaktiskt nått en möjlig turbytesplats, eller åtminstone en plats för möjliga uppbackningar (Green-Vänttinen 2001:41). Men ingen av de andra kommer med några uppbackningar utan i stället följer en paus på 0,9 sekunder. Därefter fortsätter Lisa själv med en specificering av vad hon tycker är bra (*om man sku få en skattmästare till*). Efter det kommer de andra deltagarna med responser (rad 14, 17, 18 och 19).

På den punkt i samtalet där Lisa precis har yttrat satsen *dee ganska bra* är den rimliga tolkningen att det som Lisa menar är *ganska bra* är det faktum att hon själv ämnat skriva ansökan på ett visst sätt. I utdraget uppfattas detta uppenbarligen som problematiskt på något sätt eftersom de andra deltagarna inte kommer med någon respons (rad 10). Först efter att Lisa fortsatt med en referent som inte är knuten till henne själv utan till ett allmänt 'man': *om man sku få ...* kommer de andra med responser i form av medhåll.

Vad detta exempel således visar är att deltagare i samtal inte förväntas yttra *de e (ganska) bra* om något som relaterar till dem själva. Det kan uppfattas som självberöm och bryter därmed mot vissa uttalade principer. Om satsen *de e bra* kan uppfattas som självberöm betyder det samtidigt att adjektivet *bra* i kombination med *de e* inte helt och hållet saknar värderande betydelseinnehåll. Åtminstone i vissa situationer och kontexter aktualiseras ett sådant innehåll.

4 Komplementet *bra*

Innan jag går in på en mer systematisk analys av de två nämnda typfunktionerna hos *de e bra* i materialet vill jag ta upp den enda del av satsen som för sig har ett eget tydligt semantiskt innehåll, nämligen adjektivet *bra*. Ordet torde ha sitt ursprung i lågtyskans *braf* med betydelseorna 'duktig, präktig, hederlig'. Lågtyskans ord går veterligen i sin tur tillbaka på italienskans *bravo* som använts som bifallsrop till manliga operasångare för en uppskattad prestation på scenen. I övriga germanska språk återfinns också former av lågtyskans *braf*, exempelvis engelskans *brave*, danskans *brav* och tyskans *brav*. Tydligt är emellertid ordets användning och betydelsefält i de andra språken mer begränsade än vad gäller ordet *bra* i svenskan (SAOB s.v. *bra*).

I svenskan har ordet en relativt lång historia och kan relateras till kontakten mellan tyskan och svenskan under 1600-talet. Ordets betydelsefält och användning i svenskan har, av SAOB:s definitioner att döma, redan under 1600-talet varit klart bredare än exempelvis engelskans *brave* och danskans *brav*. Värt att notera i sammanhanget är att SAOB med exempel från början av 1800-talet anger följande om användningen av *bra*: ”äfv. användt med försvagad bet., när man i ett samtal vill öfvergå till ngt nytt: godt, (alldeles) riktigt (men osv.)”. Ordet förefaller alltså, i och med den försvagade betydelsen, ta ett steg mot idiomatisering eller grammatikalisering under början av 1800-talet.

I artikeln om *bra* i SAOB (tryckt 1921) anges såväl adjektiviska som adverbiala betydelser hos och användningar av ordet *bra*. De olika betydelserna som anges är snarlika och visar på att *bra* fungerar som ett samlande begrepp för olika grader av positiva egenskaper som en person eller annan varelse, ett föremål, ett skeende eller en situation kan förknippas med. Bland annat följande förklaringar eller betydelser anges i SAOB för ordet:

tapper, modig, manhaftig, käck, flink, som äger en god karaktär l. utmärker sig för en oangriplig vandel, pråktig, hederlig, hedervärd, god, rättskaffens, duktig, dugande, skicklig, som i allm. fyller berättigade anspråk, som inte skäms för sig, utmärkt, styf, dråplig, fullgod, skicklig(t gjord), treflig, nyttig, lämplig, frisk, förträffligt, väl, närmande sig interjektionell anv. ss. uttryck för bifall l. godkännande: godt, bravo, må ske, må göra, äfv. användt med försvagad bet., när man i ett samtal vill öfvergå till ngt nytt

Utöver de ovannämnda betydelserna anger SAOB också några användningar som fallit ur bruk i svenskan. Det förefaller alltså som om betydelsen hos och användningen av ordet *bra* sedan 1700-talet har blivit allt mindre specifik.

Ser man på moderna korpusar över talad och skriven svenska visar det sig att ordet *bra* i snitt är mer frekvent i talad svenska än i skriven (Språkbanken och GSLC, Allwood 1999) i den mån en sådan jämförelse alls är möjlig. När det gäller hela satsen *de e bra* är skillnaden ännu större. I Allwoods frekvensberäkningar över ord och kollokationer i talad sverigesvenska (1999) visar sig ordtriplen (Allwoods benämning) *de e bra* ligga på 65:e plats på hundra-i-topplistan över ordtriplar, med 66 belägg. I en lika stor sverigesvensk korpus med skrivet språk (tidningsspråk och rom-

anspråk; Allwood 1999) är antalet belägg på *det är bra* mindre än tio. Den slutsats man kan dra av detta är att strängen *de e bra* har funktioner som är kopplade till samtalet och det talade språket som interaktionsform. Detta stämmer även väl överens med den iakttagelse som görs i SAOB, att *bra* används med försvagad betydelse då man vill övergå till något nytt.

Med tanke på att satsen *de e bra* är så mycket mer frekvent i talat språk än *det är bra* i skrivet ser jag det som möjligt att det kan finnas skillnader i hur strängen används i olika delar av det svenska språkområdet. Det talade språket styrs inte i lika hög grad som det skrivna språket av (uppfattningar om) allmänsvenska språknormer. Mer lokalt förankrade drag kan användas och etablera sig i samtalsspråk utan att det innebär hinder i kommunikationen, medan skrivet språk riktat till en stor läsekrets förutsätter ett mer allmänt etablerat språkbruksmönster. Med utgångspunkt i detta är min hypotes således att det kan finnas skillnader mellan hur finlandssvenska talare använder *de e bra* och hur sverigesvenska talare använder samma sträng, att det alltså kan vara fråga om olika konstruktioner i Finland och Sverige. Denna hypotes testar jag nedan mot de iakttagelser om *de e bra* som jag kan göra i materialet.

5 En sats – två typfunktioner

Satsen *de e bra* förekommer i alla utom ett av de analyserade samtalen. Det totala antalet belägg på satsen i det finlandssvenska materialet är 34 och i det sverigesvenska 28. Direkta kvantitativa jämförelser är på denna punkt knappast vederhäftiga med tanke på hur olika stora de två delmaterialen är, men sett i relation både till antal ord i respektive material (fisv 80 800 och svsv 37 500) och till inspelningarnas längd (drygt sju timmar och drygt tre timmar) är andelen betydligt högre i det sverigesvenska materialet.

Emellertid är skillnaderna mellan enskilda samtal betydligt större än skillnaderna mellan de sverigesvenska samtalen å ena sidan och de finlandssvenska å den andra. I ett av de finlandssvenska samtalen, ett samtal mellan tre kollegor inspelat i Österbotten, finns inga belägg på satsen medan både det finlandssvenska och det sverigesvenska mötessamtalet har över tio belägg var.

Grovt sett visar mitt material som redan tidigare nämnts att strängen *de e bra* används i två olika funktioner: för det första direkt responsivt och för det andra för en funktion som kan beskrivas som konkluderande eller

slutsummerande. Jag ska i analysen nedan noggrannare precisera vad jag menar. I analysen av de två olika typfunktionerna ställer jag funktionerna i relation till formrelaterade faktorer som prosodi, syntaktisk omgivning och position i det pågående samtalet på olika nivåer.

6 Responsivt *de e bra*

Den ena av de funktioner som förefaller utgöra ett rutiniserat mönster är då satsen *de e bra* konstrueras som omedelbar respons till den föregående turen. Exempel på detta ser vi i utdrag 4 nedan. Utdraget är taget ur det finlandssvenska samtalet Novemberkaffe (se materialförteckningen i slutet av artikeln och Forsskåhl 2008) där värdparet Siv och Torsten tillsammans med sin gäst och kund, Ulla, sitter och samtalar bl.a. om renovering av gamla möbler och om affärer och platser i Finland som erbjuder material för och kunskap om möbelrenovering. Torsten har själv arbetat med att renovera möbler under ett antal år och Ulla har haft möbler hos honom för renovering. Precis innan utdraget börjar har deltagarna talat om olika ställen som erbjuder möbelrenoveringstjänster och -varor och Siv har berättat om en affär i en mindre finskspråkig stad i södra Finland som hon hört om. Hennes yttrande på rad 3–4 hänvisar till den affären.

- (4) Novemberkaffe: Intresse för renovering på finskt håll
(T = Torsten, U = Ulla, S = Siv)
- 01 U: ja di finns finns finns finns nämligen på på
02 [flera ställen (e (.) jo:)]
- 03 S: [dit borde man ju] fara å titta hur det
04 ser ut
- 05 T: p- på fi[nskt]
- 06 U: [precis]
- 07 T: på fi[nskt] håll har di också blivi
- 08 S: [jå]
- 09 T: intres[serade (av) de] [av de här (.) så] de:=
- > U: [nå sidu] [(.)] [jå **de+e bra** de]
- 11 S: [jå+å]
- > U: =**de+e br[a]** jå:
- 13 S: [jå]
- 14 T: för i Sverige så är det ju helt så
15 lik[som dä: ha]

- 16 U: [nå sidu där ha] de ju [vari] allti
 17 S: [jå]

På rad 1–2 summerar Ulla den uppräknig av olika möbelreoveringsaffärer som föregår utdraget. Innan hennes yttrande nått en punkt där det kan vara möjligt att känna igen som ett fullbordad yttrande, en *igenkänningspunkt*, kommer emellertid Siv på rad 3–4, överlappande med Ullas yttrande, med en kommentar till sitt eget tidigare yttrande om ett specifikt ställe hon hört om.

Torstens yttrande som inleds på rad 5 har de facto föregåtts av olika slags signaler från hans håll under både Ullas och Sivs yttranden. När han inleder sitt yttrande producerar han den inledande klusilen *p* som en explosion som sedan tonar av (rad 5). Han har alltså redan försökt inleda sitt yttrande tidigare men i och med Ullas *precis* på rad 6 gör han en omstart och upprepar på rad 7 *på finskt* med något högre volym än på rad 5. Men inte heller denna andra gång får han omedelbart turen. Sivs knappt hörbara responspartikel *jå* (rad 8) kommer in överlappande med Torstens yttrande. Därefter får emellertid Torsten turen. Ulla kommer dock in med sin respons *nå sidu* (rad 10) innan Torstens tur (rad 9) är fullbordad.

Så fort Torstens yttrande syntaktiskt nått en möjlig avslutning, *intresserade av de* (rad 9), fortsätter Ulla med en responspartikel, *jå*, följd av en mer utbyggd respons på samma yttrande: *de e bra de*. Även denna respons kommer emellertid överlappande med en omformulering och precisering från Torstens sida, *av de här*, och Torsten fortsätter efter en mikropaus med ett knappt hörbart *så de:*, prosodiskt formulerat som en avslutning med nedåtgående tonläge. Ullas första respons till Torsten får alltså ingen hörbar respons till svar. Videoinspelningen visar heller i detta skede ingen annan form av respons i form av gester, blickar eller andra rörelser från Torsten och Siv.

Omedelbart efter att Torsten avslutat sitt yttrande med formuleringen *så de:*, som rent syntaktiskt sett inte är fullbordad men som prosodiskt, genom sin nedåtgående tonhöjd och minskande ljudvolym utformas som en avslutning, upprepar Ulla sin tidigare respons *de e bra* (rad 12).

Sivs respons *jå* (rad 13) på Ullas andra *de e bra* uttalas samtidigt som Siv vänder sin blick mot Ulla. Responsen kommer vid första möjliga igenkänningspunkt i Ullas upprepade respons *de e bra* till Torsten. Den är minimal och signalerar egentligen inte annat än en kvittering och ett medhåll från Sivs sida. Ulla fortsätter ännu sitt yttrande med ett upprepat

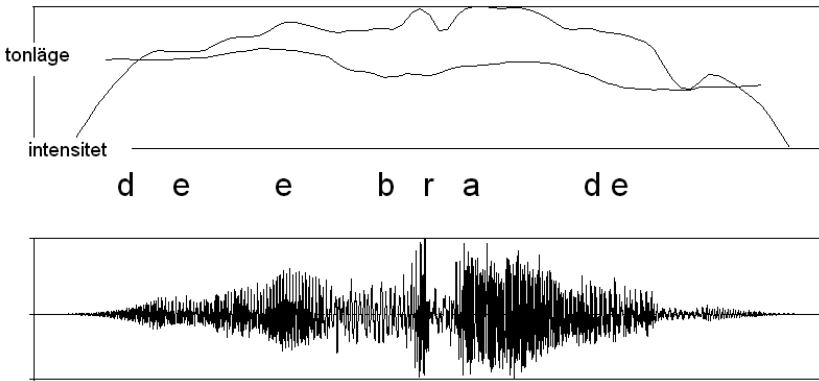
gå: och hennes yttrande ramas därigenom in både i början och i slutet av ett *gå*. Ullas upprepade *de e bra* får alltså endast en minimal uppbackande respons och följs sedan av ett skifte i topiken så att Torsten börjar tala om möbelrenovering i Sverige. Ulla går utan vidare med på detta topikskifte och förefaller inte heller själv vilja utveckla sitt tidigare yttrande med *de e bra* vidare.

Den responsiva användningen av *de e bra* karakteriseras av att satsen används som omedelbar respons på en annan talares föregående tur. I exemplet ovan är det Ulla som använder *de e bra* som respons på något Torsten sagt. Den responsiva användningen bidrar således inte innehållsmässigt med något nytt i situationen utan fungerar bara som medhåll med vad den tidigare talaren sagt. Som samtalsresurs utgör den responsiva användningen snarast en samtalsstrukturerande resurs, den bidrar till att organisera och strukturera själva samtalet och hålla igång det. I de följande avsnitten ska jag fortsätta med att se på hur denna responsiva användning är relaterad till olika formdrag: prosodisk utformning, position i turen, i sekvensen och i den pågående topiken och verksamheten.

6.1 Responsivt *de e bra* – prosodisk utformning

I exempel 4 inleder Siv sitt yttrande med en minimal responspartikel omedelbart efter att Torstens föregående turkonstruktionsenhet nått en möjlig turbytesplats. Responspartikeln *gå* konstrueras prosodiskt som en upptakt och den därpå följande strängen *de e bra* som en avslutad helhet. I exemplet överlappar emellertid denna sträng med Torstens tillägg (rad 9). Detta kan vara en förklaring till att Ulla upprepar *de e bra*. Upprepningen efterföljs vidare av en dubblering av den första minimala responspartikeln *gå de e bra de (.) de e bra gå*. Den prosodiska utformningen, inkluderande även rytmen i de bägge strängarna *de e bra*, är likadan även om strängen första gången följs av en dubblering av *de* och den andra av ett *gå*. Bägge ger samma prosodiska intryck av att utgöra en fullföljd helhet. Detsamma gäller också de övriga beläggen på responsivt *de e bra* i det analyserade materialet. Visserligen skiljer sig de prosodiska formerna något på detaljnivå i samtalen från södra Finland, från Österbotten och från Sverige (Mellansverige), men detta att de utgör en fullföljd prosodisk helhet gäller samtliga belägg där strängen används som respons på den omedelbart föregående turen.

En fonetisk analys av de prosodiska dragen hos belägg på *de e bra* som utgör respons på något omedelbart föregående visar en överraskande enhetlig bild. Såväl till rytm som till tonlägesskiften och volym är samtliga *de e bra*-strängar som syftar tillbaka på föregående yttrande eller något element däri relativt likadana. I figur 1 åskådliggörs den typiska prosodiska utformningen av de responsivt använda *de e bra*-strängarna i materialet. I kurvan ingår en dubblering av pronomendelen *de*. I de fall där en sådan saknas är det vokalljudet i *bra* som utformas med nedåtgående intensitet och tonläge.

FIGUR 1.

Tonläget når sin topp på *de e* och går sedan neråt, medan intensiteten når sin högsta punkt vid *bra*. Auditivt avlyssnat uppfattar man emellertid att det finns två betoningstoppar: på både *de* och *bra*. I mindre än tio av beläggen förekommer dubbleringar efter strängen. Det innebär att ett element upprepas efter strängen (*de e bra de*, *jå de e bra jā*). Elementen som dubbleras liknar varandra sinsemellan. De är alla enstaviga och utformas som prosodiska fortsättningar på den nedåtgående tonhöjden och intensiteten. Det är således med utgångspunkt i prosodin alldeles klart redan då talaren nått slutet av ordet *bra* att en möjlig turbytesplats är nära förstående. Dubbleringen av en enstavig partikel (*jå*) eller pronomenet *de* i vidare fallande tonläge och volym bara förstärker det auditiva intrycket att det handlar om en helhet som avslutas.

6.2 Responsivt *de e bra* – position i turen

I materialet visar det sig att *de e bra* är direkt responsivt alla följer ett enhetligt mönster. Satsstrukturen *de e bra* föregås av en responsartikel eller konnektor som klart visar på relationen till det nyss sagda eller till något som fortfarande håller på att sägas (som i Ullas *jå de e bra de* i exempel 4 ovan).

I så gott som hela materialet visar det sig vidare att satsen *de e bra* med eventuella efterföljande dubblingar regelmässigt utgör hela turen i sig. Samtalsdeltagaren som kommer med ett responsivt *de e bra* fortsätter inte turen själv. I stället fortsätter någon annan och kommer då in genast efter eller överlappande med det projicerade slutet på *de e bra*. Ett undantag finns dock och det gäller mötessamtalet Avdelningsmöte som ingår i det sverigesvenska materialet. Det handlar om ett samtal som även till deltagarkonstellation är betydligt formellare än alla de andra samtalen i materialet genom att det handlar om ett avdelningsmöte vid ett större internationellt företag. Personen som fördelar ordet vid mötet har samtidigt en chefsposition i relation till de andra mötesdeltagarna. Under inspelningens gång förekommer vid flera tillfällen att ordföranden för mötet efter ett responsivt *de e bra* fortsätter sin tur med något nytt.

Exempel 5 visar hur mötesordförande CH använder satsen *de e bra* responsivt och sedan själv fortsätter och riktar en ny fråga till en samtalsdeltagare. Detta sätt att använda det responsiva *de e bra* för att markera en övergång förefaller vara rätt typisk för mötessamtal.

(5) Avdelningsmöte: Mera grupparbetstid?

1 SL: för att mycke av de andra hade vi hört

2 LG: håller me också

-> CH: **de+e bra** (.) Lena från Göteborg (.) ja+a

4 (0,6)

5 CH: alltså mera grupparbetstid [i i rom

6 CD: [mm+m

7 SL: i do[m dom konkreta arbetsgrupperna]

8 CH: [konkreta arbetsgrupperna va] å mindre

9 stormöten

På raderna 1 och 2 avslutar två av mötesdeltagarna SL och LG (Lena från Göteborg) en sekvens där de berättat om ett företagsmöte de varit med

på. På rad 3 kommer ordförande CH med ett kvitterande *de e bra* som är riktat till *Lena från Göteborg*. Prosodiskt låter det som en avslutad helhet så att *Lena från Göteborg* fortsätter den nedåtgående tonhöjden i *de e bra*. Det tvåstaviga *ja+a* som följer efter den korta pausen låter därefter som en nystart på högre tonhöjd. Under pausen på 0,6 sekunder ser sig ordföranden omkring. Därefter fortsätter hon med att sammanfatta vad som sagts om företagsmötet (rad 5) och då kommer SL med en överlappande och gemensam fortsättning på ordförandens sammanfattning (rad 7 och 8).

Det är sannolikt att exempel där deltagaren som kommer med ett responsivt *de e bra* själv fortsätter turen snarast är knutna till den formella samtalstypen med en ordförande med rätt och skyldighet att dela ut ordet och orkestrera turtagningen. Kanske är det responsiva mönstret *de e bra* + fortsatt tur så tätt förknippat med vissa formella deltagarroller i samtalet att det helt enkelt inte förekommer i de mindre formella samtalen.

Även i det finlandssvenska materialet ingår ett mötessamtal, men där använder sig aldrig ordföranden av responsivt *de e bra* för en övergång av den ovan exemplifierade typen. En möjlighet är att det har att göra med att de två mötena ingår i olika typer av övergripande verksamhet. Det sverigesvenska mötessamtalet är från ett möte på en arbetsplats medan det finlandssvenska är från ett styrelsemöte på en lekskola. Deltagarna är där i egenskap av föräldrar till barn i lekskolan. Det skulle betyda att den användning av responsivt *de e bra* som bara förekommer i det sverigesvenska mötessamtalet, där samma talare fortsätter turen, är förknippat med alldeles specifika formella situationer, nämligen sådana där någon av deltagarna har och tar sig en markerad ordföranderoll. Det stämmer även väl överens med mina observationer av lärare i finlandssvenska skolor. De använder nämligen också responsivt *de e bra* varefter de fortsätter med något alldeles nytt i situationen.

I samtal är det vanligt att man inleder en ny tur med partiklar (*jä, mm, oj*) eller konnektorer (*å, att, fast*) som knyter ihop den (potentiellt) kommande turen med den omedelbart föregående kontexten. Lindström (2002:25ff.) relaterar denna grammatiska position, *förled*, till det samtalsanalytiska begreppet *förbegynnelse* (*pre-beginnings*, Schegloff 1996:92) och konstaterar att funktion och position här faller samman och att man i förleden finner språkliga element som t.ex. markerar olika slags anknytning till föregående tur (responspartiklar, konnektorer) eller till de andra deltagarna (tilltal och andra samtalsreglerande signaler) (Lindström 2002:46).

Steensig (2001:213ff.), som analyserat samtalsfunktionen *præ-begyndelse* och dess möjliga innehåll, har för danskans del noterat att konnektorer och diskurspartiklar är element som typiskt förekommer i pre-begyndelsen.

När det gäller de responsiva turerna med *de e bra* förefaller det som om partikeln eller konnektorn i förbegynnelsen är avgörande för hur hela den följande turen faller ut i samtalet. Rent grammatiskt betraktat fungerar nämligen konnektorerna och responspartiklarna uppenbarligen som en signal om att den följande pronomendelen *de* är att uppfatta som refererande till något redan aktualiserat i kontexten. I exempel 4 med Siv, Torsten och Ulla signalerar Ulla med responspartikeln *jå* att det hon ska säga har att göra med Torstens tidigare yttrande. På det sättet kan de andra när hon fortsätter med *de e bra de* sluta sig till ungefär vad hon åsyftar.

Efter en turinledande konnektor eller responspartikel kan referenten som åsyftas med *de* vara vag. Antingen kan hela det föregående yttrandet eller yttrandeparet åsyftas, eller så kan det åsyftade begränsa sig till en del av den föregående turen, en omnämnd referent i en föregående tur eller ett skeende eller en situation som håller på att avslutas eller precis har avslutats. Utdrag 6 exemplifierar den relativt vaga referensbindningen där på sätt och vis hela den föregående sekvensen eller alternativt situationen som sekvensen avspeglar utgör referent för *de* i *de e bra*. Utdraget är taget ur ett österbottniskt kompisamtal mellan fem flickor som sitter och umgås hemma hos värdinnan Maria. I utdraget har Maria fått några handdukar i gåva av de andra. Hon har precis tackat de andra flickorna ordentligt då utdraget inleds.

(6) Tjejkväll: Om de inte duger

- 01 Anna: alltså ja har ju du får no byt dem om du (.)
 02 [vill]
 03 Maria: [nej](.) ja tycker di e fina ja
 04 Anna: du gö de:
 05 Maria: [jå
 06 Ulrika: [om di int duger
 07 Anna: *jamen*=
 -> Maria: =men **de e bra**
 09 (X): (får ja se)
 10 Maria: jā: no får du de
 11 ((prassel))
 12 (3.9)

Utdraget inleds med att Anna gör det klart att Maria kan byta presenten om hon inte är nöjd med den. Marias respons kommer överlappande med slutet på Annas yttrande. Maria vill inte byta de handdukar hon fått i present. Hon positionerar sig genom att inleda ett positivt omdöme med *ja tycker* (rad 3). Anna tar upp positioneringen i sin respons och frågar *du gö de*: där bara den prosodiska utformningen visar att det handlar om en fråga. Marias svar kommer utan fördröjning (rad 5: *jå*). Samtidigt kommer också Ulrika in med en villkorssats: *om di int duger* (rad 6). Villkorssatsen knyts inte till någon fortsättning utan en följd impliceras bara. Annas följande *jamen* (rad 7) kan hänföra sig till antingen Marias *jå* eller Ulrikas villkorssats, det blir inte klart i sekvensen. Anna avbryts av Maria som inleder ett nytt yttrande med en adversativ konnektor *men*. Därmed signalerar Maria en motsättning till något tidigare sagt. Motsättningen kan relatera till Annas *jamen* eller Ulrikas villkorssats eller hela sekvensen med Annas erbjudande om att Maria kan byta de föremål hon fått i gåva.

Marias inledande konnektor *men* följs av ett *de e bra* (rad 8) som till sin referens förblir vagt i kontexten. Marias yttrande med satsen *de e bra* får ingen entydig respons av de andra även om den följande talarens önskan att få se handdukarna kan ses som en handlingsrespons på hela problemet om handdukarna är fina eller inte. Det som i alla fall händer är att gåvogivarnas nedvärdering av gåvan eller deras bekymmer för att Maria inte ska gilla gåvan avbryts och samtalet övergår till något nytt. Värt att notera är också att frågan *får ja se* (rad 9) kommer omedelbart efter Marias *de e bra* och att Maria inte gör någon ansats att fortsätta sin tur utöver den satsen och turkonstruktionsenheten.

På turnivå är mönstret kring responsivt *de e bra* relativt enkelt. Med undantag för vissa typer av samtal (mötessamtal, eventuellt samtal mellan lärare och elev) utgör satsen den enda turkonstruktionsenheten i turen och efter att satsen avslutats avslutar samtidigt talaren sin tur. Korta element kan förekomma före satsen i samma tur och efter satsen i samma tur. I exemplen ovan har responspartikeln *jå* förekommit före och en dubbling av pronomendelen *de* efter satsen.

6.3 Responsivt *de e bra* – position i sekvensen

Den responsiva användningen av *de e bra* visar sig i materialet följa klara mönster vad gäller de sekvenser beläggen ingår i. Med *sekvens* avses mycket korta delar av samtalet som länkas ihop så att ett första led (en tur el-

ler en del av en tur) skapar förväntningar på ett andra led (se vidare t.ex. Heritage 1984, Raevaara 1997). Det kan handla om yttrandepar av typen *fråga-svar, inbjudan-acceptans* eller t.ex. om en *lista*, bestående av flera led. En sekvens kan alltså vara längre än ett enkelt yttrandepar. Relevant är att sekvensen hålls samman av en föregående tur som skapar förväntningar på en fortsättning. I regel hålls en sekvens också samman genom *topiken*. Med *topik* avses, något vagt, det som deltagarna talar om. Det responsiva *de e bra* förekommer alltid som avslutning på en sekvens som redan inletts och pågått i samtalet.

I mitt material förekommer tre olika typer av sekvenser där det responsiva *de e bra* används. En typ av sekvens som föregår de responsiva *de e bra*-satserna är listor: en eller flera samtalsdeltagare har räknat upp minst tre enheter som i någon bemärkelse hör till samma kategori eller typ. Sådana listsekvenser omfattar genomgående flera turer och kännetecknas av en speciell listintonation där de olika elementen som ingår i listan prosodiskt utformas på samma sätt, med uppåtgående tonhöjd i slutet av satsen, frasen eller ordet (*X å så Y å så Z*).

En annan typ av sekvens som kan avslutas med *de e bra* består av yttrandepar från flera olika samtalsdeltagare kring en referent som görs till topik genom att den omtalas i flera efter varandra följande turer. I exempel 6 ovan handlar det om den gåva Maria fått, i exempel 5 om det företagsinterna mötet som några av mötesdeltagarna har varit med om.

Den tredje typen av sekvens som avslutas med ett responsivt *de e bra* omfattar kortare beskrivningar av en situation eller ett förhållande som kan tillskrivas andra än talaren själv. Detta är fallet i exempel 4 ovan där Torsten tagit upp en ny aspekt av möbelrenoveringstopiken, nämligen det förhållande att man på finskt håll också blivit intresserad av möbelrenovering. Denna aspekt av topiken avslutas genom Ullas responsiva *de e bra* som följer.

I samtliga fall i materialet är de responser som *de e bra* får eller ger upphov till på sin höjd minimala. I exempel 4 är responsen *jå*, medan det inte kommer någon respons alls på *de e bra* i exempel 5 och 6. Strängen *de e bra* som respons i de sekvenstyper som definieras ovan ger alltså i regel inte upphov till det som av Pomeranz (1984) kallas *assessment sequence* 'evalueringssekvens', vilket bruket av en evalueringsterm kunde förväntas göra. Med evalueringssekvens avses en sekvens där en första evaluering ger upphov till responser i form av uppgraderad evaluering eller olika ty-

per av strukturer som pekar på att den är problematisk i kontexten – så alltså inte i detta exempel.

Den slutsats man kan dra av det ovanstående är att den responsiva användningen av *de e bra* inte i sig behandlas och bemöts som en evaluering och att adjektivet *bra* således, i denna sats och kontext, inte ska ses som en evalueringsterm. På systemnivå kunde man sammanfatta iakttagelserna så att den evaluerande betydelsepotential som adjektivet *bra* i och för sig har blockeras eller överskuggas av strukturen [respons/fortsättnings-signal + *de e*]. Härvidlag finns av allt att döma inte någon skillnad mellan de finlandssvenska och de sverigesvenska samtalen i materialet utan mönstret är detsamma i bägge materialen.

Sammanfattningsvis kan man säga att responsivt *de e bra* kommer in som senare led i en sekvens, dvs. som responsivt led i de tre nämnda sekvenstyperna. Satsen avslutar genomgående sekvensen i sig. I vissa enstaka fall efterföljs den på sin höjd av en minimal kvittering.

6.4 Responsivt *de e bra* – relation till topik, episod och verksamhet

Som ovan visats föregås de responsiva beläggen på *de e bra* regelmässigt av tre olika typer av sekvenser och efterföljs av minimala eller inga responser. I ett lite vidare perspektiv kan detta relateras till den pågående topiken, episoden och verksamheten som samtalet eller en del av det bygger upp och ingår i. Ovan har jag definierat begreppet *topik*. Här kan jag tillägga att en topik ofta inte begränsar sig till en sekvens i samtalet utan samma topik kan fortsätta i flera sekvenser. En *episod* är en bit av samtalet som dels hålls ihop av topiken och dels av deltagarkonstellationerna (se vidare Korolija 1998). I exemplet med Marias handdukar ovan kunde man säga att episoden utdraget ingår i omfattar hela den del av samtalet där Maria tar emot gåvan och de talar om den. *Verksamhet* innebär vad som är på gång i ett mer omfattande perspektiv. I det omtalade exemplet är den övergripande verksamheten rätt svår att benämna men karakteriseras av informalitet, kompisrelationer, fest hemma hos en av deltagarna, det faktum att vännerna inte har träffats på en lång tid. Eventuellt kunde man kalla verksamheten informell konversation under hemmafest (se vidare Linell 2005:276ff.).

Vad gäller den responsiva användningen av strängen *de e bra* i relation till dessa tre aspekter av ett samtal är mönstren i materialet likaså relativt entydiga. Så gott som utan undantag avslutas den pågående topiken efter

en eller två minimala kvitteringar som följer på ett responsivt *de e bra*, vilket jag bl.a. visar i exempel 7 nedan. Det enda undantaget finns i det sverigesvenska mötessamtalet Avdelningsmöte, där som sagt ordföranden använder *de e bra* som respons till en av mötesdeltagarna som relaterat sina erfarenheter av ett möte och efter strängen själv fortsätter med att sammanfatta samma topik. Topiken avslutas först efter att ordförandens sammanfattning är avslutad och kvitterad av de andra mötesdeltagarna.

Det faktum att samtalen innehållsmässigt och i fråga om deltagarkonstellation tar en ny vändning efter ett responsivt *de e bra* hänger tätt ihop med gränserna mellan olika episoder i samtalen. Topiken utgör en av flera faktorer som särskiljer en episod från en annan; därutöver tar Korolija (1998) upp faktorer som deltagarram och referensstrukturer för använda pronomen. Av dessa visar sig deltagarramen vara relevant för analysen av *de e bra*. När det gäller exemplet ur mötessamtalet kan man argumentera för att episoden avslutas med ordförandens *de e bra* i och med att deltagarrollerna efter det ändras. Det är nya samtalsdeltagare som intar mer aktiva roller medan de som talat mest i föregående episod blir tystare. Visserligen fortsätter topiken men det är olika mötesdeltagare som kommer till tals före *de e bra* och efter det.

Då det gäller belägg på responsivt *de e bra* i de övriga samtalen är sambandet mellan topikväxling och ny episod entydigt. Efter *de e bra* ändras genomgående deltagaraktiviteten samtidigt som topiken byts. Detta sker strax efter en *de e bra*-tur.

Inte sällan är det den person som yttrat *de e bra* som i följande episod tar en aktiv roll. Så sker exempelvis efter *de e bra* i exempel 4 där Ulla i huvudsak är den som för den nya topiken 'hur det är i Sverige' vidare, medan det i den föregående episoden framförallt varit Torsten som fört sakinnehållet framåt. För att illustrera mönstret med skiftande deltagarram presenterar jag här fortsättningen av utdrag 4 ovan. I utdraget nedan tar alltså Ulla över rollen som den som för diskussionen om hur det är i Sverige vidare, medan Siv och Torsten närmast kommer med uppbackningar.

(7) Novemberkaffe: I Sverige (fortsättning på exempel 4)

-> U: **de+e br[a]** ja:

02 S: [ja]

03 T: för i Sverige så är det ju helt så

04 lik[som dä: ha]

- 05 U: [nå sidu där ha] de ju [vari] allti
 06 S: [jå]
 07 U: man måst komma ihåg att Sverige har int gått
 08 någo krig och annat så di ha[::] =
 09 S: [jå]
 10 U: =kunnat sätta ner sina pengar på andra saker=
 11 S: =jå jå
 12 T: jå

Sammanfattningsvis visar analysen att den responsiva användningen av satsen *de e bra* i samtal kännetecknas av flera olika särdrag som skiljer den från den andra typen av användning (se nedan). För det första handlar det om den rent funktionella egenskapen att responsivt *de e bra* används i samtal för att omedelbart ge respons på något som en annan deltagare sagt. För det andra har responsivt *de e bra* vissa prosodiska egenskaper som är förknippade med denna användning. För det tredje står responsivt *de e bra* i regel ensamt i turen. För det fjärde utgör responsivt *de e bra* andra och samtidigt avslutande ledet i en sekvens och för det femte och sista avslutar responsivt *de e bra* samtidigt en hel episod i samtalet. I följande avsnitt tar jag upp den andra typen av användning, konkluderande *de e bra*, och visar hur de ovan diskuterade särdragen tydligt skiljer de båda typerna av användning åt.

7 Konkluderande *de e bra*

Den andra typfunktionen för *de e bra* är konkluderande. Den konkluderande användningen av *de e bra* finns belagd i flera av de finlandssvenska samtalen, men har bara ett belägg i de sverigesvenska. Det belägget följer dessutom inte riktigt samma mönster som de finlandssvenska beläggen. Detta återkommer jag till efter att ha presenterat de mönster som utkristalliserar sig i det finlandssvenska materialet.

I exempel 8, taget ur samma samtal som 4 och 7, berättar Torsten om en kurs i pärtläggning han deltagit i och kommer också in på vad han lärt sig under kursen.

(8) Novemberkaffe: Pärtläggningkurs

- 01 T: å varje lada hade pärtor å di höll i tjugu
 02 år å sen=

- 03 U: =de va just de jä=
 04 T: =sen sku de lagas nytt
 05 U: sen sku de lagas [nytt] jä jä
 06 S: [°jä°]
 07 S: °jä°
 08 (0.3)
 -> U: **de+e bra** att di håller kurser där (emellan) så att
 10 nån kan sen därför att om alla gamla dör bort så
 11 å [å å (ha)] int ha lärt ut de åt nån [så] .nff
 12 T: [°jo jo°]
 13 S: [° .jäh°]
 14 U: så så [så]
 15 T: [å] de va nog lärorikt å
 16 intressant [dedär]
 17 U: [säkert] jä (.) jä
 18 (1.0)

Torstens beskrivning av kursen och vad han lärt sig där håller precis på att ebba ut då utdraget inleds. Han har med liststrukturens återkommande prosodiska mönster räknat upp fakta om kursen, pärtor och pärttak. Då Torsten avslutar sin tur på rad 2 med *å sen*, uttalat med nedåtgående tonhöjd, bryter han mönstret och markerar därmed en ny riktning i samtalet: han avbryter den liststruktur han upprätthållit.

Under liststrukturens gång har de andra deltagarna bara kommit med minimala uppbackningar, men efter Torstens *å sen* (rad 2) kommer Ulla omedelbart med en mer utbyggd respons som backar upp Torstens yttrande. Torsten hakar i sin tur omedelbart på Ullas uppbackning och upp-repar ordet *sen* (rad 4) från slutet av sin egen föregående tur, vilket visar att det följande yttrandet är en fortsättning på det han tidigare sagt. Han utformar sin tur som en möjlig sista punkt på listan. Turen är konstruerad så att den såväl prosodiskt, syntaktiskt som pragmatiskt är avslutad efter denna enda satsformade struktur och han gör heller inga som helst ansatser att fortsätta sin tur eller bygga ut den på något sätt. Ullas respons (rad 5) följer utan paus och utgör en exakt upprepning, såväl i ordval som i prosodisk utformning, av Torstens yttrande *sen sku de lagas nytt*. Genom att tillägga ett avtonande *jå jä* efter den ekoartade upprepningen visar hon att hon accepterar Torstens yttrande. Möjligen kan Ullas tur också ses som ett sätt att fokusera slutkommentaren i Torstens lista.

Sivs uppbackande *jå* på rad 6 och 7 är knappt hörbara. Efter den relativt korta pausen som följer tar Ulla turen. Hon inleder sin tur (rad 9) med *de e bra*. Här finns inte några responspartiklar, konnektorer eller annat som visar att hennes tur knyter an till det som precis blivit sagt. Fortsättningen visar att den inte gör det direkt. I stället konstruerar hon sin tur som en konklusion och metakommentar till hela den topik och episod kring pärtor och pärtläggningkursen som pågått under ett tiotal yttranden innan och som utmynnar i Torstens liststruktur. På det sättet förnyar Ulla i en viss bemärkelse topiken ”pärtläggningkurs” som har ebbat ut och potentiellt redan kunde vara avslutad.

Prosodiskt utformar Ulla sin tur i tydlig kontrast till de föregående turerna som har uttalats med mycket låg volym och sjunkande tonhöjd. Hon inleder sin tur med relativt hög volym och på en högre tonhöjd. Efter det inledande *de e bra* bygger hon ut turen med flera satsformade strukturer som hakas på varandra med konnektorerna *att, så att, därför att* och *så* som i traditionella termer visar på syntaktisk underordning. Satserna avslutas i nedåtgående tonhöjd och minskande volym vilket kunde innebära möjliga turbytesplatser. Ingen av de andra gör dock några ansatser att ta turen eller komma med respons förrän Ulla på rad 11 efter konnektorn *så* fastnar i en närmast stammingsliknande upprepning av konjunktionen *å*. Torsten ger på denna punkt en lågmäld uppbackning *jo jo* (rad 12). Han försöker emellertid inte ta turen utan Ulla får fortsätta *å int ha lärt ut de åt nån* (rad 11). Efter det kommer Siv in, men också hon bara med en minimal respons, *jåh*. De andra deltagarna tar således inte upp den nya aspekten på pärtläggningkurser utan kvitterar den bara med minimala responser.

Överlappande med Ullas sista *så* (på rad 14) kommer sedan Torsten in med ett omdöme om kursen (eller sin upplevelse av kursen): *de va nog lärorikt å intressant dedär*. Omdömet föregås emellertid av en konnektor, *å*, i förbegynnelsen som signalerar att turen knyter an till något tidigare yttrat. Det blir egentligen inte entydigt klart vad den knyter an till även om en rimlig tolkningsmöjlighet är att den ska ses som en fortsättning på Ullas långa tur inledd med *de e bra*.

Till skillnad från Ullas tur är Torstens (rad 15–16) kort och omfattar bara en enda turkonstruktionsenhet. Han gör inga ansatser att fortsätta sin tur efter den satsformade evalueringen. Ullas respons är därefter ett markerat medhåll och visar samtidigt att Ulla går med på Torstens position som förstahandsupplevare och Ullas egen som andrahandsupplevare.

Genom valet av ordet *säkert* tydliggör hon att hon ju inte vet och det understryks ytterligare med ett upprepat *ja*. Efter detta är topiken avslutad och en paus på en sekund följer. Efter pausen är det sedan Siv som efter några oavslutade ord och andra tveksamhetsmarkörer och flera omstarter börjar tala om en hantverkare hon och Torsten sett i en dokumentärfilm. Här inleds således en alldeles ny topik och episod.

I exempel 8 inleder alltså Ulla (på rad 9) en längre tur med satsen *de e bra*. Den föregås inte av något som markerar dess status i relation till föregående tur. Vad som är *bra* specificerar Ulla genast efteråt med en satsformad bestämning, i det här fallet en *att*-sats. Tillsammans bildar de här två satsstrukturerna en första turkonstruktionsenhet i en lång tur där flera enheter hakas på varandra med konnektorer. I sin helhet fungerar Ullas tur potentiellt som en sammanfattande eller topikförnyande tur. Å ena sidan faller turen vagt tillbaka på den föregående episoden i samtalet som har börjat ebba ut och å andra sidan inför den nya sammanhang och aspekter som inte tagits upp i det föregående.

Ullas tur som inleds med satsen *de e bra* leder inte till någon evalueringsssekvens utan de enda omedelbara responserna på Ullas *de e bra att ...* utgörs av minimala uppbackningar, kvitteringar. Initiativdragen i Ullas tur tas inte heller upp av de andra deltagarna. I stället fortsätter Torsten, som i själva verket har närmare kunskap om och tillgång till det som evaluerats och avrundats, med en alternativ topikavslutande tur, en evaluering, som formellt hakas på något (ospecificerat) tidigare sagt med den inledande konnektorn *å*. Efter Ullas respons sker ett topikbyte och en ny episod inleds.

Liksom i exempel 8 ovan kommer *de e bra* i följande exempel in då en topik och episod håller på ebba ut, men till skillnad från exempel 8 är det inte i detta exempel någon av deltagarna som har särskilt företräde till topiken eller till kunskapen om den. Exempel 9 kommer ur det finlandsvenska samtalet Syföreningsmötet mellan fyra väninnor mellan 60 och 70 år gamla. Alla kvinnorna som är med på syföreningsmötet har deltagit på samma erfarenhetsbasis i den episod som utdraget nedan kommer från. Det handlar om vikten av att dricka mycket vatten och hur man ska kunna göra det då kranvatten enligt kvinnorna inte smakar så gott.

(9) Syföreningsmöte: Dricka vatten

01 Eva: ne man glömmar bort de (.) ja ha börja

02 sätta dessutom mh ett par citronskivor i de=

03 Asta: =aja:j [nu e de ju så °gott°]
 04 Eva: [å de+e s- (.)]de+e så härlit
 05 go[tt verkl]igen då
 06 Asta: [jå::]
 -> Asta: .jå:: (.) de de+e ju de bästa **de+e bra** att vi talar
 08 om de så kommer man igen å rycker rycker opp sej å
 09 (0.6)
 10 Eva: ett tag å [så (.) så glömmet man bort de igen sedan]
 11 Asta: [jå: så dr- just på de sätte (.)]
 12 jå:
 13 (0.6)
 14 Asta: °.jå:°=

Hela topiken ”dricka mycket” har kommit igång i och med att Asta konstaterat att hon dricker mycket örtte. Asta har berättat om den kanna vatten hon ständigt har stående i kylskåpet. Hon brukar emellertid inte komma ihåg att ta ut den ur kylskåpet och det är detta Evas uppbackande respons på rad 1 i utdraget anknyter till. Efter en uppbackning till Astars yttrande fortsätter Eva med en ny aspekt på vattentopiken: hon berättar att hon börjat sätta citronskivor i sitt kranvatten (rad 1–2). Astars evaluering (rad 3) följer omedelbart på Evas tur och konstrueras som en tydligt prefererad respons. Eva kommer in överlappande med Astars evaluering (rad 4) med strukturen å *de e s-*. Den inledande konnektorn å kommer precis efter Astars *aja:j* men innan Asta hunnit specificera sin uppenbart evaluerande respons. Konnektorn visar att Evas tur ska ses som en fortsättning på något tidigare och eftersom hon kommer in så snabbt, innan Astars tur nått en möjlig igenkänningspunkt, får man anta att konnektorn signalerar en fortsättning på hennes egen tur på rad 1–2.

Då Eva fortsätter efter en paus på knappt 0,2 sekunder startar hon på nytt med samma struktur som hon nu fortsätter (rad 4). Fortsättningen utformar hon som en uppgradering (*de e så härlit gott verkligen då*) av Astars evaluering som precis avslutats. Hon uppgraderar genom att återanvända Astars struktur *de e så gott* och tillägga ett graderande adverb, *härligt*, och ett satsadverb, *verkligen*, placerat efter själva evalueringstermen. Satsadverbet *verkligen* fyller också funktionen som responsmarkör. Eftersom Eva inlett sin tur redan innan Asta uttalat sin evaluering har hon inte fått möjlighet att komma med något som visar att det är en respons på Astars tur. Det måste hon göra i efterhand och *verkligen* fyller den funk-

tionen. Tidsadverbet *då* markerar å sin sida evalueringens anknytning till Evas egen första tur om citronskivorna som hon lägger i sitt vatten.

Asta backar upp Evas uppgraderade evaluering på två olika punkter i turen: första gången när Evas evaluering kommer till en första igenkänningspunkt mitt i ordet *gott* (på rad 4) och andra gången efter markeringarna av turens respons- och fortsättningskaraktär (rad 5). Efter den andra uppbackningen kommer Asta med ett typiskt tredje drag i en evalueringsskvens, nämligen ytterligare en uppgradering uttalad av samma person som står för den första evalueringen *de e ju de bästa*.

Efter den tredje evalueringen fortsätter Asta utan avbrott eller prosodiska signaler som kunde visa att en ny turkonstruktionsenhet inleds, så att *de+e* på rad 7 som följer efter *de bästa* lika väl, då det uttalas, kunde uppfattas som en dubbling av *de* i den föregående satsstrukturen: *de e ju de bästa de*. Då hon fortsätter utformas dock en ny satsstruktur, *de e bra*, som sedan följs av flera underordnade satser som hakas på varandra utan avbrott. Först i satsen *de e bra* kommer informationen om vad det är Asta avser att är bra. Det betyder att de andra fram till dess inte kan veta om det är samma referent som avses i *de e ju de bästa* och i *de e bra*.

Efter Astars långa tur med *de e bra* följer en paus på 0,6 sekunder varefter Eva (rad 10) konstruerar sin tur som en syntaktisk fortsättning på Astars tidigare tur. Asta kommer in med en respons som överlappar med Evas tur. Kvinnorna är överens och Asta slutar sin tur efter att Eva tystnat och upprepar då sitt medhåll *jå* (rad 12). Efter det följer igen en paus på 0,6 sekunder varefter Asta ytterligare upprepar *jå*. Strax därefter tar topiken och episoden slut och kvinnorna börjar tala om en blomma som värdinnan har i sitt fönster.

Precis som i föregående utdrag utgör alltså en lång tur med *de e bra* början av avslutningen av en pågående topik och episod. Turen med *de e bra* utgör ett slags sammanfattning eller slutsats som visar hur talaren uppfattat topiken. I exempel 8 är det Torsten som initierat topiken medan turen med *de e bra* är Ullas. I exempel 9 är det Asta som inlett topiken 'dricka vatten' och det är också hon som står för turen med *de e bra*. I bägge fall avslutas topiken och episoden slutligt inom några få turer efter den långa turen där *de e bra* ingår.

Denna konkluderande användning av *de e bra* är relativt vanlig med tiotals belägg i det finlandssvenska materialet medan den som sagt bara förekommer i ett belägg i det sverigesvenska. Det entydigt konkluderande *de e bra*-belägget i det sverigesvenska materialet finns återgivet i exempel

1 och 10 där pensionären Elsie sammanfattar att det är bra att gardinerna kommer ner lätt men att de gärna ska hållas kvar då de hänger där. Noteras kan att Elsie inte – enligt mönstret i de finlandssvenska exemplen – anger orsaken till eller följderna av att det är bra att gardinerna kommer ner lätt, utan i stället fortsätter hon på ett annat sätt. Hon fogar en adversativ konnektor, *men*, till specificeringen av vad som är bra och fortsätter därefter med att specificera ett motsatsförhållande.

(10) Gardin: När dom ska sitta så ska dom (fortsättning på exempel 1)

01 E: dee

02 (0.8)

03 E: **dee ju bra** att dom går lätt

04 å ta ur när man ska ha bort dom men

05 VB: javis[st

-> E: [men när dom ska sitta↑ då ska: dom ju

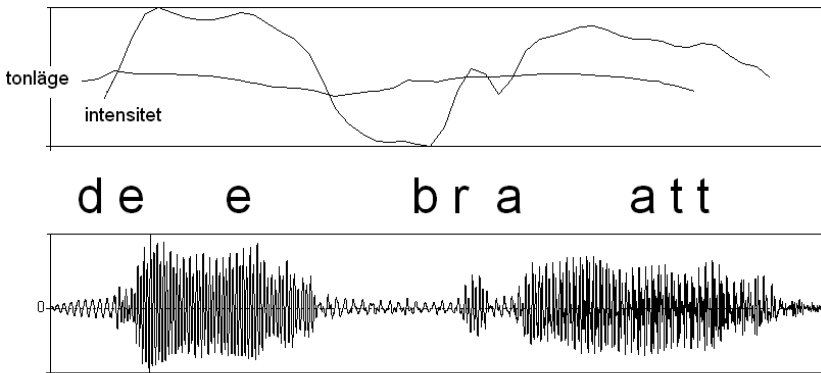
Sammanfattningsvis kan man säga om funktionen hos den konkluderande användningen att den skiljer sig från den direkt responsiva så att den inte direkt fungerar som respons på det omedelbart föregående yttrandet. I stället är funktionen att förbereda en konklusion och avslutning av en topik som håller på att ebba ut eller redan gjort det, som i exemplen ovan. Gemensamt är att funktionen snarare är samtalsreglerande än innehållsmässig. Satsen används för att reglera hur själva samtalandet fortsätter snarare än att bidra med något nytt innehållsligt i samtalet.

7.1 Konkluderande *de e bra* – prosodisk form

Satser av den konkluderande typen *de e bra att ...* utformas prosodiskt annorlunda än satser av omedelbart responsiv typ, *de e bra* som syftar tillbaka på något aktualiserat. Rent fonetiskt mätt visar det sig att i typen *de e bra att ...* når tonhöjden sin topp vid *bra*, medan satser av typen *de e bra (de)* tenderar att ha två tonhöjdstopp: på *de* och på *bra* (se ovan figur 1). I fråga om volym, eller intensitet, är i stället situationen den omvända: den konkluderande typen tenderar att ha två intensitetstopp medan den responsiva har bara en intensitetstopp, på adjektivet *bra*. En auditiv avlyssning av de två olika typerna ger ett klart intryck av att typen *de e bra att ...* har betoning bara på *bra* medan det responsiva *de e bra (de)* har

betoning på två ställen: *de* och *bra*. Det här gäller både de finlandssvenska beläggen och det ena sverigesvenska belägget.

FIGUR 2.

7.2 Konkluderande *de e bra* – position i turen

Utöver den prosodiska utformningen av satsen *de e bra* i Astas tur i exempel 9 tjänar också dess position i den pågående turen som signal på att det som Asta menar är *bra* ännu inte har uttryckts utan ska följa. Det visar sig nämligen att *de e bra*-satser som följs av en underordnad fras eller sats där det som är *bra* kommer fram, så gott som alltid i sig utgör inledningen till en ny enhet i turen eller en hel tur. De konstrueras alltså oftast utan något element före. I de enstaka fall där *de e bra att* (*om, när ...*) föregås av något så handlar det om en konnektor. Responspartiklar av typen *ja, ja, mm+m* eller andra responsdrag förekommer aldrig före konkluderande *de e bra*. Som jämförelse kan man notera att responsiva användningar av *de e bra* utan undantag konstrueras med antingen en konnektor eller en responspartikel som visar att det efterföljande direkt anknyter till föregående tur.

Efter satsen *de e bra* följer i den konkluderande användningen, som i exempel 1, 3, 8 och 9, alltid en specificering av vad det är som är *bra*. Till mönstret i mitt finlandssvenska material hör också att talaren fortsätter med ett slags motivering, en följd av eller en kommentar till att det specificerade är *bra*. I det sverigesvenska belägget (exempel 1 och 10) kommenterar Elsie att det är *bra att* gardinen är lätt att ta ner men att den i övrigt bör sitta ordentligt. I exempel 3 kan man notera att lekskolemötets

ordförande Lisa efter satsen *de e bra* först specificerar vad hon avser är bra och sedan visar på följderna. Samma mönster återfinns även i de övriga exemplen på konkluderande *de e bra*, 8 och 9.

7.3 Konkluderande *de e bra* – position i sekvensen

Turkonstruktionsenheter som innehåller den konkluderande användningen *de e bra att ...*, *de e bra om ...* uppvisar i det finlandssvenska materialet vissa sekventiella mönster. Medan de responsiva *de e bra*-beläggen (se avsnitt 6 ovan) kommer in antingen överlappande med föregående tur som i exempel 1, eller omedelbart efter att föregående tur har kommit till en möjlig turbytesplats, visar sig de konkluderande *de e bra*-beläggen däremot komma in med ett visst avstånd i tiden till föregående tur, som i exempel 8 och 10 ovan.

Konkluderande *de e bra* kommer aldrig in som responsdrag i en sekvens utan alltid som initiativdrag. De hänför sig således inte till de omedelbart föregående turerna utan inleder i stället något innehållsligt nytt. Härvidlag finns det skäl att granska exempel 3 en gång till eftersom detta exempel vid första anblick förefaller utgöra ett undantag. Jag återger här exemplet i sin helhet.

(11) Lekskolemöte: Lägga till skattmästare (upprepning av exempel 3)

01 Lisa: å sidu sen[↑] (.) när när ja söker så kommer ja
 02 då att (.) ytterligare lägga till här (.)
 03 skattmästare
 04 Niklas: ja+å
 05 Niklas: .ju:=
 06 Lisa: =å en en: sum- en realistisk summa för den
 07 personen
 08 Niklas: °.ja:°=
 -> Lisa: =å **dee ganska bra**
 10 (0.9)
 11 Lisa: tycker jag alltså om man sku få en[↑]
 12 skattmästare till så e de en ganska
 13 [fungerande
 14 Viola: [mm
 15 (0.8)

- 16 Lisa: fyr[väppling
 17 Niklas: [°mm°
 18 (Anna): [°.ju°
 19 Runa: jä

Lisas *de e ganska bra* kommer in på rad 9 omedelbart efter Niklas minimala respons på Lisas egen föregående tur. Hon inleder turen på rad 9 med en konnektor, *å*, och utformar prosodiskt satsen *de e bra* som en avslutad helhet med nedåtgående tonhöjd och minskande volym. Konnektorn antyder att det är den responsiva användningen som är aktuell i situationen och då dessutom ingen specificering följer omedelbart efter satsen stöder det tolkningen att det handlar om en responsiv användning.

Gradadverbet *ganska* bidrar eventuellt för sin del till att förstärka den evaluerande betydelsepotentialen hos adjektivet *bra*. Lisas tur får emellertid ingen respons från de andra deltagarna, inte ens kvitteringar vilket är det vanliga vid responsiva *de e bra*. En orsak till att kvitteringarna uteblir kan vara att *de e bra* som respons i denna position skulle innebära att Lisa berömmar sig själv och sitt eget handlande. Detta går emellertid emot mönstret för hur man använder satsen *de e bra*, särskilt om adjektivets evaluerande betydelsepotential förstärks genom ett adverb som *ganska* här.

Efter pausen på 0,9 sekunder (en lång paus i situationen) konstruerar Lisa om den responsiva användningen av *de e bra* till en konkluderande användning genom att tillägga en specificering av vad hon tycker är bra och en kommentar till varför detta är bra. Den konkluderande användningen accepteras av de andra samtalsdeltagarna vilket kommer fram genom de kvitteringar som följer under och omedelbart efter Lisas nya turavslutning.

7.4 Konkluderande *de e bra* – relation till topik och episod

De konkluderande beläggen på *de e bra* utgör utan undantag ett slags metakommentarer till själva samtalet eller till topiken som behandlats. De inleder något nytt i sekvensen men inte i episoden. Det förefaller som om den konkluderande användningen utgör ett initiativdrag från talarrens sida att börja avsluta topiken. Åtminstone är det vad som faktiskt sker strax efter turen med konkluderande *de e bra*. En ny topik eller en ny

aspekt av den pågående topiken inleds genomgående inom tre eller fyra yttranden efter det konkluderande *de e bra*.

I exempel 8 med Siv, Torsten och Ulla sammanfattar Ulla hela topiken kring pärtläggningskurser med en tur som inleds med *de e bra att ...*. I exempel 9 där kvinnorna talar om att dricka vatten är Aastas kommentar *de+e bra att vi talar om de* ett slags metakommentar till hela samtalandet och topiken.

Den konkluderande användningen följs utan undantag av en specificering som gör klart vad talaren tycker är bra och därefter avslutas hela episoden och topiken efter några korta uppbackningar, kvitteringar eller ytterligare konklusioner från de andra deltagarna.

8 Finlandssvenskt och sverigesvenskt bruk av *de e bra*

I det material jag i denna artikel behandlat visar det sig att det finns två olika typanvändningar av satsen *de e bra* i det finlandssvenska delmaterialet. Bara den ena av dessa två, den responsiva, är klart och tydligt gemensam för det finlandssvenska och det sverigesvenska delmaterialet. Den så kallade konkluderande användningen av *de e bra* förekommer i mitt material från Sverige bara i ett enda belägg. I en mer omfattande talspråkskorpus över sverigesvenska samtal, GSLC, förekommer den konkluderande användningen i ett tiotal belägg (då man räknar med 0–3 ord mellan *de e* och *bra*). Visserligen är de två delmaterialen för den här studien relativt små varför idiosynkratiska beteendemönster i samtalen kan ha en stor betydelse. En vidare studie med fokus på ett sverigesvenskt material kunde sprida mer ljus över situationen.

Den konkluderande användningen i det finlandssvenska materialet (exemplen 8, 9, 11) har följande struktur:

- *de e (x) bra att/om/när ...* +
- bisats som anger vad som avses vara bra +
- *så/å då/å därför ...* +
- sats som anger varför/följden av att det är bra

Detta mönster återfinns även i enstaka av de sverigesvenska beläggen i talspråkskorpuserna, men i det enda sverigesvenska belägg som förekommer i mitt material och i ett flertal paralleller i talspråkskorpuserna är mönstret följande:

- *de e (x) bra att/om/när ...* +
- bisats som anger vad som avses vara bra +
- *men/fast ...* +
- sats som anger en aspekt som går emot det som är bra

Till de ovan sammanfattade iakttagelserna kommer vidare det faktum att satsen *de e bra* i det sverigesvenska materialet också används i funktioner som skiljer sig från de två typfunktionerna. Den används i yttranden som *folk kommer å tycka de e bra, ja tycker de e bra* och med adverb som gör den evaluerande betydelsen hos adjektivet *bra* relevant, t.ex *de e faktiskt inte bra*. Dessa användningar leder också mycket riktigt till att evalueringen hamnar i fokus och antingen uppgraderas eller kommenteras på annat sätt. Noteras kan att flera av dessa belägg förekommer i ett tv-program som går ut på att studiegäster ska bedöma musikvideor. Möjligen utgör denna speciella aktivitet en kontext som i sig gör adjektivets evaluerande betydelse relevant. Men också i detta samtal förekommer exempel på responsiv användning av *de e bra* som inte aktualiserar den evaluerande betydelsen utan bara leder till att topiken och episoden byts.

Det förefaller alltså som om finlandssvenska samtalsdeltagare följer färre och mer rutiniserade mönster och inte går utanför dessa i samma mån som sverigesvenska samtalsdeltagare gör. De sverigesvenska belägg som ligger utanför de två finlandssvenska typfunktionerna tyder på detta. Variationen är större och de tillgängliga möjligheterna att använda en sats som *de e bra* är synbarligen fler för sverigesvenska samtalsdeltagare.

9 Sammanfattning och diskussion

I det finlandssvenska materialet utkristalliserar sig två tydligt olika sätt att använda satsen *de e bra*. Den första användningen är responsiv och kommer alltid in som andra led i en sekvens. Det innebär att satsen utgör en direkt respons på något som sagts precis innan. Denna användning finns belagd både i det finlandssvenska materialet och i det sverigesvenska. Användningen följer också samma mönster i bägge delmaterialen och kännetecknas av följande egenskaper:

Responsivt *de e (x) bra*

- har en rutiniserad prosodisk form med två betoningstoppar
- följer omedelbart på föregående tur

- kopplas alltid till föregående yttrande
- föregås i turen av en responspartikel (*aa, jåå, mm+m*) eller en konnektor (*å, att*)
- utgör den enda turkonstruktionsenheten i turen, dvs. turen slutar efter *de e bra*
- utgör andra led i sekvensen, dvs. föregås av ett initiativdrag på vilket det är respons
- avslutar i sig en topik och en episod
- efterföljs av topikbyte och en ny episod.

Den andra typen av användning har jag i analysen kallat konkluderande. Denna användning förekommer i det finlandssvenska materialet i flera belägg, men bara i ett i det sverigesvenska och då med en annan struktur än de finlandssvenska beläggen. I en mer omfattande korpus över sverigesvenskt samtalsspråk (GSLC) förekommer den konkluderande användningen i ett tiotal belägg. I några av dessa är strukturen densamma som i den finlandssvenska användningen. Den konkluderande typanvändningen av *de e (x) bra* karakteriseras av följande egenskaper:

Konkluderande *de e (x) bra* i det finlandssvenska materialet

- har en rutinerad prosodisk form med betoningstopp bara på *bra*
- föregås av kort paus eller eventuellt uppbackning av annan talare
- är inte direkt kopplat till föregående yttrande
- föregås i enstaka fall i turen av en konnektor (*å, att*)
- utgör en av flera turkonstruktionsenheter i turen
- följs av *att/om/när ...* + bisats som anger vad som avses vara *bra* + *så/å då/å därför ...* + sats som anger varför/följden av att det är *bra*
- utgör initiativdrag och första led i sekvensen, följs av kvitteringar från andra talare
- konkluderar eller sammanfattar en topik på ett generellt plan
- efterföljs av episodbyte, inte genast men inom 3–4 turer.

I det sverigesvenska materialet förekommer vid sidan av det ovan sammanfattade mönstret dessutom ett belägg (med flera paralleller i GSLC) där strukturen är följande: *de e (x) bra att/om/när ...* + bisats som anger vad som avses vara *bra* + *men/fast ...* + sats som anger en aspekt som går emot det som är *bra*.

I den här artikeln har jag visat att uttrycket *de e bra* i en korpus över samtal inspelade i Finland och Sverige generellt inte används för att evaluera något – vilket adjektivet *bra* kunde tänkas göra – utan snarare för att orkestrera samtalet och signalera övergångar från en topik till en annan. Jag har visat att det i finlandssvenska samtal finns två tydligt åtskilda sätt att använda satsen *de e bra*, en direkt responsiv användning som hänför sig till föregående yttrande och en konkluderande som inleder en konklusion eller metakommentar till hela den föregående topiken och episoden.

Som resurs i samtal förefaller satsen *de e bra* inte bidra med något nytt innehåll utan snarare användas för interaktionella syften. Man kan säga att satsen rutiniserats som en helhet som samtalsdeltagare kan använda som gränsmarkör, för att signalera att en topik kan (ska?) avslutas. Både den responsiva och den konkluderande användningen av satsen kommer som jag visat regelmässigt in i slutet av sekvenser och episoder i samtal.

De två användningarna skiljer sig också åt sinsemellan. Den responsiva användningen följer samma mönster i de finlandssvenska samtalen och de sverigesvenska samtalen jag undersökt medan mönstren då det gäller den konkluderande uppvisar något mer variation i det sverigesvenska materialet. En kontroll mot den stora sverigesvenska talspråskorpusen visar att de mönster som förekommer i mitt sverigesvenska material även finns belagda i andra sverigesvenska samtal.

Man kan alltså säga att de mönster man hittar i det finlandssvenska materialet även finns i det sverigesvenska men utöver detta förekommer det ytterligare mönster i de sverigesvenska samtalen som jag inte kunnat belägga i finlandssvenska samtal, inte heller genom egen observation.

Satsen *de e bra* har tydligt etablerats som en samtalsresurs i sin helhet och de drag som karakteriserar denna resurs kan inte direkt kopplas till de ingående konstituenterna i satsen. Den har fått funktioner som en helhet och har därigenom idiomliknande drag. Detta är inget nytt i sig. Det finns flera sådana helfraser och satser hos vilka man explicit noterat en sådan idiomatisk karaktär. Det jag har gjort i den här studien är däremot att lyfta fram en ny alldeles alldaglig satsstruktur och därigenom visa att det är möjligt att vi som samtalsdeltagare har flera olika typer av rutiniserade mönster för att utföra något i samtal och att vi kanske dessutom har vissa typer av satser eller formuleringar som vi så ofta använder i en specifik funktion att satserna efter hand antar idiomliknande drag.

I en mer omfattande studie av *de e* och alla de möjliga komplement som kan följa efter det (Forsskåhl 2008) har jag kunnat notera flera, bl.a. *de e de*, *de e klart* och *de e sant*. Kanske är det så att de rutinerade sätten att uttrycka sig i samtal har betydligt större betydelse än vi lingvister ofta tänker oss och att det är de rutinerade och ständigt upprepade mönstren som i själva verket utgör grunden i den enskilda samtalsdeltagarens och språkbrukarens språk användning.

MATERIAL

A. Finlandssvenska samtal (totalt 7 tim. 24 min., 80 800 ord)

Bastuveranda = Informellt kompissamtal med 4 män, 2 kvinnor och oklart antal inaktiva deltagare (18–24 år). Ur korpusen för projektet SVESTRA (*Finlandssvenska samtalsstrategier*), Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Anna Biström, Mona Forsskåhl.

Kaffepaus = Informellt samtal på arbetsplats med 3 kvinnor, 1 man (35–50 år). Ur korpusen för projektet SVESTRA (*Finlandssvenska samtalsstrategier*), Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Åsa Mitts.

Lekskolemöte = Styrelsemöte på privat lekskola med föräldrar och föreståndare (4 kvinnor, 1 man, 30–40 år). Ur korpusen för projektet SAM (*Svenska samtal i Helsingfors*), Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Ylva Forsblom-Nyberg.

Novemberkaffe = Vardagligt samtal med 2 kvinnor, 1 man (ca 60 år). Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Jonna Ahti, Mona Forsskåhl.

Sy föreningsmöte = Informellt samtal med 4 pensionerade kvinnor. Ur korpusen för projektet SAM (*Svenska samtal i Helsingfors*), Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Ylva Forsblom-Nyberg.

Tjejkväll = Informellt kompissamtal med 6 kvinnor (20–23 år). Ur korpusen för projektet SVESTRA (*Finlandssvenska samtalsstrategier*), Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Åsa Mitts.

Tryckkokaren = Mediesamtal med 4 kvinnliga och 1 manlig programledare samt ett antal personer som intervjuas (ca 20 år). Ur korpusen för projektet SVESTRA (*Finlandssvenska samtalsstrategier*), Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Anna Biström.

B. Sverigesvenska samtal (totalt 3 tim. 7 min., 37 500 ord)

- Avdelningsmöte = Informellt arbetsmöte på bank med 13 mötesdeltagare, varav 5 kvinnor och 1 man deltar aktivt (25–50 år). Ur korpusen för projektet *Finska, svenska eller engelska? Intern kommunikation i nyligen fusionerade finsk-svenska företag*. Transkription av Camilla Lindholm.
- Bränt barn = Vardagligt samtal med 3 kvinnor under 30 år. Ur kärnkorpusen för projektet *Samtalsspråkets grammatik*, universiteten i Göteborg, Helsingfors, Linköping och Uppsala. Transkription av Henric Bagerius.
- Gardin = Hemvårdssamtal med 2 kvinnliga och 1 manlig pensionär och ett 40-årigt kvinnligt vårdbiträde. Ur kärnkorpusen för projektet *Samtalsspråkets grammatik*, universiteten i Göteborg, Helsingfors, Linköping och Uppsala. Transkription av Kristina Musslinder.
- GSLC = Göteborg Spoken Language Corpus, Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet. <<http://www.ling.gu.se/projekt/tal/index.cgi?PAGE=1>>.
- Kafferep = Vardagssamtal med 4 pensionerade kvinnor. Ur kärnkorpusen för projektet *Samtalsspråkets grammatik*, universiteten i Göteborg, Helsingfors, Linköping och Uppsala. Transkription av Mats Eriksson.
- Lucia = Vardagligt samtal med 3 kvinnor (ca 30 år). Ur kärnkorpusen för projektet *Samtalsspråkets grammatik*, universiteten i Göteborg, Helsingfors, Linköping och Uppsala. Transkription av Henric Bagerius.
- Tryck till = Mediesamtal kring musik med 1 manlig programvärd, 1 manlig stamgäst, 1 manlig studiogäst och 1 kvinnlig studiogäst under 40 år. Ur kärnkorpusen för projektet *Samtalsspråkets grammatik*, universiteten i Göteborg, Helsingfors, Linköping och Uppsala. Transkription av Jenny Öqvist.

LITTERATUR

- Allwood, Jens, 1999: *Talspråksfrekvenser. Ny och utvidgad upplaga*. Gothenburg papers in theoretical linguistics S21. Göteborgs universitet.
- Forsskähl, Mona, 2008: *Konstruktions i interaktion. de e som resurs i samtal*. E-thesis. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5119-7>
- Fried, Mirjam & Östman, Jan-Ola, 2004: Construction Grammar: A thumbnail sketch. I: Fried, Mirjam & Östman, Jan-Ola (red.), *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*. Constructional Approaches to Language 2. Amsterdam: Benjamins. S. 11–86.
- Green-Vänttinen, Maria, 2001: *Lyssnaren i fokus. En samtalsanalytisk studie i uppbackningar*. Studier i nordisk filologi 79. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Heritage, John, 1984: *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Korolija, Natascha, 1998: *Episodes in Talk. Constructing coherence in multiparty conversation*. Linköping University: Department of Communication Studies.
- Lindström, Jan, 2002: Från satsschema till turschema? Förfältet i fokus. I: *Språk och stil* 11 (2001). S. 25–80.

- Linell, Per, 2005: En dialogisk grammatik? I: Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.), *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalspråk*. Lund: Studentlitteratur. S. 231–328.
- Pomeranz, Anita, 1984: Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes. I: Atkinson, John M. & Heritage, John C. (red.), *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 57–101.
- Raevaara, Liisa 1997: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. I: Tainio, Liisa (red.), *Keskusteluanalyysin perusteet*. Tammerfors: Vastapaino. S. 75–92.
- SAOB. *Ordbok öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien*. 1893–. Lund: AB Gleerupska Universitetsbokhandeln. Hämtat från <<http://www.saob.se/>> 2006–2008.
- Schegloff, Emanuel A., 1996: Turn organization: one direction for inquiry into grammar and interaction. I: Ochs, Elinor, Schegloff, Emanuel & Thompson, Sandra A. (red.), *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 52–133.
- Steensig, Jacob 2001: *Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

TRANSKRIPTIONSTECKEN

[= överlappning inleds;] = överlappning avslutas; (.) = mikropaus; (0.8) = paus mätt i tiondels sek.; (emellan) = svårt att urskilja säkert; ((prassel)) = transkriptörens kommentar; ja: = förlängning; ja+a = uttalas tvåstavigt; al- = avbrott; = = två turer hakas på varandra utan avbrott; *just* = skratt i rösten; °just° = uttalas med lägre volym; ↑ = stigande ton; .hh= inandning; .nff = fnysning; mh = harkling; .jå = uttalas på inandning

Negationen *inte* i satsens spets – *Int e de ju rimlit*

1 Problemet

Den statistiskt vanligaste och pragmatiskt sett omarkerade placeringen av det negerande adverbialiet *inte* är i den påstående huvudsatsens mittfält, efter det finita verbet: *Det regnar inte i dag, I dag regnar det inte*. Negationen kan dock ibland inta inledarpositionen i satsens spets: *Inte regnar det i dag*. När man studerar denna variation visar det sig att användbarheten av den initiala negationen påverkas åtminstone av följande två faktorer:

1. Stilistiska villkor: spetsställning av *inte* är till övervägande del ett talspråksfenomen, medan den är rätt sällsynt i sakprosa.
2. Regionala villkor: spetsställning av *inte* är synnerligen utbredd i finlandssvenskt talspråk men mindre vanlig i de normbildande central- och västsvenska varieteterna i Sverige.

Här inställer sig flera frågor: vilka kommunikativa effekter åstadkommer man med den spetsställda negationen, kan dessa förklara varför den hör hemma just i det talade snarare än i det skrivna språket, och varför nyttjas denna språkliga resurs allra mest just i finlandssvenska? Svar på frågorna söks genom en analys av bruket i samtal och historiska källor samt genom en jämförelse med bruket i finska.¹

2 Grammatisk beskrivning

I svenska huvudsatser placeras det negerande satsadverbialiet *inte* vanligen efter det finita verbet, och i förekommande fall efter subjektet. Av olika orsaker kan nästan vilken primär satsdel som helst flyttas fram till den påstående huvudsatsens spets, även satsadverbialiet *inte*. Vi kan notera att

1. Denna utredning bygger på tre tidigare delstudier av satsinledande *inte*, Lindström 2006, 2007a och 2007b.

Hultman (2003:291) i *Svenska Akademiens språklära* presenterar en sådan placering som en strukturell variationsmöjlighet bland andra tänkbara framflyttningar av satsdelar:

SCHEMA 1. Exempel på framflyttade led i huvudsats (Hultman 2003:291)

Subjekt:	<i>Vi</i>	<i>lyckades</i>	–	<i>inte</i>	<i>hitta</i>	<i>svamp</i>	<i>i går.</i>
Adverbial:	<i>I går</i>	<i>lyckades</i>	<i>vi</i>	<i>inte</i>	<i>hitta</i>	<i>svamp</i>	–.
Objekt:	<i>Svamp</i>	<i>lyckades</i>	<i>vi</i>	<i>inte</i>	<i>hitta</i>	–	<i>i går.</i>
Satsadverbial:	<i>Inte</i>	<i>lyckades</i>	<i>vi</i>	–	<i>hitta</i>	<i>svamp</i>	<i>i går.</i>

Svenska Akademiens grammatik (hädanefter SAG) ställer vissa pragmatiska villkor för den spetsställda negationen. Man menar att ett obetonat *inte* kan uppträda som satsinledare speciellt då satsens innehåll redan aktualiserats i kontexten. I exemplen anger dessa satser protester eller invändningar mot något som sagts tidigare:

- (1) Inte har Lindgren skrivit det där! [Talaren opponerar sig mot någon annans uppfattning.] (SAG 4:175)

I samma paragraf noteras det att ett spetsställt *inte* också kan ange emfas, "t.ex. när flera negerade sakförhållanden parallellt – explicit eller implicit – ställs mot varandra". Denna användning resulterar ofta i negerade serier och det additiva intrycket kan förstärkas med det konjunktionella adverbialet *heller*:

- (2) Inte har hon tvättat och inte har jag städad. [Talaren beklagar att varken det ena eller det andra av sakförhållandena föreligger.] (SAG 4:175)
- (3) Och inte har jag hunnit handla heller. (SAG 4:176)

I dessa användningar är negationen betonad, medan adverbet är obetonat i fall som exempel 1.

Det är på sin plats att notera att adverbet *inte* också kan stå i satsinledningen då det fokuserar satsens inledande led och i så fall utgör satsens inledare tillsammans med det fokuserade ledet:

- (4) Inte vem som helst klarar en sådan uppgift. (SAG:173)

Den här konstruktionen, som allmänt taget torde vara mindre vanlig, ingår inte i föreliggande studie, eftersom den inte handlar om spetsställning av *inte* som självständigt satsled (se SAG 4:172 samt not 1 på s. 174).

På basis av Akademi grammatiken får man intrycket att satsinledande negation inte är så vanlig i allmänsvenskt språkbruk, utan den används, så som redovisats, ”i vissa fall”. Intressant nog hänvisas i en not till regionala skillnader:

Regionalt (finlandssvenska, nordsvenska) kan ett negerande satsadverbial [int] stå som fundament utan att något av de särskilda villkoren i § 71 är uppfyllda. (SAG 4:176)

Formuleringen antyder alltså att spetsställning av *inte* styrs av mer uppluckrade pragmatiska villkor i de nämnda varieteterna och kanske sålunda också används mer allmänt i dem.

3 Regionala och stilistiska synpunkter

I en nordisk jämförelse kan vi notera att Hulthén (1947:143) anser spetsställningen av nekande adverb i påståendesatser vara en karakteristisk *svensk* ordföljd. Liknande placeringsmöjligheter noterar han också i norska, men enligt Faarlund m.fl. (1997:143) är spetsställningen naturligare i den typ av emfatiska uppräknningar som nämns i SAG (jfr exempel 2), såsom i 5.

- (5) Ikkje veit eg kva ho heiter, og ikkje hugsar eg telefonnummeret hennar.
(Faarlund m.fl. 1997:143)

Dokumenterade exempel från isländska (6) och färöiska (7) uppvisar också likheter med det principiella svenska mönstret för spetsställd negation:

- (6) M: Heyrðu hefur forsetinn íslenski lífvörð, eða lífverði?
Hördu har Islands president livvakt, eller livvakter?
C: Ekki held ég það [...].
Inte tror jag det [...]. (Svavarsdóttir & Jónsdóttir 1993:89)
- (7) Ikki ljóðar tað væl.
Inte låter det bra. (Lockwood 1964:155)

Danskan har däremot inte denna placering av negation (Christensen 2005:173), och om även bruket i norskan snarast begränsar sig till additiva negerade serier kan ordföljden åtminstone i ett centralskandinaviskt perspektiv med rätta betecknas som ”svensk”.

Svenska Akademiens ordbok (SAOB) ger inga regionala upplysningar när den konstaterar att adverbet *inte* kan vara emfatiskt framskjutet till satsens början. Dock ges stilistiska ledtrådar: ordföljden förekommer ”i sht dels vard., dels i vitter l. högre stil”. Även Hulthén (1947:143) framhåller att företeelsen ”tillhör närmast ledigt talspråk, men förekommer även i stämningmättad [...] eller retorisk stil”. SAOB nämner ytterligare modesta frågor och ”frågor i vilka framträder ett livligt intresse” som möjliga användningskontexter, t.ex. *Inte låter du väl de tokerierna skrämma dig?* – ett bruk som däremot inte beskrivs i SAG.

Ur en finländsk regional synvinkel konstaterar Bergroth (1928) följande: ”Allmänt anmärkes i Sverige att vi jämt och ständigt inleda meningar med *inte* och *nog*.” Han anser dock att anmärkningen inte är helt rättvis, för det finns sammanhang där det även i högsvenskan är fullständigt naturligt att inleda en mening med negationen. Speciellt sägs detta gälla fall där man vill betona ett visst ord i utsagan;² vidare noteras att ordföljden förekommer även i frågor (jfr SAOB ovan):

(8)   *inte* har jag sett honom, *inte* (Bergroth 1928:159)

Följande användningar är dock enligt Bergroth ”osvenska”, eftersom en falsk kontrastiv betoning faller på subjektet:

- (9)   ”Låt mig locka ditt hår”, sade Olga. ”Nej, *inte vill jag*” (högsv. nej, *jag vill inte*)
       ”Männe hon har plats för nästa år?” (Nej), *inte* har hon (det)” (högsv. nej, *de’* har hon *inte*.
       ”Hon förefaller att vara en behaglig människa.” ”Ja *inte är hon* så galen” (högsv. ja, *hon är inte* så galen. (Bergroth 1928:159)

Det här är användningar vars motstycken man lätt hittar i finlandssvenska samtal i dag.

2. De typografiska accentueringarna i exemplen 8–9 är Bergroths.

På ett annat ställe påtalar Bergroth (1928:137) användningen av adverbet *ju* i en sats som inleds med *inte*, t.ex. *inte är det ju så*. Han menar att bruket är påverkat av finskan (jfr *eihän* = negation + nyanspartikel) och också pleonastiskt därför att den initiala negationen och adverbet *ju* delar samma betydelsen. Vilken denna nyans är blir något oklart, men den kan ha med en ”medgivande”, ”vädjande” eller ”invändande” funktion att göra. Dessa attribut förknippar Bergroth nämligen med *ju*.

Av finländska dialektstudier kan här nämnas Lundströms (1939) licentiatavhandling om nyländsk syntax och Huldéns artikel ”Österbottnisk negationslära” (1995). Dessa studier innehåller talrika exempel på yttranden där *inte* (i dialekterna även *itt* och *inga*) används som fundament. Eftersom studierna representerar två geografiskt skilda men centrala dialektområden finns det anledning att tro att ordföljden är allmänt spridd i Svenskfinland. Detta bekräftas också av *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (FO) som innehåller exempel på ordföljden från flera orter (s.v. *inte*). Lundström (1939:151) menar att spetsplaceringen av *inte* betonar satsens negerade innehåll, medan Huldén (1995:180) är tveksam till detta och framkastar tanken att satsen får en bättre rytm när lätta subjekt, på grund av den omvända ordföljden, uppträder i mittfältet, t.ex. *int e de så*.

Som vi sett hänvisar SAG till finlandssvenska och nordsvenska som regionala varieteter där initial negation används på ett annorlunda sätt än i det svenska standardspråket. Någon systematisk studie av hur det förhåller sig med denna ordföljd i norrländska mål känner jag inte till. Syntaktiska iakttagelser har tyvärr gjorts sparsamt inom dialektologin. Men texterna i Dahlstedt & Ågren (1954) ger belägg för att spetsställning av *inte* av finländsk typ är ett återkommande drag också i nordsvenskan, såsom i (10), hämtat från s. 67 i verket (översättning till standardsvenska enligt originalet):

- (10) – Men, däm tort no eta-nä nda? ’Men de torde nog äta det ändå?’
 – Jaa, dämm skredd bårti’ da å lämmmt föнна denna. Int eta ko’en just föнна, kunne däm fa nangting bätter int. ’Jaa, de rensade ju bort då och lämnade den där föنнан (det vissna gräset). Inte äta korna just föнна, kunna de få någonting bättere, inte.’

Den allmänna databasen för det svenska dialektprojektet *Swedia 2000* innehåller också några exempel på ordföljden i språkprov från nordsvens-

ska, såsom i exempel 11 som är hämtat från en berättelse inspelad i Fjällsjö, Ångermanland (för materialet, se Eriksson 2004):

(11) Å tänkte ja ”Fan, va re nån inne här?” Me it va de nån inne däri. (Swedia)

Även Hamberg (1989) iakttar likheter mellan dagens helsingforssvenska och övre norrländska i fråga om användningen av spetsställd negation.

4 Spetsställt inte i yttranden med varierande funktion

Som redan framgått ovan har spetsställningen av *inte* flera funktioner i det svenska språkbruket, och utgående från meningskontext kan man identifiera tre övergripande funktionella kategorier: *responsiv negation* (12), *interrogativ negation* (13) och *additiv negation* (14).

(12) Vardagssamtal, ”Herrmiddag” (SAM:V1)

01 L: ja hade lite dålit samvete för di här tacos nämligen

02 så ja tänkte att den här gången nu så gör ja mera på

03 förhand

04 E: **int** va de nåt fel på di där tacosana

(13) Samtal mellan läkare (L) och patient (P) (INK:18)

01 P: hördu **int** behöver ja ta skorna bort

02 L: de får vara på ja

(14) Fiktionstext ur SUC-korpusen

Det blev för tröstlöst och trist i längden och **inte** var han till mycken hjälp hemma.

De responsiva och interrogativa användningarna är naturliga i en dialogisk kontext. Det är notervärt att båda användningarna realiseras genom en identisk syntaktisk struktur. Den responsiva respektive interrogativa funktionen avgörs således på pragmatiska och prosodiska grunder. Användningar i additiva serier som i exempel 14 är stilistiskt mer neutrala. Konjunktionen *och* inleder då ofta den negerade satsen och adverbialiet *inte* kan samförekomma med *heller* i satsbörjan. Alternativt placeras det konnektiva *heller* någonstans senare i satsen, t.ex. *inte heller var han till mycken hjälp hemma / inte var han till mycken hjälp hemma heller*.

5 Distribution

För en bättre orientering om den spetsställda negationen spridning i modernt svenskt språkbruk har jag gjort excerperingar i en del skrift- och talspråkssamlingar i Finland och Sverige. Talad finlandssvenska representeras av tre vardagliga samtal från Helsingforsregionen (ur korpusarna SAM och H:GRIS) samt av två västnyländska och två österbottniska läkarsamtal (ur korpusen INK); inspelningarna är från åren 1990–2004. Talad, rätt standardspråklig sverigesvenska har studerats i en samling central- och västsvenska vardagliga och institutionella samtal i korpusen GRIS vars inspelningar är från 1990- och 2000-talet. Excerperingar i skrift har gjorts i den finlandssvenska FISC-korpusen och den sverigesvenska SUC-korpusen. Båda är sammanställda i början av 1990-talet och innehåller flera genrer. Ur båda korpusarna har jag lyft ut texttyperna tidningstext och fiktionsprosa – den undersökta företeelsen är i praktiken obefintlig i andra slags skrivna texter.

Tabell 1 visar hur spetsställning av *inte* fördelar sig kvantitativt mellan de olika korpusarna och vissa delar av dem. Siffrorna visar endast det absoluta antalet förekomster, eftersom detta räcker för att avslöja ett tydligt mönster i fördelningen. En fingervisning om den relativa fördelningen kan man få genom att jämföra korpusstorlekarna, vilka anges i antalet löpord i kolumnen ytterst till höger.

Man kan se att det finlandssvenska samtalsmaterialet uppvisar en regelbunden förekomst av spetsställd negation, medan den är sällsynt i en motsvarande central- och västsvensk korpus. Två av de sverigesvenska beläggen kan föras till den responsiva funktionstypen, två till den interrogativa. De senare förekom i ett institutionellt samtal mellan en gravid kvinna och en barnmorska, exempel 15. Dessa negationer hade också additiva drag genom att de utgjorde följdfrågor och inleddes av konjunktionen *å* (jfr exempel 14).

(15) Samtal mellan barnmorska (B) och gravid kvinna (K)
(GRIS:TemaK:BU3)

- 01 B: du ha ingen syster eller nåt som (.) kan komma upp
02 (eller ner)?
03 K: ä min syster e dagamma.
04 B: a:
05 K: så att hon jobbar ju.

TABELL 1. Förekomsten av satsadverbialet *inte* i huvudsatsens spets i några texttyper i Sverige och Finland

Genre	Kategori	Förekomster	Korpusstorlek
Samtal Finlandssvenska	SAM	56	32 000
	H:GRIS	16	13 000
	INK	20	25 000
	Summa fi.sv. samtal	92	70 000
Samtal Sverigesvenska	GRIS (summa)	4	120 000
Fiktionsprosa FISC	Berättande	60	
	Direkt anföring	109	
	Summa fi.sv. fiktion	169	650 000
Fiktionsprosa SUC	Berättande	20	
	Direkt anföring	9	
	Summa sv.sv. fiktion	29	254 000
Tidningstext FISC	Redaktionell text	9	
	Direkt anföring	11	
	Summa fi.sv. press	20	900 000
Tidningstext SUC	Redaktionell text	8	
	Direkt anföring	4	
	Summa sv.sv. press	12	176 000
	Summa totalt	326	2 170 000

06 B: å inte (.) har du nån (0,8) nån beka:nt här stan eller
07 nåt som₂
08 (0,8)
09 K: a ja har en beka:nt som ska få ett (.) ett barn
10 samt i: digt som ja₂

Den interrogativa typen är belagd även i de finlandssvenska läkarsamtalen (INK), såsom visats i exempel 13. Denna frågekonstruktion förknippas med försynthet och dess förekomst i dessa institutionella kontexter har antagligen med de asymmetriska deltagarrollerna mellan lekman och expert att göra, och även med de eventuellt känsliga ämnena.

Spetsställning av *inte* har dock till övervägande del med ett responsivt bruk att göra. Alla spetsnegerade satser utgör emellertid inte omedelbara responser på vad en annan talare sagt. I cirka hälften av beläggen är den negerade satsen en fördröjd respons – av samma slag som det nordsvens-

ska exemplet i 11 – eller talarens tillägg till vad han själv just sagt. Dylika självanknytande responsiva satser kan inledas med en adversativ konjunktion, *men*, *men att* eller *fast*. Ett sådant självanknytande *inte*-tillägg utvecklar resonemanget om en tevepersonlighet i utdrag 16.

(16) Vardagssamtal, "Syföreningsmöte" (SAM:V2)

- 01 M: han har viss humor den där
 02 A: njo:: å nu har han nu e han slagfärddi
 03 M: mm:m
 04 A: men att **int** [sku ja
 05 M: [han pa- e- e-
 06 A: **int** sku ja ha honom på närmare håll

Initial negation har en jämn spridning i finlandssvensk fiktionsprosa och den är nästan dubbelt så vanlig i dialog (109 förekomster) som i berättande text (60 förekomster). Ordföljden är inte helt ovanlig i sverigesvensk fiktionsprosa heller, men dock något mindre utbredd, jfr exempel 17. Dessutom är förhållandena mellan dialogtext och berättande text motsatta jämfört med de finlandssvenska texterna, där man med den spetsställda negationen verkar efterlikna genuint talspråk; hälften av de finlandssvenska dialogförekomsterna uppvisar också den vanliga apokoperade talspråksformen *int*, jfr exempel 18.

- (17) Fiktionstext ur SUC-korpusen
 Det är en fras hon tuggar på. **Inte** har hon fått den från mig!
- (18) Fiktionstext ur FISC-korpusen, FISC:Lit:11
 – Kommer du till stallet i morgon när vi gömmer presenterna i havretunnan?
 – **Int** vill di ha en sån tokfan som mej dit.

Man kan notera att tio av de sverigesvenska beläggen ur fiktionsprosa var konstruerade som intensifierade uppräkningsfrågor där *och inte* utgjorde början av satsen, dvs. det är fråga om den typ av additiv negation som illustrerats i exempel 14.

Satsinledande negation är rätt ovanlig i tidningstext; den kan förekomma sporadiskt i anförda tal och ibland också i redaktionell text. För andra former av sakprosa (utredningar, rapporter, debatter) och myndig-

hetstexter är ordföljden främmande, bortsett från additiva *inte heller*-konstruktioner som påträffas även i lagtext:

(19) FISC: Lag om försvarstillstånd 22.7.1991, 1083/1991

Inte heller får någon vid tillämpning av lagen utan godtagbart skäl diskrimineras på grund av ras, hudfärg, börd, kön, språk, nationalitet, religion, ålder eller politisk eller annan åskådning eller av någon annan därmed jämförbar orsak.

Den additiva negationen verkar således mindre genre- och regionbunden än den responsiva och interrogativa typen.

Sammanfattningsvis kan man säga att excerperingarna bekräftar att spetsställning av *inte* är ett finlandssvenskt talspråksdrag som delvis återspeglas också i finländsk litterär prosa, både i dialog och berättartext. Litterära texter i Sverige kan också uppvisa detta ordföljdmönster i någon mån, möjligen anknyttande till en viss ”vitter” stiltradition (jfr SAOB om satsinitialt *inte*), som dels har med kontrastverkan att göra, dels med intensifierande negerade uppräkningsar.

Slutligen kan man fråga sig hur pass vanligt satsinitialt *inte* är jämfört med negationen i mittfältet, efter det finita verbet. För att belysa detta förhållande har jag granskat förekomsterna i ett av de vardagliga samtalen från Helsingfors. Samtalet i fråga är ”Syföreningsmöte” (SAM:V₂), en 90 minuter lång inspelning med fyra kvinnor i 60-årsåldern. Resultatet av jämförelsen av negationens placeringar visas i tabell 2.

TABELL 2. Förekomsten av *inte* i satsinledning och i mittfältet i inspelningen ”Syföreningsmöte” (SAM:V₂)

Position	Förekomster	Andel
<i>Inte</i> i satsinledning	43	21 %
<i>Inte</i> i mittfält	158	79 %
Alla	201	100 %

Placeringen av *inte* som första satsdel förekommer i en femtedel av alla med satsadverbialet *inte* negerade huvudsatser. Detta kan betraktas som ett mycket utbrett mönster i språket, och resultatet är antagligen också vägledande för förhållandena i finlandssvenskt samtalspråk i gemen. Av de 43 initiala negationerna tillhörde bara två den additiva typen medan

resten kunde hänföras till någon variant av responsiv negation; 22 av dessa var omedelbara responser på ett föregående bidrag.

6 Det responsiva bruket av spetsställt *inte*

Det verkar vara just den responsiva användningen av initialt *inte* som skiljer åt den talade finlandssvenskan från bruket i det svenska standardspråket både kvantitativt och kvalitativt. I det följande diskuteras de kvalitativa aspekterna något närmare.

Den gemensamma nämnaren för påståendesatser som konstrueras med spetsställt *inte* är att de generellt sett fungerar som responser: dessa satser uppträder med andra ord i yttranden som man svårligen kan föreställa sig som initiativhandlingar. Det kan vara fråga om dialogiska andradrag, varvid talaren kommenterar vad en annan just sagt, eller så kan talaren orientera sig responsivt mot vad den själv sagt i det föregående. Grupperingen nedan börjar med annanresponsiva användningar och övergår sedan till självresponsiva.

6.1 Invändning: 'inte x utan y'

Utifrån beskrivningen i SAG kan man sluta sig till att den mer utbredda allmänsvenska dialogiska funktionen hos initialt negerade satser är att rätt så energiskt bestrida det som sägs i ett föregående yttrande, jfr exempel 1. En korrigering kan också erbjudas i fortsättningen i ett slags 'inte x utan y'-form. Exempel på detta bruk i finlandssvenska återfinns i utdrag 20, där talarna diskuterar färgen på en träningsdräkt (*verrare*):

(20) Vardagssamtal, "Herrmiddag" (SAM:V1)

- 01 O: ja kommer ihåg att ja ännu följande da yra omkring i
 02 Åbo me min satans verrare
 03 L: int den där vinröda väl
 04 O: ja just den
 05 M: **int** va den vinrö utan den va lite av ljusare rö

M invänder mot färgbeskrivningen *vinröd* som förs in genom L:s *inteledda*, icke-satsformade fråga (*int den där vinröda väl*). M:s yttrande är entydigt responsivt och dess syftning på något redan aktuellt framgår av ett anaforiskt bruk av pronomenet *den* (= *verrare*).

6.2 Medgivande: 'inte (helt) x, men (dock) x'

Ett något annorlunda bruk påträffas i koncessiva resonemang, där talaren med ett *inte*-inlett yttrande medger (eventuella problem med) en viss synpunkt och sedan övergår till formuleringen av sin definitiva ståndpunkt. I utdrag 21 gör den intervjuade (B) i en undersökning av språkattityder ett val mellan två svarsalternativ av vilka det ena känns rättare; talaren tar avstånd från en extrem formulering till förmån av ett moderatere, slutgiltigt svar.

(21) Intervju, intervjuare (I) och undersökningsdeltagare (B) (MIN)
 01 I: ee (.) man använder alltför många engelska ord (.)
 02 i svenskan i dag (.) är du helt enig ganska enig (.)
 03 varken eller (.) ganska oenig eller helt oenig
 04 B: (..) °gud vad svårt för° jag tycker faktiskt att vi
 05 nu inte egentligen använder så hemskt mycket engelska
 06 ord i vår svenska °här°
 07 I: mm
 08 B: lite förstås men (.) **inte** är jag nu helt oenig men
 09 (.) ganska (.) oenig nog

Den här argumentativa strategin kan också förekomma i parentetiska yttranden för att avvärja en ofördelaktig tolkning av det som talaren är på väg att säga. Exempel finns i utdrag 22 där en patient (P) efterfrågar mediciner men samtidigt i ett *inte*-inlett resonemang förnekar att hon har sådana ofördelaktiga motiv till frågandet (jfr Lindholm & Lindström 2003):

(22) Samtal mellan läkare (L) och patient (P) (INK)
 01 P: ja >bara funderar .h alltså< finns de int (.)
 02 **int int** efterlyser >ja mediciner för **int** e ju de man
 03 e ute [efter mejn< .h (.)
 04 L: [nä]
 05 P: men finns de ingenting som sätter fart. (.) sprätt på
 06 b- blodcir°kulation°

Besläktade med det här bruket är också i praktiken bekräftande responser som understryker att talaren verkligen inte är av en annan åsikt än samtalspartnern – dvs. man är uttryckligen av samma åsikt. Föregående talare

kan ha presenterat ett negerat sakförhållande eller en reservation som den andre ivrigt instämmer i genom att negera samma sakförhållande. En positivt formulerad karakteristik (*nu kunde vi festa nog*) kan också uppgraderas med en kommentar som negerar en i någon mån motsatt synpunkt (*int va de fråga om annat int*):

(23) Vardagssamtal, "Syföreningsmöte" (SAM:V2)

01 M: nu va ni ganska livliga men om de va nån fest eller

02 så där så nu va ni [i farten

03 T: [jo nu kunde vi festa nog

04 M: ja

05 E: jojo **int** va de fråga om (.) [annat int

06 M: [ja

I utdrag 23 märker man en strukturell parallellism mellan T:s och E:s yttranden, som båda orienterar sig mot M:s karakteristik på första raden. T upprepar en modal markör i slutet av yttrandet (*nog*), och på motsvarande sätt dubblerar E *inte*. Det är sannolikt att spetsställt *nog* (jämte den helsingforsiska varianten *nu*) och *inte* också har en viss pragmatisk funktion gemensam. I denna position signalerar de responsivitet och försäkran – *nog* ur en icke-negerad, *inte* ur en negerad synvinkel (för variationen *nu/nog*, se Saari 1995).

6.3 Vädjan: 'inte ju x'

Ibland verkar yttranden med spetsställd negation vädja till den andra partens förståelse för ett visst (negerat) sakförhållande. Talaren kan på detta sätt dra en slutsats av det egna föregående resonemanget varvid det negerade presenteras som något identifierbart för de andra.

(24) Vardagssamtal, "Novemberkaffe" (H:GRIS:V1)

01 S: men då e de liksom då men då ska alla bli student

02 [**int** e de ju

03 U: [och de:e därför de:e

04 S: **int** e de ju rimlit att åtti procent eller nitti

05 procent av [befolkningen blir

06 U: [näe

07 S: studenter

Här kombineras ett inledande *inte* med satsadverbialet *ju* på ett sätt som Bergroth (1928) avråder från. Den epistemiska markören rimmar dock med dessa yttrandens pragmatiska funktion: dels presenterar talaren ett sakförhållande som om det var känt för talaren och lyssnaren, dels söks samstämmiga responser just med hjälp av signalerad gemensam kunskap.

Vädjande, negerade summeringar produceras ofta som kommenterande tillägg till ett resonemang och då kan de bära ett expressivt, även affektivt värde som i utdrag 25.

(25) Vardagssamtal, "Novemberkaffe" (H:GRIS:V1)

01 U: ja (.) men de e ganska roligt för att e- en av mina

02 vänner sa här om dan här att vi e egentligen den

03 första generationen som ärver (.) en våning

04 S: mm

05 U: **int** ärvde man förut

06 T: näe j

07 S: näe j

08 U: man spara själv en från grunden

Liksom turtillägg i övrigt söker också *inte*-tillägg mottagarresponser, och kan produceras specifikt i sekventiella positioner där (entydiga) responser uteblivit, såsom verkar vara fallet även i exempel 25 (se Eriksson 2002).

6.4 Avståndstagande: 'inte vet jag'

Slutligen kan vi notera det konventionella uttrycket *int vet jag* som i många fall används parentetiskt som en typ av diskursmarkör snarare än som en sats med full propositionell betydelse. Som diskursmarkör signalerar *int vet jag* generellt ett avståndstagande från det föregående, t.ex. ifrågasätts relevansen i det som sagts eller avslutas en viss fas i samtalet. I utdrag 26 utvecklar B ett resonemang om var hon kunde studera efter studentexamen och konstaterar skämtande att hon kanske hamnar på handelshögskolan. Med uttrycket *int vet ja* tar hon sedan avstånd från denna formulering och markerar samtidigt en återgång till en allvarligare behandling av frågan.

(26) Intervju med gymnasister (HUSA:HI:7)

- 01 E: dedär ö: (.) från en sak ti en annan, va tänker ni
 02 göra efter studenten
 03 (2,9)
 04 B: hm ((fnissar)) ja ha nu int rikit fundera men no måst
 05 man väl (0,7) studera nånstans
 06 (0,5)
 07 J: *no [måst-*
 08 E: [*mm*
 09 B: [de blir väl sådär att "man endar up på
 10 B: <Han*ken*>" nå **int vet ja** (0,5) alltså ja hadde lite
 11 tänkt försök- (0,6) söka dit ti (1,2) #dehä
 12 agroforst#

Den initialt negerade formen *inte vet jag* är synnerligen vanlig i finlandssvenskt talspråk. En jämförelse mellan gymnasistintervjuer som spelats in i Helsingfors (HUSA) respektive Göteborg (GSM) avslöjar att formerna *inte vet jag* och *jag vet inte* användes i ungefär lika stor utsträckning av talarna i Helsingfors, medan varianten med spetsställd negation saknades helt och hållet i Göteborgsmaterialet.

6.5 Sammanfattning

Bruket av spetsställd negation är inte bara mindre frekvent i svenskan i Sverige, utan det finländska bruket förekommer också i kontexter som är mindre typiska för det sverigesvenska bruket. Framför allt torde detta gälla initiala negationer i yttranden som utgör ett koncessivt, till och med försvarande led i ett resonemang samt i yttranden där talaren presenterar något som en (negerad) självklarhet med vilken man vädjar om samförstånd mellan talarna. Den kvantitativa skillnaden i spridningen av den avståndstagande markören *inte vet jag* är också slående, även om uttrycket inte är helt främmande för svenskan i Sverige. Den jämförelse som här gjorts mellan helsingforssvenskt och göteborgskt talspråk kan dock ge en indikation på att de relativa skillnaderna mellan finlandssvenska och övrig svenska ökar ju längre västerut (och kanske söderut) i språkområdet man rör sig.

7 Bruket i historiska källor

Det är inte helt orimligt att tänka sig att den utbredda användningen av spetsställd negation i finlandssvenska skulle ha en historisk förklaring. I allmänhet kännetecknas ju geografiskt perifera varieteter som finlandssvenska och nordsvenska av ett visst inslag av ålderdomliga drag. I ett sådant perspektiv kunde man anta att finlandssvenskan (och nordsvenskan) bevarat den satsinledande negationen som en typ av arkaism.

Studier av nordiska medeltidslagar och äldre nysvenskt lagspråk lämnar inga starka bevis för att spetsställd negation skulle ha varit särskilt vanlig, även om några exempel påträffats, t.ex. *ej må något utrop ske* (se Jörgensen 1987:141, Saari 1987:165). Men skriftliga dokument är kanske inte den bästa tänkbara källan för kartläggning av fenomenet: satsinledande *inte* förekommer ju närmast i informellt (regionalt) samtalsspråk, vilket kan ha varit konstruktionens hemvist också i äldre tider. Dessvärre föreligger inte inspelningar och användbara transkriptioner av samtal från tidigare perioder än förra seklet. Man kunde dock tänka sig att en typ av ”litterärt simulerat” samtalsspråk bevarats i äldre roman- och dramadialog och på så sätt kan ge en fingervisning om hur man kanske har talat på riktigt.

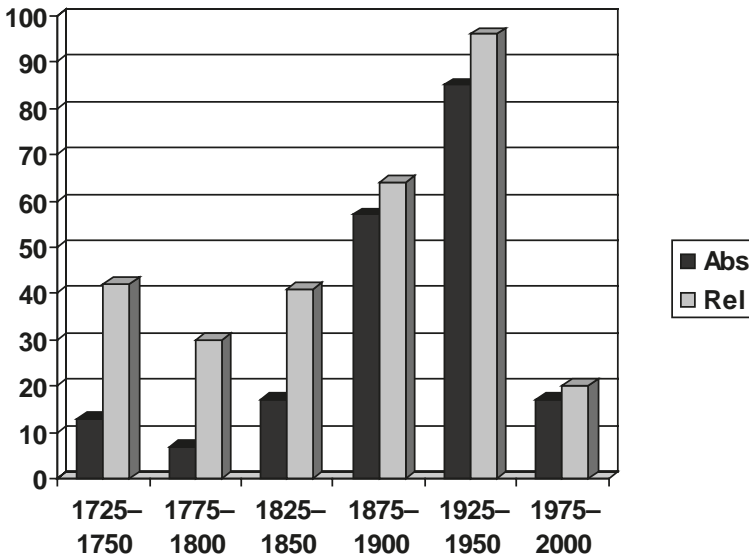
För att på något sätt kunna pröva hypotesen om att det handlar om ett äldre talspråksdrag har jag gått igenom korpusen *Svensk dramadialog* (SDD). Denna elektroniskt sökbara textsamling, som sammanställts vid Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, innehåller dramatexter från sex perioder med början 1725 och med 2000 som slutår (se Melander Marttala & Strömquist 2001). Tillgången till svenska originaltexter, som skulle vara skrivna i prosaform, har dikterat den något ojämna textspridningen i perioderna: det finns 10 dramer från 1700-talet, 15 från 1800-talet och 20 från 1900-talet. Sammanlagt handlar det om 45 dramer och 800 000 ord.

I de olika perioderna har jag excerperat alla satser som inleds med ett ensamstående *inte* (jänte formerna *icke* och *intet*).³ Jag har uteslutit additiva varianter som innehåller ett fokuserande *heller* i anslutning till fundamentet eller senare i satsen, eftersom dessa kunde anses utgöra en egen funktionell subkategori. På dessa urvalsgrunder hittar man i mate-

3. Även *ej* är en rätt vanlig negation i de äldre dramerna, men ordet påträffas som satsinledare bara en gång: *ej må jag tro at alla Fransoser äro så wispute, som din Grefwe* (*Swenska Sprätthöken*, 1737).

rialet sammanlagt 196 huvudsatser med spetsställt *inte*. Eftersom förekomsten pragmatiskt sett snarast fungerar på sats- och yttrandenivå har förekomsterna relativiserats till det totala antalet repliker i de sex tidsperioderna, och inte t.ex. till antalet löpord.

Beräkningarna ger vid handen att spetsställning av negationen *inte* är så vanlig i dramerna från de tre äldsta perioderna: i perioden 1725–1750 får man 13 träffar (0,42/100 repliker), i perioden 1775–1800 sju träffar (0,3/100 repliker) och i perioden 1825–1850 17 träffar (0,41/100 repliker). En markant ökning noteras i perioderna kring förra sekelskiftet: perioden 1875–1900 ger 57 träffar (0,64/100 repliker) och perioden 1925–1950 hela 85 träffar (0,96/100 repliker). I den nyaste perioden sker en dykning till 17 förekomster, vilket ger den lägsta relativa frekvensen (0,2/100 repliker). Dessa diakrona förhållanden åskådliggörs i figur 1.

FIGUR 1. Förekomsten av satsinledande *inte* i korpusen *Svensk dramadiolog*. Vänster stapel anger det absoluta antalet förekomster (Abs), höger stapel anger förekomsterna relaterade till replikantalet i en textperiod (Rel); för en bättre visuell effekt har relationstalet justerats till 10 000 repliker (t.ex. 0,42/100 = 42/10 000).

Resultatet är något överraskande och väcker en del frågor. Korpusens äldsta dramer ger inga entydiga belägg för antagandet att spetsställning av *inte* skulle vara en (utbredd) ålderdomlig företeelse. Däremot verkar mellanperioden 1875–1950 ha gynnat konstruktionen, vilket i sin tur ger ett visst stöd åt arkaismhypotesen.⁴

Varför har vi då ingen enhetlig trend i den diakrona utvecklingen? En förklaring kan ligga i att dramatexter i svenskt original och i prosaform var en långsamt framväxande konstform under 1700-talet och begränsad vad gällde genrer. Tragedier skrevs fortfarande på vers och utländska förebilder hade en stor betydelse, inte minst i form av översättningar och imitationer (Melander Marttala & Strömquist 2001:21). Det är möjligt att det dramatiska dialogspråket under dessa förhållanden inte nådde en så hög grad av talspråklig realism.

Att den initiala negationen når sin blomstringsperiod först efter 1875 kan hänga ihop med de samtida litterära strömningarna. I och med det moderna genombrottet började man behandla ämnen av samhällsrelevans och med krav på kritisk realism. Ett mer vardagsnära, realistiskt språk behövdes också inom konsten: ”ett modernt språkbruk arbetade sig fram i Nordens poesi och prosa” (Ahlström 1974:236).⁵ I en sådan inramning verkar den spetsställda negationen ha hittat sin väg till dramareplikerna, och att den kunnat göra det tyder på att konstruktionen inte var ovanlig i svenskan ännu under första hälften av 1900-talet. Den låga förekomsten i de nyare dramerna verkar å sin sida återspegla en ändring i det faktiska central- och västsvenska språkbruket, dvs. att användningen av ordföljden minskat.

De historiska dramatexterna uppvisar användningar av spetsställt *inte* som känns igen från dagens finlandssvenska. Den mest utbredda typen påträffas i responsyttranden där talaren opponerar sig mot eller avfärdar innehållet i föregående yttrande:

4. Det finns kanske skäl att poängtera att korpusens enda finländska pjäs, K.A. Tavaststjernas *Affärer* (1890), bara innehåller en satsinledande negation av den typ som excerperats här.

5. Ahlström (s. 236) citerar en betecknande passus ur tidningen *Vårt land* (krönikan ”Det ’unga’ Sverige”, 21/5 1886): ”Ett är dock säkert, att realisternas sökande efter en konkret, färgrik och från samtalspråket hämtad stil icke blott är berättigat, utan välbehövligt och bör bli vårt språk till väsentligt gagn.”

- (27) *Tidens strid eller det bästa kapitalet*, 1850 (SDD:3E)
FREDRIKSSON: Ja, men hvarföre skulle jag göra det, säg! det är ju så många andra som ingenting göra. Alla de här rika och förnåma herrskaperna, som klä' sig i siden och panascher, och ska' vara så fasligt utlästa, och bildade, jag undrar hvad nytta de göra, jag?
MATHILDA: **Intet** blir det någon ursäkt för oss.

I finlandssvenskt samtalsspråk är det vanligt att använda initial negation för att avvärja en ofördelaktig tolkning och säkra en annan, önskad tolkning av talarens motiv, avsikter m.m., jfr exempel 22 ovan. Användningar av detta slag påträffas också i dramerna, såsom i exempel 28 där Thore försöker övertyga Nils om att han inte ska avslöja Nils hemlighet.

- (28) *Den Lyckelige Banqueroutieren*, 1753 (SDD:1E)
THORE: Si, go dag, Nils! (Tar honom i hand) Hwart ska du gå?
NILS: Ja ska gå bort åt den Herren, som ja plär löpa ärender åt.
THORE: Hwart?
NILS: Å ja får inte säjat.
THORE: Du kan sakta säjat för mäj; **inte** ska ja ränna kring stan måat.
NILS: Jo, ja ska gå på Söder bort te Munkens trapper.

En hel del interrogativa användningar är också belagda från 1700- och 1800-talet; i hela materialet uppgår dessa till tjugo stycken:

- (29) *Håkan Smulgråt*, 1738 (SDD:1D)
TRULS: Wälkommen min aldrakiäraste Ingri. Jag har länge nog längtat efter at få se dig igen. Men när du kommer, så kommer du så tyst, at ingen wet et ord deraf för än du äst en ährlig karl på lifwet. Har du länge warit här?
INGRI: Nej, jag kom nu på stunden.
TRULS: **Intet** hörde du något hwad jag sade?
INGRI: Nej, intet annat, än jag tyckte, at du nämde något om penningar.

Den interrogativa användningen kan anses vara en variant av den vädjande användningen där talaren gör anspråk på någon slags gemensam grund talarna emellan. Dramerna innehåller några användningar som är tvetydiga mellan interrogativa och vädjande initiala negationer, som i exempel 30, vilket talar för dessa funktionella typers nära släktskap.

- (30) *Barnhusbarnen eller Världens dom*, 1849 (SDD:3C)

HERMAN: Fanny, du skall lofva mig att aldrig gifva något löfte för denna resa, förrän du rådfört dig med mig.

FANNY (skalkaktigt trotsande): Får jag inte göra hvad jag vill?

HERMAN: **Inte** vill Fanny göra Herman olycklig? (Kysser henne på pannan.)

Utmärkande för dramerna från den nyaste perioden 1975–2000 är en kraftig nedgång i bruket av spetsställt *inte*. Dock påträffas ordföljden i funktioner som är belagda från de tidigare perioderna, inte minst i opponerande, till och med direktiva repliker: *Men Elin, inte ska du stå och laga mat*. Ett annat påfallande drag är att en tredjedel av beläggen (6 fall) består av det i praktiken fasta uttrycket *inte vet jag*:

- (31) *Natten är dagens mor*, 1982 (SDD:6C)

ELIN: Mår du inte bra?

MARTIN: Nej, det gör jag inte. Jag mår inte bra.

ELIN: Jaså.

MARTIN: Det är bara magen. (Gör ljud, snappar efter luft) Det kommer upp saker.

ELIN: Vad då för saker?

MARTIN: **Inte vet jag**. Hur skall jag kunna veta det! ... Det är mitt magsår. Jag tål inte mjölken.

ELIN: Du kan dricka vatten.

MARTIN: Ja, det är ju hyggligt.

Slutligen kan man notera att den additivt konstruerade initiala negationen, där flera parallellt negerade sakförhållanden bildar en emfatisk samordnad kedja, påträffas i ett tiotal fall:

- (32) *Barnhusbarnen eller Världens dom*, 1849 (SDD:3C)

ARON (något förlägen): Ah, förstår du då inte mitt skämt. Jag ville bara skrämma upp dig litet, för att du se'n skulle få dubbelt kurage. ... **Inte** är båten söndersågad och **inte** vill jag gubbstackarn något ondt. Jag vill bara ha papperen af honom. Du har mitt hedersord, mitt dyra hedersord i pant därpå.

För många av de initialt negerade replikerna gäller att de kommunicerar någon affektiv laddning i interaktionen. Talaren är upprörd, irriterad, samarbetsovillig men också ängslig, osäker och defensiv. Kraftord som *kors*, *fan* och *fanken* kring negationen kan förtydliga det affektiva, t.ex. *Inte fan är du kränkt*. En del scenanvisningar vid negationsinledda repliker pekar också åt detta håll, t.ex. ”afbryter lifligt”, ”spetsigt”, ”förskräckt”, ”chockerad”, ”tvekande”, ”mjukt men avgörande”. Repliken kan också föregås av en affektiv kommentar, t.ex. *sån smörja du pratar, är du galen människa?, högfärd min gosse*. Dylika dramatiska effekter är antagligen en viktig orsak till konstruktionens användning i pjäserna.

Resultatet av den historiska översikten över dramadialogen tyder på att spetsställning av *inte* faktiskt kunde vara ett något arkaistiskt språkdrag. Man måste dock vara försiktig med hur detta faktum relateras till finlandssvenskans förkärlek för konstruktionen. Bergroth (1917) hänvisar till svenskarnas kommentarer om ett ymnigt bruk av satsinledande *inte* i den finländska svenskan under samma period som uttryckssättet hade en något större spridning i dramerna. Det finlandssvenska bruket verkar med andra ord ha avvikit från det sverigesvenska också under denna period. Det verkar sålunda finnas någon annan kompletterande förklarande faktor i detta problemkomplex; då kommer man osökt att tänka på ett eventuellt inflytande från finskan.

8 Jämförelse med finskan

När man funderar på användningen av spetsställt *inte* i finlandssvenska kan man inte förbigå en jämförelse med bruket av negation i finska.⁶ Tidigare studier visar att negationen kan stå i inledningen av satsen i över 60 % av alla negerade satser i talad finska, och konstruktionen är inte ovanlig i skrift heller (Savijärvi 2001). Även jämfört med finlandssvenska är det här en markant kvantitativ skillnad, för t.ex. helsingforssvenska samtal torde uppvisa spetsställning av *inte* i ungefär 20 % av alla negerade huvudsatser. Finskan kan då mycket väl genom språkkontakt fungera mönsterbildande för finlandssvenskt talspråk.

Den stora utbredningen av initialt negerade satser har antagligen med finskans grammatiska struktur att göra. Satsens finita verb inleder kon-

6. Vad gäller bruket i finskan baserar sig detta avsnitt på mitt forskningssamarbete med Auli Hakulinen, jfr särskilt Hakulinen & Lindström 2006.

ventionellt responsiva yttranden, varvid samma verb som ingått i initiativet upprepas i responsen. Speciellt gäller detta svar på polära frågor där verbet också ensamt kan utgöra svaret, i exempel 33 kopulaverbet *on* 'är' (ISK:833, 1147, 1325):

- (33) Onko se äiti kotona? – **On.** (ISK:1147)
 Är mamma där hemma? – Är [böjt i tredje person singularis]. (= Ja, det är hon.)

När motsvarande yttranden negeras används negations verbet *ei* (i olika personböjda former) som tar samma plats som det finita verbet i icke-negerad sats, dvs. negationen står då först (eller också ensamt) t.ex. i nekande svar på polära frågor.

- (34) Soititko justiin? – **En** soittanut. (ISK:1147)
 Ringde du nyss? – Inte [böjt i första person singularis] ringde. (= Nej, det gjorde jag inte.)

Detta kan anses stämma överens med den typologiskt belagda tendensen att språk med V₁-ordföljd har negationen i satsens spets, för negationen ansluter sig till verbet, och den vanliga positionen för negation är före verbet (Horn 1989:461).

Emellertid har den negationsinledda ordföljden vissa speciella pragmatiska konnotationer också i finskan. Det generella mönstret är att initiala negationer är reaktioner på en presupposition i det föregående draget, varvid responsen försöker avvärja den tolkning av sakförhållanden som lagts fram av den andre. Ett exempel på detta ser vi i utdrag 35 som är hämtat från inledningen av ett telefonsamtal mellan två vänner:

- (35) Vardagligt telefonsamtal (Sg S08 A01; U = uppringare, A = uppringd)
 01 A: Aliisa Valorinta?
 02 U: no Miia tässä mo*i*
         nå det här är Miia hej
 04 A: [no hei
   nå hej
 05 U: säot tullu.
         du har kommit

(0,4)

06 A: .hhh tullu m:istä, hh
           kommit varifrån

07 U: maalta.
           från landet

08 A: **em** mä ollu maalla,
           inte var jag på landet

Många av finskans responsiva användningar verkar ha motsvarigheter i den finlandssvenska spetsställningen av *inte*, t.ex. ovannämnda avvärjande bruk (jfr exempel 20, 21 och 22), men också i ett responsökande, till gemensamma kunskaper hänvisande bruk samt i användning som en vädjande frågeform som i exempel 36 (ISK:1326, 1573).

(36) **Etkö** tulisi jo takaisin? (ISK:1573)

Inte skulle du redan kunna komma tillbaka? / Kan du inte redan komma tillbaka?

Precis som i det svenska standardbruk som beskrivs i SAG tar finskans initialt negerade yttranden upp ett sakförhållande som redan är aktuellt, känt för talarna, medan den icke-initiala negationen snarast används i yttranden som presenterar något nytt eller åtminstone inte gör gällande att talarna borde ha gemensamma förhandskunskaper om det som man talar om.

Jämförelsen med finska ger vid handen att satser som inleds med negation är mycket vanligare än i finlandssvenska, vilket hänger ihop med finskans generella tendens att inleda vissa typer av responser med finit verb, och i negerad respons med finit negationsverb. Det säger något om ordföljdens etableringsgrad (och ålder) att den påträffas i många finska ordspråk (t.ex. *ei oppi ojaan kaada* 'kunskap skadar aldrig'), medan paralleller till detta saknas på svenskt håll. Att de pragmatiska kontexterna för användningen stämmer överens med typiska användningar i dagens finlandssvenska talar för att finskan högst sannolikt påverkat benägenheten att spetsställa *inte* i både påstående och frågande satser i talad finlandssvenska.

9 Konklusion

Placering av det negerande satsadverbialiet *inte* i satsens spets är en välkänd struktur i svenskans syntax. Speciellt vanlig är företeelsen dock i talad finlandssvenska och nordsvenska, och i synnerhet gäller detta olika variationer av den responsiva funktionstypen (*Inte efterlyser jag mediciner*). Möjligen har den försynta, initialt negerade frågekonstruktionen (*Inte har du en vinöppnare?*) en allmännare regional spridning, även om yngre (syd)svenskar tycks uppleva uttrycks sättet som främmande. Den additiva initiala negationen förekommer med mindre restriktioner, i synnerhet då den konstrueras med det konnektiva adverbialiet *heller* (*Han är underhållande och inte är han dum heller*).

Talad finlandssvenska tar sig alltså rent kvantitativt större friheter vid spetsställandet av *inte* än de dominerande regionala talspråksvarieteterna i Sverige. Detta beror i sin tur på att mer friheter tas också kvalitativt, vad gäller de sammanhang där ordföljden kommer till användning. Vid sidan av protesterande, invändande yttranden påträffas initiala negationer i yttranden som medger en synpunkt i resonemanget (för att föregripa och avvärja den andres ofördelaktiga tolkningar), eller i yttranden som hänvisar till en gemensam kunskapsbas mellan talarna och som kanske därigenom vädjar om (uppsbackande) responser. Man kan säga att uttrycks sättet utgör en rätt utbredd *responsiv konstruktion* speciellt i finlandssvenskt samtalspråk; dvs. det är en konstruktion vars grammatiska utformning konsekvent förknippas med användning just i responsyttranden (för begreppet, se Linell 2003). Det responsiva inslaget förklarar också varför ordföljden är vanlig just i talspråk: i skrift har man mindre behov av konstruktioner som på ett dialogiskt sätt responderar på, t.ex. invänder mot, vad som just sagts.

Det finns åtminstone två slags orsaker till skillnaderna i bruket mellan svenskan i Finland och svenskan i Sverige. För det första indikerar evidens från dramadialog från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet att spetsställning av *inte* då var vanligare i svenskt umgängesspråk än vad den är i dag. Som många andra finlandismer är alltså satsinledande *inte* ett något arkaistiskt språkdrag som fortsatt att leva vidare i en geografiskt mer perifer regional varietet, medan de centrala svenska varieteterna gått andra vägar (och närmat sig läget i modern norska och danska). För det andra får det finlandssvenska bruket massivt stöd från finskans mångfaldigt större benägenhet att inleda vissa typer av yttranden med negation.

Man kunde då konkludera att ett äldre svenskt språkdrag fått stöd av en strukturell parallellism i finskan, vilket har både en bevarande och en stimulerande verkan på spetsställandet av *inte* i finlandssvenska. Det finurliga är att finlandssvenskan här har byggt på ett grammatiskt mönster som i sig är fullt gångbart i svenskan i dag.

MATERIAL

FISC = En finlandssvensk textkorpus. Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.

GRIS = Kärnkorpusen i projektet *Samtalsspråkets grammatik*; LTemaK: BU3. Universiteten i Göteborg, Helsingfors, Linköping och Uppsala. Transkription av Karin Ridell.

GSM = Gymnasisters språk- och musikkvällar. Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

H:GRIS = Ett vardagligt samtal, ”Novemberkaffe”, inspelat i Helsingforsregionen. Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Jonna Ahti.

HUSA = Språk och attityder bland helsingforssvenska ungdomar. Forskningscentralen för de inhemska språken, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet och Utbildningsstyrelsen. Grovtranskription av Lotta af Hällström.

INK = Interaktion i en institutionell kontext. Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Camilla Lindholm.

MIN = En intervju som spelats in inom projektet *Moderna importör i språken i Norden*. Intervju och transkription av Leila Mattfolk.

SAM = Svenska samtal i Helsingfors. Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Transkription av Ylva Forsblom-Nyberg och Hanna Lehti-Eklund.

SDD = Korpusen Svensk dramadialog. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Sg So8 Ao1 = Telefonsamtal ur samtalsarkivet vid Institutionen för finska språket och litteraturen, Helsingfors universitet. Transkription av Auli Hakulinen.

SUC = Stockholm–Umeå Corpus. Universiteten i Stockholm och Umeå.

Swedia = Www-databas över svenska dialekter, *Swedia 2000*, <http://swedia.ling.gu.se/>.

LITTERATUR

Ahlström, Gunnar, 1974: *Det moderna genombrottet i Nordens litteratur*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Bergroth, Hugo, 1917, 1928: *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Schildts.

- Christensen, Ken Ramshøj, 2005: *Interface. Negation – Syntax – Brain*. Aarhus universitet: The MR Research Centre, Aarhus University Hospital.
- Dahlstedt, Karl-Hampus & Ågren, Per-Uno (utg.), 1954: *Övre Norrlands bygdemål. Berättelser på bygdemål med förklaringar och en dialektöversikt*. Skrifter utgivna av vetenskapliga biblioteket i Umeå 1.
- Eriksson, Anders, 2004: Swedia-projektet: dialektforskning i ett jämförande perspektiv. I: *Folkmålsstudier* 43. S. 11–32.
- Eriksson, Mats, 2002: Syntaxens sociala sida. En inledande diskussion av tur-tilllägg i samtal. I: *Språk och stil* 11 (2001). S. 5–24.
- Faarlund, Jan Terje, Lie, Svein & Vannebo, Kjell Ivar, 1997: *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- FO. *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. III, 2000. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Hakulinen, Auli & Lindström, Jan, 2006: Initial satsnegation. Jämförelse mellan finska och svenska. Föredrag vid konferensen Svenskan i Finland 10, den 13 oktober 2006, Hanaholmen, Esbo.
- Hamberg, Leena, 1989: *Negationens placering i helsingforssvenskan, diskussion och jämförelse med rikssvenskt talspråk*. Opublicerad pro gradu-avhandling i nordiska språk. Helsingfors universitet.
- Horn, Laurence, 1989: *The natural history of negation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Huldén, Lars, 1995: Österbottnisk negationslära. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 118. S. 175–186.
- Hulthén, Lage, 1947: *Studier i jämförande nunordisk syntax* II. Göteborg: Wettergren & Kerbers förlag.
- Hultman, Tor G., 2003: *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien (Norstedts Ordbok distr.).
- ISK. Hakulinen, Auli, Vilkuna, Maria, Korhonen, Riitta, Koivisto, Vesa, Heinonen, Tarja-Riitta & Alho, Irja, 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jørgensen, Nils, 1987: *Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidslagar*. Lund: Lund University Press.
- Lindholm, Camilla & Lindström, Jan, 2003: ”Får jag fråga?” Frågeramar i institutionell interaktion. I: *Språk och stil* 13. S. 35–64.
- Lindström, Jan, 2006: Initial satsnegation. En responsiv konstruktion i finlands-svenska. I: Muittari, Veikko & Rahkonen, Matti (red.), *Svenskan i Finland* 9. Meddelanden från Institutionen för språk vid Jyväskylä universitet 1. Jyväskylä. S. 124–135.
- , 2007a: ”Inte är väl det en gåta?” Initial satsnegation i historisk dramadialog. I: Wollin, Lars, Saarukka, Anna & Stroh-Wollin, Ulla (red.), *Studier i svensk språkhistoria* 9. Åbo: Åbo Akademi. S. 148–165.
- , 2007b: Initial clausal negation – a Nordic areal feature. I: Ammann, Andreas (red.), *Linguistics Festival. Bremen, May 2006*. Diversitas Linguarum 14. Bochum: Brockmeyer. S. 31–77.
- Linell, Per, 2003: Responsiva konstruktioner i samtalsspråkets grammatik. I: *Folkmålsstudier* 42. S. 11–39.

- Lockwood, William Burley, 1964: *An Introduction to Modern Faroese*. 2nd printing. Copenhagen: Munksgaard.
- Lundström, Gudrun, 1939: *Studier i nyländsk syntax*. Stockholm: Norstedt & Söner.
- Melander Marttala, Ulla & Strömquist, Siv, 2001: Korpusen Svensk dramadiolog. Användarhandbok. FUMS Rapport nr 202. Uppsala: Institutionen för nordiska språk.
- Saari, Mirja, 1987: *Studier i äldre nysvensk syntax III. Meningar, satser och deras konstituenten*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:11.
- , 1995: Det mångfunktionella *nu* i helsingforssvenskan. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 118. S. 311–320.
- SAG. Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien (Norstedts Ordbok distr.).
- SAOB. *Ordbok över svenska språket*. Utg. av Svenska Akademien, 1893–. Lund.
- Savijärvi, Ilkka, 2001: Kieltoverbiakkuset lauseet itämerensuomalaisissa kielissä. I: Palander, Marjatta (red.), *Agricolasta Inkeriin*. *Studia Carelica Humanistica* 17. Joensuu. S. 79–111.
- Svavarsdóttir, Ásta & Jónsdóttir Margrét, 1993: *Íslenska fyrir Útlendinga. Kennslubók í Málfræði*. Reykjavík: Málsvísindastofnun Háskóla Íslands.

TRANSKRIPTIONSTECKEN

[= överlappning inleds;] = överlappning avslutas; (.) = mikropaus; (..) = en något längre paus; (0,8) = paus mätt i tiondels sek.; just = betonad stavelse; jo: = förlängning; jo- = avbrott; *just* = skratt i rösten; ”just” = förställd röst; #just# = knarr; °just° = lägre röststyrka än i omgivande tal; <just så> = långsammare än omgivande tal; >just så< = snabbare än omgivande tal; . = fallande ton; ? = stigande ton; ¿ = svagt stigande ton; .h = inandning; h = utandning; ((fnissar)) = transkriberarens kommentar

III
REGIONAL VARIATION

Att eller inte *att* efter hjälp verbet *börja*

Bruket hos finlands- och sverigesvenska elever
i jämförelse med standardspråk och dialekt

1 Inledning

Jag har alltid varit intresserad av de processer som hänger samman med språktillägnande och samma perspektiv anlägger jag i den här artikeln genom att analysera ett syntaktiskt mönster i ett finlandssvenskt och ett sverigesvenskt elevmaterial. Jag avgränsar analysen till verbet *börja* och det efterföljande infinita mönstret. Målet med min artikel är att göra en beskrivande detaljanalys av användningen av infinitivmärket efter verbet *börja* och belysa en enskild verbfras användning som den kommer till synes i mitt elevmaterial. Detaljanalysen innefattar även en jämförande komponent, där elevernas användning av hjälp verbet *börja* jämförs med fyra andra verb med hjälpverbskaraktär. Jag ger dessutom kontrasterande synpunkter på elevernas användning genom att jämföra elevtexterna med standardspråkliga vuxentexter och dialekt. Olikheter i materialet lämpar sig väl för att analysera det mönster som omger verbet *börja* i fråga om hjälpverbskaraktär och vilka alternativ som finns när det gäller infinitivmärket. Analysen visar således hur den spontana språkkänslan hos språk-användarna i materialet inverkar på valet av mönster. Elevmaterialet, standardspråkstexterna och dialektmaterialet presenteras närmare i samband med analyserna av de olika delmaterialen.

Analysen i denna artikel kompletterar den undersökning jag arbetade med under åren 2004–2006 inom projektet *Svenskan i Finland. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv* (Björklund u.a.). I denna undersökning ingick samma elevmaterial som jag i den här artikeln använder som grund för min analys, men inom ramen för undersökningen fanns inte utrymme för den typ av detaljanalys av enskilda mönster som jag presenterar här. Jag behandlade där två olika typer av utvidgade verbfraser: reflexiva och infinita verbfraser. Analyserna av de två olika verbfrastyperna ger en översikt över olika mönster som någorlunda regelbundet återkommer i elev-

ernas texter. I fråga om de infinita verbfraserna undersökte jag huvudsakligen hjälpverbsliknande verb och deras relation till det infinita verbet i de utvidgade verbfraserna. Eftersom infinitivmärket knappast har någon egen betydelse alls (jfr SAG 2:745), är användningen av infinitivmärket *att* närmast funktionsorienterad (d.v.s. användningen av *att* ger en explicit signal om att det efterföljande verbet är en infinitiv). Ur ett användarperspektiv kan benägenheten att stryka infinitivmärket därmed vara rätt stor.

2 Verb med hjälpverbsliknande karaktär och efterföljande infinitivmärke

Man har framför allt under senare tid i olika sammanhang noterat att det tidigare bruket med obligatoriskt infinitivmärke efter det modala hjälpverbet *komma* börjar vittra sönder (Källgren 1996, Falk 2003, *Språkriktighetsboken* 2005). Källgren (1996) konstaterar att företeelsen i sig inte är unik för nutiden, eftersom bl.a. Strindberg använder *komma* utan efterföljande *att* (*Så har han gjort i tolv år och så kommer han göra till döddar*). Även Molde (1992) diskuterar samma fenomen och nämner ett exempel från år 1929 (*Lundkvist ... kommer nå mycket långt som diktare*).

Det nya är att företeelsen verkar vinna terräng. I samband med sin diskussion om *komma* och efterföljande *att* efterlyser Källgren (1996) en uppföljande undersökning av hur vanligt det är att använda infinitivmärket *att* efter olika verb med hjälpverbsliknande karaktär. Lagervall (1999) utgår i sin artikel "Jakten på det försvunna infinitivmärket" från samma uppfattning som Källgren, d.v.s. att bruket att inte använda infinitivmärket *att* håller på att sprida sig. Lagervall antar att bruket att utelämnas *att* (s.k. ren infinitiv) i första hand spridit sig till betydelsebesläktade verb och att det eventuellt är pressens rubrikstil med krav på kort och enkel stil som medverkat till det ökade bruket av ren infinitiv. Strömquist (2000) menar dock att denna orsak inte ensam kan förklara det ökande bruket utan att språkbrukarna också påverkas av andra mönster. Enligt henne kan alltså t.ex. hjälpverben *tänka* och *ämna* inverka på användningen av *komma* eftersom de hör till samma hjälpverbskategori som *komma* men konstrueras efter ett annat mönster (*tänker resa, ämnar resa*). I *Språkriktighetsboken* (s. 356ff.) utgår man från att infinitivmärket inte generellt håller på att försvinna utan att bruket blir mer vacklande i framför allt verbkedjor. Dessutom noterar man angående hjälpverbet *komma* att det

är vanligast att utelämna infinitivmärket i presens (*kommer*) och infinitiv (*komma*), eftersom verbet då oftast betecknar framtid, medan det i preteritum (*kom*) och supinum (*kommit*) i huvudsak har betydelsen 'råka' eller 'utvecklas till', där infinitivmärket är obligatoriskt.

Användningen av infinitivmärket *att* kan anses fungera som en markör för hur viktigt olika svenska språkbrukare anser det vara att markera relationen mellan ett finit och ett infinit verb. Relationen blir ännu mera intressant eftersom den inte alls är entydig; de aktuella konstruktionerna styrs av syntaktiska regler som omfattar en rik skala av olika verb, från modala hjälpverb (oftast obligatorisk utelämnning av *att*, t.ex. *vill köpa*) via fakultativ användning efter hjälpverbsliknande verb (t.ex. *börja köpa/börja att köpa*) till obligatorisk användning av infinitivmärket (*ha att köpa*). Möjligheterna till olika alternativ hänger samman med att man måste avgränsa hjälpverb från huvudverb, och denna gräns är i många fall vag. Vagheten har bl.a. språkhistoriska rötter eftersom infinitiven ursprungligen fungerat som objekt till det finita verbet (*han kan läsa = han inser/känner läsande*), men betydelsen har under tiderna förskjutits så att huvudvikten kommit att ligga på infinitiven och det finita verbets status sjunkit till ett hjälpverb (Wessén 1965). Svenskan fick dock redan under förlitterär tid ett stadgat bruk av infinitiv i två olika former: ren infinitiv och infinitiv föregången av *att*, och enligt Wessén har bruket inte sedan dess undergått några större förändringar. Han konstaterar ändå att det föreligger en viss valfrihet, vilket ger utrymme för den typ av fri variation som förekommer mellan mönstren *börja* + infinitiv och *börja* + *att* + infinitiv i mitt material.

Gränsen mellan huvudverb och hjälpverb diskuteras också i SAG (2:536ff.), som tar upp fem olika hjälpverbsegenskaper som alla återfinns hos de mest typiska hjälpverben men som varierar hos andra hjälpverbsliknande verb. Jag kommer inte att utveckla diskussionen om gränsen mellan hjälpverb och huvudverb i detta sammanhang utan begränsar mig till att se på hur hjälpverbet *börja* definieras enligt SAG:s kriterier. För kontrastens skull inkluderar jag även fyra andra verb med hjälpverbsliknande karaktär (*komma, försöka, våga* och *sluta*) som vid sidan av *börja* är vanligast i mitt elevmaterial.

Samtliga verb finns medtagna i den lista med grupper av verb med glidande hjälpverbskaraktär som ges i SAG (3:573f.) och där karaktären av hjälpverb är störst i grupp a och sedan minskar till nästan obefintlig i de sista grupperna (på en skala från a till j). Av de fem verben finns verbet

komma i grupp a (temporal verb), verben *börja* och *sluta* i grupp d (aktionella verb och verbförbindelser), *våga* i grupp g (dynamiska verb och verbförbindelser) samt *försöka* i grupp j (verb och verbförbindelser som anger subjektreferentens initiativ eller underlåtenhet att företa aktionen). Hjälpverbskaraktären hänger inte nödvändigtvis alltid samman med utelämnning eller användning av infinitivmärke.

Tabell 1 återger de fem verbens benägenhet att efterföljas av infinitivmärke med tre olika markeringsalternativ (*att + inf.*, *inf.* eller *opt.* [optionell]). I tabell 1 jämförs dessutom hur de fem verben redovisas i SAG, *Svenskt språkbruk* (2003) och *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO; 1995).

TABELL 1. Rekommenderad användning av infinitivmärket *att* efter fem olika verb med hjälpverbskaraktär i SAG, *Svenskt språkbruk* och *Nationalencyklopedins ordbok*

Verb	SAG	<i>Svenskt språkbruk</i>	NEO
<i>börja</i>	opt.	<i>börja göra</i> ngt el. <i>börja att göra</i> ngt	inf. (el. <i>att + inf.</i>)
<i>komma</i>	<i>att + inf.</i>	ngn <i>kommer att göra</i> ngt el. ngn <i>kommer göra</i> ngt	<i>att + inf.</i>
<i>försöka</i>	opt.	<i>försöka göra</i> ngt äv. <i>försöka att göra</i> ngt	inf. inf.
<i>våga</i>	inf.	<i>våga göra</i> ngt	inf.
<i>sluta</i>	opt.	<i>det slutar att göra</i> ngt el. <i>det slutar göra</i> ngt	(<i>att</i>) + inf.

De tre källorna är rätt samstämmiga i fråga om de fem hjälpverben. *Svenskt språkbruk* ger alternativ för alla verb utom *våga*, men anger det prioriterade alternativet genom exempelföljden. *Nationalencyklopedins ordbok* är minst benägen av alla tre källorna att ange alternativ, eftersom *komma* inte ges annat alternativ än *att + inf.*, medan *försöka* enbart har fått alternativet *inf.*

Det är skäl att notera att listan i SAG innehåller exempel på verb vars hjälpverbskaraktär enligt författarna är nästan obefintlig. Att kategoriseringen kan se olika ut i olika grammatikor framgår t.ex. av verbet *försöka* som i SAG hör till den sista gruppen (j) i listan, men som i andra grammatikor ges som exempel på modalliknande hjälpverb (Ljung & Ohlander 1971, Lindholm 1974) eller övrigt hjälpverb (Bolander 2001:125).

3 Studiens uppläggning

Ur språkutvecklingsperspektiv är verb ett naturligt val för analys. Verb bildar tillsammans med substantiv det grundläggande ordförrådet, men är mera kontextoberoende och kan därför förekomma i många olika situationer med olika semantiska och syntaktiska villkor (se t.ex. Viberg 1998). Undersökningar av Allén (1971) och Viberg (1998) visar att de 50 mest frekventa verben täcker 55–60 % av alla verben i korpusmaterial. Som språkbrukare kan man alltså klara sig långt med att använda ett litet antal verb. Samtidigt kan man konstatera att det finns en mångfald av språkliga varieteter på olika nivåer inom den svenska språkgemenskapen. Närvaron av finska är t.ex. en ofta nämnd språksociologisk faktor vid diskussioner om språkliga förändringar vad gäller svenskan i Finland. I många fall kanske man ändå uppfattar avståndet mellan finlandssvenska och sverigesvenska som större än vad det verkligen är, eftersom de största skillnaderna finns på ordnivå. Ivars (1991) uppskattar att avvikelserna i lexikonet inte ens uppgår till 5 %, medan normerna för böjning och stavning är identiska och syntaxen i stort sett densamma. Eftersom min studie består av skriftligt material och huvudsakligen knyter an till det syntaktiska planet förväntar jag mig alltså få skillnader mellan finlandssvenska och sverigesvenska både i elevtexterna och i vuxentexterna. Det muntliga dialektmaterialet ger i sin tur en möjlighet att bredda analysen så att den innefattar också mera oplanerat tal och varieteter på ett mer lokalt plan. Genom att jag närmar mig bruket av infinitivmärket ur många olika synvinklar strävar jag efter att ge ögonblicksbilder av språkbruket med olika språkanvändare i olika kontexter och sammantaget presentera en syntes av de olika bilderna.

Jag utgår från att språkkänslan till största delen är gemensam, men att den också kan vara individuell när den språkliga intuitionen sätts på prov. Andersson (2005) definierar den individuella språkkänslan som en spontan känsla som faller utslaget vid valet av språkligt uttryck och som backas upp av ett omfattande förråd av språkliga mönster i individens språkkompetens. Enligt honom ligger skillnaderna mellan olika individers språkkänsla närmast i frekvensen; mönster som individen hört eller använt oftare känns säkrare att använda än ett obekant mönster. Därför har jag i den här artikeln valt ut konstruktionsmönster med *börja* och fyra andra verb som förekommer flera gånger i materialet och uteslutit s.k. unika förekomster (d.v.s. mönster som förekommer endast en gång). Det

kan genast konstateras att de valda verben och deras efterföljande mönster inte fördelar sig jämnt utan påverkas av andra faktorer. En sådan faktor är t.ex. avståndet mellan verbet *börja* och det efterföljande infinita verbet (d.v.s. antalet mellanliggande led).

Då storleken på de olika delmaterialen i min studie varierar kraftigt är det inte ändamålsenligt att göra direkta kvantitativa jämförelser mellan de olika delmaterialen. Därför presenterar jag och diskuterar de olika delmaterialen var för sig och relaterar de olika resultaten och iakttagelserna till varandra först i slutet av artikeln.

4 Elevernas användning av *att* efter *börja*

Eftersom min studie baserar sig på analyser av en utvidgad verbfras krävs det omfattande korpusmaterial för att man skall kunna göra jämförelser och visa på tendenser. Min studie omfattar ett större material än tidigare utgivna elevstudier i Finland och i Sverige, men samtidigt kan man kritiskt konstatera att det borde röra sig om en elevkorpus på miljoner ord innan man kan hävda att man heltäckande ringat in olika aspekter på utvidgade verbfraser, eftersom bl.a. Viberg (1998) påpekat att en korpus på 1 miljon ord är för liten för att ens innehålla majoriteten av alla verb.

Som framgår av tabell 2 omfattar elevtexterna drygt 253 000 ord, som skrivits av 531 elever i årskurs 8 och 9.

TABELL 2. Studiens elevtexter

Region	Insamlingsår	Antal ord
Helsingfors	2003–2005	67 057
Vasa/Österbotten	1997–2003	63 038
Stockholm	1999, 2002	65 665
Norrland	1999, 2002	57 808
Totalt		253 568

I fråga om regional fördelning avviker Norrland avsevärt från de övriga, eftersom landskapet omspanner ett mångdubbelt större område än de övriga regionerna. Min ursprungliga avsikt att ta med enbart texter från Umeåtrakten kunde dock inte förverkligas p.g.a. att inte tillräckligt många texter fanns tillgängliga.

De finlandssvenska eleverna står för drygt 51 % av det sammanlagda elevmaterialet, medan de sverigesvenska texterna utgör knappt 49 %. På regional nivå är det eleverna från Helsingfors som producerat mest text, medan de norrländska eleverna har producerat minst.

De finlandssvenska eleverna i materialet fick själva definiera sig som antingen enspråkigt svenska eller tvåspråkiga (finska–svenska). Utgående från dessa definitioner är över hälften av eleverna i Helsingfors tvåspråkiga, medan 29 % av eleverna i Vasa och endast 9 % av eleverna i Österbottenmaterialet uppger sig vara tvåspråkiga. Motsvarande uppgifter om de sverigesvenska elevernas två- eller flerspråkighet saknas tyvärr, men det sverigesvenska elevmaterialet utgörs av texter som ingått i nationella prov i svenska och inte i svenska som andraspråk.

Verbet *börja* används mest frekvent av de olika verb med hjälpverbskaraktär som ingår i elevtexterna. I tabell 3 redovisas förekomsten av *börja* i jämförelse med andra vanliga verb med hjälpverbskaraktär.

TABELL 3. De fem mest använda verben med hjälpverbskaraktär i elevtexterna

Hjälpverb	Antal belägg
<i>börja</i> + (att) + infinitiv	530
<i>komma</i> + (att) + infinitiv	342
<i>försöka</i> + (att) + infinitiv	150
<i>våga</i> + (att) + infinitiv	77
<i>sluta</i> + (att) + infinitiv	50

Som framgår av tabellen skiljer sig frekvensen avsevärt för de fem mest använda verben med hjälpverbskaraktär i elevmaterialet. Medan det finns 530 belägg där verbet *börja* används med efterföljande infinitiv antingen med eller utan infinitivmärke är motsvarande antal exempel för det femte mest frekventa verbet (*sluta*) endast 50. Samtidigt fördelar sig användningen av verbet *börja* mycket jämnt mellan de finlandssvenska och sverigesvenska eleverna. Av det totala antalet belägg finns drygt 49 % i det finlandssvenska elevmaterialet och knappt 51 % i det sverigesvenska materialet. Detta kan jämföras med t.ex. det näst mest frekventa verbet (*komma*, 342 belägg), där huvuddelen av alla belägg förekommer i det sverigesvenska elevmaterialet (närmare 74 %) och endast en dryg fjärdedel (26 %) i det finlandssvenska materialet. På samma sätt dominerar de sverigesvenska eleverna användningen av de övriga tre verben (*försöka*, *sluta*, *våga*) som

ingår i tabell 3. De sverigesvenska eleverna står för över två tredjedelar av alla de exempel där de tre olika verben med hjälpverbskaraktär ingår (68–76 %), medan de finlandssvenska eleverna står för endast omkring 30 % av användningen av respektive verb. Den kvantitativa skillnaden mellan de finlandssvenska och sverigesvenska elevtexterna förefaller stor, men det är sannolikt fråga om att eleverna i mitt material inte har skrivit samma typ av texter. Då jag läst elevtexterna har jag uppfattat de sverigesvenska elevernas texter som mycket mera personligt hållna med självupplevda erfarenheter, vilket ger mer utrymme för nyanseringar i form av olika verb med hjälpverbskaraktär.

Även om man i t.ex. SAG karaktäriserar användningen av infinitivmärket *att* som optionell efter verbet *börja*, framgår det tydligt i elevmaterialet att det är utelämnning av infinitivmärket som är det klart dominerande mönstret i texterna. I de 530 beläggen i mina elevtexter används infinitivmärket i knappt 5 %, vilket kan jämföras med verbet *komma* som toppar listan över verb med hjälpverbsliknande karaktär med infinitivmärket *att*. För verbet *komma* uppgår andelen exempel med efterföljande infinitivmärke till drygt 80 %.

Procentandelen för mönstret *börja + att + infinitiv* (knappt 5 %) är så liten att den i absolut antal uppgår till endast 26 belägg. De här exemplen fördelar sig dock relativt ojämnt: 21 hittas i det sverigesvenska elevmaterialet, medan endast 5 finns i det finlandssvenska materialet. En jämförelse med motsvarande mönster vid hjälpverket *komma* pekar däremot i motsatt riktning. I de finlandssvenska elevtexterna är det vanligare att använda mönstret *komma + att + infinitiv* än i de sverigesvenska texterna. Denna skillnad mellan *börja* och *komma* tyder alltså på att det inte är fråga om en generell utveckling där bruket att använda ren infinitiv för olika typer av verb med hjälpverbskaraktär först anammats av de sverigesvenska eleverna och sedan sprids till de finlandssvenska. Den här iakttagelsen styrks ytterligare av en jämförelse mellan antalet belägg för de alternativa mönstren *försöka + infinitiv* (45 finlandssvenska belägg, 89 sverigesvenska) och *försöka + att + infinitiv* (3 finlandssvenska belägg, 12 sverigesvenska) samt *sluta + infinitiv* (9 finlandssvenska, 29 sverigesvenska) och *sluta + att + infinitiv* (3 finlandssvenska belägg, 9 sverigesvenska).

De relativt få beläggen ger dock utrymme för slumpen. En analys av fördelningen mellan ren infinitiv och användningen av infinitivmärke för respektive verb i det finlandssvenska och det sverigesvenska elevmaterialet presenteras i tabell 4.

TABELL 4. Andelen belägg med mönstret *att* + infinitiv för de fem mest använda verben med hjälpverbskaraktär i elevtexterna

	Finlandssvenska elevtexter	Sverigesvenska elevtexter
<i>börja</i> + <i>att</i> + infinitiv	2,3 %	7,5 %
<i>komma</i> + <i>att</i> + infinitiv	90,0 %	76,6 %
<i>försöka</i> + <i>att</i> + infinitiv	6,25 %	11,8 %
<i>våga</i> + <i>att</i> + infinitiv	0,0 %	0,0 %
<i>sluta</i> + <i>att</i> + infinitiv	25,0 %	23,7 %

Det är som synes rätt stora skillnader mellan de enskilda verben. Mönstren *börja* + *att* + infinitiv och *försöka* + *att* + infinitiv är proportionellt vanligare i de sverigesvenska elevtexterna än i de finlandssvenska. Vid verbet *börja* används infinitivmärket i 7,5 % av beläggen i det sverigesvenska materialet, medan motsvarande andel är 2,3 % i det finlandssvenska materialet. För verbet *försöka* är andelen 11,8 % i de sverigesvenska och 6,25 % i de finlandssvenska texterna. Tendensen bryts dock i fråga om verbet *sluta*, där andelen belägg med mönstret *sluta* + *att* + infinitiv är nästan lika stor i båda materialen (23,7 % i det sverigesvenska och 25,0 % i det finlandssvenska materialet). Mest avviker verbet *komma* där användningen av infinitivmärke är vanligare hos de finlandssvenska eleverna (mönstret *komma* + *att* + infinitiv i 90 % av beläggen) än de sverigesvenska eleverna (76,6 %). När det gäller verbet *våga* är alla elever lika konsekventa; ingen använder felaktigt infinitivmärke efter hjälpverbet. Resultaten ger alltså ingen entydig bild av en eftersläpning i bruket av ren infinitiv hos finlandssvenska elever i jämförelse med sverigesvenska elever, med undantag av *komma*, där utvecklingen i riktning mot ren infinitiv uppenbarligen har börjat i sverigesvenskan.

Det finns emellertid också andra faktorer som kan bidra till att valet mellan två mönster utfaller olika. Man antar t.ex. att avståndet mellan hjälpverbet och den efterföljande infinitivfrasen direkt påverkar benägenheten att använda infinitivmärket. Ett längre avstånd ökar med andra ord benägenheten att sätta ut *att*. I exempel 1–5 återges de finlandssvenska elevernas belägg på mönstret *börja* + *att* + infinitiv.

- (1) När vi fått våra rum *började* Ronnie och Martin genast *att* härja.
(Helsingfors)

- (2) Snart så *började* de *att* bråka om alkoholen. (Helsingfors)
- (3) Så då *började* de *att* planera. (Helsingfors)
- (4) Pojkarna *börjar att* klättra. (Vasa/Österbotten)
- (5) Snart *börjar* det också *att* regna. (Vasa/Österbotten)

Av de finlandssvenska beläggen är det endast i exempel 4 som infinitivmärket följer direkt efter verbet *börja*. I de övriga exemplen finns det ett eller flera led mellan verbet och infinitivmärket, även om det oftast bara är enstaviga subjekt (*de, det*) som fungerar som mellanled. Ett undantag utgör exempel 1, där mellanledet är ett subjekt (som dock består av tre ord: *Ronnie och Martin*) samt ett adverbial (*genast*). Som framgår av exemplen finns två belagda i Vasa/Österbotten, medan tre återfinns i Helsingfors-materialet, men det sammanlagda antalet belägg är alldeles för litet för att man skall kunna se några regionala skillnader i fråga om användningen av infinitivmärket *att*.

De motsvarande sverigesvenska elevbeläggen är totalt 21. Medan det finlandssvenska materialet endast innehåller ett belägg med infinitivmärket direkt efter verbet *börja*, är motsvarande antal åtta i det sverigesvenska materialet. Exempel 6–9 visar belägg på detta mönster. Medan exempel 6–8 visar att infinitivmärket används efter verbet *börja* i olika tempusformer (*börjat, börjar, började*) avviker exempel 9 något från de övriga, eftersom hjälp verbet *börja* böjs i passiv form. Om skribenten hade utelämnat infinitivmärket skulle två *s*-passiver ha följt direkt på varandra (*börjades snackas*), men i exemplet undviks detta genom infinitivmärket (*börjades att snackas*).

- (6) Men då hade jag *börjat att* ta droger regelbundet. (Stockholm)
- (7) Dom *börjar att* reta folket som dom säger att dom passar inte in. (Norrland)
- (8) Busschauffören stängde dörren och *började att* köra till följande hållplats, som förhoppningsvis ... (Norrland)
- (9) Det *börjades att* snackas skit om en, rykten om en som inte var sanna. (Stockholm)

I de flesta sverigesvenska exemplen finns ett eller flera led mellan *börja* och den efterföljande infinitivfrasen, se exempel 10–14.

- (10) Det vart tyst ett tag sen *började* alla *att* skratta, då sa en av dom ... (Norrländ)
- (11) ... han hoppade då han tog i backen så *började* han *att* spring ut till friheten. (Norrländ)
- (12) Efter fyra månader *börjar* elever *att* sätta upp plakat på väggarna. (Norrländ)
- (13) Efter ett tag *började* vårt gäng *att* glida isär mer och mer och vi delades upp i par. (Stockholm)
- (14) Klara *började* dagligen *att* mobba Anna. (Stockholm)

Liksom i fråga om de finlandssvenska beläggen är det inte heller i de sverigesvenska elevtexterna särskilt långa led som placeras mellan *börja* och infinitivmärket *att*. I exempel 11–13 består mellanleden av subjekt, antingen pronomen (10–11: *alla, han*) eller substantiv (12–13: *elever, vårt gäng*). I exempel 14 är mellanledet ett adverbial (*dagligen*). Sammantaget är ändå användningen av infinitivmärket *att* vanligare i de satser som innefattar mellanled mellan *börja* och infinitivfrasen än i de satser där infinitiven följer direkt efter *börja*.

En analys av alla elevexempel med motsvarande alternativa mönster utan infinitivmärket *att* ger däremot motsatt resultat. Av de drygt 500 belägg som innefattar ren infinitiv består tre fjärdedelar (74,6 %) av exempel där det infinitiva verbet följer direkt efter verbet *börja*, medan en fjärdedel av beläggen (25,4 %) har ett eller flera mellanliggande led. I de sistnämnda beläggen är det vanligaste att mellanledet utgörs av ett subjekt, näst vanligast är adverbial och minst frekvent är en kombination av båda. Tendensen är alltså att förekomsten av olika led mellan hjälpverbet och infinitivmärket gynnar utskrivning av infinitivmärke, medan mönstret med ren infinitiv blir sällsyntare.

Då de sverigesvenska beläggen med infinitivmärke är fler än de finlandssvenska blir de intressanta också ur en annan synvinkel. I några av de sverigesvenska elevernas texter, där verbet *börja* används relativt frekvent, förekommer både mönstret *börja* + infinitiv och mönstret *börja* + *att* + infinitiv i samma text. Det finns alltså en variation i användningen även hos en och samma person. Oftast är det väl så att vi inte ens reflekterar över valet av mönster utan förlitar oss på vår individuella språkkänsla, och det är enbart i en större korpus som de olika tendenserna kan spåras via frekvensmätningar.

De sverigesvenska elevbeläggen med mönstret *börja + att + infinitiv* domineras kvantitativt av exempel från Norrland. Eftersom det absoluta antalet belägg är störst i Norrland och då den totala textmassan producerad av eleverna där är minst (jfr tabell 1), får man lätt intrycket att mönstret *börja + att + infinitiv* är vanligast i Norrland. Denna slutsats är dock förhastad. Om man ser på den totala frekvensen för de båda alternativa mönstren i varje region (*börja + att + infinitiv* samt *börja + infinitiv*) och jämför deras inbördes fördelning blir ordningsföljden en annan, se tabell 5.

TABELL 5. Andelen belägg med mönstret *börja + att + infinitiv*, regional fördelning

Stockholm	Norrland	Helsingfors	Österbotten
8,0 %	7,0 %	3,0 %	1,5 %

I förhållande till det totala antalet belägg med *börja + (att) + infinitiv* är andelen belägg med infinitivmärket *att* störst i Stockholmsmaterialet (9/112), tätt följt av Norrlandsmaterialet (11/154). I elevtexterna från Helsingfors är andelen belägg med infinitivmärket 3 % (4/131) och i texterna från Vasa 1,5 % (2/130). Som synes är skillnaden mellan de sverigesvenska områdena försumbar och likaså mellan de finlandssvenska områdena. Däremot kan man se att det finns en skillnad mellan de finlandssvenska och sverigesvenska eleverna. Infinitivmärket *att* sätts ut oftare av de sverigesvenska eleverna än av de finlandssvenska.

I analysen av de två olika mönstren har jag hittills inte beaktat ett litet antal belägg med hjälpverbet *börja* som inte följer samma mönster som de övriga beläggen, se exempel 15–20.

- (15) ... sen blir dom agresiva och kanske *börjar och* kalla oss sådana saker vi inte är t.ex. ... (Helsingfors)
- (16) Kalle *började* genast *och* ropa på hjälp. (Helsingfors)
- (17) Då *började* de *och* äta. (Helsingfors)
- (18) De bestämde sig för att *börja och* äta lunch. (Helsingfors)
- (19) Man kan korrigera problemet genom att *börja och* tänka på vad man skriver. (Helsingfors)
- (20) På berget *börja* de direkt *och* plocka av de vackra blommorna. (Helsingfors)

Beläggen 15–20 exemplifierar ett mönster som förekommer totalt 11 gånger i mina elevtexter, och i samtliga fall är det fråga om exempel ur elev-

texter från Helsingfors. I stället för det förväntade infinitivmärket *att* används *och* för att koppla samman *börja* och det efterföljande verbet. Det finns dock en inkonsekvens i verbkopplingen om man utgår från att en sammankoppling skall bestå av två likvärdiga verb. I exempel 15–17 står verbet *börja* i finit form (presens/preteritum), medan det andra verbet, som vid samordning borde ha samma tempusform som verbet *börja*, har infinit form. I de övriga tre exemplen (18–20) är inkonsekvensen inte lika explicit, eftersom hjälpverbet *börja* har infinit form i exempel 18–19, medan den talspråksinfluerade utelämningen av ändelsen *-de* i preteritumformen i exempel 20 leder till att formen sammanfaller med den infinita formen *börja*. Samtliga tre exempel är ändå belägg för samma typ av sammanblandning mellan *att*-konstruktion och samordning som i exempel 15–17. Sammanblandningen är en följd av att infinitivmärket *att* uttalas *å* i talspråk (jfr *Språkriktighetsboken*, s. 187ff.).

Exemplen i elevtexterna har alltså påverkats av ett konkurrerande mönster som gäller vid koppling av likvärdiga verb, men som inte kan tillämpas på en *att*-konstruktion. De olika möjligheterna till samordning mellan verb diskuteras bl.a. i *Språkriktighetsboken*. Man rekommenderar entydigt att infinitivmärket *att* bör användas om det aktuella ordet (*att* eller *och*) kan strykas utan att betydelsen ändras eller satsen blir ogrammatisk (s. 190). I exempel 15–20 har tydligen det viktiga varit att föra innehållet framåt i texten och man kan fråga sig om denna koncentration på innehåll leder till att formen åsidosätts (eleverna förefaller inte reflektera över hur de två olika verben förhåller sig till varandra i de aktuella exemplen). Då talspråket dessutom uttalar *att* som *å* har eleverna troligen också påverkats av att texttyperna i dessa fall har varit av mera informell karaktär. Textuppgifterna bestod bl.a. av att skriva en berättelse utgående från olika bilder och av att skriva en rapport om en skolutflykt till både rektorn och en skolkamrat. I de rapporter som skrevs till skolkamrater kunde exemplen fungera väl som talspråkliga sätt att uttrycka sig, men exemplen finns ändå inte belagda enbart i rapporterna till skolkamraterna utan också i dem som riktar sig till rektorn. Dessutom kan noteras att talspråkliga drag ingalunda är konsekvent genomförda i elevernas texter. Det vore t.ex. naturligt att i exempel 15–20 skriva *å* i stället för *och* om avsikten har varit att konsekvent återge talspråk. Samma typer av texter har för övrigt skrivits av eleverna i Vasa, men där finns inget exempel på denna sammanblandning vare sig i rapporterna till skolkamraterna eller till rektorn.

En ytterligare faktor att beakta när verb kopplas samman med *och* är att det för många språkbrukare är lättare att acceptera användningen av *och* när formerna av de båda verben sammanfaller (jfr exempel 18–19). I *Språkriktighetsboken* (s. 189) noteras att många språkbrukare utan vidare kan tänka sig att skifta mellan *och* och *att* vid verb som har samma form i imperativ och i infinitiv. Detta kan också vara en delorsak till sammanblandningarna i exempel 18–19, där båda verben står i infinitiv form. Ytterligare inverkar troligen också ett närstående mönster som i SAG (4:902ff.) benämns pseudosamordning. I en pseudosamordning kan leden inte fritt byta plats, utan syftet är att framhäva en viss aspekt av den handling eller händelse som verbet i det andra ledet beskriver (jfr *Han satt och såg på en film i går* med *Han såg en film i går*; *Språkriktighetsboken*, s. 188f.).

Det närstående mönster som pseudosamordningarna utgör finns belagt redan långt tidigare, och bl.a. Bergroth (1928) påtalar att man i finlandssvenskan ofta felaktigt binder samman framför allt rörelse verbet *gå* och den efterföljande infinitivkonstruktionen med ett *och*. Samma bruk förekommer i dag också i Sverige och kan sägas vara accepterat (jfr *Språkriktighetsboken*).

Trots att sammanblandning mellan *att*-konstruktion och verbkoppling med *och* i elevmaterialet finns belagd med hjälp verbet *börja* endast i materialet från Helsingfors, kan konstateras att det är relativt lätt att hitta belägg på samma mönster t.ex. på nätet via Google. Jag prövade några av mönstren i de 11 beläggen från Helsingfors och resultaten visar att de i Google förekommer även med enstaka belägg från Sverige (exempel 21–23).

- (21) ... barnen kan jämföra och se på bild hur mycket de har vuxit, när de började och cykla osv.
- (22) Barnbarnen börjar och dyka upp. Bara detta faktum är ju något av ett underverk ...
- (23) När jag börjar och söka informationen inser jag att det här är fyllt av ...

5 Bruket av *att* efter hjälp verbet *börja* i standardspråket

Jämförelsematerialet består av de svenska texterna i Språkbanken i Finland, som finns hos Center for Scientific Computing (CSC). Den finlandssvenska textsamlingen innefattar texter från början av 1990-talet

till år 2000 och består till över 92 % av tidnings- och nyhetstexter. Sammanlagt uppgår den till drygt 34 miljoner ord. Den sverigesvenska textsamlingen har den svenska Parolekorpusen som grund, men har omanalyserats av CSC och därmed gjorts åtkomlig via samma sökverktyg som den finlandssvenska textsamlingen. Den sverigesvenska samlingen är mindre (ca 19,4 miljoner löpord) och har en större andel skönlitterära texter (drygt en femtedel av textmassan). Texterna i den sverigesvenska textsamlingen är också av äldre datum; de har samlats in från och med år 1976, medan de nyaste texterna (webbtexter) representerar slutet av 1990-talet.

Eftersom textsamlingarna är så omfattande är det största problemet att nagivera rätt bland de miljontals löpord som ingår i materialet. Att enbart ge sökordet *börja* ger så många träffar att det inte är möjligt att hantera resultatet. Jag har därför valt att begränsa sökningen med hjälp av tre olika söksträngar. Genom den första söksträngen har jag begränsat sökningen till de två alternativa mönstren *börja* + infinitiv samt *börja* + *att* + infinitiv. Hjälpverbet *börja* kan i båda fallen böjas i olika tempus. En söksträng med infinitivmärket *att* innefattar alltså bl.a. följande olika typer av belägg (exempel 24–27), där två belägg ur respektive textsamling får exemplifiera användningen:

- (24) Med boken vill hon *börja att* bryta tystnaden. (Sverigesvenska textsamlingen)
- (25) Allt fler tyskar *börjar att* kämpa mot den press ... (Finlandssvenska textsamlingen)
- (26) Man har redan *börjat att* undervisa de högsta cheferna. (Finlandssvenska textsamlingen)
- (27) De *började att* åka tillsammans förra året. (Sverigesvenska textsamlingen)

Resultaten av denna typ av sökning visar att det är mycket vanligare att utelämna infinitivmärke än att använda infinitivmärke efter verbet *börja*. Eftersom den finlandssvenska textsamlingen är större är det också förväntat att det totala antalet belägg med mönstret *börja* + (*att*) + infinitiv är större än i den sverigesvenska textsamlingen. Däremot är andelen belägg med infinitivmärke större i den sverigesvenska textsamlingen (1,2 %) än i den finlandssvenska (0,1 %) (tabell 6).

TABELL 6. Antal och andel för *börja* + (*att*) + infinitiv i textsamlingarna

	<i>Börja</i> + (<i>att</i>) + inf.	<i>Börja</i> + inf.		<i>Börja</i> + <i>att</i> + inf.	
	Antal belägg totalt	Antal	Andel	Antal	Andel
Finlandssvenska textsamlingen	13 518	13 499	99,9 %	19	0,1 %
Sverigesvenska textsamlingen	8 461	8 362	98,8 %	99	1,2 %

Även om tabell 6 visar att andelen förekomster av mönstret *börja* + *att* + infinitiv är större i den sverigesvenska textsamlingen än i den finlandssvenska, är det framför allt den låga frekvensen som är anmärkningsvärd. Av totalt över 13 500 belägg används infinitivmärket *att* endast i 19 exempel i den finlandssvenska textsamlingen. Även i den sverigesvenska textsamlingen dominerar den rena infinitiven klart men antalet belägg med infinitivmärke närmar sig i alla fall 100 av knappt 8 500 belägg. Tendensen förefaller alltså vara att sverigesvenska vuxna använder infinitivmärket *att* litet oftare än finlandssvenska vuxna. Här kan dock åtminstone två olika faktorer spela in. För det första är materialet i den sverigesvenska textsamlingen något äldre än i den finlandssvenska. Eftersom man i flera studier nyligen noterat att infinitivmärket gradvis tappar mark (jfr *Språkriktighetsboken*) är tiden för insamlingen av texterna central. För det andra består materialet i den finlandssvenska textsamlingen till största delen av nyhets- och tidningstexter, medan andelen skönlitterära texter är större i den sverigesvenska textsamlingen. Kravet på korthet och enkelhet i tidningstexter kan därmed ha bidragit till den högre andelen ren infinitiv i den finlandssvenska textsamlingen.

Med utgångspunkt från den första söksträngen analyserade jag i det föregående ett stort antal belägg med verbet *börja* och efterföljande infinitivfras. I elevmaterialet konstaterades en stor del av beläggen på mönstret *börja* + *att* + infinitiv innefatta även andra element utöver verbet *börja*, infinitivmärket *att* och det infinita verbet. På motsvarande sätt har jag här använt mig av en andra söksträng som också tillåter att man sätter in 1–2 led mellan verbet *börja* och infinitivmärket. Jag begränsade sökningen till högst två led, eftersom elevtexterna inte heller innefattar så många mellanliggande led och eftersom redan två mellanliggande led leder till så mycket brus (irrelevanta belägg) att man är tvungen att gå igenom varje exempel skilt för sig för att kunna göra en relevant analys av beläggen.

I jämförelse med elevmaterialet gör jag dessutom ytterligare en begränsning p.g.a. materialets storlek i Språkbanken. Jag följer inte upp med motsvarande alternativa sträng med ren infinitiv och 1–2 mellanliggande led i textsamlingarnas material. Följaktligen kan jag inte relatera andelen belägg enligt söksträngen *börja* + 1–2 led + *att* + infinitiv till andelen exempel enligt söksträngen *börja* + 1–2 led + infinitiv. Jag nöjer mig med att konstatera den tendens som det absoluta antalet belägg med den förra söksträngen visar i den finlandssvenska och i den sverigesvenska textsamlingen.

Söksträngen *börja* + 1–2 led + *att* + infinitiv ger framför allt en stor del brus eller meningar där infinitivfrasen utgör rektion (t.ex. ”man kan *börja med att lära* hunden ...”), men i de träffar jag är intresserad av kan de mellanliggande leden variera något både i omfattning och i antal ord, se exempel 28–34.

- (28) ... i Tyskland *börjar* det *att* koka, men inte bara ... (Finlandssvenska textsamlingen)
- (29) Styrelsen *började* omedelbart också *att* förbereda Pohjolas framtidsplaner. (Finlandssvenska textsamlingen)
- (30) Även på exportsidan *börjar* konjunkturutsikterna så småningom *att* ljusna, men mycket tyder på ... (Finlandssvenska textsamlingen)
- (31) Varför *började* du *att* sjunga? (Sverigesvenska textsamlingen)
- (32) I tioårsåldern *började* hennes klasskamrater *att* mobba henne för att hon ... (Sverigesvenska textsamlingen)
- (33) Hans svartsjuka *började* mer och mer *att* styra deras liv. (Sverigesvenska textsamlingen)
- (34) Jag *började* till och med *att* fråga lite grann om honom ... (Sverigesvenska textsamlingen)

Som framgår av exempel 28–34 innefattar söksträngen dels mellanled som är mycket korta (pronomen som subjekt, exempel 28 och 31), dels mellanliggande led som är tyngre och skapar större avstånd mellan hjälpverbet och infinitivmärket (exempel 29 och 32). Exempel 30, 33 och 34 är exempel på belägg som jag något överraskande fick med trots begränsningen 1–2 mellanliggande led. Som synes består egentligen mellanleden här av 3 olika led (... *börjar konjunkturutsikterna så småningom att* ..., ... *svartsjuka började mer och mer att* ..., ... *började till och med att* ...), men i leden ingår antingen förkortningar eller kortord som den inbyggda

sökmotorn i språkbankerna alltså analyserar som sammanhängande uttryck.

Den kvantitativa sökningen med den aktuella söksträngen ger i den finlandssvenska textsamlingen drygt 520 exempel och i den sverigesvenska textsamlingen över 560 exempel. De relevanta beläggen för min analys utgör dock bara en liten del av det totala antalet träffar. I den finlandssvenska textsamlingen ger den aktuella söksträngen 57 relevanta belägg, medan motsvarande andel i den sverigesvenska textsamlingen är 145 belägg.

Precis som den första söksträngen ger alltså även den andra söksträngen fler belägg i den sverigesvenska textsamlingen än i den finlandssvenska. Tendensen är alltså densamma i båda fallen; i sverigesvenskan är det vanligare att använda infinitivmärket *att* efter verbet *börja* än i finlandssvenskan, även om bruket av infinitivmärke är mycket ovanligt i båda textsamlingarna. När mönstret i söksträngen innefattar endast verbet *börja* + *att* + infinitiv markeras infinitiven med *att* i endast 0,1 % av beläggen i den finlandssvenska textsamlingen, medan andelen uppgår till 1,2 % i den sverigesvenska. Motsvarande andelar har inte räknats ut för den andra söksträngen, men söksträngen *börja* + 1–2 led + *att* + infinitiv ger 2,5 gånger så många träffar i den sverigesvenska som i den finlandssvenska textsamlingen. Även om tendensen är svag backar alltså den andra söksträngen upp de resultat som den första söksträngen gav.

Den tredje söksträngen som jag använt mig av för att navigera i språkbanksmaterialet är utformad så att den skall analysera den typ av mönster med *börja* + *och* + infinitiv som förekom i elevmaterialet från Helsingfors. Används *börja* + *och* + infinitiv endast av yngre språkbrukare som blandar samman olika mönster eller förekommer samma mönster också hos vuxna och mer erfarna språkanvändare?

I jämförelse med de två tidigare söksträngarna resulterar sökningen med den tredje i ett klart mindre antal belägg än tidigare. Att samordna *börja* med ett annat verb genom *och* verkar alltså vara avsevärt mindre vanligt än att använda verbet *börja* med ordinärt infinitivkomplement. De flesta träffarna i båda materialen är helt vanliga samordningar, påfallande ofta med verbparet *börja och sluta* i båda textsamlingarna. Det finns dock också belägg som representerar det mönster som finns i elevmaterialet (exempel 35–36).

- (35) Men om det nu är så att folk allt mer *börjar och* strunta i politiken, gäller det fortfarande att den stora skiljelinjen går inom politiken, mellan politiskt representerade krafter? (Finlandssvenska textsamlingen)
- (36) – Ja, man vet inte var man ska *börja och* gräva, flinade han. (Sverigesvenska textsamlingen)

Totalt finns det endast fyra belägg där det förväntade mönstret är att man använder verbet *börja* med efterföljande infinitivmärke. Tre av beläggen finns i den finlandssvenska textsamlingen, medan endast ett finns i den sverigesvenska. Det första exemplet (exempel 35) är det enda där skribenten gör en likadan sammanblandning mellan *att*-konstruktion och verbkoppling som eleverna i exempel 15–20 (jfr Bergroth 1928). Verben kopplas felaktigt samman genom att man efter ordet *och* växlar från en finit form av verbet *börja* till en infinitiv form av verbet *strunta*. I de övriga exemplen är det fråga om infinitiva verbformer som kopplas samman genom *och*. Kontexten för beläggen är något olika. Exempel 35 är taget ur en tidningstext, medan de övriga beläggen representerar skönlitterära texter.

Även om mönstret *börja + och + infinitiv* finns belagt i enstaka exempel i språkbanksmaterialet är alltså motsvarande användning mera frekvent i elevmaterialet från Helsingfors. Mönstret finns dock inte belagt bland eleverna i Vasamaterialet och inte heller bland de sverigesvenska eleverna.

6 Bruket av *att* efter hjälpverbet *börja* i finlandssvenska dialekter

Mitt dialektmaterial, som består av ett urval transkriberade inspelningar från Svenska litteratursällskapet i Finland, är till omfånget mindre än elevtexterna och språkbanksmaterialet. Dialektmaterialet är också äldre än elevtexterna och Språkbankens textsamlingar och omspänner en tidsperiod från 1952 till 1978. I materialet finns olika dialektområden representerade: fyra inspelningar är från Nyland, två från Österbotten och en från Åboland. Transkriptionerna för respektive område varierar i omfång från en till sju sidor. En grov uppskattning av det totala antalet ord (enligt 10 ord/rad och 35 rader/sida) ger ca 7 800–7 900 ord för hela mitt dialektmaterial (tabell 7).

TABELL 7. Studiens dialektmaterial

Dialektområde	Insamlingsår	Transkriptionens längd (antal sidor)
Borgå	1960	4
Ingå	1960	4
Nedervetil	1978	2,5
Pargas	1970	1
Pedersöre	1952	1,5
Pyttis	1960	7
Tenala	1960	2,5
Totalt		22,5

Intresset för infinitivmärket har inte begränsats enbart till iakttagelser av standardsvenskan. Även inom svensk dialektologi föreligger några studier där man speciellt fokuserar på bruket av infinitivmärke i dialekter i förhållande till standardsvenskan (Eaker 1997, Hagren 2005, 2008). Eaker konstaterar att hon i samband med redigeringen av uppslagsordet *att* i *Ordbok över Sveriges dialekter* funnit aspekter som knappt alls behandlats i litteraturen och att det i dag därför saknas en samlad överblick över hur infinitivmärket utvecklats och över dess roller i svenskan. Hennes slutintryck är att det åtminstone i vissa dialekter används mer ren infinitiv än i standardsvenskan. Både Eaker (1997) och Hagren (2005, 2008) beskriver främst bruket i sverigesvenska dialekter, varför det är av intresse att också få en inblick i hur det förhåller sig i de finlandssvenska dialekterna.

En analys av användningen av infinitivmärket efter hjälpverbet *björja* i dialekter förflyttar tyngdpunkten från skriven till talad text. Att infinitivmärket *att* i talspråket sammanfaller med *och* ger också utslag i dialekterna, konstaterar Eaker (1997). Det är inte alltid möjligt att skilja mellan mönstren *att/och* + infinitiv och samordning av två led med konjunktionen *och*.

Det är emellertid inte enbart i det moderna språkbruket som de olika sammanfallen är svårtolkade. Språkhistoriskt är utvecklingen inte heller entydig. Man anser i allmänhet *at* vara den preposition i fornsvenskan som utöver utvecklingen till prepositionen *åt* också så småningom fått funktionen som infinitivmärke (Eaker 1997). Vid sidan av *at* har dock också prepositionen *til* kunnat användas som infinitivmärke i fornsvenska, och t.ex. Molde (1992) frågar sig om *til* t.o.m. kunnat vara den äldsta i funktionen som infinitivmärke. För att ytterligare komplicera bilden förekommer

också den fornsvenska konjunktionen *ok*, som ju uttalsmässigt (*å*) sammanfaller med det talspråkliga uttalet av *att* (*å*) för de flesta talare.

Speciellt relationen mellan *ok* och *att* är intressant. Eaker (1997) menar att det inte alltid är möjligt att i dialekter skilja mellan *att*-konstruktioner och samordning, men att betydelsen kan fungera som ett kriterium. Förväxlingen mellan *och* och *att* kan enligt Eaker härledas från ologiska användningar av *och*, där samordning av orden inte är rimlig. Hon anför exempel med logiska kullerbyttor från Jespersen (1895; *han glemte og tog nøglen med*) och menar att det finns fog för att här anse att konstruktionen går tillbaka på en infinitivkonstruktion.

Det homonyma sammanfallet mellan *och* och infinitivmärket *att* framgår tydligt i dialektordböcker. I *Ordbok över Finlands svenska folk-mål* presenteras infinitivmärket genom belägg som *ja ga:r u:t å si: åkring me, då:liga ka:rar såm ställär sä å grå:ta, kåm å si:.* Därtill används även i dag varianter av *till* som infinitivmärke i vissa dialekter. I ett nordiskt sammanhang med början i söder använder man i Danmark enligt Eaker (1997) övervägande *å*. I södra Sverige förekommer också *å* liksom *te, ti* och en kombination *te å*. Längre norrut är *te/ti* och kombinationen *te å/ti å* vanligare än *å* och i Norge används *å, te/til* och *te å/til å*. Som karaktäristiskt för finlandssvenska dialekter anger Eaker användningen av *te/ti*.

I denna artikel begränsas dock diskussionen till hur mönstret *börja* + (infinitivmärke) + infinitiv uttrycks i det aktuella dialektmaterialet (se tabell 7). Eftersom materialet är förhållandevis litet, är det möjligt att alla tänkbara uttrycksmöjligheter inte finns representerade. Dessutom innehåller talspråk inte så många infinita verbformer (jfr Hultman & Westman 1977), vilket leder till ett mera sparsamt bruk av infinitivmärket.

Mönstret *börja* + (infinitivmärke) + infinitiv förekommer över huvud taget inte i den kortaste transkriptionen som återger material från Pargas. I de återstående sex inspelningarna från olika orter förekommer mönstret däremot i 33 olika belägg. Det dominerande mönstret är ren infinitiv (se exempel 37–47).

Tenala:

(37) ... men sen man no *börja* få: bomullsga:rn så to: man no så:nt så blei de no vackrare.

Ingå:

(38) ... re:n vi tålv å:rs åldär, så *börja* ja va me: å tjö:ra.

- (39) ... nä: ja *börja* å:ka å tjenstns vengnar, så va de ellva å tåll penni
kilåme:tn.

Borgå:

- (40) Å så *börja* gub..., bisana *börja* tå bygg, binda rei åm vintärn ...
(41) ... han nä: ..., han *börja* altti fy:ra åm mår... mårån arbeta tetä:r Sund-
bärjsbisin ...

Pyttis:

- (42) ... å sen nä:r dåm *börja* nö:t, nä:r då dro: åpp armana sen så dedä:r så fo:
dåm å:tär karana ti sett stell.
(43) ... la:ndsboar men inte *bör* he meir va no int.

Pedersöre:

- (44) ... så tå sko a *byri* sö:k ett ti såm hadd fori åsta jö:m se.
(45) Ha sko åsta räkna ti tsu:go å så sko a få *byri* sö:k.

Nedervetil:

- (46) Sa:n *byrja* pappa sö:m sjölvän.
(47) ... tertil an si:r ett e *byri* kåma såm vaslan na li:ti.

I 24 av de totalt 33 beläggen används mönstret *börja* + infinitiv. Exemp-
len visar att det finns en stor variation i uttalet av verbet *börja* i de olika
dialekterna. I de nyländska och åboländska dialekterna används allt från
kortformen *bör* (exempel 43) till det mer skriftspråkslika *börja* (exempel
37–42) medan man i exemplen från de österbottniska dialekterna använ-
der ett y-ljud i uttalet av *börja* (*byri* i exempel 44, 45 och 47, *byrja* i exem-
pel 46). Beskrivningarna av uttalsformerna stämmer väl överens med de
former som ges i *Ordbok över Finlands svenska folkmål*, som dock redovi-
sar fler varianter. Den ger t.ex. även uttalsformen *börji* för Ingå, som i mitt
material konsekvent har uttalet *börja*.

För de flesta av exemplen (två tredjedelar) är mönstret att infinitiven
följer direkt efter verbet *börja*. I beläggen från Tenala och Pedersöre, som
representeras av enbart ett belägg (exempel 37) respektive två belägg (ex-
empel 44–45), finns således inga mellanliggande led mellan *börja* och in-
finitiv. I de resterande exemplen finns det ett eller flera mellanliggande led
mellan verbet *börja* och infinitiven. Oftast är det fråga om ett kort subjekt
(exempel 38 och 46), adverbial (exempel 40) eller en kort kombination

av båda (exempel 43), men exempel 41 visar att det också kan vara fråga om mellanliggande led som omfattar flera olika element (... börja *altti fy:ra åm mår ... mårån* arbeta ...). Det största antalet belägg med mellanliggande led mellan *börja* och infinitiv kommer från Borgå, där 4 av totalt 6 belägg har mellanliggande led. Utöver Borgå är det bara Pyttis som har fler än ett belägg med mellanliggande led.

Antalet belägg är för litet för att man skall kunna dra några övergripande slutsatser. På grundval av dessa belägg förefaller det ändå som om benägenheten att använda ren infinitiv är rätt stor, eftersom de 25 dialektbeläggen med mönstret *börja* + infinitiv finns i alla de sex representerade dialektområdena (jfr Eaker 1997). Det finns emellertid också nio exempel (av de sammanlagt 33 beläggen) som innehåller mönstret med infinitivmärke, som i exempel 48–50.

Pyttis:

- (48) Nå vi sku teckas *bör* hä:r *te* sjong gungvi:såna för e:r.
 (49) Men att nä:r vi blei så sto:ra att vi *börja ti* ga:, så delto: man i ...
 (50) Men, nä:r ja kåm u:t å sku *bör ti* far jenom te lang kåridå:rn såm jag sku far eftår ...

Man noterar direkt att alla de nio beläggen med infinitivmärke nyttjar *te/ti* som infinitivmärke. En annan intressant förenande faktor är att alla nio belägg med mönstret *börja* + *te/ti* + infinitiv finns i transkriptionerna av Pyttismaterialet. Det förhållandevis flitiga bruket av infinitivmärket *te/ti* i dialektmaterialet är alltså koncentrerat till ett enda område. Pyttis är också det område som innefattar flest transkriptioner i mitt material (7 sidor) och det är därför naturligt att flest exempel kommer från Pyttis. Å andra sidan gäller för de näst längsta transkriptionerna (Borgå och Ingå, 4 sidor var) att infinitivmärket *att* inte alls används i de 6 respektive 5 exempel som finns belagda. Även Pyttis har 6 belägg med motsvarande mönster, men det kompletteras alltså av 9 exempel på det alternativa mönstret. Insamlingarna av materialet har skett under samma år (1960) i de tre olika områdena, vilket innebär att det inte finns tidsskillnader när det gäller materialinsamlingen (informanterna är födda mellan 1876 och 1902).

Det kan också vara så att vi i dialektmaterialet har mera att göra med individualstilar än med dialektala drag. I samtliga transkriptioner i mitt dialektmaterial är det en eller två informanter som representerar ifrågasvarande område. I Pyttismaterialet är det fråga om två informanter, som

alltså använder sig av båda mönstren (av de sammanlagt 15 beläggen i Pyttismaterialet är 6 belägg med ren infinitiv, 9 belägg med infinitivmärke). Det kan vara slumpen eller längden på transkriptionen som gör att de övriga informanterna inte växlar på samma sätt.

Ett annat drag som framträder i de nio beläggen med mönstret *börja + te/ti + infinitiv* är att de i ännu mindre grad än exemplen med ren infinitiv har mellanliggande led mellan hjälpverbet *börja* och infinitivmärket. Endast exempel 48 har ett kort led (*hä:r*) mellan verbet *börja* och *te*, medan de övriga är intakta mönster med ett infinitivmärke *te/ti* som följer direkt efter hjälpverbet *börja*. Detta styrker i sin tur antagandet om att användningen av infinitivmärket kunde vara ett mönster som förekommer oftare i områdena kring Pyttis.

7 Reflektioner kring bruket av infinitivmärket *att* i studiens tre delmaterial

De tre olika delmaterialen visar på olika sätt att uttrycka de två alternativa mönstren *börja + att + infinitiv* och *börja + infinitiv*. Samtidigt som resultaten i de olika delmaterialen delvis kompletterar varandra, spretar de också åt olika håll och ger upphov till fler frågor.

I elevmaterialet används mönstret *börja + att + infinitiv* i knappt 5 % av alla belägg med *börja + (att) + infinitiv*. I det betydligt mera omfattande materialet med standardspråk (den finlandssvenska och den sverigesvenska textsamlingen i Språkbanken i Finland) är procentandelen för motsvarande mönster ännu mindre (0,1 resp. 1,2 %). Även om det olika omfånget på materialen gör det svårt att göra direkta jämförelser förefaller det som om eleverna skulle vara mer benägna att använda infinitivmärket efter hjälpverbet *börja* än vuxna.

Elevmaterialet antyder vidare en liten skillnad mellan finlandssvenska och sverigesvenska elever. Benägenheten att välja mönstret *börja + att + infinitiv* är något större bland sverigesvenska elever. Språkbanksmaterialet stöder denna iakttagelse även om tendensen inte är stark. Även i språkbanksmaterialet används mönstret *börja + att + infinitiv* mera frekvent i de sverigesvenska texterna än i de finlandssvenska. I Björklund (u.a.) relaterar jag resultaten gällande bruket av infinitivmärket *att* efter verbet *börja* till liknande verb med hjälpverbskaraktär för att kontrollera om denna linje håller även för andra verb. Att infinitivmärket generellt är på tillbakagång i Sverige är välkänt; i denna studie har jag noterat att bl.a.

bortfallet av *att* efter *komma* är vanligare i sverigesvenska än finlandssvenska elevtexter. Antagligen finns det olika orsaker till att utvecklingen här går i olika riktning.

Både i elevmaterialet och i språkbanksmaterialet visar antalet belägg att tillägg i mönstret i form av mellanliggande led ökar benägenheten att använda infinitivmärket *att*. I elevmaterialet har beläggen med mönstret *börja + att + infinitiv* oftast ett eller flera mellanliggande led mellan verbet *börja* och infinitivmärket *att*, medan å andra sidan beläggen med ren infinitiv oftast saknar mellanliggande led. Tendensen är densamma i språkbanksmaterialet, där andelen belägg på mönstret *börja + att + infinitiv* ökar när ett eller flera mellanliggande led inkluderas i söksträngen.

Ett karaktäristiskt drag för elevtexterna från Helsingfors är att verbet *börja* i ett antal belägg även kopplas samman med ett efterföljande verb med hjälp av det samordnande ordet *och*. Denna typ av belägg finns inte i de andra elevmaterialen. Även om enstaka exempel på samma typ av sammanblandning mellan *att*-konstruktion och samordning finns belagda i språkbanksmaterialet är de snarare udda undantag än regelbundna mönster.

I elevtexterna och i dialektmaterialet finns exempel på fri variation, där samma personer använder båda mönstren i samma sammanhang. Är det alltså sannolikt att det i fråga om valet av mönster är mera fråga om ett "både-och"-än om ett "antingen-eller"-förhållande? Eftersom valet är fritt, reflekterar vi inte över det utan väljer antingen det ena eller det andra mönstret. Först i en större korpus med material av många olika språkanvändare från olika tidsperioder blir det möjligt att se olika tendenser, eftersom vi alltid i någon mån blir påverkade av de språkvarianter som omger oss. Pyttismaterialet kunde vara ett exempel på ett område där man föredrar att använda infinitivmärket *te/ti* framför ren infinitiv, medan de övriga områdena i mitt material antyder samma utveckling som Eaker (1997) kunnat skönja, d.v.s. att man i vissa dialekter i högre grad föredrar ren infinitiv eller andra konstruktioner än infinitiv än i standardspråket. Inte ens i de belägg där det finns led mellan verbet *börja* och det infinitiva verbet används infinitivmärke i de övriga dialekterna, medan å andra sidan största delen av beläggen i Pyttismaterialet har mönstret *börja + te/ti + infinitiv* trots att mellanliggande led saknas. Materialet borde för denna del av studien vara avsevärt mera omfattande för att man skulle kunna dra några slutsatser, men det väcker definitivt frågor som man gärna analyserar vidare och försöker besvara mer entydigt än denna studie gett utrymme för.

MATERIAL

Eget arkiv

Elevtexter från Helsingfors 2004–2005.

Institutionen för nordiska språk, Vasa universitet

Elevtexter från Vasa 1997–2001.

Nationella prov, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet

Elevtexter från Stockholm och Norrland 1999, 2002.

Språkbanken i Finland, CSC

<<http://www.csc.fi/kielipankki>>, sökningar gjorda 2004–2007.

Svenska litteratursällskapet i Finland

Utskrifter av inspelningarna 1952:16, 1960:16, 1960:28, 1960:53, 1960:75, 1970:110, 1978:18.

Svenska Parole, Språkbanken, Göteborgs universitet

<<http://spraakdata.gu.se/lb/parole>>, sökningar gjorda 2004–2007.

Utbildningsstyrelsen

Elevtexter från Helsingfors och Österbotten 2003.

LITTERATUR

Allén, Sture, 1971: *Frequency dictionary of present-day Swedish*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Andersson, Lars-Gunnar, 2005: Språkkänsla som mönsterminnen. I: Melander, Björn, Bergman-Claeson, Görel, Josephson, Olle, Larsson, Lennart, Nordberg, Bengt & Östman, Carin (red.), *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 67. S. 488–497.

Bergroth, Hugo, 1928: *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Andra, reviderade och tillökade upplagan. Helsingfors. (Faksimilupplaga, Esbo: Schildts, 1992.)

Björklund, Siv, u.a.: *Syntaktisk variation i verbfrasen med utgångspunkt i finlandssvenska och sverigesvenska elevtexter*. Manus till monografi.

Bolander, Maria, 2001: *Funktionell svensk grammatik*. Stockholm: Liber AB.

Eaker, Birgit, 1997: Infinitivmärket *att* i dialektalt perspektiv. I: Åström, Patrick (utg.), *Studier i svensk språkhistoria* 4. Stockholm: Stockholms universitet.

Falk, Mia, 2003: Svenskan kommer förändras. I: *Språkbruk* 1/2003. S. 27.

Hagren, Kristina, 2005: Att undersöka användningen av infinitivmärke i svenska dialekter. I: Falk, Cecilia & Delsing, Lars-Olof (red.), *Studier i svensk språkhistoria* 8. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 63. Lunds universitet: Institutionen för nordiska språk. S. 103–113.

- , 2008: *Hur märks infinitiven? Infinitivkonstruktioner i svenska dialekter med fokus på infinitivmärket*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 75.
- Hultman, Tor & Westman, Margareta, 1977: *Gymnasistsvenska*. Skrifter utgivna av Svenskläraryöreningen 167. Lund: Liber.
- Ivars, Ann-Marie, 1991: Finlandssvenskans ställning i förhållande till det svenska riksspråket. I: *Språkbruk* 4/1991. S. 3–6.
- Jespersen, Otto, 1895: En sproglig værdiforskydning: og = at. Bemærkninger til afhandlingen, av O. Siesbye, Kr. Mikkelsen & O. Jespersen. I: *Dania. Tidsskrift for folkemål og folkeminder* 3, O. Jespersen & K. Nyrop (red.). S. 145–182.
- Källgren, Gunnel, 1996: Kommer att i kommer att att försvinna? En genomgång av några sökmetoder. I: Svenska språknämnden (utg.), *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*. Stockholm: Svenska språknämnden.
- Lagervall, Marika, 1999: Jakten på det försvunna infinitivmärket. Om definitionen av modala hjälpverb och infinitiv utan att. I: *Från dataskärm och forskarpärm. Språkliga studier tillägnade Birgitta Ernby i juni 1999*. MISS 25. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lindholm, Hans, 1974: *Svensk grammatik*. Tredje upplagan. Lund: Kursverksamhetens förlag.
- Ljung, Magnus & Ohlander, Sölve, 1971: *Allmän grammatik*. Lund: Liber Läromedel.
- Molde, Bertil, 1992: *Svenska i dag. Svar på språkfrågor*. Stockholm: Prisma.
- NEO. *Nationalencyklopedins ordbok* 1–3. 1995. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Höganäs: Bra Böcker.
- Ordbok över Finlands svenska folkmål*. I–IV, 1982, 1992, 2000, 2007. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken, jämte Svenska litteratursällskapet i Finland (band IV).
- SAG. Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien (Norstedts Ordbok distr.).
- Språkriktighetsboken*. 2005. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 93. Stockholm: Svenska språknämnden och Norstedts Akademiska Förlag.
- Strömquist, Siv, 2000: *Språkfrågor*. Malmö: Gleerups.
- Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser*. 2003. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Viberg, Åke, 1998: Lexical development and the lexical profile of the target language. I: Albrechtsen, Dorte, Henriksen, Birgit, Mees, Inger M. & Poulsen, Erik (red.), *Perspectives on Foreign and Second Language Pedagogy. Essays presented to Kirsten Haastrup on the occasion of her sixtieth birthday*. Odense: Odense University Press.
- Wessén, Elias, 1965: *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*. Andra upplagan. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Sydösterbottnisk genitivsyntax

Om genitiven vet vi att den i standardspråket är ett kasus som används för vissa syntaktiska funktioner hos den nominalfras substantivet ingår i, i synnerhet funktioner som attribut. Ett substantiv, egennamn eller pronomen i genitiv fungerar som possessivattribut (*min brors cykel*), som deskriptivt attribut (*två timmars sömn*), som rektion till prepositioner (*till hands*) och i vissa fall som predikativ (*Vems är boken?*). Dessutom förekommer genitiven i lexikaliserade uttryck som *hjärtans gärna* och i kollektiverande genitiv som anger familj, bostad etc. (*handlarns, Anderssons*). (SAG 2:112–114; 3:25–35, 130–133.)

Genitivens struktur och funktioner i dialekterna vet vi mindre om. Från många håll finns uppgifter om att *s*-genitiven är på väg att försvinna eller har en begränsad användning. Det ska särskilt vara fallet med dialekterna i Finland och de nordliga landskapen i Sverige. Där tillgriper man i stället andra konstruktioner för att uttrycka genitivbegreppet, och de som oftast nämns är omskrivning med preposition och sammansättning. I en del dialekter som i Överkalixmålet kan ägandeförhållande dessutom återges med genitivisk dativ (*hitt jer häonndn påjko meno* 'detta är min pojkes hund', med ägaren i dativ efter det ägda). En översikt av förhållandena i dialekterna ges i Jörgensen 1970 (s. 40–43) samt i Källskog 1992, som behandlar bl.a. genitivsyntaxen i nutida Överkalixmål (s. 140–167).

Att genitivformer är ovanliga i svenska dialekter är säkert riktigt, men det betyder inte att de har fallit ur bruk helt och hållet. Det visar för sin del Lars Huldén i en uppsats om österbottniskt genitivbruk, "Genitiven och dess förvandlingar" (1997). I ett inspelat material om ca 7 000 löpord har han identifierat så många som nio olika typer av genitiver (s. 164). Flera av dem är stelnade uttryck och finns också i standardspråket (*till skogs*), andra används som förstärkande attribut (*flera herrans år*), en tredje typ är *byssens, världsens* med s.k. inre böjning. Vidare förekommer genitivformer i tidsuttryck (*bittiårs*) och i uttryck för mått och mängd (*famns lång*). Typiskt österbottniska är *by-*, *gårds-* och *hemmansnamn* av typen *Jannes, Lagmans*, som förekommer som attribut i personbeteck-

ningar av typen *Granninas Mick*, *Nyholms Gret* och i ortnamn av typen *Storåkers kullen*. En typ för sig är possessivpronomenen *hans*, *hennes* och *deras* (*grannen hans*). Appellativer i genitiv uppträder ”mer eller mindre nyckfullt”; ett exempel som ges är *tå åågas å treskas vattne steig* ’då vattnet i ån och träsket steg’.

Också Lars-Olof Delsing (2003:38–41) menar att dialektmonografierna (som ofta jämför med förhållandena i fornspråk och skriftspråk) inte behöver ge en riktig bild av användningen av *s*-genitiven. Den är inte alltid ovanligare i dialekterna än i talad standardsvenska. En studie Delsing gör i ett urval dialekttexter bekräftar att det finns dialekter (i Norrbottens och norra Västerbottens kustbygder, Jämtland, Härjedalen, Dalarna) som saknar *s*-genitiven som produktiv konstruktion. I texter från Österbotten har han däremot funnit exempel som tyder på att *s*-genitiven används i samma utsträckning som i standardspråket, en slutsats han baserar på Hagfors monografi *Gamlakarlebyområdet* från 1891. För de sydösterbottniska Lappfjärd och Närpes ger Delsing en rad exempel på appellativisk possessor som är hämtade ur gamla djursagor (i *Svenska landsmål* 1905). En del av exemplen framstår för mig som mer litterära än talspråkliga till sin karaktär. Det gäller *hästinas bakend* och *rävinas gröit* (s. 39) med huvudordet i obestämd form, vilka kan jämföras med de otvetydigt autentiska *hästinas rumpun*, *tjeljinas famnin* med huvudordet i bestämd form (som ges på s. 27).

Denna studie ska handla om förhållandena i dialekt och stadsmål i södra Österbotten (sÖB). Det är en trakt som tidigt fick sin dialekt beskriven i A.O. Freudenthals monografi *Ueber den Närpesdialekt*, som kom ut 1878. Såsom i många andra dialektmonografier läser vi där (s. 124 f.) att genitiven sällan används och att den vanligen ersätts med preposition eller sammansättning. Några exempel på omskrivning ger Freudenthal ändå inte.

På Freudenthals tid fanns det inte inspelningar att tillgå för studiet av dialekterna. Tack vare inspelningar av levande tal har vi i dag en fastare grund för beskrivning av syntaxen än de uppteckningar Freudenthal baserade sin monografi på. Inte minst blir det möjligt att klarlägga variationen mellan olika uttryck för possession mer övertygande än tidigare. Vilka substantiv tar ändelsen *-s* för att uttrycka possession? Vilka strukturer uppvisar nominalfraser konstruerade med genitivattribut? Vilka attributiva funktioner fyller genitiven? Hur förhåller sig *s*-genitiv till prepositionell genitiv och sammansättningar?

Syftet med studien är att söka svar på frågorna och ge en helhetsbild av possessiva konstruktioner i den sydösterbottniska dialekten. Beskrivningen kommer därmed att gälla nominalfrasen, med undantag för ägande uttryckt med relativsats, t.ex. *hison såm ha:r tjemika:lihandlin* 'ägarinnan till kemikaliehandeln (dvs. parfymaffären)'. Fraser där genitiven har adverbialfunktion (såsom *härrans i e smaka så härrans gott* 'det smakade så herrans gott') och *till*-fraser (*ti byss* 'på besök i en gård', *ti stess* 'till städes') samt adverbfraser och verbalsubstantiv med *s*-suffix (*i kväss* 'i går kväll', *di va ju trött tå å ha: no:w oå: kala:sas å* 'de var ju trötta då och hade nog av kalasande och') utesluts.

Genitivsyntaxen studeras i utskrifter av inspelningar som jag har gjort i olika sammanhang och för olika syften, i Närpes (Nä) 1969, 1970, 1971, 1982, i Övermark (Öv) 1982 och Lappfjärd (Lf) 1975. Informanterna är födda 1883–1937 och kan beskrivas som goda berättare med en säker känsla för dialekten och dess uttrycksmedel. Dessutom ges exempel ur en inspelning av stadsmålet i Kristinestad (Ks), gjord 1990 för projektet *Finlandssvenska stadsmål*. Den återger ett gruppsamtal mellan fyra informanter födda på 1940-talet.

Exemplen återges med den grova ljudbeteckning som tillämpas i *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (I:XVII), med det undantaget att dialektens tjocka, retroflexa *l* saknar markering. Den som kan dialekten vet när *l*-fonemet (eller bokstavstecknet *l* i utskrift) ska uttalas dentalt och när retroflex. En förbindelse av *r + d, n, s, t* har i Övermark och Närpes tjockt eller retroflex uttal, i Lappfjärd dentalt uttal *d, n, s, t*. Lappfjärdsdialektens bortfall av *r* före annan konsonant markeras vid ordgräns med bindestreck (*få:-ti:t* 'far dit'). Kristinestadsexemplen återges med normal ortografi. För närmare upplysningar om uttal och böjning hänvisas till Ivars 1988 och 1996 (s. 40–76).

Viktiga hjälpmedel för analysen har varit *Svenska Akademiens grammatik* (SAG) och Lars-Olof Delsings framställning om syntaktisk variation i nordiska nominalfraser (2003). Uppläggningsen är den att jag först beskriver strukturen hos fraser som innehåller ett substantiv i *s*-genitiv, därefter fria och bundna genitivattribut, sedan deskriptiva genitivattribut och sist prepositionell genitiv och sammansättningar.

1 Strukturer

Den sydösterbottniska dialektens genitivsuffix är normalt *-as*, också efter namn som slutar på *-s*: Nä *Jännas bro:rin* 'Johns bror', *Lf kvinnfältjeas arbite* 'kvinnfolkets arbete', Nä *åp Ie:lisas si:don* 'på Elis sida (av släkten)'. Också pronomenen tar ändelsen *-as*, såsom *a:ras* 'andras', *kömmas* 'vems', *ma:nggas* 'mångas', *na:ras* 'någons, någras' och *tåras* 'deras' (men *hans, kvarss* 'vems, vilkas'). Ändelsen *-as* läggs dessutom till substantiverade adjektiv med personreferens, t.ex. Nä *he va ju täide ga:mbålas pardo:n he, kann et itt ätt så kann et ju e anna* 'det var ju de gamlas pardon det (dvs. de gamlas syn på arbete), kan du inte ett så kan du ju ett annat'. Bara vissa ortnamn och gårdsnamn av äldre typ tar ändelsen *-s*: *Laffjös tjörtjon* 'Lappfjärds kyrka', *Skomakas Selma* 'Skomakars Selma'. Standardspråklig prägel har en del inlånade fasta fraser som t.ex. *Petri fiskafänge, Finlands mark, statens vatten* 'fiskevatten'.

1.1 Nominalfraser i genitiv

Nominalfraser i genitiv refererar i sÖB normalt till personer eller orter och består av en personbeteckning, ofta ett ord för släktskap, ett egennamn eller ett pronomen. Ett särfall är *gårdsens*, en genitivform som avser gården eller gårdsfolket och därmed närmar sig kategorin egennamn. Genitivfraser med föremål eller material som referenter är däremot inte belagda i materialet.

I sÖB kan ett genitivattribut förekomma tillsammans med bestämd form på huvudordet (jfr Delsing 2003:27, som erinrar om att sådana former fanns redan hos Jöns Budde, enligt Ahlbäck 1952:110, 127). Genitivattribut bestående av egennamn och appellativer är alltid framförställda, medan pronominella possessorer bestående av *hans, hennes, deras* kan stå antingen före eller efter huvudordet. När pronomenet är betonat står det före substantivet som då tar obestämd form, när det är obetonat står det efter substantivet i bestämd form. Det är en regel som gäller både släktskapsord och övriga substantiv som huvudord till genitivattributen i fråga (och fraser med possessivattributen *min, din, sin* etc.).

a) Egennamn och appellativer i genitiv + (adjektivattribut) + substantiv i bestämd form:

Nä: *tjeljenas vi:gselrinjin* 'hustruns vigselring'; *mo:raas pie:de* 'mors cykel'; *Ga:brelas abesbo:tjen* 'Gabriels abc-bok'; *Ny:jkvistas Adrinas fa:drin* 'Nykqvists Adrians fader'; *Vestäras Jo:sipas ga:mblast boå:nen* 'Vesters Josefs äldsta barn'

Lf: *Ki:aas fässton* 'Kias (Malakias) farstu'; *Anale:naas stugon* 'Anna Lenas stuga'; *tjelghanas da:jin* '(femtedag jul var de gifta) kvinnornas dag'; *Huldaas bro:drin* 'Huldass bror'; *åp mammass ti:din* 'på mammass tid'; *slektingghanas ri:jan* 'släktingarnas ria'

Ks: *Minnas kjolen*.

Släktskapsorden *far* och *mor* (uttalade *fa:r*, *mo:r* till skillnad mot *fa:där*, *mo:där* om föräldrar) tar inte bestämd form när de används som omtal om gamle husbonden eller gamla matmodern i en gård, t.ex. Nä *Ny:kvistas fa:r* 'gamle husbonden hos Nykvists' (jfr FO II *fader* 4). Efter ett kontrastivt betonat pronomen som attribut till huvudordet i genitivfrasen står huvudordet i nominalfrasen som helhet likaså i obestämd form, t.ex. *åp menn pappas gra:v* 'på min pappas grav' (jfr *åp pappas gra:ven* eller med gruppgenitiv *åp papp mennas gra:ven*).

I de sällsynta fall där genitivattributet består av en indefinit nominalfras har huvudordet likaså obestämd form, t.ex. *tå na lyö:sfålkas li:k sku begra:vas* 'då något lösfolks (dvs. obesuttnas) lik skulle begravas', (*toå:rde boå:ran*) *va li:ka hyö:g såm oppåt in ka:ras aksel* '(de där likbårarna) var lika höga som upp till axeln på en karl'.

b) Pronomen i genitiv + substantiv i obestämd form:

Nä: *ja fie: syö:m åp henars masjein* 'jag fick sy på hennes (sy)maskin'

Lf: *ja men tå måta e va henas mo:där hon hett Mari:* 'ja men då måste det vara hennes mor, hon hette Maria'; *ja minns it et mi:n mormor sku a lå:ti åmm na tåle heldär i, i henas ti:d i* 'jag minns inte att min mormor skulle ha låtit om (dvs. talat om) något sådant heller inte, i hennes tid, inte'.

Samma struktur som fraser med framförställt *hans*, *hennes*, *deras* har fraser med interrogativa, indefinita och kvantitativa pronomen, som bara kan vara framförställda, t.ex. *Öv na:ras bra:s* 'någons (påsk)brasa' och Nä

kömmas bi:l 'vems bil', *allas påjkar* 'allas pojkar (söner)', *ma:nggas boå:n* 'mångas barn' samt *Lf åp allas vindar* 'på allas vindar'.

c) Substantiv i bestämd form + pronomen (*hans, hennes, deras*) i genitiv:

Nä: men i fjo:l ha: ja flickon dåmmas sjär tå in moå:na 'men i fjol hade jag flickan deras här då en månad'; *tjeljen hans, så hätt ju Elna* 'hustrun hans, så hette ju Elna'; *fa:drin dāras va smie:d* 'fadern deras var smed'

Lf: heiledon dāras 'höladan deras' [med delabialisering *höy- > hei-*]; *å best e va: så ha: vi fa:drin henas la: me ås* 'och bäst det var så hade vi fadern hennes i lag med oss'

Ks: brorsan hans.

1.2 Gruppgenitiv

Gruppgenitiv förekommer, om också sparsamt. Vid gruppgenitiv är ändelsen *-as* fogad till en efterställd pronominell possessor, såsom i följande exempel från *Lf*:

ja minns ja ha: Ki:aas Kalleas en tādde hekkjtjārrå lå:na å mostār mi:nas hestin å fo:r ive:g 'jag minns jag hade Kias Kalles en sådan där häckkärna lånad och moster mins häst och for i väg'; *men tå honden systren mi:nas mesåmaskleninjen honde svatt såm hon ha: hon va no: så u:tkru:sa hon* 'men då den där syster mins mid-sommarklänning, den där svarta som hon hade (när hon blev konfirmerad), den var nog så utkrusad, den'.

FO IV *min* pron. 1 (s. 389) bidrar med exempel från *Nä: bro:rin männas ny:jbil:lin å systren mi:nas karin å boå:ne mettas blåndadåkkon* 'bror mins nya bil och syster mins man och barnet mitts blunddocka'. Som vi ser kan alltså konstruktionen med substantivet i bestämd form och efterställd pronominell possessor kombineras med gruppgenitiv (jfr Delsing 2003:27: "En egenhet för den finlandssvenska konstruktionen med både artikel och genitiv-s är att den inte tycks vara gångbar med gruppgenitiver").

1.3 Komplex nominalfras

Komplex nominalfras kallas i SAG (1:189) en ”nominalfras som har ytterligare en attributiv bestämning framför den eljest maximala strukturen”. I standardspråket kan det handla om att ett totalitetspronomen (*all, hela, halva, båda*) eller *själva* föregår possessivattributet (*alla grannens barn*, SAG 3:26). I sÖB placeras totalitetspronomenet mellan attributet och huvudordet, när attributet är framförställt:

Öv: *he va granninas boå:d påjkan mie: tå å* 'det var grannens båda pojkar med då och'

Nä: *pappas alla bryö:där arbeta i bo:la:g* 'alla pappas bröder arbetade i bolag'; *annårs a alla bryö:där hans så gått såmm vuri i Amirika* 'annars hade alla bröder hans, så gott som, varit i Amerika'.

1.4 Komplex nominalfras med demonstrativt pronomen

Som komplexa nominalfraser kan också betraktas sådana där ett demonstrativt pronomen står placerat före ett genitivattribut + substantiv i bestämd form eller före ett substantiv i bestämd form + genitivattribut.

a) Demonstrativt pronomen + genitivattribut + substantiv i bestämd form:

Nä: *täide Ny:jbärgas goå:lan* 'de där Nybergs gårdarna'; *täide Tälkkuas fölä:n* 'de där fölen efter (hingsten) Tolkku'; *hisin dåkto:rinas svie:rfa:r* 'den här doktors svärfar'

Lf: *i tåmde flekkåras ru:men* 'i de där flickornas rummen'; *honde Selmaas systren* 'den där Selmas syster'; *handi systrenas karin* 'den där systemns man'; *tåmde kvinnfältjeas grynngröitsgry:tår* 'de där kvinnornas gryngrötsgrytorna (dvs. grytorna med gryngröt som kvinnorna hade bestyr om på kalas)'

b) Demonstrativt pronomen + substantiv i bestämd form + genitivattribut:

Lf: honde do:tren dāras 'den där dottern deras'; *handi moā:jin dāras* 'den där mågen deras'; *tāmde käftå-dāras* 'de där koftorna deras'; *honde mamm henas* 'den där mamman hennes'.

I vissa fall får kontexten avgöra om det demonstrativa pronomenet i exemplen under a bestämmer genitivattributet eller det överordnade substantivet, dvs. om *honde* är bestämning till *Selma* eller *systemen* i *honde Selmaas systren*. I *handi systrenas karin* visar den maskulina formen att *handi* är bestämning till *karin*, i *tāmde kvinnfältjeas grynngröitsgry:tår* visar pluralformen att *tāmde* är bestämning till *grynngröitsgry:tår*.

1.5 Komplex indefinit nominalfras

Ett ovanligt fall av *komplex indefinit nominalfras* har också belagts, nämligen *Öv e vä:rdens ointresantast arbet* 'ett världens mest ointressanta arbete'. Den består av obestämd artikel + genitivattribut + adjektivattribut i absolut superlativ + substantiv i obestämd form. Genitivattributet fungerar här deskriptivt, dvs. det har en beskrivande, inte refererande funktion. (SAG 3:59f.)

1.6 Possessorer vid indefinita nominalfraser

I nutida standardspråk uttrycker possession normalt bestämdhet, något som gör den bestämda slutartikeln på huvudordet till attributet överflödigt. I modern isländska kan och i äldre svenska kunde en possessor förekomma också vid indefinita nominalfraser (Delsing 2003:25). Ett arv från ett äldre språk kan det vara fråga om när ett possessivattribut i sÖB konstrueras med en indefinit nominalfras, såsom *hans/männ in kusi:n* 'en kusin till honom/mig'. Med hjälp av sådana fraser antyder talaren att personen i fråga har fler kusiner, döttrar, söner, bröder, systrar än den som omtalas. Strukturen possessivattribut + obestämd artikel + substantiv i obestämd form används mest när huvudordet är ett släktskapsord, men också vid icke-relationella substantiv. Den tillhör inte bara de rena dialekterna utan förekommer också utanför sÖB, i österbottniskt och nyländskt stadsspråk.

a) Släktskapsord som huvudord i frasen:

Öv: *Gro:p Tu:reas än flick* 'en dotter till Grop Ture'

Nä: *bå Jänn å hans in bro:r* 'både John och en bror till honom'; *Ny:jkvistas en do:tär* 'en dotter till Nykvist'

Lf: *Si:gfridas en bro:där* 'en bror till Sigfrid'

Ks: *morsans en brorsa*.

b) Icke-relationella substantiv som huvudord i frasen:

Nä: *he va goå:lsens, en sa:ndloå:d he såm di tjuö:rd li:tje i:j* 'det var en släde (för transport av grus) som tillhörde gården, det, som de körde liket i' [om *goå:lsens* med inre böjning, se Wessén 1958:177]

Lf: *ien ga:ngg ha: vi en ga:mbälon tjibikå Fåssmanas en ga:mbälon tjibikå* 'en gång hade vi en gammal kibitka (dvs. åksläde), en gammal kibitka som tillhörde Forsmans (att åka "långt lin" med om fettisdagen)'

Nästan som en kuriositet kan nämnas att strukturen påträffas även i en sägen från 1808 års krig, upptecknad i Lappfjärd och återgiven i Freudenthal 1878 (s. 156): *próstinas en måmsel* 'en dotter till prosten'.

1.7 Lexikaliserade prepositionsfraser

Possessivattribut i genitiv kan stå som fritt valt led i lexikaliserade prepositionsfraser (SAG 3:27):

Nä: *åp förelldranas bekåstnan* 'på föräldrarnas bekostnad'; *åp Ie:lisas si:don* 'på Elis sida (av släkten)'; *åp vinstinas si:d* 'på vinnande (eg. vinstens) sida'

Lf: *i henas ti:d* 'i hennes tid'; *åp goålsens si:då* 'på gårdens sida'; *fö henas skoll såm dödd* 'för hennes skull som dog'; *rei åp mammass ti:din* 'redan på mammass tid'.

1.8 Ensam possessivgenitiv

Den possessiva genitiven kan slutligen också stå ensam, med huvudordet underförstått, t.ex. *Nä ja:a å tå, ha:g an ju ti skoå:d ett så itt dår jie:g inn åp na:ras* 'jaa, och då hade man ju att se till så inte de (dvs. korna) gick in på någons (ägor; när man vallade kor)'.

2 Fria och bundna possessivattribut

Utöver funktionen som possessivt attribut har genitiven viktiga funktioner som fritt och bundet attribut till huvudordet i en fras. *Fria* possessivattribut anger enligt SAG en vag anknytning mellan referenterna för possessivattribut och icke-relationella substantiv som huvudord, *bundna* possessivattribut återigen en närmare anknytning mellan referenterna för possessivattribut och relationella substantiv som huvudord (SAG 2:28–34; 3:29–34). Hur vag och nära anknytning uttrycks i sÖB, med attributet i genitiv eller i vissa fall i grundkasus, analyseras i 2.1 respektive 2.2. Genitivens funktion vid namnbildning och namngivning av personer beskrivs i 2.3.

2.1 Fria possessivattribut

Fria possessivattribut används i sÖB för att ange *innehav*, *befintlighet*, *klassificering* och *arbete* eller *sysselsättning*. Innehav och arbete anges med s-genitiv, men befintlighet och klassificering ofta med ett ortnamn i grundkasus (eller i en gammal genitivform som inte längre syns) som bestämning till ett karakteriserande substantiv som bildar huvudord i frasen. För helhetens skull har jag velat ta med också fraser av det senare slaget i beskrivningen.

a) *Innehav* är den vanligaste anknytningen mellan fritt possessivattribut och icke-relationellt substantiv: P äger, rå om eller disponerar H, H tillhör P:

Nä: nå: he va ful Ga:brelas abesbo:tjen ja ha:v 'nej, det var väl Gabriels abc-bok jag hade'; *vi va å to: mo:raas pie:de* 'vi var och tog mors cykel'; *tå sto: na tjelgar tenn i Gro:s grinden* 'då stod några kvinnor där vid grinden till Gros(gården)'

Lf: e:n ga:ngg sprɑ:ngg vi inn i Ki:aas fāsston 'en gång sprang vi in i Kias (Mala-kias) farstu'; *tenn tār Analiēnaas stugon a vuri i vā:den* 'där som Anna Lenas stuga har varit i världen'; *dām ba:r fältjeas ledā-to:m tā-dām bare slapp ā:t* 'de bar folks lador tomma där de bara kom åt (att stjäla halm och bränna den; en gammal julsed)'

b) *Befintlighet*: H finns i P, H är en del av P:

Nā: Nevārās sko:lan 'skolan på Näveråsen'; *Kalaks sentra:l* 'telefoncentralen i Kalax'; *Kaldnes bo:dan* 'sjöbodarna i Kaldnäs'; *ja vi ha: ju Kalaks loka:lin vi sjenn* 'ja, vi hade ju lokalen (dvs. ungdomsföreningens hus) i Kalax vi här'; *vi ha: u:t neten tide vör Stābakk bo:dan* 'vi hade ut näten därborta vid Stobacka bodarna'; *i Töiby sjtjärgålin* 'i Töjby skärgård'

Lf: Tresk danslavan 'dansbanan i Träsk'; *nej ja ha it vuri ti ju:ltjörtjon ti Laffjös tjörtjon ja e:n ga:ngg i* 'nej, jag har inte varit till julkyrkan till Lappfjärds kyrka jag en (enda) gång, inte'

Fraserna har *ordgruppsbetoning*, dvs. huvudtrycket ligger på det senare ordet i frasen (SAG 2:129). Många kombinationer av P och H har i likhet med *Stobacka bodarna* och *Kaldnäs bodarna* vunnit hävd i språkbruket som ortnamn; de betecknar gamla fiskelägen på allmän mark i byn med sjöbodar för förvaring av båtar och fiskeredskap. Betoningen visar att sådana namn syntaktiskt ska uppfattas som kombinationer av två skilda ord (som P + H) och inte som sammansättningar. I ortnamnslitteraturen betecknas de bl.a. som *helsekundärer* (Huldén 1997:164f.; jfr även Zilliacus 2002:188f.). Fler exempel, med det betonade ordet markerat med symbolen ¹:

Nā: Mosstjärt¹ tået 'vägen till Mosstjärten'; *Spelgäbb¹ li:dän* 'Spelgubb liden'; *Mikkas¹ bakk* 'Mickas backe'; *Gollmes¹ goå:lan* 'Gullmes gårdarna'; *Kalaks¹ hālmin* 'Kalax holmen'

Lf: Klemes¹ e:ndan 'Klemets ändan'; *Byö(t)s¹ bärjen* 'Bötom bergen'; *Nårrvi:k¹ bakkān* (bildat till *Nårrvi:tjen*, en del av Korsbäck by); *Bärgås¹ bakkān* 'backen vid Bergåsen'; *Ki:aas kro:tjin* 'vägkröken vid Kias (gård)'

Ks: Grannas¹ udden [granans uddin]; *Björnö¹ sund*; *Kaskö¹ fyr*.

c) *Klassificering*: P är H, H heter P, och namnkombinationen har ordgruppsbetoning:

Nä: *Kalaks*¹*by:jin* 'Kalax by'; *Rusk*¹*numron* 'Rusk (hemmans)nummer'

Lf: *Tresk*¹*by:jin* 'Träsk by (dvs. Korsbäck by i Lappfjärd)'

d) *Arbete, uppgift* eller *sysselsättning*: P utövar, har ansvar för H:

Lf: *å tå va e karanas ti bjä:-tåmde gryngröitsgry:tår tå åp soåstiengren* 'och då var det karlarnas (uppgift) att bära de där gryngrötsgrytorna då på såstänger'; *sedan tå så va e ju kvinnfåltjeas arbite tå ti ve:v na mattår å* 'sedan då så var det ju kvinnfolkets arbete då att väva några mattor och (till jul)'

2.2 Bundna genitivattribut

Bundna genitivattribut som uttryck för samhörighet, en nära anknytning mellan referenterna för attributet och huvudordet, används i sÖB mest och främst som bestämning till ord för släktskap, såsom *far, mor, syster, bror, pojke* 'son', *flicka* 'dotter', *kusin*. Materialet saknar belägg på objektiv genitiv (*bytets delning*), på genitivattribut vid nomen actionis (*barnets sömn*), qualitatis (*hästens längd*) och agentis (*lagets tränare*; SAG 3:31–33). Samhörighetsrelationen vid substantiv som anger referenten som en del av en helhet (*botten, sida, topp*), mängd (*kilo, rad*) eller kärl som förutsätter ett innehåll (*flaska, tunna*) uttrycks för sin del inte med genitivattribut utan med prepositionsattribut (*toppen av berget*) eller sammansättning (*ullkilo, vattenflaska*), se 4 och 5 nedan.

För standardspråket gäller regeln att huvudordet uttömmande betecknar "de referenter som står i den avsedda relationen till possessivattributets referent" (SAG 3:34), dvs. *unik relation*. Mot regeln används i finlandssvenskt språkbruk genitivattribut även för att beteckna *icke-unik relation*, t.ex. *Filmen bygger på Hemingways roman* 'en roman av Hemingway'. Det är ett genitivbruk som är främmande för talarna av sydösterbottnisk dialekt. Som framgått av 1.6 har man i sÖB i stället tillgång till en egen struktur på nominalfrasen för att uttrycka att relationen inte är unik utan avser en av flera tänkbara referenter, t.ex. *hans en syster* 'en syster till honom'.

a) Unik, uttömmande relation:

Nä: Hör *ga:m*bäl byri *d*i *va*: Vestäras *Jo:s*ipas *ga:m*blast *boå:n*en? 'Hur gamla börjar de vara, de äldsta barnen till Vesters Josef?'; å *tå tro:l* ja:*g* *he va*, *he va* Bäns *A:g*ustas första *tjeljen* 'och då tror jag det var, det var Bengts Augusts första hustru'

Lf: *honde Adeli:na* *Mattfålkas* morfar 'den där Adelina Mattfolks morfar'; *henas sty:vmo:där* 'hennes styvmor'; *handi systemnas* *karin* 'den där systemns man'; *honde do:tren* *däras* 'den där dottern deras'; *honde mamm* *henas* 'den där mamma hennes'; *fa:drin* *henas* 'fadern hennes'; *ne: Iemel* *he-e* *Mandaas* *karin* 'nej, Emil, det är Mandas man.'

b) Icke-unik relation:

Öv: *e va Gro:p* *Tu:reas* än *flick* *såm* *ha:g* än *bra:s* *u:tlaga* *tie:r* *vör* *ri:jan* *tå* 'det var en dotter till Grop Ture som hade en (påsk)brasa utlagad där vid rian då'

Nä: å *tå hans* *e* *sytnings**sjo:n* *dödd*, *han* *ha: tvoå: sytnings*[*sjo:n*], *he va funu* *förel*dran *hans*, *så va sytnings**fålk* 'och då ett av hans sytningshjon dog, han hade två sytnings[hjon], det var väl föräldrarna hans, så var sytningsfolk' [*sytning* 'undantag']; å *tå a* *ju bå* *Jänn* å *hans in* *bro:r* *ga: i* *fålk**sko:lan* 'och då hade ju både John och en bror till honom gått i folkskolan' (jfr *tå va Jännas ie:n* *bro:r bo:kbindar* 'då var Johns ena bror bokbindare', med den obestämda artikeln utbytt mot pronomenet *ie:n* som bär huvudtrycket i frasen)

Lf: *så va e* *ju Si:g**fridas* *en* *bro:där*, *Jo:sip* *Hindrik*, *såm* *jieg* *i* *sko:lan* å *va åp* *samma* *klass* *såm* *mieg* 'så var det ju en bror till Sigfrid, Josef Henrik, som gick i skolan och var i samma klass som mig.'

2.3 Namnbildande suffix

En av sina viktigaste funktioner har *s*-genitiven i sÖB haft som namnbildande suffix. Till dopnamn, binamn och yrkesbeteckningar bildades i äldre tid gårdsnamn (hemmansnamn) på *-s* eller *-as* (*Ivars*, *Erkas*, *Smeds*). I dag är det vanligt med kollektiviserande genitiv vid familjenamn och förnamn i nominal funktion (*Nyibärgas* 'Nybergs', *Eskilas* 'Eskils'), även

i stadsmiljö (Ks jag kommer bara ihåg att Paavolas har bott där och sedan Sjöbloms). (SAG 2:149.)

Det traditionella namnskicket har alltid intresserat mig. Vid inspelning i fält har jag därför ofta bett informanterna namnge gårdarna i byn, såsom man har omtalat dem "gårdmellan". Då har det kunnat låta så här:

– Ska ja säij såm alla goå:rsnamnär?

– Ja:a.

– Nå he, [...] först va e nu *Laks Jåhan*, å så va e *Södärmans A:gust*, å så va e *Valtär Nissfålk* tennar såm handla. Å så va e *Storka:las*, *Kalle å Ga:brel* han ti:din tå ja va boå:n, kallast e sålis. Tvoå: böndär tenn. Å tå va e *Lillstu*, å tå va vi *Samelas* å så va e *Ka:las* elå *Bårss Ka:las* je rektit gamalt men, vi a nu mest sagt *Ka:las*, *Erikas* å *Ka:las Johannesas*. Å tå va e *Nyigårs*, *Ga:brelas*, å så va e *Båli:nas* å *Smedinas gröbbår* å G- ja: å så va e, fa:drin dāras va smie:d så tårfö vortt e S- hede Smie:namne. [...]

'Nå det, [...] först var det nu *Lax Johan*, och så var det *Södärman August*, och så var det *Valter Nissfolk* där som handlade. Och så var det *Storkarlas*, *Kalle* och *Gabriel* den tiden då jag var barn, kallades det så. Två bönder där. Och då var det *Lillstu*, och då var vi *Samuelas* och så var det *Karlas* eller *Berts Karlas* är riktigt gammalt men, vi har nu mest sagt *Karlas Erikas* och *Karlas Johannesas*. Och då var det *Nygårds Gabrielas*, och så var det *Berlinas* och *Smedenas flickorna* å G- ja och så var det, fadern deras var smed så därför blev det S- det där *Smednamnet*. [...]

Uppräkningen ger en bra provkarta på namnskicket i en by i 1930-talets Närpes (informanten f. 1924). Den patriarkaliska samhällsordningen avspeglar sig i att gårdarna omtalas, inte bara med det lokala gårdsnamnet (*Karlas*), utan också med gårdsnamn + namnet på husbonden i gården i grundkasus eller genitiv (*Södärman August*, *Nygårds Gabrielas*). Också ett nytaget släktnamn som *Berlin* förses med suffixet *-as* som beteckning på gården. *Smedinas gröbbår* avviker från mönstret såtillvida att det var en gård som beboddes av två ogifta döttrar till en smed (Nå *gröbb* 'flicka, dotter'). Också handelsmannen omtalas på ett avvikande sätt med förnamn + efternamn, *Valter Nissfolk*, för att markera att han inte räknades till allmogen. (Släktnamnslagen 1920, jfr Blomqvist 1988:76–79.)

Traditionellt har man i sÖB namngett personer med hjälp av gårdsnamn som framförställda bestämningar till dopnamn. Med gårdsnamn eller släktnamn + dopnamn anger man att en person hör hemma i eller här-

stammar från en viss gård eller en viss släkt. Placeringen av huvudtrycket kan variera och markeras i exemplen med symbolen ¹ före det betonade ordet i kombinationen, som i vanliga fall är gårdsnamnet.

a) Gårdsnamn + dopnamn/personbeteckning:

Nä: ¹Hansas *Fina*; ¹Smeds *Lennart*; ¹Holmas *Anna*; ¹Janas *Elmer*; ¹Karlas *Henry*; ¹Fransas *Lina*; ¹Håkons *Matt*; ¹Bäckas ¹Lena *Mari*; ¹Joppas *Gunnar*; ¹Gros *Anna*

Lf: *Klemets Erik* ¹Anders; ¹Skomakars *Selma*; ¹Mickas *Kajs*; ¹Abramas ¹Mari.

b) Släktnamn i genitiv + dopnamn har en modernare karaktär än föregående namngrupp:

Nä: ¹Vesteras *Uno*; ¹Fröbergas *Karl*

Lf: ¹Forsbergas *Fia*; ¹Lindströmas *Jenny*

Ks: ¹Löfdahls *Gunnar*; ¹Fagerströms *Suoma*.

Jämte framförställda bestämningar på *-s*, *-as* har materialet prov på namngivning där bestämningen till synes uppträder i grundkasus. Till synes, för i själva verket reflekterar namn som är bildade till *backe*, *buske*, *väktare* eller *stuga*, *gran*, *grop* en äldre genitivböjning med *-a*, *-u* eller *-a(r)* som markör för genitiven (Wessén 1958:82–93).

c) Gårdsnamn i grundkasus + dopnamn:

Nä: ¹Sigg *Mickas Otto* (till hypokorismen *Sigge*, gen. *Sigg-a*); ¹Väktar *Oskar* (till *väktare*, gen. *väktar-a*); ¹Kull ¹Karolin (till *kulle*, gen. *kull-a*); ¹Båsk *Ester* (till *buske*, gen. *busk-a*); ¹Dalstu ¹Mari (till *stuga*, gen. *stug-u*); ¹Grop *Ture* (till *grop*, gen. *grop-a(r)*); ¹Gran [grenn] *Einar* (till *grän*, gen. *grän-ar*)

Lf: ¹Nybond *Selma* (till *bonde*, gen. *bond-a*); ¹Stenback ¹Alvina (till *backe*, gen. *back-a*); ¹Haga *Fia* (till *hage*, gen. *hag-a*); ¹Arstu *Ida* (till *stuga*, gen. *stug-u*); ¹Bränn *Erik* ¹Anders (till *bränna*, gen. *bränn-u*); ¹Lid *Alvar* (till *lid*, gen. *lid-ar*).

De flesta av namnen under a, b och c har sammansättningsbetoning, dvs. huvudbetoningen ligger på det framförställda attributet och namnen skulle därför egentligen sammanskrivas. Det gäller de namn där själva dopnamnet består av ett ensamt mans- eller kvinnonamn som har betoningen på första stavelsen, såsom *Forsbergas-Fia*, *Lid-Alvar*, *Sigg-Mickas-Otto*, *Hansas-Fina*, *Skomakars-Selma*, *Gros-Anna*. Är dopnamnet ett sammansatt mansnamn får namnkombinationen däremot ordgruppsbetoning, dvs. huvudbetoningen ligger på sista ledet i namn som *Bränn Erik Anders*, *Klemets Erik Anders*. Ordgruppsbetoning får också kombinationer av gårdsnamn och dopnamn som har betoningen på en annan stavelse än den första, såsom *Kull Karolin*, *Stenback Alvina*, *Abramas Mari*. (SAG 2:129f.)

Omtal av personer med gårdsnamn i genitiv + dopnamn har varit förbehållet allmogen. Med sättet att omtala personer har man markerat vilka som hörde till den egna gruppen och vilka som inte gjorde det. Präster och lärare och personer i en högre samhällsställning i allmänhet – och till och med lanthandlaren – omtalas i inspelningarna med dopnamn/titel + efternamn, t.ex. Nä *pastor Bergman*, *Lf å tå hett e:n Sigrid Fougstedt hon va no: na hö:kt sko:la hon* 'och då hette en Sigrid Fougstedt, hon var nog något högt skolad hon'. Sättet att omtala personer med förnamn och efternamn har vunnit insteg och blir allt vanligare, även när det gäller personer med lokal förankring i byn eller bygden.

3 Deskriptiva genitivattribut

Deskriptiva genitivattribut förekommer nästan bara i indefinita nominalfraser (SAG 3:83–86). Enligt *Norsk referansegrammatikk* (s. 255) kännetecknas sådana attribut (beskrivere) av att de alltid måste ha "en bestemmer foran seg", och av att denna bestämmare kongruensböjs efter det överordnade substantivet. I sÖB inleds fraser med deskriptiva attribut med obestämd artikel eller med ett indefinit eller interrogativt pronomen (*all* 'alla', *na* 'någon', -t, *några*, *tåldde/tådde* 'sådan', *kva* 'vad, vilken'), som kongruensböjs efter det överordnade substantivet (t.ex. Nä *e sårtrts bryö: 'en sorts bröd'*).

I sÖB är det vanligt med *sort* och *slag* som huvudord i genitivfrasen. Vidare förekommer fraser av typen grundtal + bråktal samt lexikaliserade uttryck av typen *tådde gamådaksens menisjår* 'sådana där gamla tiders människor', som enligt SAG 3 (s. 85) också kan ses som deskriptiva attribut.

Fraser där genitiven anger ett värde på en skala (*på tre kilometers avstånd*) eller utsträckning i tid (*ett tre dagars besök*) är inte belagda i materialet. Det beror på att man i sÖB föredrar sammansättning för att uttrycka mått och tid, t.ex. Nä *in femmtumsspi:k* 'en fem tums spik', *en fy:rli:tärskann* 'en fyra liters kann', *e tri:dagarsbrölöp* 'ett tre dagars bröllop'; se § nedan.

a) Nominalfrasen i genitiv har som huvudord *sort, slag*:

Nä: *alla hlaks oju:där* 'alla slags oljud'; *nain hlaks masjein* 'någon slags maskin'; *åp na hlaks veis* 'på något slags vis'; *in hlaks pulpie:t* 'en slags pulpet'; *all sårttärs fisk* 'all sorts fisk'; *ja minns itt kva sårttis mo:tår e va*: 'jag minns inte vad sorts motor det var'; *all möjliga sårttärs kursär a ja ga: oå:p* 'alla möjliga sorters kurser har jag gått på'

Lf: *na sättäs paparslinggrår* 'någon sorts pappersgirlander (i julgranen)'; *ien sättäs bryö* [med *en framhävt*] 'en sorts bröd'; *all sättäs du:kar* 'alla sorters dukar'; *tålv sättäs o:li:ka blommår* 'tolv sorters olika blommor'; *å tå fi:rast e ju vetja me na sättäs starkt* 'och då firades det ju visst med någon sorts starkt (dvs. med brännvin, när man vid mickelsmäss togs upp i ungdomslaget)'

b) Nominalfrasen i genitiv består av ett bråktal:

Lf: *en fjä:dels pannka:kå* 'en fjärdedels pannkaka'; *en fjä:dels bryö* 'ett fjärdedels bröd'

Fraserna har ordgruppsbetoning. Sammansättningen *bröfjä:del* är också belagd i Lf (FO I *bröd-fjärdedel*, s. 334).

c) Nominalfrasen i genitiv är ett lexikaliserat uttryck:

Substantiv med *s*-suffix som har lexikaliserats som adjektiv är bl.a. *fridens*, *satans* och *världens* samt *gammeldagsens* och *hansens* med inre böjning (FO II *han* 2, s. 499; SAG 3:86):

Nä: *i alla vä:rdens smugor* 'i alla världens prång'; *”no: va e än sa:tans kokmjölsga:t hittje”* 'nog var det en satans kokmjöls-gata det här' [citat av ett yttrande som gett

en bygata namnet *Kokmjölsgatan*]; *ja he va no:w e, e hansens arbet he 'ja*, det var nog ett, ett jävla arbete, det'

Lf: "Kva i fri:dens vä:d rejierar du mie?" 'Vad i fridens värld regerar du med (dvs. håller du på med)?'; *tådde gamädaksens menisjá-så ha: nievre* 'sådana där äldre tiders människor använde näver (att grädda *memma* i, en traditionell påskkrätt gjord på rågmjöl och malt)'. (För bruket av *så* efter nominalt fundament, se Ivars 1993.)

4 Prepositionell genitiv

Vid analysen av dialekttexterna har jag nästan allra mest frapperats av den ringa förekomsten av prepositionsattribut, och det gäller inte bara prepositionell genitiv utan prepositionsattribut över huvud taget. Det är en iakttagelse som rimmar illa med äldre monografiers uppgifter om omskrivning med preposition som ersättning för *s*-genitiv i dialekterna, men den står i samklang med Antti Pitkänens konstaterande att uppfattningen om talets förkärlek för prepositionsuttryck är något överdriven (1979:255).

Mest spektakulär är prepositionell genitiv konstruerad med *av* när referenten för huvudordet är en kroppsdel. Denna konstruktion är specifikt sydösterbottnisk, enligt FO I *av prep. I, 12* (s. 69) belagd bara i Korsnäs (Kn) och Närpes, t.ex. Kn *så tåo ja on i kne: oå me* 'så tog jag henne i knät' och Nä *tå hitta di a:ron ha:nden oå:v an* 'då hittade de hans ena hand'.

a) Prepositionell genitiv uttryckt med *av*:

Öv: *å pi:lin fo:r så vakart rett mitt i tåppin oå: brason* 'och pilen for så vackert rätt mitt i toppen av (påsk)brasan'

Nä: *så a di buri inn hande sjie:lin tå å lakt an vör väddjen oå: me* 'så hade de burit in den där sälen då och lagt den vid väggen (vid sidan) av mig'; *tå ja kåmm ti:t tå så, stakk di no:w in lapp i ha:nden oå: mie: tennar å* 'då jag kom dit då så, stack de nog en lapp i handen på mig där och'; *(ja) tvella oå:p åkring bäinen oå:v an* '(jag) tvinnade på runt benen på honom'

Lf: *tide je ko:te oäv ås 'där är fotot på oss'; så jieg on opp ti skoksiendan å i iendan åv sjifte tä-jieg on å tövla oåp 'så gick hon upp till skogsåndan och i ändan av skifftet, där gick hon och tövlade (dvs. snubblade) på.*

b) Prepositionell genitiv uttryckt med *på*:

Nä: *itt sa: di ju namnen åp na:r förr så tu väit ja minns itt 'inte sa de ju namnen (dvs. förnamn och efternamn) på någon förr så du vet jag minns inte'*

Lf: *ja minns it tåmde namnen åp dām 'jag minns inte de där namnen på dem.'*

c) Prepositionell genitiv uttryckt med *åt*, anger släktrelation:

Öv: *men tå, fa:drin åt täide påjkan sjenn så ha: sina a:ninggar 'men då, fadern åt de där pojkarerna här så hade sina aningar'*

Nä: *fa:drin åt hisin Tannär va färgar räi tå tå ja jie: i skreftsko:lan 'fadern åt den här Tanner var färgare redan då när jag gick i skriftskolan (dvs. i konfirmationsundervisning)'; (gamälbru:non) va ju no: stammo:drän åt all å, besjtjie:li 'den gamla bruna märren) var ju nog stammoder åt alla (våra hästar) och, beskedlig?'*

5 Sammansättningar

Om prepositionsattribut används sparsamt, så används sammansättningar desto flitigare. Att sammansättningarna har en så framträdande roll hänger samman med att de kan vara av så många olika slag: verb i böjd form + substantiv (Nä *blåndardåkk* 'blunddocka', Lf *slippasma:tin* 'mat som tjänstefolket fick när de gick ur tjänsten om mickelsmäss'), adjektiv + substantiv (*gamälå:re* 'det gamla året', behandlas i Ivars 2005), substantiv + substantiv (*stallsgolv*). Sammansatta substantiv kan i en del fall vara ganska långa – de längsta jag har stött på är *sjustaviga, helgonmässmandagskvällen* och *midsommarsaftonsnatten*. Ett prov på sammansättningar i naturligt tal ger följande berättelse om en trotjänarinna i Lappfjärd:

[...] hon va no: ti *hålgonmessti:sdagan* hon ha:v it na bråttåm heim, hon bru:ka no: alltile va ti *hålgonmess* hon tå. Å hon va så undärba:r ti ha:, hon laga kvastan omöilit å, å *kroåkri:skvastan* tåde såm an ta:r åv *kroåkri:stu:vår* i sko:jjin, så laga on kvastan å hon hienda aldri ligg hon åm middagan tå vi kvi:la middain så jieg

on opp ti *skoksiendan* å i iendan åv sjifte tä-jieg on å tövla oåp å vila fall i di:tjen å on va klein i beinen så måta on stig nier riktiti i di:tje åm on sku slipp uvi, vi ha: så trievlit me Mari: så.

'[...] hon var nog till helgonmässtisdagarna hon hade inte något bråttom hem, hon brukade nog alltid vara till helgonmäss hon då. Och hon var så underbar att ha, hon lagade kvastar omöjligt och, och kråkriskvastar, sådant där som man tar av kråkristuvor i skogen, så lagade hon kvastar och hon hann aldrig ligga hon om middagarna, då vi vilade middag så gick hon upp till skogsåndan och i ändan av skiftet där gick hon och tövlade (dvs. snubblade) på och ville falla i dikena och hon var klen i benen så måste hon stiga ner riktigt i diket om hon skulle slippa över, vi hade så trevligt med Maria så.'

Helgonmässtisdag kan parafraseras med 'tisdag efter helgonmäss', *kråkriskvast* med 'kvast av kråkris', *kråkristuva* med 'tuva med kråkris' och *skogsåndan* med 'ändan av skogen (dvs. kanten där skog och åker möts)'

I det följande behandlas sådana sammansättningar som kan sägas ha syntaktisk relevans genom att uttrycka samhörighet som i standardspråket uttrycks med fraser. Det ska med andra ord handla om sammansättningar som i skrift- eller standardspråk motsvaras av ett kvantitetsattribut + ett substantiv som huvudord (sÖB *in kaffekåpp* gentemot standardspråkets *en kopp kaffe*), eller av ett substantiv som huvudord + efterställt prepositionsattribut (sÖB *en vi:nflask* gentemot *en flaska med vin*). Ett sammansatt substantiv kan vidare användas för att uttrycka en del-helhetsrelation, tid som efterledet är en del av (*tjugondagskvällen*), materialet som ett konkret föremål är gjort av (*träfat*) eller måttet hos efterledet (*fjärdingskorg*). Geografisk tillhörighet, riktning o.d. uttrycks också gärna med ett sammansatt substantiv (*stadskyrkan* 'kyrkan i staden').

a) Förledet anger den substans som efterledet anger en stor eller liten mängd, antal eller form av (jfr *ett kilo kaffe* etc. i SAG 3:48):

Nä: än salton tjöttsmuö:l 'en smula salt kött'; *än grennrisknipp* 'ett knippe granris'; *strömingslassen* 'lassen med strömning'; *sto:ra långga ketsradar* 'stora långa rader av katsor (fiskeredskap; FO III *katisa*, s. 281)'

Lf: en smörklimp 'en klimp smör'; *en pannka:ksbeta* 'en bit pannkaka'; *en lu:tfiskbeta* 'en bit lutfisk'; *en lärfsbeta* 'en bit lärft'; *smösj:var* 'skivor smör'; *halm-tjärvan* 'kärvar med halm'; *brestapålin* 'hög av bröd (som stod framme hela jul-

natten)’ [delabialisering *brö- > bre-*]; *tå var e en ollkilå, å et pjekspa:r, å så var e ju [...]* *en smörkilå* ’då var det ett kilo ull, och ett par pjäxor, och så var det ju ett kilo smör (som sommarpiggen skulle ha i lön)’; *di koåm tå me sparrlassen si:n tå* ’de kom då med sina lass av sparrar då (till marknaden)’.

b) Förledet anger innehållet i den behållare som efterledet indirekt anger kvantitet av (jfr *en kopp kaffe* etc. i SAG 2:30; 3:48f.):

Nä: *honde strömingsgry:ton* ’den där grytan med strömming’; *in tåldde bullpoå:s* ’en sådan där påse med bullar’; *å så ga:v an an honde vattflaskon å så tömd an he i brännvinstånonn* ’och så gav han honom den där flaskan med vatten och så tömde han det i tunnan med brännvin’

Lf: *brennvinsflaskå* ’flaska med brännvin’; *vattgla:sen* ’glaset med vatten’; *grynngroitsgry:tår* ’grytor med gryngröt’; *vattgry:tår* ’grytor med vatten’; *su:mjölkskannår* ’kannor med surmjölk’; *vippstånde* ’(marknads)ståndet med rö (till fyllning i bolster)’; *kva:r hest så sku ha et bryö, å en ha:våkapp, i spiltan framånfö se* ’varje häst så skulle ha ett bröd, och en kappe med havre, i spiltan framför sig (om julnatten)’.

c) Förledet anger helheten som efterledet (*kant, ände* etc.) är en del av (jfr *toppen på berget* etc. i SAG 2:30; 3:34):

Nä: *boå:tkantin* ’kanten på båten’; *såm tu:mie:ndan* ’(lika stor) som ändan på tummen’; *sjtjäidie:ndan* ’ändan på sked(blad)’; *skotoå:nan* ’tådelen av skor’; *råttingie:ndan* ’ändan på rotting’

Lf: *fiנגgäre:ndan* ’ändan på finger’; *fe hande tå:e:ndan* ’vid den där ändan av tået (vägen)’; *förkålståfsan* ’tofsarna på förkläde’.

Del–helhetsrelationen uppfattas som ett rumsligt förhållande i Nä *skollstrappår* ’trapporna till vinden’, *po:rtdörån* ’dörren till stallporten (dvs. förstugan till stall och foderlada under samma tak)’; *hu:sta:tje* ’taket på huset’, *tjörkstapulbro:wen* ’trappan till kyrkstapeln’ och i Lf *stugålve* ’golvet i stugan’, *frammanstudören* ’dörren till frammanstugan (det rum i parstuga som användes vid bröllop, begravningar; FO II *framman-stuga*, s. 154), *ri:skåve* ’den utskjutande delen av taket på (tork)ria’. Genitivattribut

undviks således, till skillnad mot finlandssvenskt språkbruk med fraser som *vagnens hjul*, *villans tak* etc. (Bergroth 1917:99).

d) Förledet anger den tid (t.ex. en helg) som efterledet är en del av eller anger en händelse för (t.ex. marknad):

Nä: *äm pingstdaanindain* 'om annandag pingst' [*pingstdagannandagen*, bildat till *pingstdagan* 'pingstdagarna' som pingsthelgen kallades i äldre tid]; *hälgonmessmoå:ndain* 'måndagen efter allhelgona'; *hälgonmessmoå:ndaskvie:ldin* 'måndag kväll efter allhelgona'; *ja men äm et nu råka kåm ti tjörtjon in såndasfurimidda så et soå:g hede* 'ja men om du nu råkade komma till kyrkan en söndag förmiddag så du såg det där (begravningsbruket)'

Lf: *tjyndäsmessmarknan* 'marknaden vid kyndelmäss'; *tjuondaskve:ldin* 'tjugondagens kväll'; *mitjesmessluödain* 'lördagen vid mickelmäss'; *hälgonmessmoåndagan* 'måndagarna efter helgonmäss'; *he va en poåskluödaskvielld tå ja soåt i fönstre å skåda* 'det var en påsklördagskväll då jag satt vid fönstret och tittade ut'.

Tidsuttrycken har ordgruppsbetoning, huvudtrycket på sista ledet, och skulle egentligen särskrivas: *midsommarsaftons natten*, *helgonmässmåndags kvällen*, *pingstdag annandagen*. Förledets obestämda form ger i sin tur skäl för sammanskrivning.

e) Förledet anger materialet till det som efterledet är gjort av eller används till:

Nä: *täide trefjälonggan* 'de där fjärdingarna av trä'; *nevärskrällan ti tyngdär* 'rullar av näver till tyngder (dvs. sänken på nät)'; *en grennknöyl* 'en knöl av gran'; *valmansböksår* 'byxor av vadmal'; *konnmjölsvåfflår* 'våfflor på kornmjöl'; *vi:tjeppan* 'käppar av vide'

Lf: *paparslinggrår* 'pappersgirlander'; *bjärkrisläbbår* 'kvastar av björkris'; *bjuönmåstårvä* 'torva av björnmossa (till matta vid farstutrappan)'; *grennrissa:lin* 'rundel av små granar (kring likkista vid utsjungning av lik, en gammal begravningssted; FO II *gränris-sal*, s. 402)'; *pä:tvärtje* 'virke till takspån'; *einri:skransan* 'kransar av enris'; *yillesjo:tår* 'skjortor av ylle'; *flekkår så va ju kledd tå i särkärman å så en svattan siltjeshassduk, å barhöva* 'flickorna så var ju klädda då i särkärmarna och så en svart halsduk i silke, och barhuvade (på begravning)'

f) Förledet anger måttet hos efterledet:

Nä: *täide halv- å kvarttsfjälonggan* 'de där fiskkärlen som rymmer en halv eller en kvarts fjärding'; *li:tårsflask* 'flaska som rymmer en liter'; *hede tri:jdagarskala:se* 'det där tre dagars bröllopet'

Lf: *tånnskårgan* 'korgar som rymmer en tunna'; *tri:sto:pskannå* 'kanna som rymmer tre stop'; *halvtånnssekk* 'säck som rymmer en halv tunna'; *å:stjenaren* 'tjänare som städslades för ett helt år'; *föru:t jiegest [e] ju runt me fjälongsårgan tå ongdō:man runt by:jin å en hest* 'föret gick man ju runt med korgar som rymde en fjärdedels tunna då, ungdomarna runt byn och en häst (och samlade in kärl till begravning)'

g) Förledet anger plats, riktning eller tillhörighet/ursprung för efterledet och består av en inbyggarbeteckning, ett ortnamn eller ett appellativ som anger läge:

Nä: *in finntjörkgål* 'en kyrkogård i det finska inlandet'; *finnsokknar* 'socknar i det finska inlandet'; *toå:rsje oppbyggflickkår* 'de här flickorna från Uppbyn' [inbyggarbeteckningar]; *vi kalla di fö pärelafinnen* 'vi kallade dem för finnarna från Perälä'; *tjä:laksflickkår å påjkan* 'flickorna och pojkarna från Tjälax'; *Kalaksvie:jin* 'vägen till el. genom Kalax by'; *Kaskuvie:jin* 'vägen till Kaskö' [ortnamn]

Lf: *Laffjösvejin* 'vägen till Lappfjärd'; *laffjössärkan* 'skjortorna som hör till Lappfjärdsdräkten'; *tådde laffjöshassdukar* 'sådana där halsdukar som hör till Lappfjärdsdräkten' [ortnamn]; *he va ti mase:r tå tätt vi kå:m ti Anale:naas stugon tå:r vi, et tjörktoå* 'det var att gå till fots då tills vi kom till Anna Lenas stuga där vid, ett tå (en liten väg) som ledde till kyrkan'; *stasstjörtjon* 'kyrkan i staden'; *goåskamarin* 'kammaren mot gården', *landsvekamarin* 'kammaren mot landsvägen' [appellativer]

Ks: *Norrstadsgänget och Söderstadsgänget* [ortnamn].

6 Avslutning

Genitiven lever kvar och förekommer i sÖB i en rad olika strukturer och attributiva funktioner, men i stort sett begränsad till personbetecknande substantiv och egennamn. Strukturellt utmärks sÖB framför allt av att genitivattribut kan förekomma tillsammans med bestämd form på huvudordet (Nä *Gumes Hu:goas förelldran* 'Gummes Hugos föräldrar'; *Gummes* är ett gårdsnamn bildat till mansnamnet *Gudmund*). Före en pronominell possessor står huvudordet likaså i bestämd form (*fa:drin hans*), men efter ett possessivpronomen i obestämd form (*hans fa:där*). När genitivattributet består av ett appellativ i obestämd form får också huvudordet obestämd form (Nä *in ka:ras aksel* 'en mans axel'). Vård att lägga märke till är vidare den struktur talarna använder sig av för att ange icke-unik relation (Ks *morsans en brorsa* 'en bror till (hans) mor'), liksom också gruppgenitiven med suffixet *-as* lagt till ett possessivpronomen (Lf *mostär mi:nas hestin* 'moster mins häst').

Med genitivattribut anges både vag och nära anknytning till referenten för huvudordet, t.ex. Lf *Analienaas stugon* 'Anna Lenas stuga' med ett icke-referentiellt substantiv som huvudord och Lf *honde do:tren däräs* 'den där dottern deras' med ett referentiellt substantiv som huvudord. Sin traditionellt viktigaste funktion har genitiven haft som namnbildande suffix i gårdsnamn (*Erkas, Ivars*). Med framförställda gårdsnamn har personer namngetts och identifierats som tillhörande en viss gård eller en viss släkt (*Hansas Fina, Gros far*), ett sätt att namnge personer som numera håller på att gå ur bruk. Som deskriptivt attribut uppträder genitiven vid *sort* och *slag* (Lf *all sättäs du:kar* 'alla sorters dukar'), bråktal (Lf *en fjä:dels bryö* 'ett fjärdedels bröd') och lexikaliserade adjektiv som *fridens, världens* (Nä *alla vä:rdens smugar* 'alla världens prång').

Vid sidan av *s*-genitiv förekommer vid relationella substantiv prepositionell genitiv uttryckt med *av, på, åt*. Mest anmärkningsvärd är den för Närpesdialekten specifika konstruktionen med *av* vid kroppsdelar (*i ha:nden oå: me* 'i handen på mig'). Prepositionell genitiv används sparsamt, sammansättningar däremot ofta som uttryck för ett flertal relationer mellan förled och efterled. Med sammansättning uttrycks mängd (Lf *et pjekspar:r* 'ett par pjäxor'), innehåll (Nä *e vattgla:s* 'ett glas vatten'), delhelhet (Lf *skotoå:nan* 'tådelen av skor'), tid (Lf *tjuondaskve:ldin* 'tjugondagens kväll'), material (Nä *valmansböksår* 'byxor av vadmal'), mått (Nä

tånnskårg 'korg som rymmer en tunna') och plats (Nä in finntjörkgål 'en kyrkogård i det finska inlandet').

MATERIAL

Eget arkiv

Utskrift av inspelningarna 1969:25 och 1970:60, Närpes.

Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors

Bandutskriften i FMK (Folkmålskommissionen) 209, Närpes 1972, FMK 230 d, Lappfjärd 1975, FMK 262, Närpes/Övermark 1982.

Svenska litteratursällskapets språkarkiv, Helsingfors

Inspelningar som ligger till grund för utskrifterna ovan: Närpes 1969:25, 1970:60, 1982:66, 68, 69, 72, Övermark 1982:74 samt Lappfjärd 1975:90, 93, 94, 96, 97, 98, 101.

LITTERATUR

- Ahlbäck, Olav, 1952: *Jöns Buddes språk och landsmanskap*. Studier i nordisk filologi 40–41:1. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.
- Bergroth, Hugo, 1917: *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialism i tal och skrift*. Helsingfors: Holger Schildts Förlag.
- Blomqvist, Marianne, 1988: Från tillnamn till släktnamn i österbottnisk allmogemiljö. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska Samfundet 44. Vasa.
- Delsing, Lars-Olof, 2003: Syntaktisk variation i nordiska nominalfraser. I: Vangnes, Øystein Alexander, Holmberg, Anders & Delsing, Lars-Olof, *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*. Oslo: Novus. S. 11–64.
- Faarlund, Jan Terje, Lie, Svein & Vannebo, Kjell Ivar, 1997: *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- FO. *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. I–IV, 1982, 1992, 2000, 2007. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken, jämte Svenska litteratursällskapet i Finland (band IV).
- Freudenthal, Axel Olof, 1878: *Ueber den Närpesdialekt*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 30. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Huldén, Lars, 1997: Genitiven och dess förvandlingar. I: Reinhammar, Maj (utg.), *Nordiska dialektstudier*. Stockholm: Språk- och folkminnesinstitutet. S. 161–172.
- Ivars, Ann-Marie, 1988: *Närpesdialekten på 1980-talet*. Studier i nordisk filologi 70. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- , 1993: Så-konstruktionen i finlandssvenskt talspråk. I: Ivars, Ann-Marie, Lehti-Eklund, Hanna, Lilius, Pirkko, Londen, Anne-Marie & Solstrand-Pipping, Helena (red.), *Språk och social kontext*. Meddelanden från institutionen för

- nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B:15. Helsingfors. S. 229–241.
- , 1996: *Stad och bygd. Finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv*. Folkmålsstudier 37. Helsingfors: Föreningen för nordisk filologi.
- , 2005: *Sydösterbottnisk nominalfrassyntax. I: Svenska landsmål och svenskt folkliv 2005*. S. 73–93.
- Jørgensen, Nils, 1970: *Syntaktiska drag i svenska dialekter. En bibliografisk översikt*. Lund: Studentlitteratur.
- Källskog, Margareta, 1992: *Attityd, interferens, genitivsyntax. Studier i nutida överkalixmål*. Uppsala universitet: Institutionen för nordiska språk.
- Pitkänen, Antti, 1979: *Binominala genitiviska hypotagmer i yngre nysvenska*. Humanistiska avhandlingar 1. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- SAG, Teleman, Ulf & Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien (Norstedts Ordbok distr.).
- Wessén, Elias, 1958: *Svensk språkhistoria. I. Ljudlära och ordböjningslära*. Femte upplagan. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Zilliacus, Kurt, 2002: *Forska i namn*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Bestämd artikel i finlandssvenska dialekter

1 Inledning

I denna uppsats diskuterar jag uttryck för bestämdhet i finlandssvenska dialekter och fokuserar på sådana uttryck som antingen saknar direkta motsvarigheter i svenskt standardspråk eller används på ett annat sätt än i standardspråket.¹ Jag vill ge ett exempel på hur grammatiken i det vi uppfattar som ett och samma språk, *svenskan*, i det faktiska språkbruket är ett betydligt mer mångfasetterat fenomen än det system som beskrivs t.ex. i grammatikböcker över standardspråket. Men jag har även ett rent deskriptivt syfte. Jag vill ge en översikt över hur ett visst grammatiskt fenomen, bestämdhet, uttrycks i finlandssvenska dialekter, d.v.s. vilka olika typer av uttryck som finns, hur de är uppbyggda och hur de varierar mellan olika delar av det svenska dialektområdet i Finland.

Till bestämdhetsuttryck hör dels ensamma substantiv i bestämd form (*asplöuvi* 'asplöv(et)'²), substantiv med attribut (*gambe kvinnona* 'de gamla kvinnorna', *denn bli:vande värdinnan* 'den blivande värdinnan'), substantiv med demonstrativa pronomen (*handä halmin* 'den (där) halmen') och substantiv med possessiva pronomen och genitivattribut (*ga-*

1. Uppsatsen bygger på min forskning inom projektet *Svenskan i Finland* samt material som sammanställdes inom projektet. En del av resultaten som presenteras, liksom själva uppsatsen, har tillkommit inom projektet *Dialektsyntax. Nominalfraskonstruktioner i finlandssvenska varieteter* (Finlands Akademi 2007–2009). Jag tackar Ann-Marie Ivars, Peter Slotte och Benjamin Lyngfelt för värdefulla kommentarer till tidigare versioner av uppsatsen. Naturligtvis ansvarar jag själv för texten och de eventuella fel och brister som finns i den.

2. I exemplen återger jag vokal- och konsonantljud i uttalet så talspråksenligt som möjligt med hjälp av skriftspråkets tecken. Långa konsonanter dubbelskrivs, t.ex. *fikk*, och konsonantförbindelser återges med skriftspråkets tecken, t.ex. *tjö:ra* 'köra' (tje-ljud), *menisjan* 'människan' (sje-ljud). Lång vokal anges med kolon (t.ex. *hu:s*). För att dialektåtergivningen ska vara konsekvent skriver jag även om exempel ur tidigare litteratur som ursprungligen återgetts enligt andra principer (t.ex. med hjälp av landsmålsalfabetet). Exempel ur standardspråket återges däremot enligt skriftspråkets stavningskonventioner.

melmorfar minn 'min gammelmorfar', *fafas bärji* 'farfars berg'). I denna uppsats fokuserar jag på bestämdhetsuttryck med element som fungerar som eller påminner om en bestämd artikel. Jag utesluter uttryck med possessorer helt och hållet³ och behandlar demonstrativa pronomen endast i den mån de tangerar eller är intressanta med tanke på bruket av bestämd artikel. Därtill behandlar jag av utrymmesskäl endast sådana uttryck med attribut där bestämningen är framförställd (se exempel ovan), d.v.s. inte uttryck med efterställda attribut som *te å:re ja börja på eittan* 'det året då jag började i ettan' (Pernå, öNL⁴) och *ondi firmon tä ja va* 'den (där) firman där jag var' (Vörå, möB).

En av de uttryckstyper jag diskuterar närmare i uppsatsen är substantivets bestämda form i exempel som *di a iti gröitn* 'de har ätit gröt' (Esse, nÖB), *he va bara råskvedri å ka:lt* 'det var bara ruskväder och kallt' (Larsmo, nÖB), *bårar håle me vingälskaft* 'borrar hål med borrhävning' (Malax, söB) och *asplöuvi va li:ka gått* 'asplöv var lika gott' (Pernå, öNL). Denna uttryckstyp är särskilt utbredd i Österbotten men förekommer även i södra Finland. Det intressanta med uttryckstypen är att den bestämda formen används i kontexter som egentligen inte är bestämda. Snarare uttrycks något mer oavgränsat eller allmänt, vilket innebär att den bestämda *slut*artikeln har fått en utvidgad funktion i förhållande till det som bestämda artiklar typiskt uttrycker, d.v.s. bestämdhet. Språktypologiskt representerar detta ett senare skede i utvecklingen av bestämda artiklar; då de med tiden börjar användas i allt vidare kontexter kan de till slut komma att fogas till alla substantiv oberoende av om syftningen är bestämd eller obestämd (Greenberg 1978:61ff., Dahl 2007:112f.).

Ett annat fenomen jag diskuterar närmare är bruket av demonstrativa pronomen i kontexter där den bestämda *fristående* artikeln *den* typiskt används i standardspråket. I vissa finlandssvenska dialekter, främst i Österbotten, används formen *den* nästan inte alls; i stället använder man ofta former av typen *han-där* och *hon-där* som i *anti första ti:dn* 'den första tiden' (Kronoby, nÖB). I andra dialekter, särskilt de östnyländska dialek-

3. För en beskrivning av genitivsyntaxen i sydösterbottniska dialekter, se Ivars (denna volym).

4. Ortnamnet vid exemplen anger informanternas hemort. Förkortningarna söB (södra Österbotten), möB (mellersta Österbotten), nÖB (norra Österbotten), vÅL (västra Åland), öÅL (östra Åland), vÅB (västra Åboland), öÅB (östra Åboland), vNL (västra Nyland), mNL (mellersta Nyland) och öNL (östra Nyland) placerar orten geografiskt.

terna, används formen *den* mer än i standardspråket, t.ex. vid substantiv utan attribut i syftningar på en unik företeelse som i *va må de klåckan ska vara?* 'hur mycket är klockan?' (Lovisa, öNL; egen observation). Detta bruk av *den* förekommer inte i Österbotten. Däremot finns en motsvarighet till standardspråkets utpekande eller kontrasterande *den* i bruket av de betonade formerna *han*, *hon* och *het*⁵ i exempel som *ha gå:ln tjö:ft famo mi:n tå 'den gården köpte min farmor då'* (Pedersöre, nÖB; Ivars 1996:80).

I det närmast följande avsnittet diskuterar jag varför bestämdhetsuttrycken i finlandssvenska dialekter är intressanta ur allmänlingvistisk synvinkel. Därefter redogör jag för studiens metod och material i avsnitt 3 och mina bakgrundsantaganden om språk och grammatik i avsnitt 4. I avsnitt 5 inleder jag den empiriska genomgången med att diskutera bestämd form i utvidgad användning vid substantiv utan attribut. Därefter behandlar jag uttryck med attribut i avsnitt 6 och uttryck med framförställt *den* vid substantiv utan attribut i avsnitt 7. I avsnitt 8 behandlar jag uttryck med andra demonstrativa pronomen med artikellik funktion vid substantiv utan attribut. Uppsatsen avslutas med en diskussion kring de utvecklingsmönster man kan skönja i bruket av bestämd artikel i finlandssvenska dialekter.

2 Bestämdhet som språkligt fenomen

Svenskan hör till de språk där man uttrycker bestämdhet morfologiskt, d.v.s. med hjälp av fristående artiklar eller olika typer av ändelser: *en bil*, *bil-en*, *den nya bil-en*. I många av världens språk uttrycks kontrasten mellan bestämda och obestämda ting och företeelser på ett annat sätt (se Dryer 2005, Heine & Kuteva 2006:97ff.), t.ex. med ordföljdsvariation (fi. *Kadulla on auto* 'det står en bil på gatan' – *Auto on kadulla* 'bilen står på gatan') eller kasusbyte (fi. *Katolta putosi lunta* 'det föll ner snö från taket' – *Katolta putosi lumi* 'snön föll ner från taket').⁶

Bruket av just *artiklar* för att uttrycka bestämdhet och obestämdhet är ett karaktäristiskt drag för många europeiska språk i dag, särskilt de västeuropeiska språken (jfr Haspelmath 1998, Heine & Kuteva 2006:99,

5. Uttalas vanligtvis *he* eller *e*. I den löpande texten använder jag uppslagsformen *het* i enlighet med *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (FO).

6. Exempler är från Hakulinen & Karlsson (1979:132), Hakulinen m.fl. (2004:1361).

Dahl 2007:29ff.). Med undantag av forngrekiskan (Homeros tid) hade emellertid de flesta europeiska fornspråk varken bestämd eller obestämd artikel (Heine & Kuteva 2006:99, Putzu & Ramat 2001). Utvecklingen av artikelbruket i Europa har i grova drag skett under de två tusen senaste åren (Heine & Kuteva 2006:99f., Dahl 2007:34).

Utvecklingen av bestämd och obestämd artikel går inte alltid hand i hand. Det finns språk med bara bestämd artikel, språk med bara obestämd artikel, språk med både obestämd och bestämd artikel och språk med flera olika typer av bestämda eller obestämda artiklar (Heine & Kuteva 2006:97, Schroeder 2006). Ett exempel på språk med bara bestämd artikel är isländska där räkneordet *en* inte har utvecklats till en obestämd artikel på samma sätt som i de övriga nordiska språken (jfr *Þetta er góð bók – Det här är en bra bok*). Också i bruket av bestämd artikel skiljer sig isländska i förhållande till svenska. Medan man i standardsvenska systematiskt använder två olika artiklar, bestämd slutartikel (*bilen*) och bestämd fristående artikel (*den nya bilen*), används vanligtvis endast bestämd slutartikel i isländska (*bíllinn* 'bilen', *nýji bíllinn* 'den nya bilen').⁷

Bestämda artiklar utvecklas typiskt ur demonstrativa pronomen, d.v.s. pronomen som pekar ut någon eller något i talsituationen, samtalen eller texten (se Greenberg 1978, Diessel 1999:118ff., Heine & Kuteva 2006:100ff.). Den bestämda slutartikeln, som är kännetecknande för de nordiska språken (jfr ty. *die Frau*, fra. *la femme*),⁸ har uppkommit ur det efterställda demonstrativa pronomenet (*h*)*inn* som före fornsvensk tid sammanföll med substantivet: *maðr* (*h*)*inn* 'man, den där' → *maðrinn* 'mannen' (Nygaard 1906:33f., Larm 1936:1ff., Wessén 1956:27, Perridon 1989:129ff.). Den fristående artikeln *den* har däremot sitt ursprung i det demonstrativa pronomenet *sa(r)* 'den (där)'. De ursprungliga nominativformerna i maskulinum och femininum, som finns bevarade i isländskan (*sá, sú*), gick tidigt förlorade i fornsvenskan. Redan i de äldsta bevarade texterna på svenska används akkusativformerna *þän* och *þe* i maskulinum och femininum och *þät* i neutrum (SAOB s.v. *den*, Wessén 1956:27, 49ff.).

7. Den bestämda fristående artikeln *hinn* är obligatorisk i vissa kontexter som kräver icke-restriktiv tolkning, t.ex. *hin sanngjarna tillaga um launahækkun* 'den rättvisa förhöjningen av lönerna', men är klart mindre grammatikaliserad än de bestämda fristående artiklarna i de övriga nordiska språken (se Thráinsson 2007:4, 105ff.).

8. Enligt de siffror som Dryer (2005) presenterar uttrycks bestämdhet med särskilda affix i ca 15 procent av världens språk (84/566 språk i Dryers undersökning).

Hinn har försvunnit som självständigt demonstrativt pronomen i de flesta svenska varieteter, samtidigt som grammatikaliseringen av den bestämda slutartikeln med ursprung i detta pronomen är genomförd i hela det svenska språkområdet. I delar av det svenska språkområdet har den bestämda slutartikeln dessutom utvecklats vidare så att den används även i vissa kontexter där bestämda artiklar är mindre vanliga, t.ex. efter genitivattribut (*tant Lindströms fönstre* 'tant Lindströms fönster'; jfr Ivars, denna volym) och vid oavgränsade fenomen som i det ovan nämnda exemplet *di a iti gröitn* 'de har ätit gröt' (Esse, nÖB).

Pronomenet *den* används däremot fortfarande också som ett demonstrativt pronomen i många svenska varieteter. Svenska Akademiens grammatik (2:322ff.) ger exempel som *Alla de tunnorna är tomma* [$\approx$ alla de där tunnorna], där *den* har en utpekande funktion, och *Vi gjorde en vandring i italienska Schweiz. Den turen glömmar jag aldrig* [*Den turen kontrasterar mot andra möjliga turer*], där *den* syftar på något som nyss nämnts. I vissa svenska varieteter, t.ex. österbottniska dialekter, används *den* som framgått varken som demonstrativt pronomen eller bestämd fristående artikel. I stället används andra uttryck, t.ex. *han, hon, het* (jfr uttrycket *ha gå:ln* ovan) eller former av typen *han-där, hon-där, het-där, de-där*⁹ (t.ex. *heila idi tridi ä:ri* 'hela tredje året', Larsmo nÖB).

I standardspråket används *den* som bestämd fristående artikel i princip bara i uttryck där substantivet föregås av en bestämning, t.ex. *den nya bilen* (jfr *bilen*). Men följs substantivet av en s.k. restriktiv relativ eller narrativ bisats kan *den* användas trots att inget framförställt adjektiv ingår i nominalfrasen, t.ex. *den bil(en) som vi såg på stan i går har jag sett tidigare*. I vissa andra fall, t.ex. vid ordningstal och i namnliska fraser, kan *den* i sin tur utelämnas trots att substantivet föregås av en bestämning, t.ex. *sista gången, Vita huset* (SAG 3:19f., Dahl 2004:155ff.).

Det är inte alltid uppenbart huruvida *den* fungerar som demonstrativt pronomen eller bestämd artikel. I östnyländska dialekter förekommer *den* vid substantiv utan attribut i exempel som *va må de klåckkan ska vara*. I uttryck av detta slag pekar inte formen *de* 'den, det' ut någon given klocka utan syftar mer allmänt på 'tiden'. Användningen av *den* vid sub-

9. I brödtexten använder jag uppslagsorden i FO för att omtala formerna. I autentiskt tal kan formerna med trycksvagt uttal realiseras t.ex. som (*h*)*anti*, (*h*)*ati*, *hate*, *hade*, *adi*, (*h*)*ande*, (*h*)*andi* (mask.), *hodi*, *hoti*, *honde*, *hondi*, *ondi*, *onde* (fem.), *edi*, (*h*)*äti*, (*h*)*ädi*, *hedi*, *hete*, *iti*, *hede*, *ede*, *ide* (neutr.) och *töm**ti*, *töm**de*, *dem**ti*, *döm**ti*, *döm**te*, *tem**de*, *döm**de*, *döm**di*, *dem**de*, *dem**di*, *dem**di* (plur.) (se FO s.v. *han* ssg, *hon* ssg, *het* ssg).

stantiv utan framförställda bestämningar i östra Nyland har därför analyserats som en utvidgning av den bestämda fristående artikelns användning: *bilen, den nya bilen* → *den bilen* (jfr FO s.v. *den* betydelsemoment 8, Reinhammar 1975:79).

Uttryck som *den bilen* kan även diskuteras i termer av *dubbel bestämdhet* eftersom de innehåller två element som uttrycker bestämdhet (*den, -en*). Också bruket av dubbel bestämdhet är ett kännetecknande drag för de nordiska språken (Lundeby 1965, Börjars 1994). Dubbla artiklar (eng. *double articulation*, se Plank 2003) förekommer i svenska och norska men verkar i de flesta varianter av de två språken vara knutna till uttryck med framförställda bestämningar som t.ex. *den nya bil-en*.

Bruket av bestämda artiklar är sålunda ett område inom svensk grammatik där det förekommer förhållandevis mycket variation. Variationen inom finlandssvenska (och andra) dialekter kvarstår som tämligen outforskad. Att kartlägga och jämföra uttrycksmönstren, d.v.s. de grammatiska konstruktionerna, och deras utbredning i finlandssvenska dialekter är relevant inte bara i ett svenskt perspektiv utan även ur mer allmänlingvistisk synvinkel. De tendenser till vidare och annorlunda utveckling än t.ex. i standardsvenskan som man kan finna i de finlandssvenska dialekterna ger värdefull information om den historiska utvecklingen av bestämdhetsuttryck. Samtidigt visar de finlandssvenska dialekterna hur mycket variation man kan finna inom ett och samma språk i fråga om ett så centralt område av de nordiska språkens grammatik som bestämdhet.

3 Material och metod

Mitt empiriska material består av utskrifter (och ljudband) av äldre dialektinspelningar vid Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS)¹⁰ samt de språkprov från det nyare dialektmaterialet *Spara det finlandssvenska talet* som fanns tillgängliga på SLS webbsidor hösten 2007.¹¹ Därtill har jag excerperat exempel från boken *Från Pyttis till Nedervetil* (Harling-Kranck 1998) och dialektprov på projektet SweDias webbplats.¹² Ett par exempel

10. Projektassistent Magnus Brenner gjorde inom ramen för projektet *Svenskan i Finland* en kartläggning och sammanställning av vilka dialektinspelningar vid SLS som föreligger i transkriberat format. Mitt urval av äldre dialektinspelningar vid SLS utgår från hans sammanställning.

11. Se <<http://www.sls.fi/Sparatalet/index.htm>>.

12. Se <<http://swedia.ling.gu.se/>>.

från östnyländska dialekter har jag hämtat från material jag använt i tidigare uppsatser (egna inspelningar samt inspelningar gjorda vid ett fältarbete; se materialförteckning).

Inspelningarna vid SLS täcker hela det finlandssvenska språkområdet, men det finns fler inspelningar från vissa dialektområden än andra. Dessutom är utskrifterna inte jämnt fördelade över olika dialektområden. Totalt omfattar det material jag excerperat ca 620 sidor utskrifter (se förteckning i slutet av artikeln). Särskilt de öståboländska och åländska dialekterna är sparsamt representerade i materialet medan dialekterna i östra Nyland och norra Österbotten är mycket väl representerade.¹³ Materialet är även något ojämnt vad beträffar utjämning och interferens från standardspråket. Eftersom mitt syfte i denna uppsats är att kartlägga – i ett så brett perspektiv som möjligt – vilka konstruktioner med bestämd artikel som förekommer i finlandssvenska dialekter har jag inkluderat det mesta som föreligger i transkriberad form, även inspelningar där intervjuaren talar en standardnära finlandssvensk varietet eller rikssvenska. Därtill har jag även excerperat belägg i några språkprov på stadsmål (Borgå, Ekenäs, Jakobstad). Det oaktat torde materialet ge en översikt av hur de uttryck jag undersöker används och varierar inom de finlandssvenska dialekterna.¹⁴

Metodologiskt ansluter jag mig till en tradition av funktionell grammatik som behandlar grammatiska strukturer utgående från ett språkbbruksperspektiv (Anward & Nordberg 2005). Min forskning är kvalitativ och faller inom ramen för interaktionell lingvistik (se t.ex. Lindström 2006) där man strävar efter att dels vara så induktiv som möjligt, dels se språkliga strukturer i deras kommunikativa sammanhang. Jag har sålunda gått igenom hela materialet för att finna frekventa och typiska mönster för bestämdhet. I denna uppsats kommer jag emellertid inte att betona det interaktionella perspektivet (även om det primärt är min utgångspunkt) eftersom mitt huvudsakliga syfte är att ge en översikt av vilka typer av bestämdhetsuttryck som förekommer i finlandssvenska dialekter.

I genomgången av bestämdhetsuttryck i mitt material utgår jag från att språket är uppbyggt av *konstruktioner* (se följande avsnitt). Jag rela-

13. Fördelningen är (mätt i antal transkriberade sidor) följande: nÖB 131 s., mÖB 50 s., sÖB 42 s. (ÖB tot. 223 s.), ÅL 15 s., vÅB 55 s., öÅB 19 s. (ÅB tot. 74 s.), vNL 55 s., mNL 35 s., öNL 218 s. (NL tot. 308 s.).

14. Påverkan från standardspråket framgår främst av böjningsformer och ordval i vissa av de exempel jag presenterar i uppsatsen.

terar resultaten från min undersökning till typologiska studier, där man jämför ett stort antal språk strukturellt och funktionellt. Jag fokuserar som framkommit på strukturer som saknas i eller används på ett annat sätt än i standardspråket. Hur ser uttrycken ut och vilka komponenter ingår i dem? I vilka sammanhang används uttrycken? Vilka skillnader kan man finna mellan olika dialekter?

4 Språkande, grammatik och konstruktioner

Inom interaktionell lingvistik utgår analysen av grammatiska konstruktioner alltid från språkbruket – eller språkandet (jfr Linell 2005, Anward & Nordberg 2005). Då man *språkar*, d.v.s. använder språket, i olika sammanhang och inom ramen för olika verksamheter, använder man grammatikens resurser för att kommunicera och samverka med andra språkbrukare. Tidigare språkliga mönster utgör resurser i enskilda språkliga praktiker och kan betraktas som en samling abstrakta men flexibla mönster. De grammatiska mönstren är emellertid inte hur flexibla som helst i den enskilda situationen. Språket är en situationsöverskridande praktik, d.v.s. en ”seg struktur” som förändras långsamt över tiden genom ett stort antal specifika praktiker i enskilda situationer (Linell 2005:238).

Enligt *grammatikaliserings teorin*, som utgår från att grammatiska konstruktioner gradvis utvecklas från konkreta och expressiva uttryck mot allt mer innehållsmässigt tomma och abstrakta, d.v.s. rent grammatiska, uttryck, utgör ”nedslitna” former ett kännetecken för långt gången språkhistorisk utveckling (Heine & Kuteva 2002:2ff., Bybee 2003:615ff.). Ett exempel på detta är den i föregående avsnitt beskrivna utvecklingen av den bestämda slutartikeln i de nordiska språken (*maðr (h)inn* → *maðr inn*).

Samtidigt som betydelsen och formen hos enskilda komponenter i en grammatisk konstruktion slits ned tenderar konstruktionen att få en större kommunikativt-funktionell potential (Wide 2002, Linell 2005). Det blir då möjligt att använda konstruktionen i allt fler kontexter; den är alltså inte längre begränsad till specifika användningar. Ett exempel på detta är den fristående bestämda artikeln *den* i svenskan som utgår från det demonstrativa pronomenet *den*. Från att ha varit utpekande har *den* utvecklats till att allmänt syfta på fenomen som nämnts tidigare eller annars förutsätts vara kända för mottagarna. I motsats till det demonstrativa pronomenet *den* uttalas artikeln *den* trycksvagt, vilket innebär en fonetisk reduktion eller nedslitning av formen.

Heine & Kuteva (2006:50ff.) använder begreppet *grammatical use patterns* för att beskriva den pågående utvecklingen mot nya konstruktioner. Dessa *grammatiska användningsmönster* är inte obligatoriska utan utgör snarare alternativ som är begränsade till vissa kontexter eller sociala skikt, register eller regioner. Mönstren är dock förknippade med en given grammatisk betydelse. De utgör återkommande mönster i språklig kommunikation och kan bestå av en sats, en fras eller t.o.m. en enskild form i en specifik kontext.

Inom *konstruktionsgrammatik* är konstruktion den centrala analysenheten. Grundtanken är, som framgått av inledningen till denna volym, att språket består av en mängd holistiska mönster där form och funktion skapar en oskiljaktig helhet. Mönstren fungerar som ritningar för språkbrukarna när de bildar meningar, satser, fraser eller andra större eller mindre element inom språket. Croft (2001:8), som anlägger ett typologiskt och variationistiskt perspektiv på konstruktioner, poängterar att mångfald, d.v.s. variation, är grundläggande för språket och att språk i grunden är dynamiska, både på mikronivå och makronivå: "Synchronic language states are just snapshots of a dynamic process emerging originally from language use in conversational interaction."

Enligt Andersson (2005:488), som talar om mönsterminnen, har språkbrukare ett stort förråd av språkliga mönster i sitt språkliga minne och vet rätt väl vilka lexikala enheter som passar in i mönstren och vilka som inte gör det, även om de inte alltid är överens sinsemellan. Som Ono & Thompson (1995:216ff.) påpekar är realiseringen av syntaktiska strukturer beroende av kognitiva och interaktionella faktorer. Talare och lyssnare orienterar sig mot abstrakta och prototypiska konstruktions-scheman, men den faktiska produktionen instantierar ofta dessa scheman bara på ett ungefärligt sätt. Grammatiska konstruktioner, eller konstruktionsscheman som Ono & Thompson alltså kallar dem, bildar därmed ett öppet inventarium av prototypiska mönster som "destillerats" fram via ett stort antal talsituationer.

Jag ska nu gå över till att diskutera förekomsterna av bestämdhetsuttryck i mitt empiriska material. I genomgången utgår jag från att de uttryckstyper jag diskuterar utgör grammatiska konstruktioner i en dynamisk bemärkelse, d.v.s. grammatiska användningsmönster som är under utveckling. Jag kommer därför primärt att tala om mönster i genomgången.

5 Utvidgad användning av bestämd form

Som framgått av exemplen i inledningen till denna uppsats förekommer bestämd form av substantiv i uttryck som *iti gröitn* 'ätit gröt', *bårar håle me vingälskaft* 'borrar hål med borrväng' och *asplöuvi va gått* 'asplöv var gott' särskilt i de österbottniska dialekterna. Fenomenet har uppmärksamats i såväl sverigesvenska som finlandssvenska dialekter. Freudenthal (1878) kommenterar den utvidgade användningen av bestämd form i sin avhandling om Närpesdialekten och Hummelstedt (1934) diskuterar förkärleken "för den bestämda formen av substantivet på den obestämdas bekostnad" i österbottniska dialekter. Om bruket av bestämd form i svenska dialekter mer generellt konstaterar Bergman (1951:201) att tendensen att föredra bestämd form är "karaktäristisk för norrländska, dalmål, finlandssvenska (delvis även est-svenska)" (se även Jörgensen 1970, Dahlstedt & Ågren 1980:281f., Delsing 1993:49ff., 2003:15ff.).

Enligt Hummelstedt (1934) gäller det utvidgade bruket av bestämd form i Österbotten särskilt uttryck utan bestämningar och vissa typer av beteckningar som material, beskaffenhet och slag (*he je jyttjon* 'det är gyttja'), föremål för sysselsättningar och yrkesverksamhet (*tåm sådd roå:jin* 'de sådde råg', *ja handlar me kni:van* 'jag handlar med knivar'), verktyg eller redskap (*vi skar a me sjtjeron* 'vi skar det med skära') och väderleksförhållanden m.m. (*he va:r vintrin* 'det blir vinter'). Samtliga dessa användningar förekommer i mitt material, de flesta i viss mån också utanför Österbotten, men beläggen är klart mer frekventa i dialektinspelningarna från Österbotten (jag återkommer till detta nedan). Ett exempel på beteckningar för väderleksförhållanden har jag gett i inledningen (*he va bara råskvedri å ka:lt* 'det var bara ruskväder och kallt'¹⁵). Exempel 1–3 visar belägg på typen material/beskaffenhet, sysselsättningar respektive verktyg. Typen material/beskaffenhet förekommer endast i Österbotten, se exempel 1.

15. I materialet finns inga exempel av denna typ från södra Finland, däremot exempel av typen *når de ble: vå:rtärmi:nen* 'när det blev vårtermin' (Tenala, vNL). Genom egen observation har jag kunnat notera exempel av typen *de e vå:ren u:te* 'det är vår ute' i östra Nyland (Lovisa).

- 1 a) je:r i Karparöjen findis (e)¹⁶ både *leiri* å *sa:ndn* 'här i Karperö fanns det både lera och sand' (Korsholm, mÖB)
- b) å-å he (.) va *engslandi* såm vi (.) vi slo: ondi vattn (.) sjeina såm vi kalla i 'och det var ängsland som vi slog under vatten, skena, som vi kallade det' (Pedersöre, nÖB)
- c) he va jo å:v å:v *heimollga:ni* he 'det var ju av hemspunnet ullgarn, det' (Kronoby, nÖB)
- 2 a) ti kåm hi: föst å (.) så fo: vi å *plåkk bären* å ti va me: tå 'de kom hit först och så gick vi och plockade bär och de var med då' (Kronoby, nÖB)
- b) man hålld på: me *li:ne* åkkså förr i vä:rden 'man sysslade med lin också förr i världen' (Tenala, vNL)
- 3 a) vi fiska nu så je:nan me *kråokan* å na nie:t fö- fö hu:sbehåov tå bara 'vi fiskade så här med kroker och nät för husbehov då bara' (Munsala, nÖB)
- b) jo: för ha- *handen* så:d ja li:n jo: 'ja, för hand sådde jag lin, ja' (Sjundeå, mNL)

Lundström (1939:8ff.), som beskriver syntaxen i nyländska dialekter, fokuserar inte särskilt på skillnader gentemot standardspråket, men bland hennes exempel finns ett antal fall där bestämd form används, om inte på ett helt annorlunda sätt så åtminstone mer frekvent i dialekterna än i standardspråket, t.ex. i måttuttryck (Borgå, öNL: *Han tjö:rd på ti:man* 'han körde på en timme'), benämningar på sjukdomar (Pyttis, öNL: *Boå:nen har jo tji:kho:stån* 'barnen har ju kikhosta') och artbenämningar av olika slag (Ingå, vNL: *Sömsst tycker ja att de e ti å:ka på spå:rvagnen* 'sämst tycker jag det är att åka med spårvagn'). Även dessa användningar förekommer i mitt material. I 4–6 visas några belägg.

- 4 a) ha va int *å:ri* heldär 'han var inte ens ett år [gammal]' (Pedersöre, nÖB)
- b) an sko ha sarsskleningår å tålä tännan äin ny: för *å:rä* åt bå:nen 'man skulle ha sarsklänningar och sådant, en ny per år åt barnen' (Houtskär, vÅB)

16. Jag anger de ord eller delar av ord som hörs dåligt i inspelningarna inom parentes. Pauser anges genomgående med "(.)" i exemplen, oberoende av om det är fråga om en längre eller kortare paus.

- c) int tjö:rd dām just me (.) me e:n (.) e:n oksi int (.) no hadd dām *pa:re* allti 'inte körde de just med en ox, nog hade de alltid ett par' (Ingå, vNL)
- 5 a) men att senn (.) senn va jo dåmdä svå:ra sji:kdo:mmana senn sām härja då: i den ti:dn (.) liksom *longso:tn* 'men sedan var det ju de där svåra sjukdomarna som härjade då på den tiden, så som lungсот' (Ingå, vNL)
- 6 a) vi fi:ra fösta maj å fo:r å sjong å spela på *jitarren* å vi sjongd jär i Tattabakli:den 'vi firade första maj och gick och sjöng och spelade gitarr och vi sjöng här i Tattarbackliden' (Kronoby, nÖB)
- b) de e ett mykke bettere instrument (.) på de sette att du kan (.) få plats i en årkestär (.) de finns veldit li:te (.) såna beho:v (.) fö- *bläkkflöjtn* 'det är ett mycket bättre instrument på det sättet att du kan få plats i en orkester, det finns väldigt lite sådana behov för blockflöjt' (Snappertuna, vNL)

Ivars (2005) gör för de sydösterbottniska dialekternas del en genomgång av vilka syntaktiska kontexter bestämd form förekommer i. Hon noterar bl.a. att "strängt taget alla nominalfraser som saknar adjektivattribut och står som objekt har bestämd form" (s. 76), t.ex. *la:g ju:lkårvin* 'tillverka julkorv', *skå:d bru:dan* '(gå för att) se på brudar', *ha ko:nan inni sta:din* 'hålla kor inne i staden'.¹⁷ Därtill står egentliga subjekt och predikativa substantiv ofta i bestämd form, t.ex. *nu böri e veks bjärkan uvi heila hande hagan* 'nu börjar det växa björkar över hela den där hagen', *e voltt vel kri:je tå* 'det blev väl krig då'. Även rektionen i prepositionsfraser står ofta i bestämd form i sydösterbottniska dialekter, t.ex. *tåm sku leggas i blöiton* 'de skulle läggas i blöt', *vi fo:r i öikståkkan å boå:tan* 'vi for i ökstockar och båtar'.

Av utrymmesskäl kan jag inte här presentera en närmare genomgång av alla syntaktiska kontexter i vilka bestämd form används i mitt material utan måste nöja mig med att konstatera att de kontexter som Ivars (2005) nämner förekommer även i mitt material. Det är dock uppenbart att bestämd form i utvidgad användning är ett mer utbrett fenomen i Österbotten än i södra Finland; bestämd form förekommer därmed även mer frekvent i olika typer av syntaktiska kontexter i de österbottniska dialekterna. En utvidgning av den omfattningen att t.ex. alla nominalfraser

17. Jfr Delsing (2003:19) om norrländska dialekter.

utan adjektivattribut skulle stå i bestämd form är det inte fråga om i södra Finland (jfr Dahl 2007:93f., Delsing 2003:15ff.).

I återstoden av detta avsnitt ska jag redogöra för variationen och distributionen i mitt material utgående från de kategorier som typologen Östen Dahl (2007) använder i sin beskrivning av det utvidgade bruket av bestämd form i svenska dialekter. Enligt Dahl förekommer den utvidgade användningen av bestämd form i s.k. *periferisvenska* (eng. *peripheral Swedish*). Till det Dahl kallar *det perifera svenska dialektområdet* (eng. *the peripheral Swedish dialect area*) räknar han Norrbotten, Västerbotten, Ångermanland, Jämtland, Medelpad, Hälsingland, Dalarna, Dalabergslagen, Härjedalen och Särna-Idre i Sverige samt Österbotten, södra Finland, Estland och Gammalsvenskby utanför Sveriges nuvarande gränser. Kärnområdet för den utvidgade användningen av bestämd form, d.v.s. området där bestämd form har flest användningar som avviker från svenskt standardspråk – eller centralsvenska – är emellertid mindre: Norrbotten, Västerbotten, Ångermanland, Jämtland, Österbotten och regionen kring Ovensiljan i Dalarna (Dahl 2007:94; jfr även Delsing 2003:19).

De kategorier som Dahl (2007:4off.) använder då han diskuterar den utvidgade användningen av bestämd form i periferisvenska är följande:¹⁸

1. syftning på generiska fenomen (*guldið ir dyrt*¹⁹ 'guld är dyrt'; Älvdalen, Ovensiljan)
2. syftning på något oavgränsat (*skaff ven* 'skaffa ved'; Kall, Jämtland)
3. bestämd form efter kvantifierare (*drack mycke öle* 'drack mycket öl'; Sorsele, södra Västerbotten)
4. svagt referentiell användning (*ha kätta* 'ha katt'; Överkalix, Kalix)
5. instrumentella prepositionsfraser (*hlå rågen mä lian* 'slå råg med lie'; Ormsö, Estland)²⁰

18. Dahl nämner även kategorin *prepropriell artikel* (t.ex. *a Brita*) som jag inte tar upp här eftersom den inte verkar förekomma i finlandssvenska dialekter. Jag kommenterar däremot bruket av *den, han (där)* och *hon (där)* framför namn i avsnitt 7 (fotnot 33).

19. Jag har inte skrivit om Dahls exempel enligt principerna jag angett i fotnot 2. Orsaken är att Dahl presenterar exempel från tidigare litteratur i oförändrad form. Detta innebär att bl.a. kvantitet anges på olika (och inte alltid genomskinliga) sätt i exemplen (jfr Dahl 2007:11).

20. Dahl presenterar den instrumentella användningen av bestämd form i ett underavsnitt till avsnittet om svagt referentiell användning (eng. *singular count use*). Eftersom svagt referentiell användning av typen *ha katt* verkar förekomma främst i de

6. typen ”det var kvällen”
 7. diverse mindre mönster, t.ex. sjukdomar, måttuttryck (*han ä ill kommen ta jekta* ’han är illa därän av gikt’; Östmark, Värmland)

Användningarna som är karaktäristiska för de områden där utvidgningen av substantivets bestämda form verkar ha gått längst i Finland, d.v.s. Österbotten, är syftningar på oavgränsade entiteter (eng. *non-delimited use*), bestämd form efter kvantifierare och vissa typer av svagt referentiell användning (eng. *singular count use*).²¹ Jag inleder genomgången med dessa användningar och återkommer till typ 1, generisk syftning, senare i avsnittet.

Vad gäller användningen av bestämd form i syftningar på oavgränsade entiteter (typ 2 i listan) bekräftar mitt material att den förekommer allmänt i (hela) Österbotten. I 7–8 visas några typiska belägg. I exempel 7a–c står de bestämda formerna som objekt i transitiva huvudsatser. Detta är en ofta förekommande kontext för bestämd form i utvidgad användning i Österbotten. Exempel 8a–c visar belägg på existentialkonstruktioner.

- 7 a) e e best ti böri me nå:r han leita fa- (.) *fakälvedin* ’det är bäst att börja med när man letade fackelved’ (Lappfjärd, sÖB)
 b) vi så:dd inn no i såmast *klöväfröiji* å *raijgräsi* men (.) e ha int övävintra na bra: ’vi sådde in klöverfrö och rajgräs i somras [i gräsmattan] men det har inte övervintrat bra’ (Maxmo, mÖB)
 c) å å vi hadd jo *majvippona* å ti hadd *majvippona* bå:nen ’och vi hade ju majkvastar och de hade ju majkvastar, barnen’ (Kronoby, nÖB)
- 8 a) he finns ju nåo (.) *fiskeplattan* annårs sjenn nie:r nu ’det finns ju nog fiskeplatser annars här nere nu’ (Närpes, sÖB)
 b) – ho så: an u:t då? ’hur såg den [brudstolen] ut då?
 – nå e va bara *dy:nona* he å kle:dd övä tå me sja:lan he å ’nå, det var bara dynor det och överklätt med sjalar, det också’ (Vörå, mÖB)
 c) tår va jo *jäddona* ho mytsi såm he-(1st) ’där var ju gäddor hur mycket som helst’ (Pedersöre, nÖB)

österbottniska dialekterna, medan instrumentell användning förekommer allmänt i finlandssvenska dialekter har jag valt att behandla instrumentell användning som en separat kategori.

21. Beteckningen *svagt referentiell* används i denna innebörd av SAG (3:175ff.).

I mitt material finns enstaka belägg som eventuellt kunde tolkas som exempel på oavgränsad användning även i andra inspelningar än de från Österbotten. De flesta beläggen av detta slag förekommer i olika typer av uttryck med expletivt *det* eller *där* som i exempel 10a–c. Exempel 9 visar ett belägg på bestämd form av *vatten* i subjektposition, vilket eventuellt kunde ses som ett fall av oavgränsad användning.

- 9 bara ga:mbe1 rotiga styvlar (.) såm hålen (.) såm *vatni* kåm y:t ifrå:n all håll 'bara gamla ruttna stövlar, som hålen, där det kom ut vatten/vattnet kom ut från alla håll' (Pyttis, öNL)
- 10 a) å senn tå tå (.) tå e nå va slu:t å tå in börja bli tröttår så sko e va *lasaret-tån* tå 'och sedan då det [bröllopet] var slut och man började bli trött så skulle det vara lasarett [inkvartering för bröllopgåster] då' (Houtskår, vÅB)
- b) he va it ti fa ti bagarn å bistella i den ti:dn it så: såm dām jö:r nu (.) he kåmmår himm bara *lastflakana* folla me (.) sto:ra pakkå:dår men tå: sko man lag e himma 'det var inte att gå till bagaren och bestålla på den tiden, så som man gör nu, det kommer hem lastflak fulla med packådor, då skulle man laga det hemma' (Tenala, vNL)
- c) å he (.) he ba:rist ju in bara förr *vattne* (.) he sku va två: man en ellå ellår kvinnår (.) såm bar in förr i vä:rdn vatuså:n 'och det bars ju in förr, vatten/vattnet, det skulle vara två män eller kvinnor som bar in vattensån förr i världen' (Sibbo, öNL)

Flera av exemplen är emellertid tvetydiga. I exempel 9 kunde man tänka sig att syftningen är bestämd: talaren hänvisar implicit till vattnet som redan kommit in i stövlarna. I 10a kunde man tänka sig att talaren hänvisar till gemensam kunskap, 'de där lasarettan då på den tiden'. I 10c kunde man i sin tur tänka sig att det handlar om en högerdislokation, 'så bars det in, vattnet'; denna tolkning stöds av det efterföljande konstaterandet om hur många kvinnor och män *såm bar in vatuså:n*. Endast *lastflakana* i 10b syftar sålunda klart på en oavgränsad mängd.

Även typ 3 hos Dahl (2007), d.v.s. bestämd form efter kvantifierare som *mycket* och *någon*, förekommer främst i de österbottniska inspelningarna i mitt material, närmare bestämt inspelningarna från norra Österbotten. Detta överensstämmer med tidigare iakttagelser (jfr Hag-

fors 1891:93f., Delsing 2003:17ff., Dahl 2004:68ff.).²² Exempel 11a–b visar ett par av beläggen med *mycket* och exempel 12a–b ett par av beläggen med *någon*.

- 11 a) – var e *mytsi a:der u:tby:tesstodentten* ter [...]?'fanns det många andra utbytesstudenter där [...]?'
 – [...] frå:n heila (.) ve:den å di hadd *mytji asia:tär* hadd di (.) *mytji tjine:sen* (.) å:v na orsa:k '[...] från hela världen och de hade många asiater, många kineser av någon orsak' (Kronoby, nÖB)
- b) int va he na trängt (.) å *mytsi fremand sa:n* (.) å *mytsi a: a: (.) a:des fältsi* å 'inte var det trängt, och mycket gäster sedan, och mycket annat folk också' (Nedervetil, nÖB)
- 12 a) jär i [ortnamn] passar int e ti ha: *na fã:re* 'här i [...] passar det inte att ha några får' (Pedersöre, nÖB)
- b) di hadd (.) byrja laga *na ny: finsk (.) rysk jivã:re* jär 'de hade börjat tillverka något slags nya finsk-ryska gevär här' (Larsmo, nÖB)

Som framgår av exempel 11a förekommer ibland variation mellan obestämd och bestämd form efter *mycket* (*mytji asia:tär*, *mytji tjine:sen*). I dialekterna längst i norr (Karleby, Nedervetil) har obestämd och bestämd form sammanfallit morfologiskt i plural (Ahlbäck 1946:21ff., Huldén 1972), vilket gör merparten av beläggen på bestämd form efter *någon* och *mycket* i dessa dialekter omöjliga att beakta här, t.ex. *hä stse:dd int na o:lykkona na:ngang?* 'det skedde inte några olyckor någon gång?' (Karleby, nÖB; jfr Dahl 2007:38ff. om motsvarande fenomen i andra svenska dialekter).

En användning som inte nämns i tidigare litteratur men som påminner om bruket av bestämd form efter *något* och *mycket* är bruket av bestämd form efter pronomenen *sådan där*, *sådan här*. Även denna typ förekommer främst i inspelningarna från norra Österbotten, se exempel 13a–c.

22. Ivars (2005:82ff.) har visat att belägg som *tå an ha: mytji ju:ren* 'då man hade mycket djur' förekommer i Lappfjärd. Emellertid handlar det enligt Ivars här, precis som i belägg som *tåle ju:sen* 'sådana ljus' och *ba:kãm na hu:sen* 'bakom några hus', om en utvidgad användning av pluralmorfemet *-en* vid neutrala substantiv i fraser med indefinita pronomen, inte om en utvidgning av substantivets bestämda form. Efter räkneord används substantiv i naken form, t.ex. *tri: hu:s* 'tre hus'.

- 13 a) han kona jo int vara istill na: så ha byrja laga (.) *tokide: styltona* på å:ran
(.) såm man såm man jikk på styltona 'han kunde ju inte alls vara stilla så
han började laga sådana där styltor på årorna, som man gick på styltor'
(Larsmo, nÖB)
- b) di å:dna *sån he: (.) minidiskåna* 'de ordnade sådana här minidiskotek'
(Jakobstad, nÖB)
- c) he va *sånde gambel engelsk tigelstygon*a 'det var sådana där gamla engelska
tegelhus' (Kronoby, nÖB)

Vad gäller syftning på oavgränsade entiteter och bruk efter kvantifierare (typ 2 och 3 hos Dahl) kan man sålunda konstatera att dessa användningar av bestämd form uppenbart förekommer bara i Österbotten men att enstaka belägg på den förra typen (oavgränsad användning) kan noteras i andra finlandssvenska dialekter.

Belägg på det Dahl kallar *singular count uses* (typ 4 i listan), d.v.s. bestämd form med svagt referentiell syftning, förekommer såväl i Österbotten som i södra Finland. Beläggen är emellertid av något olika slag och överlag fler i Österbotten. Typen *ha bi:ln* 'ha bil', där ett objekt tillsammans med verbet *ha* bildar en lexikaliserad förbindelse (jfr SAG 3:178ff.), förekommer endast i de österbottniska inspelningarna i mitt material, se exempel 14a–b. Ett undantag är uttrycket *ha:r namsda:gin* 'ha namnsdag' i exempel 14c (som dock inte uttrycker ett ägoförhållande). Emellertid finns det, som exempel 15c visar, enstaka belägg på svagt referentiell användning vid vissa andra verb än *ha* även i inspelningar från södra Finland.

- 14 a) vi soå: nåo att e va betär ti *ha: ju:rin* så vi byrja på nytt 'vi såg nog att det var bättre att ha djur så vi började [med dem] på nytt' (Munsala, nÖB)
- b) (– vart va ni då?)
– ti östra Finland (.) vi hadd *bi:ln* tå å va å tsö:rt 'till östra Finland, vi hade bil då och var och körde' (Kronoby, nÖB)
- c) att då: å då: *ha:r an namsda:gin* att vi (.) vi ska fa di:t 'att då och då har han namnsdag, att vi ska fara dit' (Ingå, vNL)
- 15 a) å sta:r tå å *bårar håle* me- me- me- (.) ehm (.) vingålskafta 'och står och borrar håll med borrarväng' (Malax, sÖB)
- b) vi laga jo *åpp eldin* tå å (.) vi å 'vi gjorde ju upp eld då också, vi också' (Vörå, mÖB)

- c) ja: int käämmär ja ihåg *dansast valsn* 'jag kommer inte ihåg om det dansades vals' (Pyttis, öNL)

Skillnaden mellan oavgränsad och svagt referentiell användning av substantiv i bestämd form är inte alltid tydlig. I synnerhet vid uttryck som berör tillredning av mat kan man fråga sig om fokus ligger på mat i obestämd mängd (oavgränsad användning) eller på själva aktiviteten att tillverka mat av ett visst slag (svagt referentiell användning). Belägg av denna typ är frekventa i det österbottniska materialet: *grill kårvin* 'grilla korv', *kåok gröitin* 'koka gröt' (Vörå, mÖB), *steik flessji* 'steka fläsk' (Pedersöre, nÖB), *laga ma:tn* 'laga mat' (Kronoby, nÖB). I inspelningarna från södra Finland förekommer endast enstaka belägg, t.ex. *lag ma:tn* 'laga mat' (Pargas, vÅB).

Som redan framgått ovan (fotnot 21) är s.k. instrumentell användning av bestämd form (typ 5 i listan över Dahls kategorier) frekvent såväl i Östernbotten som i södra Finland. Exempel 16a–f visar belägg från olika dialekter.

- 16 a) vi börja ju me- mäir å mäir fisk *me si:k- si:kneten* tå å 'vi började ju me-, mer och mer fiska med siknät då' (Närpes, sÖB)
- b) ne: itt va e na taldrickar int (.) å å:t *me tre:stseidona* 'nej, inte var det några tallrikar och [man] åt med träskedar' (Vörå, mÖB)
- c) he er tå di håpp- tå di tå di håppar *me sta:ve* 'det är då de hoppar med stav' (Nedervetil, nÖB)
- d) å sen ly:st hon *me: me: stikkån* (.) *pärtstikkån* 'och sedan lyste hon med en sticka, en pärtsticka' (Kyrkslätt, mNL)
- e) många ma:la *me kaffikva:rnen* 'många malde [malt] med kaffekvarn' (Esbo, mNL)
- f) li:ka va de nä:r man fiska *me neten* 'lika var det när man fiskade med nät' (Pyttis, öNL)

Medan svagt referentiell användning är mer frekvent i österbottniska dialekter än i dialekterna i södra Finland är instrumentell användning av bestämd form sålunda ett allmänt drag i finlandssvenska dialekter. En annan användning som är frekvent över hela det finlandssvenska dialektområdet är generisk syftning. Detta är i och för sig ett väntat resultat eftersom generisk syftning är den användning som är mest utbredd i det Dahl kallar periferisvenska (jfr Dahl 2007:41ff.). Den generiska användningen av

bestämd form i finlandssvenska dialekter har dessutom noterats i tidigare litteratur (t.ex. Delsing 2003:18f.). Exempel 17a–h visar belägg från olika dialekter.

- 17 a) *finnen* kâm ju nie:r å työ:ft (.) *strömjan* me häst 'finnarna kom ju ner med häst och köpte strömming' (Närpes, sÖB)
- b) *ko:rtspeli* a int fyrikomi jär (.) i dehä: gå:ln heldär 'kortspel har inte förekommit här i den här gården heller' (Kronoby, nÖB)
- c) å ja byrja va:r intresse:ra a:v (.) *fio:len* (.) *fio:lspelasi* 'och jag började bli intresserad av fioler, fiolspelande' (Öja, nÖB)
- d) *strömmingen* spretta no: [...] men de va ju bara *smo:strömmingen* 'strömmingen sprättade nog men det var ju bara småströmming' (Finström, vÅL)
- e) *ju:ljeddan* ska e va 'julgädda ska det vara' (Korpo, vÅB)
- f) – vad hade man för kördon till det?²³
– *tjärran* (.) de va åmm såmarn (.) såmarti:d [...] men tjärja, tjärja va de 'kärja, det var om sommaren, sommartid [...] men kärja kärja var det' (Ingå, vNL)
- g) *greddan* e int så bra: ti få: frå:n *kle:därna* bårt 'grädde är inte så lätt att få bort från kläder' (Sibbo, öNL)
- h) åm *mensjan* itär *fistjin* såm ha:r kvikksilvâr så (.) hon må:r ju int bra dä:r å: 'om en människa äter fisk som har kvicksilver så mår hon ju inte bra av det' (Lapträsk, öNL)

Generisk användning är sålunda ett allmänt drag i finlandssvenska dialekter. Användning av bestämd form vid namngivning (Dahl 2007:45, Brenner 2006:55ff.) verkar även förekomma allmänt i de finlandssvenska dialekterna: *å sama kallar vi jo ti breddi:san* 'och samma kallar vi ju för bräddisar' (Larsmo, nÖB), *hålsto:ln kalla vi e til bara ti hålsto:ln* 'hålstol kallade vi det för, bara för hålstol' (Pyttis, öNL).

Också typen "det var kvällen" (typ 6 i listan ovan), som i Sverige påträffas även utanför det perifera svenska dialektområdet (Dahl 2007:88ff., Delsing 2003:16f.), förekommer allmänt i finlandssvenska dialekter. Belägg på denna typ är emellertid rätt få i inspelningarna. Exempel 18a–c visar några av beläggen.

23. Intervjuarens yttrande är inte transkriberat uttalsenligt.

- 18 a) tå va:rt e jo *vinntärn* å var u:ta vä:d 'då blev det ju vinter och [hon] var utan ved' (Purmo, nÖB)
- b) å senn nä:r de blei no: eh *gä:rdanti:dn* åm vå:rn fören kre:kina slapp u:t 'och sedan när det blev gärdantid om våren innan djuren kunde gå ut' (Helsinge, mNL)
- c) e:na da:in (.) såm nu lika såm i mårån sko- (.) att e *faskansti:sdain* 'ena dagen, som nu som i morgon sku-, att det är fastlagstisdag' (Pyttis, öNL)

Gruppen *diverse mindre mönster* hos Dahl (punkt 7 i listan) inbegriper sjukdomsuttryck och måttuttryck av den typ som Lundström (1939:9f.) diskuterar för nyländska dialekters del. I mitt material finns det få exempel på såväl måttuttryck som sjukdomsuttryck, men användningstyperna verkar förekomma såväl i Österbotten som i södra Finland.

I detta skede bör påpekas att bestämd och obestämd (eller naken) form av substantiv ibland används parallellt som i exempel 17f ovan. Exempel 19 visar ett belägg från Österbotten där det dock handlar om kodväxling mellan dialekt och standardspråk (jfr bruket av uttrycket *värdefulla fiskar* samt formuleringen *de e ju* på första raden i exemplet).²⁴

- 19 di va jo int så vä:rdifoll fiskar föstäss, seipe, men de e ju (.) di si:r u:t såm små:si:k, *små:si:tsi* 'det var ju inte så värdefulla fiskar förstås, stämmarna, men det är, de ser ut som småsik' (Pedersöre, nÖB)

Enligt Nikula (1994) förekommer variation mellan bestämd och obestämd form i vissa kontexter i Närpesdialekten. Hon ser informationsstruktur och grad av referentialitet som inverkanfaktorer. Medan utsagan *tu ha:r håle åp böksår* introducerar referenten 'hålet på byxorna' i ett samtal, fokuserar utsagan *tu ha:r hoå:l åp böksår* själva byxorna, d.v.s. deras kondition. Jag har dock inte möjlighet att inom ramen för denna översiktsartikel gå närmare in på frågan om variationen mellan bestämd och obestämd form i olika dialekter.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att bestämd form i utvidgad användning förekommer över hela det finlandssvenska dialektområdet. Bruket är emellertid mer begränsat och mindre frekvent i södra Finland

24. Intervjuaren i materialet är från södra Finland, vilket kan föranleda kodväxling av detta slag.

än i Österbotten. Distributionen kunde i grova drag sammanfattas enligt följande:

Finlandssvenska dialekter allmänt	Främst österbottniska dialekter
Generiska fenomen	Syftning på oavgränsade fenomen
Instrumentella prepositionsfraser	Svagt referentiell syftning
Sjukdomar, måttuttryck	Norra Österbotten
”Det var kvällen”	Bestämd form efter kvantifierare

Distributionen stämmer väl överens med det Dahl (2004, 2007) konstaterar om bruket av bestämd slutartikel i nordiska språk. Den bestämda slutartikeln uppvisar enligt Dahl den mest långtgående grammatikaliseringen eller utvecklingen just i de nordöstra delarna av det svenska språkområdet (Gotland, Dalarna, norra Värmland, Norrland, Estland, Finland), d.v.s. det han kallar periferisvenska. Dahl (2004:170) konstaterar att bestämd artikel inom detta område används ”in a number of contexts where it [...] does not normally occur in the standard Scandinavian languages and in fact partly contradicts common ideas of what a well-behaved definite article should look like”. Dahl poängterar emellertid att det handlar om tendenser eftersom inget av de fenomen som räknas som *utvidgad användning*, t.ex. bruket av bestämd form efter pronomen som *mycket* och *något*, förekommer över hela det perifera svenska dialektområdet (jfr Delsing 2003:15ff.). Som genomgången av belägg i detta avsnitt visat förekommer dessutom vissa gränsfall i användningen av bestämd artikel med utvidgad funktion. Dessa fall samt variationen mellan bestämd och obestämd/naken form av substantiv behöver utredas närmare i framtiden.

6 Substantiv med framförställda attribut

Det frekventa bruket av bestämd slutartikel i de nordliga delarna av det svenska språkområdet tycks generellt sammanfalla med en mer begränsad användning av den bestämda fristående artikeln *den* jämfört med standardspråket (jfr Dahl 2004:176f.). Medan bestämd fristående artikel används i de flesta fall då ett attribut ingår i nominalfrasen i standardspråket (*den nya bil-en*), förekommer den framförställda artikeln *den* sparsamt t.ex. i norrländska dialekter (Delsing 2003:49). I stället sammanfogas adjektivet ofta med substantivet, t.ex. *vit-gardin-an fladdra* ’de vita gardi-

nera fladdrade' (Bergman 1951:149ff., Dahlstedt & Ågren 1980:271f., Delsing 2003:48, Dahl 2004:164). En liknande konstruktion utgör strukturer där framförställd artikel saknas men adjektivet inte är inkorporerat (t.ex. *sma:last stelli* 'det smalaste stället', se exempel 22a nedan).

Situationen är emellertid inte så entydig att strukturer med bestämd fristående artikel genomgående skulle saknas i det perifera svenska dialektområdet. Just formen *den*, som grammatikaliserats till en bestämd fristående artikel i standardspråket, förekommer sparsamt i Norrland och Österbotten. I många dialekter används emellertid andra demonstrativa pronomen, t.ex. *han, hon, het* och *han-där, hon-där, het-där*, framför substantiv med attribut på ett sätt som liknar standardspråkets *den*. I Österbotten förekommer dessutom former som *tan* 'den' (mask.) och *ton* 'den' (fem.), som är snarlika formen *den*. De konstruktioner jag kommer att diskutera i detta avsnitt är sålunda följande:

1. adjektivinkorporering (*gambästa:n*)
2. attribut + substantiv²⁵ (*strate:giska linjena*)
3. *den, det, de* + attribut + substantiv (*dåmm mindre tårpen*)
4. *tan, ton, de* + attribut + substantiv (*tan sista arenda:ton*)
5. *han, hon, het, de* + attribut + substantiv (*han samå gäbbin*)
6. *han-där, hon-där, het-där, de-där* (eller *han-hjär*²⁶ o.s.v.) + attribut + substantiv (*tömndi sto:r stände, anje ny: presti*)
7. *den här, det här, de här* + attribut + substantiv (*dehe:r närmast gå:lan*)
8. *den där, det där, de där* + attribut + substantiv (*dåmdä yngär ba:rnen*)

Ivars (1988:158f.) ger belägg på adjektivinkorporering (typ 1 i listan) ur sitt Närpesmaterial inspelat 1982, t.ex. *betärklie:den* 'finkläderna', *gamälsko:lan* 'det gamla skolhuset', *langsjtjeddje* 'det långa skägget' (se även Wiik 2002:348). Ivars (2005) konstaterar dock att adjektivinkorporering, där betoningen spelar en central roll, inte är obligatorisk i södra Österbotten. Mönstret är produktivt vid vanliga adjektiv som *gammal, ny, liten, lång* och *stor* samt färgadjektiv, men verkar generellt vara på väg ut ur dialekten till förmån för typen *han-där* + attribut + substantiv i bestämd form.

25. Substantiv står för 'substantiv i bestämd form' i listan.

26. Uppslagsformen i FO (= 'han-här'), som i uttal realiseras bl.a. som *hanje, anje* (mask.), *honje, onje* (fem.) och *heje, ije* (neutr.).

I det material jag excerperat för denna studie ingår få belägg på adjektivinkorporering. Många belägg består snarast av fasta sammansättningar med namnkaraktär (jfr Ivars 2005:86f.) som i exempel 20a nedan; adjektivledet utgörs då ofta av uttryck som *ny*, *gammal* eller *stor*, *liten*. Jag har även funnit vissa belägg på adjektivinkorporering i dialekterna utanför Österbotten. I exempel 20c från Borgå ingår adjektivinkorporeringen i en större struktur, en nominalfras med ett demonstrativt pronomen, vilket enligt Dahl (2007:124f.) är ett mindre typiskt mönster (jfr även Vangnes 2003:159f.). Samma gäller exempel 20b från Björköby (mÖB).

- 20 a) å: tan tiidin så sigla dem åpp ett tsjyroelv (.) enda åpp ti (.) ähm
gambästa:n elo (.) Kåsshålm (.) festning 'och på den tiden seglade de
 upp längs Kyro älv, ända till gamla stan, Korsholms fästning' (Maxmo,
 mÖB)
- b) å först så å:ka ja nedär åt di:tje ve tä:Infabri:tje (.) *hede ståodi:tje* 'och
 först åkte jag ner i diket vid telnfabriken, det stora diket' (Björköby,
 mÖB)
- c) tämtä:r (.) *sto:rryssjäna* tåm va ju me ketsar tåm 'de där stora ryssjorna,
 de hade ju katsor, de' (Borgå, öNL)

Det mönster som är betydligt mer frekvent i mitt material är [attribut + subst. i best. form], d.v.s. uttryck utan bestämd fristående artikel i vilka bestämningen inte är inkorporerad i substantivet (typ 2 i listan ovan). Precis som i standardspråket förekommer detta mönster i dialekterna dels vid relationella pronomen (SAG 2:435ff.) som ordningstal (*fösta ti:dn* 'första tiden') och riktningsadjektiv (*ö:vre vå:ningen* 'övre våningen'), dels vid kvantitativa pronomen som *båda* och *hela* (*bå:da förelldrana* 'båda föräldrarna', *heila hu:si* 'hela huset').²⁷ Mönstret förekommer, som bl.a. Lundström (1939:23) och Brenner (2006:50f.) noterar för de nyländska dialekternas del, även vid det komparativa pronomenet *samma*, som i standardspråket följs av obestämd form. Exempel 21a och 21b visar belägg på detta. Därtill förekommer mönstret vid superlativer som uttrycker s.k. direkt urval, vilka i standardspråket enligt SAG (3:76f.) vanligen kombineras med bestämd fristående artikel (utom då nominalfrasen är mer eller mindre lexikaliserad, t.ex. *säkraste vägen*). Exempel 22a–b visar ett par belägg.

27. Jfr Ivars (1988:157f., 2005:90f.) om bruket av detta mönster i södra Österbotten.

- 21 a) men åtta å:r eftä (.) elä sekstonhondraseksti så (.) tå anla: dem in se:tärigå:l jä på (.) dehä stelli å: *sama å:ri* så [...] 'men åtta år senare eller 1660 anlade de en säterigård här på det här stället och samma år så [...]' (Maxmo, mÖB)
- b) – va de sama no:t då? 'var det samma not?'
– *sama no:tn* jo: 'samma not ja' (Sibbo, öNL)
- 22 a) så he: ju liksåm *sma:last stelli* (.) vel te ti Lill- vi Lillbåttn sko ja tykk 'så det smalaste stället är väl där vid Bottenviken, skulle jag tro' (Larsmo, nÖB)
- b) inga gick de i: dömm hellär ana enn *besstaste vepplingen* 'inte gick det i dem något annat än den bästa väpplingen' (Helsinge, mNL)

Belägg av den typ som illustreras i exempel 22a–b är få. I mitt nyländska material finns betydligt fler belägg på mönstret [*den* + attr. + subst.] vid direkt urval, t.ex. *de va två: dagar i vekkan på dåm mindre tårppen* 'det var två dagar i veckan på de mindre torpen' (Ingå, vNL), *dåmm hadd honni slakta di största svi:nen ti ju:ln* 'de hade hunnit slakta de största svinen till jul' (Helsinge, mNL), *dåm ellsta halmtatjen* 'de äldsta halmtaken' (Pernå, öNL). Detta mönster förekommer däremot inte i mitt österbottniska material, med undantag för några belägg från norra Österbotten (se exempel 28a–b). I stället används ofta mönstret [*han-där* etc. + attr. + subst. i best. form] (jfr Ivars 1988:156f., 2005:89f.), vilket jag återkommer till nedan.

Vad gäller standardspråket anger SAG (3:19f.) att mönstret [attr. + subst. i best. form] förekommer i vissa lexikaliserade uttryck (*friska luften, raka spåret, sista minuten*) samt i fasta förbindelser där adjektivet har en restriktiv betydelse och referenten antingen är känd sedan tidigare eller identifierbar i sammanhanget (*nya teatern, gamla vägen, stora ingången*). I det dialektmaterial jag excerperat förekommer mönstret [attr. + subst. i best. form] i enstaka fall (i norra Österbotten och Nyland) även i sammanhang där uttrycken är mindre lexikaliserade (namnliska) och referenten inte är uppenbart känd sedan tidigare. Exempel 23a–b visar ett par belägg på detta fenomen, som enligt Dahl (2007:127) hör till de mönster som inte alltid uppmärksammats tillräckligt i tidigare litteratur.

- 23 a) å *gambe kvinnona* kâm jo tå å så läng ti årka 'och de gamla kvinnorna kom ju då så länge de orkade' (Kronoby, nÖB)
- b) *strate:giska linjena* e kla:ra 'de strategiska linjerna är klara' (Sibbo, öNL)

Förekomsten av adjektivinkorporering samt mönstret [adjektiv + subst. i bestämd form] bekräftar tendensen till mindre användning av just framförställt *den* i de nordöstra delarna av det svenska språkområdet (Dahl 2004, 2007:119). I det österbottniska material jag undersökt förekommer formen *den* överlag mycket sparsamt. Enstaka belägg som *den lä:rda ba:nan* (Maxmo, mÖB) beror på inflytande från standardspråket. I materialet från södra Finland, i synnerhet dialektinspelningarna från Nyland, förekommer *den* däremot ofta. Mönstret [*den* + attr. + subst. i best. form], d.v.s. typ 3 i listan i början av detta avsnitt, används vid rent deskriptiva attribut som i exempel 24a–c. Därtill förekommer vissa belägg på mönstret vid superlativer, riktningsadjektiv och relationella pronomen som *ena* och *andra*, dock främst i materialet från östra Nyland. Exempel 25a–c visar några belägg.

- 24 a) fö:r ehm (.) kv- ve kv- *denn bli:vande värdinnan* å (.) å mo:r å så (.) så spa:ras jo lenge på dendä bru:dklenningen 'för den blivande värdinnan och mor och så sparas det länge på brudklänningen' (Ingå, vNL)
- b) de va de å:re såmm *de förbajskade go:a kala:se* va på Böukas 'det var det året som det förbaskade goda kalaset var på Bökars' (Helsinge, mNL)
- c) tu veit hon me te l- op sju:khu:se me *te lang kvi:t hå:re* veit du 'du vet, hon på sjukhuset med det långa vita håret, vet du' (Pernå, öNL)
- 25 a) å sen när man då hadd huggi e:n sån dä:r ho:a inn u:r (.) u:r *den övra ståkkinn* 'och sedan när man hade huggit en sådan där ho i den övre stocken' (Sibbo, öNL)
- b) ti Peling sedan (.) *de anan* (.) *tu:ran* 'till Pellinge sedan, den andra turen' (Borgå, öNL)
- c) já: *de elsta bro:därn* han va ju i Svärje han (.) undär krigsti:den han 'ja, den äldsta brodern, han var ju i Sverige han under krigstiden' (Lappträsk, öNL)

Variationen i bruket av bestämd fristående artikel vid uttryck med (framförställda) attribut begränsar sig emellertid inte till att *den* blir mindre frekvent eller saknas ju längre norrut man kommer inom det finlandssvenska dialektområdet (jfr Dahl 2007:128f.). Precis som i övriga dialekter inom det perifera svenska dialektområdet kan andra demonstrativa pronomen än *den* användas i kontexter som är typiska för bestämda artiklar.

Dahl (2004:162) lyfter fram tre typer av framförståld artikel i den s.k. Kattkorpusen (*Cat Corpus*)²⁸ över periferisvenska: a) *den, det, de*, b) *han, hon, häd (het)* etc. och c) *den där, han där* etc. Samtliga dessa typer (inklusive proximala varianter med *här* i stället för *där*) förekommer även i finlandssvenska dialekter (se listan i början av avsnittet). Därtill förekommer formerna *tan* (mask.), *ton* (fem.) 'den' vid vissa typer av attribut i mellersta Österbotten (Kvevlax, mÖB: *tan först by:in*, FO s.v. *den* betydelsemoment 9). Innan jag diskuterar typerna b och c hos Dahl (typerna 5–7 i min lista) ska jag kort kommentera bruket av *tan* och *ton*.

Bruket av *tan* och *ton* har diskuterats bl.a. av Reinhammar (1975:79f., 116f.). Formen *tan* har traditionellt ansetts ha ursprung i den fornsvenska akkusativformen *þan*, som också *den* utvecklats från (jfr avsnitt 2). *ton* har däremot uppfattats som en form bildad i analogi med formerna *han–hon* (se t.ex. Freudenthal 1889:60). Enligt Reinhammar (1975:116f.) är det dock möjligt att såväl *tan* som *ton* är novationer, som uppkommit i konkurrensen mellan *han, hon* och *den* i Österbotten.

Exempel 26 visar det enda belägget på *tan* och *ton* vid substantiv med attribut som jag funnit i mitt material. Beläggen på *tan* och *ton* i andra kontexter, t.ex. som demonstrativa pronomen (Lappfjärd, sÖB, Vörå, mÖB, Maxmo, mÖB: *tan ti:din* 'den tiden') är också få. Som jag diskuterar i Wide (2006) verkar *tan* och *ton* i modernt språkbruk ha ersatts av uttryck med *han, hon* eller *han-där, hon-där*. Undantag utgör vissa konstruktioner som substantiverade adjektiv, t.ex. *tann stygg* 'hin onde (fan)' (Björköby, mÖB, FO s.v. *den* betydelsemoment 10) samt determinativ syftning, t.ex. *ton villo(n) såm i ti salo* 'den villan som är till salu' (Wiik 2006:331).

- 26 nittonhondraträtiåtta så tå (.) tå lemna *tan sista arenda:ton* gå:lin jär '1938 så då, då lämnade den sista arrendatorn gården här' (Maxmo, mÖB)

Mönstret [*tan, ton* + attr. + subst. i best. form] verkar sålunda inte vara ett särskilt produktivt mönster. Något överraskande tycks detsamma gälla mönstret [*han, hon* + attr. + subst. i best. form]. Enligt FO (s.v. *han* 1 betydelsemoment 3, *hon* betydelsemoment 2) kan *han* och *hon* i vissa fall ha

28. Kattkorpusen består av två barnberättelser av Rut "Puck" Olsson på älvdalska, *Mumnes Masse* 'mormors Masse [katt]' och *Mier um Masse* 'mer om Masse', vilka översatts till olika dialekter och samlats till en elektronisk korpus (se Dahl 2007:11).

funktionen av bestämd fristående artikel i norra Österbotten, på Åland, i Åboland och i västra Nyland. I samtliga belägg som anges ingår ett attribut, t.ex. *do e no: ho besta kvinno* 'du är den bästa kvinnan' (Pedersöre, nÖB), *han nyjastä sjö:tan ä sundärri:vin* 'den nyaste sköten är sönderriven' (Vårdö, vÅL).²⁹ Belägg av detta slag förekommer endast i de åboländska och åländska inspelningar jag undersökt, se exempel 27a–b. I det österbottniska material jag studerat förekommer inga belägg med *han* och *hon* framför substantiv med attribut. Däremot förekommer enstaka belägg med pluralisformen *de* i norra Österbotten, se exempel 28a–b (jfr FO s.v. *den* betydelsemoment 9).

- 27 a) å tå bjö:des he allti ungdö:mar frå:n andra bi:ar [...] *han närmaste bi:n*
jå: så bjö:des ongdö:mar 'och då bjöds det alltid ungdomar från andra
byar [...] den närmaste byn, ja, så bjöds det ungdomar [från]' (Brändö,
öÅL)
- b) han to: te:ndär (.) *han samå gåbbin* 'han tog tänder, samma gubbe'
(Houtskär, vÅB)
- 28 a) he va mest fösta ti:dn (.) såm (.) *ti två: föst såmran* ja va jär 'det var mest
första tiden, de två första somrarna jag var här' (Kronoby, nÖB)
- b) såm *di-di gamlari karan* jär i di här närmast gå:lan 'som de äldre männen
här i de närmaste gårdarna' (Kronoby, nÖB)

En orsak till det sparsamma bruket av formerna *han* och *hon* med artikelfunktion framför substantiv med attribut i de österbottniska inspelningarna i mitt material är troligtvis att bruket av sammansatta former av typen *han-där*, *hon-där* och *het-där* (ofta uttalade (*h*)*ande*, (*h*)*onde*, (*h*)*ede*) föredras framför substantiv med attribut. Angående södra Österbotten konstaterar Ivars (2005:89) att det är "typen *hande* + (kongruensböjt) adjektivattribut + substantiv med suffigerad artikel som i dag framstår som normalvarianten" jämfört med adjektivinkorporering, t.ex. *honde la:ngg bondstugon* 'den långa bondstugan'.

Mönstret [*han-där* etc. + attr. + subst. i best. form] är vid sidan av mönstret [attr. + subst. i best. form] det mest frekventa mönstret för uttryck med attribut även i det österbottniska material jag excerperat, se ex-

29. De flesta beläggen som FO ger består av substantiverade adjektiv, t.ex. *han anas* 'den andras' (Munsala, nÖB), *håon yngsta* 'den yngsta' (Kimito, öÅB), *han andär lengär ba:k* 'den andra längre bak' (Tenala, vNL).

empel 29a–b.³⁰ Som exempel 29c och 29d visar förekommer belägg med former av typen *han-där(na)* vid substantiv med attribut även på Åland och i Åboland. I exempel 30a–c används mönstret med *han-där* etc. tillsammans med pronomenen *andra* och *samma* samt ordningstal, d.v.s. i kontexter som snarare är typiska för mönstret [attr. + subst. i best. form] såväl i standardspråket som i de finlandssvenska dialekterna (jfr ovan).

- 29 a) å he tykt ja va- (.) he va en a:vkåppling he frå:n de: (.) *eti tong arbeiiti* annos 'och det tyckte jag va-, det var avkoppling från det från de- det tunga arbetet annars' (Kronoby, nÖB)
- b) no ha: di jo sa:n *tömdi sto:r stände* som sta:r på stelli 'nog har de ju sedan de (där) stora stånden som står på stället' (Pedersöre, nÖB)
- c) dåm ba:ka ju no:g u:tåv han der rå:gin (.) *han der mälda rå:gin* såm dåm fikk 'de bakade ju nog av (den där) rågen, den (där) mältade rågen som de fick' (Föglö, öÅL)
- d) åpp i *hondä:r ry:sliga hettan* åpp på lavan å (.) å bada malte me- me dåm dä:r lö:vkvistana 'upp i den rysliga hettan uppe på laven, och badade maltet med lökvistar' (Korpo, vÅB)
- 30 a) fy tem å sko ti Svärji *andi sama häljin* såm åss 'för de skulle också till Sverige samma helg som vi' (Vörå, mÖB)
- b) *ande föst da:in* så sko e nåo va (.) tsötsåppån 'den första dagen skulle det nog vara köttsoffa' (Vörå, mÖB)
- c) he va så myki anat me dömde stodentskri:vninga heila *idi* (.) *tridi å:ri* 'det var så mycket annat med de där studentskrivningarna hela tredje året' (Larsmo, nÖB)

Enligt Ivars (2005:89) kan även proximala pronomen som *hisin* 'den här' (mask.) användas i strukturer med attribut. I mitt material finns inga belägg med pronomenet *hisin*. Däremot förekommer några belägg med former av typen *han-hjär* etc. i mellersta och södra Österbotten vid substantiv med framförställda attribut. Som framgår av exempel 31a–c följs substantiven i beläggen av efterställda attribut (*anje ny presti vi fie-* 'den nya prästen (som) vi fi-[ck]', *teij(e) sama kâmpisar såm ...* 'desamma kompisar som ...', *anje sama goåli tel ...* 'samma gård till ...').

30. De flesta beläggen i mitt material är från norra Österbotten, men detta beror troligtvis på att belägg med attribut generellt är lågfrekventa och att jag har haft tillgång till mer material från norra Österbotten än övriga delar av Österbotten.

- 31 a) o sta: såm på på *anje sama goåli* tel onje (.) frammför onje (.) onje stugo såm [...] 'den står på samma gård till den här, framför den här den här stugan som [...] ' (Malax, sÖB)
- b) Andersån a ju tjuöft e *anje ny: presti* vi fie- familjen 'Andersson har ju köpt det, den nya prästen vi fi-, familjen' (Malax, sÖB)
- c) å så samti:dit just *teij(e) sama* (.) *kämpisan* såm ja hadd sedan (.) i da:gis 'och så samtidigt just samma kompisar som jag hade sedan i dagis' (Solf, mÖB)

Strukturer relaterade till proximala pronomen är överlag betydligt mindre frekventa i mitt material än former relaterade till distala pronomen (jfr avsnitt 8 nedan). Detta gäller även mönstret [*den här* etc. + attr. + subst. i best. form]. Belägg med *den här* förekommer främst i inspelningarna från Nyland och norra Österbotten, se exempel 32a–c. Beläggen från norra Österbotten beror sannolikt på inflytande från standardspråket.

- 32 a) vi jikk eitt å:r eh nu: på *dehä se:na å:re* jikk vi jo u:t frå:n (.) frå:n Bra:hestad 'vi gick ett år, de sena(re) åren gick vi ju ut från Brahestad' (Larsmo, nÖB)
- b) vi samlast eitt kveld i vikon (.) varinda viko (.) kvinn- kvinnfåltsi jär i me- i- *dehe:r närmast gå:lan* 'vi samlades en kväll i veckan, varenda vecka, kvinnorna här i de närmaste gårdarna' (Kronoby, nÖB)
- c) jumnasti:k eventuellt såm fanns dä:r (.) såm ja kåmmär ihå:g från *dåmhä ti:diga tånnå:rena* 'gymnastik som eventuellt fanns där, så som jag kommer ihåg från de tidiga tonåren' (Tenala, vNL)

I exemplen ovan har jag översatt *han-där*, *han-hjär* och *den här* etc. med bestämd fristående artikel i standardspråket. Att dra en gräns mellan demonstrativ betydelse och artikelbetydelse är emellertid i många fall svårt. Ivars (2005:90) konstaterar att *hande* etc. i södra Österbotten ofta tycks "ha kvar en del av de demonstrativa pronomenens funktion att t.ex. peka ut, kontrastera och aktualisera referenter som finns i både talarens och lyssnarens föreställningsvärld".

Gränsdragningen mellan demonstrativ användning och artikelanvändning är svår även vid det sista mönstret i min lista över attributiva konstruktioner, d.v.s. [*den där* etc. + attr. + subst. i best. form]. Detta mönster är frekvent särskilt i dialektinspelningarna från Nyland, men det förekommer i viss mån även i andra inspelningar från södra Finland. Att

den där i nyländska dialekter ibland har en artikelliknande funktion har påpekats bl.a. av Lundström (1939:21), som konstaterar att *den där* kan användas vid substantiv med adjektivattribut för att beteckna något bekant eller tidigare omnämnt, t.ex. *den där skallhu:vvåga no:rdiska bank-härrn komd hi:t* 'den skalliga direktören vid Nordbanken kom hit' (Karis, vNL).

Exempel 33a–d visar typiska belägg på mönstret [*den där* etc. + attr. + subst. i best. form] i mitt material. Precis som vid mönstret [*han-där* etc. + attr. + subst. i best. form] förekommer även enstaka belägg i kontexter som är mer typiska för mönstret [attr. + subst. i best. form]. Exempel 34a–c visar några av dessa belägg.

- 33 a) sen hadde han barra *dender blå:a hu:den* då: såm (.) undär själva (.) denher grö:vre *hu:den* 'sedan hade han bara den (där) blåa huden som under själva den (här) grövre huden' (Eckerö, vÅL)
- b) ja tykkär me:r åm ti (.) å hålla *dendär såsia:la si:dan* int (.) de då:r vå:rdande 'jag tycker mer om att hålla [på med] den sociala sidan, inte vårdandet' (Kimito, öÅB)
- c) men itt hadd man jo ondär *dåmdär tretitri: å:ren* någån möjlighe:t 'men inte hade man ju någon möjlighet [att resa] under de trettio tre åren' (Snappertuna, vNL)
- d) he int mang såm kan *tetär rikti språ:tje* meir 'det är inte många som kan det riktiga språket längre' (Lappträsk, öNL)
- 34 a) han stanna i Mariehamn å låssa åp *dedä:r he:la lasten* plankår å va han nu hadde 'han stannade i Mariehamn och lossade hela lasten, plankor och vad han nu hade' (Saltvik, vÅL)
- b) så: va jo *dåmdä yngär ba:rnen* senn dām (.) dām va jo ondär förmyndare 'sedan var det de (där) yngre barnen, de var under förmyndare' (Ingå, vNL)
- c) så va dām liksåm e- (.) ein ring opa tä:r i *tetä:r anan e:ndan* 'så var de liksom en ring där i andra ändan' (Lappträsk, öNL)

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det material jag har excerperat bekräftar tidigare iakttagelser om utbredningen av olika konstruktio-
ner med substantiv och attribut i finlandssvenska dialekter (t.ex. Delsing 2003, Dahl 2007). Det finns vissa klara skillnader i distributionen mellan främst södra Finland och Österbotten. Samtidigt visar genomgången att det är få mönster som förekommer uteslutande i Österbotten eller södra

Finland. Det enda klara fallet är mönstret [*den där* etc. + attr. + subst. i best. form] som är frekvent i Nyland och förekommer i viss mån på Åland och i Åboland. Mönstret [*han-där* etc. + attr. + subst. i best. form] är typiskt för hela Österbotten och förekommer även på Åland och i Åboland. Mönstret [attr. + subst. i best. form], som är det dominerande också vid vissa typer av attribut i standardspråket, är det mest utbredda mönstret över hela dialektområdet. Adjektivinkorporering är uppenbart ett produktivt mönster vid vissa attribut i Österbotten, men beläggen i materialet är få. Mönstret förekommer, om än i betydligt mindre omfattning, även i södra Finland. Beläggen på [*han, hon* + attr. + subst. i best. form], som förekommer främst i Åboland och på Åland, samt [*tan, ton* + attr. + subst. i best. form], som förekommer främst i mellersta Österbotten, är också få. Detta gäller även beläggen med proximala pronomen, d.v.s. [*han-hjär* etc. + attr. + subst. i best. form], som förekommer i södra och mellersta Österbotten, och [*den här* etc. + attr. + subst. i best. form], som förekommer i norra Österbotten och södra Finland.

Genomgången av de olika uttrycksmönstren vid substantiv med (framförställda) attribut visar sålunda att grammatikaliseringen av framförställd artikel är en pågående process i finlandssvenska dialekter. Samtidigt som formen *den* saknas i vissa delar av det finlandssvenska dialektområdet (främst Österbotten) och mönstret [attr. + subst. i best. form] verkar vara mer utbredd än i standardspråket, har de demonstrativa pronomenen *den där* etc. och *han-där* etc. kommit att få vissa artikelliknande funktioner. Dessa artikelliknande funktioner uppträder inte bara vid substantiv med attribut. Som jag kommer att diskutera i avsnitt 8 finns det även vissa tendenser till artikellik användning av *den där* etc. och *han-där* etc. vid substantiv utan attribut. I följande avsnitt ska jag emellertid först diskutera en potentiell utvidgning av den framförställda artikeln *den*, främst i östnyländska dialekter.

7 *den* vid substantiv utan attribut

Som framkommit ovan förekommer den framförställda artikeln *den* inte i vissa delar av det perifera svenska dialektområdet, bl.a. Österbotten. Intressant nog kan man samtidigt registrera en utvidgning av just formen *den* i den östligaste periferin av det nordiska språkområdet (inom Norden), de östnyländska dialekterna i Finland. Här används trycksvagt *den*

vid substantiv *utan* attribut på ett sätt som bl.a. FO (s.v. *den* betydelsemoment 8) och Reinhammar (1975:79) betraktar som artikellikt.

FO, som även anför äldre belägg från mellersta Nyland, ger bl.a. följande prov på det artikellika bruket av *den*: *ja mådist ta: te bå:tn för annars sku ja int a slåppi å: me:-n* (Borgå) 'jag måste ta båten, annars hade jag inte blivit av med den/honom', *he va jo no så viktigt åm te hö:stn att man fikk te ny:rågn, att man sko få: te ny:rågsbrö: å ny:rågsgrö:tn* 'det var nog så viktigt om hösten att man fick nyrågen så att man fick nyrågsbröd och nyrågsgröt' (Strömfors). Som framgår av exemplen utgör den östnyländska användningen av *den* en typ av dubbel bestämdhet vid substantiv utan attribut (*te bå:tn* 'båten', *te hö:stn* 'hösten'), vilket är en mindre uppmärksam utveckling inom artikelsystemet i svenska. Av exemplen framgår även att *den* – uttalat *te* i mer traditionell dialekt och *de* i mer utjämnad dialekt³¹ – har samma form framför utrala och neutrala substantiv (*te ny:rågn* 'nyråg(en)', *te ny:rågsbrö:* 'nyrågsbröd(et)'). Då uttalet dessutom är trycksvagt (betoningen ligger på substantivet: *te 'ny:rågn*) kan formen ses som fonetiskt nedsliten på det sätt som är typiskt för långt gången grammatikalisering (jfr avsnitt 4 ovan).

I tidigare studier (Wide 2008a, 2008b) har jag undersökt bruket av det östnyländska *den* i autentiska samtal och intervjuer inspelade på 2000-talet. I studierna framkom att mönstret [*te/de* + substantiv i bestämd form] är frekvent i östnyländska varieteter även i dag och förekommer i kontexter som inte är typiska för demonstrativa pronomen, t.ex. syftningar på unika fenomen som 'klockan' (= tiden) i exempel som *va må de klåckkan vara* 'hur mycket är klockan'.

Som jag diskuterar i Wide (2008a) har strukturerna med *te/de* i östra Nyland emellertid inte ersatt bruket av endast bestämd form. I det samtalsmaterial omfattande 5 timmar (60 000 ord) som jag analyserade i Wide (2008a) visade det sig att ensamma substantiv i bestämd form förekommer nästan åtta gånger oftare än strukturer med *te/de*. Funktionen för uttrycken med endast bestämd form verkar vara att presentera generiska, allmänt kända eller självklara fenomen, t.ex. vid tidsuttryck (*mårin*), kroppsdelar (*ö:råna, huvu, ba:kin*), artnamn (*menisjan, kuddåna*) och syftningar på referenter som är självklara i en viss kontext (*lagårn, å:kårn, lö:ven*). Bestämd form förekommer, som framgått i avsnitt 5, dessutom även i utvidgad användning i östra Nyland (jfr exempel 15c, 16f, 17g–h och 18c).

31. *den* kan även uttalas (*h*)e i vissa dialekter (t.ex. i Pyttis).

Mina analyser av autentiska samtal och intervjuer från östra Nyland visar att strukturerna med *te/de* i regel används för att fokusera en referent som omtalats eller är välkänd för samtalsdeltagarna sedan tidigare. Strukturerna syftar ofta på pågående diskussioner eller aktiviteter där något måste lösas eller avgöras. Till skillnad från det betonade pronomenet *den* i standardspråket har strukturer med obetonat *te/de* inte en utpekande eller kontrastiv funktion. Exempel 35 visar ett typiskt belägg från ett middagssamtal hemma hos en familj. Diskussionen i samtalet kretsar kring ett gift par som snart ska komma på besök. En av samtalsdeltagarna har tidigare i diskussionen undrat vad man ska bjuda gästerna på eftersom de följer en strikt diet och t.ex. inte äter alla sorters bröd. I utdraget funderar talaren över om paret i fråga också är vegetarianer, d.v.s. om de äter kött eller inte.

- 35 dåm etär no: fisk etär dåm no: någåt ta:g å [...] men int ve:t ja me *de tjötte* att (.) dåm o:dlar sjelv liksom 'de äter nog fisk äter de nog ibland [...] men jag vet inte med kött, att de odlar själv liksom' (Middagssamtal, Lovisa 2004)

Syftningen på kött i exempel 35 skulle kunna ses som generisk. Det handlar inte om ett givet stycke eller en given typ av kött som diskuterats tidigare. Ser man på belägget isolerat fungerar *te/de* alltså snarare som en bestämd artikel i utvidgad användning (jfr avsnitt 5) än som ett demonstrativt pronomen. Strukturen med *te/de* har emellertid en kommunikativ funktion i kontexten som kan karaktäriseras som typisk för demonstrativa pronomen, även om det kontrastiva och utpekande elementet saknas.

Man kunde tänka sig att strukturerna med *te/de* i östnyländska befinner sig i gråzonen mellan demonstrativa pronomen och bestämd artikel. Längst verkar utvecklingen ha gått i Pyttis i den östligaste delen av det finlandssvenska dialektområdet (jfr exempel 38 nedan). I det dialektmaterial jag excerperat ökar frekvensen för *te/de* ju längre österut man kommer. I materialet från Sibbo finns klart färre belägg än i materialet från Pyttis. Belägg som ter sig otypiska för demonstrativa pronomen förekommer dock över hela det östnyländska dialektområdet. Hit hör bl.a. belägg på *te/de* framför egennamn och benämningar som *mamma*. I exempel 36b–d nedan ingår ingen pejorativ, nedsättande eller emfatisk betydelse, vilket ibland möjliggör bruket av *den* eller *den där* vid egennamn i standardsprå-

ket (jfr SAOB s.v. *den där* 3.a, *den* IV.2; SAG 2:321, 324). Däremot kan man skönja en pejorativ betydelse i exempel 36a.

- 36 a) å sen hö:r man ingiting på *de Finlandiahu:se* dessutâm 'och så hör man ingenting på Finlandiahuset dessutom' (Sibbo, öNL)
- b) – nå men nä:r ha dâm eh muddra *te Fladan* då? 'men när har de muddrat upp Fladan då?'
– [...] tâm muddra opp *te Fladan* ungifär [...] '[...] de muddrade upp Fladan ungefär [...]' (Borgå, öNL)
- c) nä:r hon nu bo:dd ensam *te tant Lindström Sigrid Lindström* 'när hon nu bodde ensam, tant Lindström, Sigrid Lindström' (Pernå, öNL)
- d) å natten såvd de me mamma (.) breivi *de mamma* i sändjin 'och på natten sov det [barnet] med mamma, bredvid mamma i sängen' (Lappträsk, öNL)

Egennamn och benämningar som *mamma* beskriver unika referenter, vilket är en typisk funktion för bestämda artiklar snarare än för demonstrativa pronomen (jfr Hawkins 1978:157, Lyons 2004:8f.). En annan typ av kontexter som är typisk för bestämda artiklar snarare än för demonstrativa pronomen är s.k. associativa anaforiska syftningar, där referenter behandlas som bestämda i relation till en tidigare referent (t.ex. *bord* → *bordsbenen*, se Hawkins 1978:123ff., Lyons 2004:6). Detta är i och för sig en kontext där ensamma substantiv i bestämd form typiskt används i östnyländska dialekter (jfr Wide 2008a), men belägg på *te/de* förekommer också. Exempel 37 visar ett sådant belägg från en dialektinspelning gjord under ett fältarbete i Liljendal 2003. På rad 2 använder informanten strukturen *te minstingin* för att syfta på sitt yngsta barnbarn. Barnbarnet har inte nämnts tidigare men kan omtalas som bestämt via association till *ba:rn ba:rn* 'barnbarn' på rad 1. Liknande exempel finns även i de dialektinspelningar jag undersökt för denna studie, t.ex. *de va no: ganska myki* (.) *årdnandi inför ju:lfestena dâm tea:trana i alla fall* 'det var ganska mycket ordnande inför julfesterna, teaterstyckena åtminstone' (Lappträsk, öNL).

37

- 1 vi ha fått tre: *ba:rn* (.) *ba:rn* från Indien (.) ähm hä:r för tre: å:r tiba:ka [...]
- 2 vi ha nu (.) pyssla tä:r åm tâm å (.) för ida: så ha:r vi ennu (.) *te minstingin*
- 3 hon a- (.) ha vari li:te sju:kär så vi få:r nu va *ba:rn*(da:gvå:rd) dä:r sen då åt

4 (täm tär) bå:nen

'vi har fått tre barnbarn från Indien för tre år sedan [...] vi har varit engagerade i att sköta dem för i dag har vi fortfarande det minsta barnbarnet, hon har varit lite sjuk så vi får vara barndagvård åt de där barnen' (Pernå, öNL)

Ytterligare en aspekt som talar för att strukturerna med *te/de* har en artikellik karaktär är att de kan användas upprepade gånger om referenter som introducerats via associativ anafor, d.v.s. på ett sätt som inte är typiskt för demonstrativa pronomen (jfr Hawkins 1978:127). Exempel 38 visar ett belägg från en inspelning från Pyttis.

38

- 1 ja klappa bara Vi:so å la:dd fast hena i veddjinn [...] å så sa: smie:n sie:n
  - 2 att (.) ta: opp framfo:tn (.) nå: ja nappa i framfo:tn (.) ja fikk jo opp *de*
  - 3 framfo:tn men int holdd jo (.) Vi:so lenge dä:r *de framfo:tn* så rykkd tetä:r (.)
  - 4 märrn bärt tetä:r (.) fo:tn senn (.) nå ja nappa yti på ny:tt nej nej ja ska ha:ld
  - 5 yti ja (.) *ten footn* to ska få sko: [...] så börja ja knapär först åm tetä:r (.) fo:tn
  - 6 [...] så sa: smie:n sie:n: to ska int slepp *te fo:tn* tiba:ka int [...] ha:ld yti *te fo:tn*
  - 7 bara
- 'jag klappade bara Viso å satte fast den i väggen [...] och så sade smeden sedan att ta upp framfoten, nå jag tog tag i framfoten, jag fick upp framfoten, men inte höll Viso länge framfoten där så ryckte märren bort foten sedan, nå jag tog tag på nytt, nej nej, jag ska hålla i jag, foten, du ska få sko [...] så började jag knacka på foten först [...] så sade smeden sedan: du ska inte släppa tillbaka foten [...] håll i foten bara!' (Pyttis, öNL)

Som framgår av exempel 38 omnämner informanten framfoten på en häst nio gånger när han berättar om en incident som inträffade då han skulle lära sig sko hästar. De två första gångerna använder han endast bestämd form (rad 2: *framfo:tn*). Därefter använder han uttrycket *te(n)/de fo:tn* fem gånger (rad 2–3, 5, 6) och *tetä:r fo:tn* två gånger (rad 4, 5). Samtidigt som strukturerna med *te/de* här alltså förekommer i otypiska kontexter för demonstrativa pronomen samspelar de på ett intrikat sätt med ensamma substantiv i bestämd form och strukturer med pronomenet *den där*. (För en diskussion kring bruket av bestämd form och olika typer av pronomen i östnyländska dialekter, se Wide 2008a.)

Exempel 38 stöder tolkningen att det trycksvaga *te/de* i östnyländska ligger mellan demonstrativt pronomen och bestämd artikel. Även om

strukturerna med *te/de* har en given kommunikativ funktion, som snarast kunde karaktäriseras som retorisk eller diskursstrukturerande (se Wide 2008a, 2008b), är det intressant att notera att denna kommunikativa funktion tycks tillåta en del användningar av *te/de* som tagna ur sitt sammanhang snarast ter sig som artikellika.

Som jag konstaterat i Wide (2006), där jag utgick främst från tidigare litteratur samt några dialekttalares intuition, verkar bruket av *den* framför substantiv utan attribut vara begränsat till just östra Nyland (även om det är fullt möjligt att det tidigare förekommit mer allmänt i Nyland; FO ger äldre belägg från Helsing och Esbo). Även de dialektinspelningar jag excerperat för denna studie pekar åt samma håll. Det finns inga entydiga belägg på trycksvalt samt icke-kontrastivt eller icke-utpekande *den* i inspelningarna från andra områden i mitt material, med undantag för några belägg från västra Nyland som i viss mån påminner om beläggen på *te/de*. Exempel 39a och 39b visar två av dessa belägg.

39 a) – jag menar att man hade får också och tog ull [...] hur gick det arbetet till då?³²

– ja: de va: ett ry:slit arbe:te me *de skrobbande* å *de ka:rdande* (.) å åj åj no fikk (.) no fikk alla ha brå:tt i den ti:dn 'ja, det var ett rysligt arbete med skrubbandet och kardandet, och oj oj, nog fick alla ha bråttom på den tiden' (Tenala, vNL)

b) de va bara fy:ra- å sekshestars vagnar (.) såmm dåmm hadd ti å:ka på: då: (.) menn no hadd hann hadd dåmm (.) hadd dåmm fari illa med *dåmm hestana* 'det var bara fyra och sex hästars vagnar som de hade att åka på men nog hade han, hade de farit illa med hästarna' (Ingå, vNL)

Tryckstarkt *den* med samma funktion som i standardspråket, d.v.s. i utpekande eller kontrastiva kontexter, samt i hänvisningar till något som nyss nämnts (jfr SAG 2:322ff.) förekommer däremot allmänt i dialektinspelningarna från Nyland (även i de östnyländska dialekterna), t.ex. *vi hadd tåkåndä:r måsa* (.) å *dä:r väkst ro:vår i denn eh måsamolln* 'vi hade sådan där mossa och där växte rovor i den mossan' (Kyrkslätt, mNL), *vi va bara två: tå* (.) *te å:re* 'vi var bara två då det året' (Pernå, öNL). I inspelningarna från Österbotten, och särskilt i äldre inspelningar från Åboland, används *han* etc. eller *han-där* etc. i stället för formen *den*, t.ex. *ja: häldär*

32. Intervjuarens yttrande är inte transkriberat uttalsenligt.

segglast *han ti:din* 'ja, snarare seglade man på den tiden' (Houtskär, vÅB), *ska opp på ha å ha bi:ln* 'ska upp på den och den bilen' (Terjärvi, nÖB), *jyst i hande: i:sn så va: gråsjä:ln* 'just i den isen var gråsälén' (Larsmo, nÖB). Därtill förekommer formerna *tan* och *ton* i några belägg från Österbotten: *mytjy nåoga me* (.) *tan ti:din me ...* 'mycket noga den tiden med ...' (Petalax, sÖB), *tan bygnan* 'den byggnaden' (Maxmo, mÖB).

Under uppslagsordet *het* (betydelsemoment 9) anges i FO att pronomen *het* kan fungera som bestämd fristående artikel vid substantiv utan attribut i Österbotten. I exemplen, som är från norra Österbotten, används *he* trycksvagt precis som *te/de*: *te:r e mytsi steina i he sko:ji* 'där är mycket stenar i (den) skogen' (Karleby, nÖB), *Abbordzöle heiter e, å ter e abborra i he dzöle* 'Abborgölen heter det och där är mycket abborrar i (den) gölen' (Nedervetil, nÖB). Jag har emellertid mycket få belägg av detta slag i mitt material. I de flesta beläggen på *het* framför substantiv utan attribut är kontexten densamma som för utpekande eller kontrasterande *han*, *hon* och *den*, t.ex. *he ti:de så hadd di dömde: ...* 'den tiden hade de de där ...' (Karleby, nÖB).

Det är inte omöjligt att man vid genomgång av ett större material från norra Österbotten kunde finna likheter mellan trycksvagt *het* och *te/de* i östra Nyland. Någon annan parallell till användningen av *te/de* framför substantiv utan attribut i östnyländska dialekter verkar inte finnas vare sig i Österbotten eller i andra delar av södra Finland än östra Nyland.³³ Däremot verkar en liknande användning av *den* (och *den där*) förekomma i norrländska och nordnorska dialekter (Källskog 1990:150ff., Bull m.fl. 1986), vilket tyder på att det kan handla om ett fenomen som åtminstone delvis beror på kontakt med finskan. Vad gäller *han* och *hon* är det intressant att notera att formerna i estlandssvenska dialekter enligt Reinhammar (1975:77) uppträder "som närmast pleonastisk best. frist. art." i exempel som *så fik han dägin sta*: 'så fick degen stå' (Stora Rågå). Mönst-

33. Attributivt *hon* och *han* förekommer i exempel som *å tenk att ja frå:ga uta hena* (.) *Ro:sa* (.) *Vi:nbär(j)* 'och tänk att jag frågade av Rosa Winberg' (Pernå, öNL). I Österbotten och vissa inspelningar från Åboland används former av typen *han-där(na)* etc.: *å så va e jo honde A:da* 'och så var det ju (hon) Ada' (Korsholm, mÖB), *han va vi:dse:pligär hanten Axel* 'han var vidskeplig, Axel' (Nagu, vÅB). Beläggen är emellertid få och påminner om bruket av liknande strukturer i standardspråket (*han Erik* 'personen Erik som du känner', Dahl 2007:91) snarare än en regelrätt prepropriell artikel som t.ex. i norska där *han* och *hon* är mer eller mindre obligatoriska framför egennamn (Delsing 2003:20ff.).

ret [*han, hon* + subst. i best. form] kunde alltså i princip utvecklas på ett liknande sätt som [*te/de* + subst. i best. form] i östnyländska. En orsak till det sparsamma bruket av såväl *den* som *han* och *hon* i just Österbotten är troligtvis det rikliga bruket av sammansatta former av typen *han-där*, *hon-där* och *het-där* (även om de två uppsättningarna former har olika funktion i de flesta fall). Dessa och andra sammansatta pronomen med artikelfunktion vid substantiv utan attribut ska jag behandla i det sista empiriska avsnittet i den här uppsatsen.

8 Sammansatta pronomen vid substantiv utan attribut

Som framgått av avsnitt 6 kan sammansatta pronomen som *han-där* etc. och *den där* etc. ibland ha en artikellik funktion vid substantiv med attribut. Detsamma gäller även i vissa fall vid substantiv utan attribut, vilket bl.a. noteras av FO (s.v. *han, hon, het* ssg). I detta avsnitt ska jag diskutera några belägg på detta mönster.

Uttryck med de distala pronomenen *han-där* etc. och *den där* etc. är överlag mycket frekventa i det material jag har excerperat. Beläggen med proximala pronomen av typen *den här* etc. och *han-hjär* etc. är betydligt mindre frekventa och verkar inte i lika hög grad förekomma i artikelfunktion. Jag fokuserar därför här på uttryck med de distala pronomenen *han-där* och *den där*. Den förra typen, *han-där* etc., förekommer främst i Österbotten men även på Åland och i Åboland. I beläggen från det åboländska och åländska materialet förekommer emellertid längre uttalsformer än *hande, ande* etc. (se fotnot 9) som t.ex. *han där* (se exempel 29c-d ovan) och *hanten* (av *han-därna*, se FO *han* ssg). Den senare typen, *den där* etc., är mycket frekvent i det nyländska materialet, även i östra Nyland, men belägg från Åboland och Åland förekommer också.

I merparten av beläggen vid substantiv utan attribut har såväl *han-där* etc. som *den där* etc. funktioner som är typiska för demonstrativa pronomen, d.v.s. de fokuserar referenter som diskuterats tidigare eller aktualiserar referenter som antas vara kända för lyssnaren: *men att demdi skåolona så ...* 'men att de där skolorna så ...' (Maxmo, mÖB), *tal li:te åm tetä:r (.) sme:dn* 'tala lite om den där smeden' (Borgå, öNL). I vissa fall används pronomenen emellertid som *te/de* i östnyländska dialekter i kontexter där inget utpekande eller kontrastivt element ingår, t.ex. *ja a viri å ga: ga: jyst tå ja a venta dömti bå:nen* 'jag har varit och gått [i skogen] just då jag har väntat barn' (Kronoby, nÖB).

En annan för demonstrativa pronomen mindre typisk kontext som *han-där* etc. och *den där* etc. förekommer i är framför egennamn, ortnamn, benämningar på helger, sjukdomar och liknande, d.v.s. olika typer av uttryck för unika referenter. Exempel 40a–e och 41a–d visar belägg på denna användning av *han-där* etc. och *den där* etc., som påminner om bruket av *te/de* i östnyländska dialekter (se avsnitt 7).

- 40 a) å *ede gre:vska:pi Ka:rlibårj* he va ju ha jo hovose:ti i ny:- ny:ka:rbi 'och grevskapet Karleborg, det var ju har ju huvudsäte i Nykarleby' (Maxmo, mÖB)
- b) tå (.) sa: ha tå (.) jyss såm *hadi papp hans* (.) ett [...] 'då sade han, precis som sin pappa, att [...]' (Larsmo, nÖB)
- c) si he va: så blå:såt (.) på *hete Skra:kvi:k* 'det var så blåsig i Skrakvik' (Nagu, ÅB)
- d) ja minns *dendä: gamelmorfar minn* hann va (.) hann va åfta å (.) han dendär å:därslå:arn (.) va di:t å (.) å slo: å slo: å:där å:t hann 'jag minns min gammelmorfar, han var ofta och, den där åderlåtaren, och slog åder på honom' (Ingå, vNL)
- e) å (.) farfarsfa:r hadd då [...] byggd åpp *dedä: Grondbakka* 'och farfarsfar hade då [...] uppfört Grundbacka' (Esbo, mNL)
- 41 a) – [...] behyöver vi e standa:rdsprå:k (.) tycker du? 'behöver vi ett standardspråk tycker du?'
– ja: (.) ja tycker nåo he (.) så att e e ju såde (.) egentligen så je e ju (.) e e ju såm *hede skriftsproåttje* 'ja, det tycker jag nog, så att det är ju, egentligen så är det ju som skriftspråket' (Pörtom, sÖB)
- b) e va ondi skåoltiid nåo tråo ja på ettmeddagan nain ga:ngg (.) på *hande feittisda:in* 'det var på skoltid nog tror jag på eftermiddagen någon gång, på fastlagstisdagen' (Björköby, mÖB)
- c) de e no: *dendä såmarti:dn* såm (.) såm u:tvekklas hä:r 'det är nog sommartiden som utvecklas här' (Ekenäs, vNL)
- d) å denn åpptredde *dendä ty:fosn* (.) så- (.) sådå me e:nsjilda fall för att [...] 'och den uppträdde, tyfusen, så där som enskilda fall för att [...]' (Ingå, vNL)

Eventuellt kunde man se syftningarna i 40 och 41 som deiktiska (jfr SAG 2:316f.). De är dock inte utpekande eftersom referenterna som åsyftas är unika, vilket är typiskt vid bruket av bestämda artiklar snarare än demonstrativa pronomen (jfr avsnitt 7 ovan, SAG 2:107f., 304f.). I detta

sammanhang är det värt att notera att bruket av *den där* i deiktiska hänvisningar till unika referenter som *Var snäll och räck mig den där brödkorgen* (i stället för *Var snäll och räck mig brödkorgen*) även har uppmärksammats för den icke-dialektala finlandssvenskans del av Bergroth (1928:198).

I likhet med *te/de* i östra Nyland används *han där* etc. och *den där* etc. alltså i vissa fall där det till synes inte finns något behov av att aktualisera eller fokusera en referent med ett demonstrativt pronomen. Exempel 42a och 42b visar två belägg som skulle kunna tolkas som associativa anaforiska hänvisningar, som typiskt förekommer vid bestämda artiklar snarare än demonstrativa pronomen. Alternativt kunde man se syftningarna som påminnande ("du vet"). Denna typ av syftning kan möjliggöra användning av demonstrativa pronomen i mindre typiska kontexter (Lindström 2000:101).

- 42 a) ja:a vi stikka jo karastrompona å- vantan eldä eldä strompona kan int an säj fö vi läta no: stikk på masi:n (.) *döm ti strompbeinen* (.) men he sko jo stikkas å:v å:v fö:tren ve:r dömte: tå 'ja, vi stickade ju strumpor och vantar för män, eller strumpor kan man inte säga för vi lät nog sticka strumpskaften på maskin men det skulle ju stickas fötter vid dem då' (Kronoby, nÖB)
- b) dä:r minns ja no:g (.) å på bröllåpen å de att vi kan tala åmm (?) att de sko faras å si:s bru:d [...] både bru:dn å festmann å då: då: då: va honn kledd honn hadd *dendä bru:dkro:nan* på hyvo då: 'där minns jag nog, och på brölloopen, och det att vi kan tala om att man skulle fara och se på en brud [...] både bruden och fästman, och då var hon klädd, hon hade (den där) brudkronan på huvudet då' (Ingå, vNL)

På ett sätt som påminner om *te/de* i östra Nyland tycks sålunda även de sammansatta pronomenen *han-där* etc. och *den där* etc. i vissa fall kunna användas med artikelliknande funktion. Vid anaforiska syftningar är den artikellika användningen dock i många fall svår att skilja från aktualiserande, fokuserande eller kontrasterande användningar, vilka är typiska för demonstrativa pronomen. För en närmare precisering av de artikelliknande användningarna av sammansatta pronomen vid substantiv utan attribut krävs mer detaljerade närstudier av autentiska inspelningar än de jag har kunnat presentera här.

9 Sammanfattande diskussion

I denna uppsats har jag diskuterat ett antal användningar av bestämd slutartikel och bestämd fristående artikel i finlandssvenska dialekter. Jag har fokuserat på användningsmönster som avviker från standardspråket. Som genomgången visar finns det många utvecklingsmönster inom de finlandssvenska dialekterna som är intressanta med tanke på grammatikaliseringen av bestämd artikel i svenska. Flera av dessa mönster har noterats i tidigare forskning, t.ex. den utvidgade användningen av bestämd form och användningen av pronomenet *han-där* etc. i artikelliknande funktion vid substantiv med attribut (i Österbotten). Det utvidgade bruket av pronomenet *den* vid substantiv utan attribut i östra Nyland har emellertid uppmärksamrats mindre i typologiska undersökningar av artikelsystemet i svenska (däremot har det noterats i flera dialektologiska framställningar, t.ex. *Ordbok över Finlands svenska dialekter* och Reinhammar 1975).

Som Dahl (2004) påpekar utgör grammatikaliseringen av bestämd slutartikel och bestämd fristående artikel två separata grammatikaliseringsprocesser i nordiska språk. Processerna överlappar varandra geografiskt men har olika gravitetscentrum. Användningen av bestämd slutartikel är mest frekvent i det perifera svenska dialektområdet i de nordöstra delarna av Norden, medan bestämd fristående artikel är mest frekvent i sydväst på västra Jylland där bestämd slutartikel saknas helt och hållet. Mellan dessa poler finns ett antal områden med olika distribution för de två artikeltyperna.

Distributionen för bestämd fristående artikel (*P[reposed]-article* i citatet nedan) är enligt Dahl mer eller mindre den motsatta jämfört med bestämd slutartikel:

The Continental Scandinavian dialect continuum area may be said to consist of five different sub-areas, with respect to the strength of the P-article, ordered in decreasing strength from the south-west towards the north-east as follows: (i) SW Jutland (where the P-article is in general use [sic!] as a definite article), (ii) the rest of Denmark; (iii) Norway and southern and western Sweden; (iv) central Sweden; (v) northern Sweden [...]. (Dahl 2004:176)

Tendenserna till mer utvidgad användning av bestämd slutartikel och mer begränsad användning av bestämd fristående artikel i nordöst stämmer väl överens med det övergripande mönstret i finlandssvenska dialekter. Adjektivinkorporering och mönstret [attribut + subst. i best. form] m.m. är mer utbrett i dialekterna än i standardspråket. Dialekterna i östra Nyland visar emellertid ett något avvikande mönster. I dem är den bestämda slutartikeln frekvent samtidigt som framförställd artikel inte bara är förhållandevis frekvent vid substantiv med attribut utan även förekommer vid substantiv utan attribut.

Som Dahl (2004) poängterar är distributionen för bestämd fristående artikel mer komplicerad att analysera än distributionen för bestämd slutartikel, eftersom det finns flera olika former som kan fungera som bestämd fristående artikel (*den, han* och *hon, han-där* etc., *den där* etc.). Som framgått av genomgången i denna uppsats är former av typen *han-där* etc. frekventa i österbottniska dialekter. Dessa former har i många fall en artikelliknande funktion; de förekommer ofta vid substantiv med attribut och i vissa fall även vid substantiv utan attribut i kontexter som är typiska för bestämda artiklar. Samtidigt som den bestämda slutartikeln har grammatikaliserats långt i de österbottniska dialekterna har sålunda ett annat pronomen än just *den* fått vissa funktioner som är kännetecknande för bestämd fristående artikel. Formerna av typen *han-där* etc. har inte grammatikaliserats lika långt som *den* i standardspråket men fyller uppenbart vissa funktioner som är typiska för bestämda artiklar.

Den utvidgade användningen av *han-där* etc. i Österbotten kunde eventuellt relateras till den utvidgade användningen av bestämd slutartikel. Då bestämd form av substantiv används i allt fler kontexter, också sådana som inte är typiska för bestämda artiklar, behövs nya uttryck för att markera bestämdhet. Detsamma kan tänkas gälla dialekterna i östra Nyland, där även kontakt med finskan kan ha spelat en roll för utvecklingen.

Dialektmaterialet jag excerperat visar sålunda tydligt att bestämdhet är ett dynamiskt fenomen i finlandssvenska dialekter (vilket naturligtvis också gäller andra varieteter av svenska). Som framgått av exemplen i uppsatsen förekommer variation både mellan och inom olika dialekter. Det finns alltså konkurrens mellan olika användningsmönster. Eller för att se på variationen ur en interaktionell och konstruktionell synvinkel: talare av olika dialekter har tillgång till flera, delvis överlappande mönster som kan utnyttjas som kommunikativa resurser. Vissa mönster, t.ex. ut-

trycken med pronomenet *han-där* etc. i Österbotten, håller på att vinna terräng medan andra, t.ex. uttryck med formerna *han* och *hon* samt *tan* och *ton*, är på tillbakagång – även om mönstren fortfarande har vissa specifika funktioner. Som analysen visat är många exempel tvetydiga, vilket ger en fingervisning om hur användningsmönstren för bestämdhet kan utnyttjas eller tolkas på nya sätt av talare, vilket i sin tur med tiden kan leda till en förändring av användningsmönstrens kommunikativt-funktionella potential.

Som framgått i början av uppsatsen är min teoretiska utgångspunkt konstruktionsgrammatik. I genomgången, och även i denna sammanfattande diskussion, har jag valt att tala om (användnings)mönster. Orsaken till detta är att det uppenbart finns givna grammatiska mönster som talare av finlandssvenska dialekter orienterar sig mot och använder sig av. Det finns också klara likheter och olikheter mellan mönstren i olika dialekter. Att presentera en konstruktionsgrammatisk formalisering av användningsmönstren skulle dock kräva en betydligt mer detaljrik och noggrann analys än den jag kunnat presentera här. Som t.ex. genomgången av bestämd form i utvidgad användning i avsnitt 5 visat finns det ett antal intrikata skillnader i användningen av bestämd form i mindre typiska kontexter för bestämda artiklar. Man kan därmed anta att det finns ett antal olika konstruktioner med bestämd artikel snarare än endast en konstruktion som täcker alla användningar av bestämd form t.ex. i en given dialekt. Vid uttryck med attribut är det uppenbart att det handlar om flera konstruktioner. Vilken den specifika funktionen för t.ex. det frekventa mönstret [attr. + subst. i best. form] är i olika dialekter kräver emellertid detaljerade närstudier eftersom det i vissa fall också är möjligt att använda andra mönster, t.ex. uttryck med framförställt *den* eller *han-där* etc., i samma kontexter. Dessa och andra liknande frågor hoppas jag kunna besvara i mitt fortsatta arbete kring bestämdhetskonstruktioner i finlandssvenska dialekter.

MATERIAL

Eget arkiv

Middagssamtal inspelat i Lovisa (öNL) 2004.

Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet
Dialektinspelning gjord av Eija Aho vid fältarbete i Pernå (öNL) 2003, utskrift
av Helena Palmén.

Projektet Spara det finlandssvenska talet, Svenska litteratursällskapets språkarkiv
Dialektprov och utskrifter på webbplatsen <<http://www.sls.fi/Sparatalet/index.htm>> hösten 2007:

nÖB: Karleby, Nedervetil, Öja, Larsmo, Terjärv, Kronoby, Pedersöre, Jakobstad

mÖB: Oravais, Vörå, Kvevlax, Replot, Björköby, Sundom, Korsholm, Solf

sÖB: Pörtom, Övermark, Tjöck, Sideby

ÅL: Eckerö (vÅL), Lumparland (vÅL), Kumlinge (öÅL)

ÅB: Nagu (vÅB), Kimito (öÅB), Västanfjärd (öÅB)

vNL: Bromarv, Tenala, Ekenäs

öNL: Sibbo, Borgå, Lovisa, Pernå, Lappträsk.

Projektet SweDia

Språkprov tillgängliga på webbplatsen <<http://swedia.ling.gu.se/>> hösten 2007:
Vörå (mÖB), Närpes (sÖB), Snappertuna (vNL).

Peter Slotte

Inspe­ling i Kauhajärv, Överpurmo, Purmo (nÖB) 1974 (ingår i boken *Från Pyttis till Nedervetil*, Harling-Kranck 1998).

Svenska litteratursällskapets arkiv, Helsingfors

Peter Slottes utskrift av dialektinspelning i Purmo (se ovan).

Inspe­lingar och bandutskrifter:

nÖB: Nedervetil 1978:18, Larsmo 1974:68, Kronoby & Purmo 1980:114, Pedersöre 1952:16, 1980:21, 1980:22, Esse 1952:6, 1971:130, Munsala 1986:74

mÖB: Maxmo 1962:47, Vörå 1954:5, 1962:46, Kvevlax 1987:28, Replot 1974:58, Korsholm 1954:16, 1962:46

sÖB: Malax 1998:53, Lappfjärd 1955:11, 1975:89, Närpes 1982:68, Petalax 1977:125

vÅL: Eckerö 1971:30, Finström 1968:60, 1968:60b, Saltvik 1962:12

öÅL: Föglö 1959:13, 1971:26, Kökar 1966:18, 1966:20, Brändö 1974:113

vÅB: Houtskär 1958:1, 1958:7, 1958:13a, 1974:110, Korpo 1959:21a, 1959:22, Nagu 1958:17a, 1958:17, 1963:9a, 1963:10, Pargas 1960:3, 1960:5, 1969:114, 1970:110

öÅB: Kimito 1960:8, 1986:31, Hitis 1958:18, Vänä 1975:103

vNL: Tenala 1960:16, Snappertuna 1969:161, Karis 1975:108, Ingå 1960:28, 1974:34

mNL: Kyrkslätt & Sjun­deå 1960:37, Sjun­deå 1975:76, Esbo 1965:4, Helsing­e 1960:35, 1960:36

öNL: Sibbo 1960:38, 1960:39, 1987:56–58, Borgå 1960:53, Mörskom 1960:63, Pernå 1959:26, 1971:97, 1971:106, 2005:123, Lappträsk 1972:149, 1998:58, Pyttis 1960:75, 1973:71, 1973:74, 1973:87, 1973:89, 1973:91

LITTERATUR

- Ahlbäck, Olav, 1946: *Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål. Studier i nordisk filologi* 33–34. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Andersson, Lars-Gunnar, 2005: Språkkänsla som mönsterminnen. I: Melander, Björn, Bergman-Claeson, Görel, Josephson, Olle, Larsson, Lennart, Nordberg, Bengt & Östman, Carin (red.), *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 67. S. 488–497.
- Anward, Jan & Nordberg, Bengt, 2005: Inledning. I: Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.), *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalsspråk*. Lund: Studentlitteratur. S. 5–9.
- Bergman, Gösta, 1951: Nordliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket. I: *Arkiv för nordisk filologi* 66. S. 131–213.
- Bergroth, Hugo, 1928: *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Faksimilupplaga av andra reviderade och tillökade upplagan, 1992. Schildts.
- Brenner, Magnus, 2006: *Utvidgad användning av substantivets bestämda form i svenska dialekter, med särskilt beaktande av dialekterna i östra Nyland*. Opublicerad pro gradu-avhandling i nordiska språk. Helsingfors universitet.
- Bull, Tove, Hjulstad Junttila, Torid & Pedersen, Aud Kirsti, 1986: Nominalfrasen i skibotnålet i Troms. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1–2/1986. S. 60–71.
- Bybee, Joan, 2003: Mechanisms of Change in Grammaticization. The Role of Frequency. I: Joseph, Brian D. & Janda, Richard D. (red.), *The Handbook of Historical Linguistics*. Oxford: Blackwell. S. 602–623.
- Börjars, Kersti, 1994: Swedish Double Determination in a European Typological Perspective. I: Koptjevskaja-Tamm, Maria (red.), *Special Issue on Linguistic Typology. Nordic Journal of Linguistics* 17:2. S. 219–252.
- Croft, William, 2001: *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Dahl, Östen, 2004: Definite articles in Scandinavian: Competing grammaticalization processes in standard and non-standard varieties. I: Kortmann, Bernd (red.), *Dialectology meets Typology. Dialect Grammar from a Cross-Linguistic Perspective*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 153. Berlin: de Gruyter. S. 147–180.
- , 2007: *Grammaticalization in the North: Noun Phrase Morphosyntax in Scandinavian Vernaculars*. Manus (september 2007). Hämtat på <http://www.ling.su.se/staff/oesten/downloads/Gram_north.pdf> 16.1.2008.

- Dahlstedt, Karl-Hampus & Ågren, Per-Uno (utg.), 1954: *Övre Norrlands bygdemål. Berättelser på bygdemål med förklaringar och en dialektöversikt*. Skrifter utgivna av vetenskapliga biblioteket i Umeå 1.
- Delsing, Lars-Olof, 1993: *The Internal Structure of Noun Phrases in the Scandinavian Languages. A Comparative Study*. University of Lund: Department of Scandinavian Languages.
- , 2003: Syntaktisk variation i nordiska nominalfraser. I: Vangsnes, Øystein Alexander, Holmberg, Anders & Delsing, Lars-Olof, *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*. Tromsø-studier i språkvitenskap 22. Oslo: Novus. S. 11–64.
- Diessel, Holger, 1999: *Demonstratives. Form, function and grammaticalization*. Typological Studies in Language 42. Amsterdam: Benjamins.
- Dryer, Matthew S., 2005: Definite Articles. I: Haspelmath, Martin, Dryer, Matthew S., Gil, David & Comrie, Bernard (red.), *The World Atlas of Language Structures*. Oxford: Oxford University Press. S. 154–157.
- Freudenthal, Axel Olof, 1878: *Ueber den Närpesdialekt*. Helsingfors: J. C. Frenckell & Sohn.
- , 1889: *Vöråmålet. Ljud- och formlära, ordlista med register, språkprof*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- FO. *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. I–IV, 1982, 1992, 2000, 2007. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken, jämte Svenska litteratursällskapet i Finland (band IV).
- Greenberg, Joseph H., 1978: How Does a Language Acquire Gender Markers. I: Greenberg, Joseph H., Ferguson, Charles A., Moravcsik, Edith A. (red.), *Universals of Human Language. Volume 3. Word Structure*. Stanford: Stanford University Press. S. 47–82.
- Hagfors, Karl Johan, 1891: *Gamlakarlebymålet: ljud- och formlära samt språkprov*. Stockholm: Norstedt.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred, 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakulinen, Auli, Vilkuna, Maria, Korhonen, Riitta, Koivisto, Vesa, Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja, 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Harling-Kranck, Gunilla (utg.), 1998: *Från Pyttis till Nedervetil. Tjugonio prov på dialekter i Nyland, Åboland, Åland och Österbotten*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Haspelmath, Martin, 1998: How young is Standard average European? I: *Language Sciences* 20:3. S. 271–87.
- Hawkins, John A., 1978: *Definiteness and Indefiniteness. A Study in Reference and Grammaticality Prediction*. London: Croom Helm.
- Heine, Bernd & Kuteva, Tania, 2002: *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- , 2006: *The Changing Languages of Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Huldén, Lars, 1972: Genussystemet i Karleby och Nedervetil. I: *Folkmålsstudier* 22. S. 47–82.

- Hummelstedt, Eskil, 1934: Om användningen av substantivets bestämda form i österbottniskt folkspråk. I: *Folkmålsstudier* 2. S. 134–136.
- Ivars, Ann-Marie, 1988: *Närpesdialekten på 1980-talet*. Studier i nordisk filologi 70. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- , 1996: *Stad och bygd. Finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv*. *Folkmålsstudier* 37.
- , 2005: Sydösterbottnisk nominalfrassyntax. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2005. S. 73–93.
- Jørgensen, Nils, 1970: *Syntaktiska drag i svenska dialekter. En bibliografisk översikt*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie C nr 2. Studier i tillämpad nordisk språkvetenskap. Lund: Studentlitteratur.
- Källskog, Margareta, 1990: *Attityd, interferens, genitivsyntax. Studier i nutida överkalixmål*. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Larm, Karl, 1936: *Den bestämda artikeln i äldre fornsvenska. En historisk-semologisk studie*. Stockholm: Bonniers.
- Lindström, Eva, 2000: Påminnande – en funktion hos demonstrativer i samtalsvenska. I: *DENNA – DEN HÄR – DEN DÄR. Om demonstrativer i tvärspråklig belysning. En minnesskrift till Elsie Wijk-Andersson*. ASLA Information 26:2 2000. Uppsala. S. 93–102.
- Lindström, Jan, 2006: Interactional linguistics. I: Verschueren, Jef & Östman, Jan-Ola (red.), *Handbook of Pragmatics*. 2006 Installment. Amsterdam: Benjamins.
- Linell, Per, 2005: En dialogisk grammatik? I: Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.), *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalspråk*. Lund: Studentlitteratur. S. 231–328.
- Lundeby, Einar, 1965: *Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske språk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundström, Gudrun, 1939: *Studier i nyländsk syntax*. Stockholm: Norstedt.
- Lyons, Christopher, 1999: *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nikula, Kristina, 1994: Species i finlandssvensk dialekt. I: Reinhammar, Maj (utg.), *Nordiska dialektstudier. Föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen. Sigtuna 17–21 augusti 1994*. Skrifter utgivna av språk- och folkminnesinstitutet genom dialektenheten i Uppsala. Serie A:27.
- Nygaard, M., 1906: *Norron syntax*. Nytryck, 1966. Oslo: Aschehoug.
- Ono, Tsuyoshi & Thompson, Sandra A., 1995: What can conversation tell us about syntax? I: Davis, Philip W. (red.), *Alternative Linguistics. Descriptive and Theoretical Modes*. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science. Series IV – Current Studies in Linguistic Theory. Amsterdam: Benjamins. S. 213–271.
- Perridon, Harry, 1989: *Reference, Definiteness and the Noun Phrase in Swedish*. Amsterdam.
- Plank, Frans, 2003: Double articulation. I: Plank, Frans (red.), *Noun Phrase Structure in the Languages of Europe*. Empirical Approaches to Language Typology. Eurotyp 20-7. Berlin: de Gruyter. S. 337–395.

- Putzu, Ignazio & Ramat, Paolo, 2001: Articles and quantifiers in the Mediterranean languages: a typological-diachronic analysis. I: Bisang, Walter (red.), *Aspects of Typology and Universals*. Studia typologica 1. Berlin: Akademie Verlag. S. 99–132.
- Reinhammar, Vidar, 1975: *Pronomenstudier*. Studier till en svensk dialektgeografisk atlas 7. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- SAG. Telemann, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien (Norstedts Ordbok distr.).
- SAOB. *Ordbok över svenska språket*. Utgiven av Svenska Akademien. 1893–. Lund.
- Schroeder, Christoph, 2006: Articles and article systems in some areas of Europe. I: Bernini, Giuliano & Schwartz, Marcia L. (red.), *Pragmatic Organization of Discourse in the Languages of Europe*. Empirical Approaches to Language Typology. Eurotyp 20-8. Berlin: de Gruyter. S. 545–611.
- Thráinsson, Höskuldur, 2007: *The Syntax of Icelandic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vangsnes, Øystein, 2003: 'Identifikasjon' og morfologiens rolle i den nordiske nominalfrasen. I: Vangsnes, Øystein Alexander, Holmberg, Anders & Delsing, Lars-Olof, *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*. Tromsø-studier i språkvitenskap 22. Oslo: Novus. S. 113–194.
- Wessén, Elias, 1956: *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wide, Camilla, 2002: *Perfect in Dialogue. Form and functional potential of the vera búinn að + inf. construction in contemporary Icelandic*. PIC Monographs 3. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur.
- , 2006: Strukturer med demonstrativa pronomen i finlandssvenska dialekter. I: Ivars, Ann-Marie, Reuter, Mikael, Westerberg, Pia & Ådahl-Sundgren, Ulla (red.), *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006*. Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna av Svenska handelshögskolan 165. Helsingfors. S. 316–328.
- , 2008a: Bruket av demonstrativa pronomen och bestämd form i östnyländska samtal och intervjuer. I: Lindström Jan (red.), *Språk och interaktion* 1. Nordica Helsingiensia 10. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. S. 107–149.
- , 2008b: En diskursfokuskonstruktion i östnyländska. I: Palmén, Helena, Sandström, Caroline & Östman, Jan-Ola (red.), *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd*. Dialektforskning 1. Nordica Helsingiensia 14. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. S. 53–109.
- Wiik, Barbro, 2002: *Studier i de österbottniska dialekternas fonologi och morfologi*. Studier i nordisk filologi 80. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- , 2006: *Var å ein me sett*. Några österbottniska pronomen. I: Ivars, Ann-Marie, Reuter, Mikael, Westerberg, Pia & Ådahl-Sundgren, Ulla (red.), *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006*. Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna av Svenska handelshögskolan 165. S. 329–337.

Författarpresentationer

Siv Björklund, fil.dr, professor i svenskt språkbud, Institutionen för nordiska språk, Vasa universitet

Mona Forsskåhl, fil.dr, t.f. lektor i svenska, Svenska handelshögskolan i Helsingfors

Ann-Marie Ivars, fil.dr, professor emerita i nordiska språk, Helsingfors universitet

Jan Lindström, fil.dr, professor i nordiska språk, Helsingfors universitet

Benjamin Lyngfelt, fil.dr, docent i nordiska språk, universitetslektor i svenska, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet; för närvarande forskare vid Svenska Akademien och Kungliga Vitterhetsakademien, med ekonomiskt stöd från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse

Nina Martola, fil.dr, forskare, avdelningsföreståndare, Forskningscentrumen för de inhemska språken, Helsingfors

Beatrice Silén, fil.dr, universitetslektor i svenska, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet

Pirjo Söderholm, fil.dr, lektor i svenska, för närvarande överassistent, Institutionen för främmande språk och översättningsvetenskap, Joensuu universitet

Camilla Wide, fil.dr, docent i nordiska språk, universitetslektor i svenska, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet; för närvarande forskare med finansiering från Finlands Akademi

Publikationer inom projektet *Svenskan i Finland. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv*

- Björklund, Siv, 2004: Ordet *att* hos skribenter som har svenska som sitt första eller sitt andraspråk. I: Björklund, Siv & Buss, Martina (red.), *Kielikylpy: Kasvua ja kehitystä. / Språkbud: Samverkan skapar styrka*. Levón-instituutin tutkimuksia 113. Vasa universitet. S. 103–118.
- , 2005: Vi hålls friska om vi samlar oss. Om *s*-verbs och reflexiva verbs potentiella alternering. I: Byrman, Gunilla, Einarsson, Jan, Hammarbäck, Solveig, Lindgren, Maria & Stille, Per (utg.), *Svenskans beskrivning 27*. Växjö: Växjö University Press. S. 58–68.
- , 2005: Vilken roll spelar ”att” som infinitivmarkör? En jämförelse mellan finlandssvenska och sverigesvenska elever. I Mård-Miettinen, Karita & Niemelä, Nina (red.), *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XXV*. Publikationer av forskargruppen för översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet vid Vasa universitet 32. S. 95–105.
- , 2006: Samspelet mellan *s*-verb och reflexiva verb ur finlandssvenskt och sverigesvenskt perspektiv. I: Muittari, Veikko & Rahkonen, Matti (red.), *Svenskan i Finland 9*. Meddelanden från Institutionen för språk vid Jyväskylä universitet 1. S. 37–46.
- , 2007: Reflexiva verb och infinitivfraser. I: *Språkbruk 1/2007*. S. 10–11.
- Forsskåhl, Mona, 2005: Evaluerande TKE:n i svenska samtal. En topologisk-strukturell studie. I: Byrman, Gunilla, Einarsson, Jan, Hammarbäck, Solveig, Lindgren, Maria & Stille, Per (utg.), *Svenskans beskrivning 27*. Växjö: Växjö University Press. S. 94–104.
- , 2007: *de e*. I: *Språkbruk 1/2007*. S. 12–13.
- , 2008: *Konstruktioner i interaktion. de e som resurs i samtal*. E-thesis. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5119-7>
- Ivars, Ann-Marie, 2003: *Lämna* – en provinsialism och dess syntax. I: Ivars, Ann-Marie, Maamies, Sari, Slotte, Peter, Sommardahl, Eivor & Tandefelt, Marika (red.), *Boken om våra modersmål. Festskrift till Mikael Reuter på hans 60-årsdag den 17 maj 2003*. Helsingfors: Schildts. S. 130–139.
- , 2004: *Ena byxor och ena skitkarlar*. Om flertal av *en* i finlandssvenska dialekter. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv 2004*. S. 65–78.
- , 2005: Komplexa meningar – ett stildrag i folkligt berättande. I: Melander, Björn, Bergman-Claeson, Görel, Josephson, Olle, Larsson, Lennart, Nordberg, Bengt & Östman, Carin (red.), *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet 67. S. 89–96.

- , 2005: Sydösterbottnisk nominalfrassyntax. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2005. S. 73–93.
- , 2006: Dubbelsupinum i Finland. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2006. S. 17–30.
- , 2006: *Se, tänk, vetja, tro*. I: *Folkmålsstudier* 45. S. 23–47.
- , 2007: Expletivt 'det' i sydösterbottnisk dialekt. I: Arboe, Torben (red.), *Nordisk dialektologi og sociolingvistik. Foredrag på 8. Nordiske Dialektologkonference. Århus 15.–18. august 2006*. Århus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet. S. 192–201.
- , 2007: Omfattning – ett särdrag i den sydösterbottniska dialektsyntaxen. I: *Från drasut till brackknut. Studier tillägnade Gerd Eklund på 65-årsdagen den 23 oktober 2007*. Meddelanden från Sällskapet för svensk dialektologi 1. Uppsala. S. 113–119.
- , 2008: Perfektuelle uttryck i sydösterbottnisk dialekt. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2008.
- , 2008: Sydösterbottniska *att*-satser. I: Collin, Lotta, Haapamäki, Saara, Sundman, Marketta & Wollin, Lars (red.), *Under språkets hud. Festskrift till Erik Andersson på 60-årsdagen*. Åbo: Åbo Akademis förlag. S. 60–69.
- Lindström, Jan, 2003: Syntaksia suomenruotsalaisittain. I: *Virittäjä* 107 (4/2003). S. 545–567.
- , 2005: Mittfälsinitialt *inte* i bisats. Ordföljdsvariation i finlandssvenska och sverigesvenska. I: Nikula, Kristina, Lönnroth, Harry, Alanen, Kaisa & Johansson, Carl-Eric (red.), *Svenskan i Finland* 8. Nordistica Tampereusia A5. Tammerfors: Nordiska språk, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. S. 138–156.
- , 2006: Initial satsnegation. En responsiv konstruktion i finlandssvenska. I: Muittari, Veikko & Rahkonen, Matti (red.), *Svenskan i Finland* 9. Meddelanden från Institutionen för språk vid Jyväskylä universitet 1. S. 124–135.
- , 2007: Initial clausal negation – an areal feature. I: Ammann, Andreas (red.), *Linguistics Festival. Bremen, May 2006*. Diversitas Linguarum 14. Bochum: Brockmeyer. S. 31–58.
- , 2007: *Inte är väl det en gåta?* Initial satsnegation i historisk dramadialog. I: Wollin, Lars, Saarukka, Anna & Stroh-Wollin, Ulla (utg.), *Det moderna genombrottet – också en språkfråga?* Studier i svensk språkhistoria 9. Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 5/2007. S. 148–156.
- Martola, Nina, 2005: Vad säger man åt folk? Kombinationen *säga åt* i finlandssvenskan och sverigesvenskan. I: Byrman, Gunilla, Einarsson, Jan, Hammarbäck, Solveig, Lindgren, Maria & Stille, Per (utg.), *Svenskans beskrivning* 27. Växjö: Växjö University Press. S. 181–192.
- , 2007: *Konstruktioner och valens. Verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv*. Nordica Helsingiensia 9. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur.
- , 2007: Prepositionen *åt*. I: *Språkbruk* 1/2007. S. 6–7.
- , 2008: *Åtskilda* eller *skilda åt* – vad skiljer de två participen åt? I: Collin, Lotta, Haapamäki, Saara, Sundman, Marketta & Wollin, Lars (red.), *Under språkets*

- hud. Festskrift till Erik Andersson på 60-årsdagen. Åbo: Åbo Akademis förlag. S. 139–146.
- , u.u.: Angivelse av verbkonstruktioner i svenska ordböcker. Publiceras i: *Nordiske studier i leksikografi* 9. Skrifter udgivet af Nordisk Forening for Leksikografi. Skrift nr. 10. Reykjavík.
- , u.u.: Prepositionerna *till* och *åt* i ett jämförande perspektiv. Publiceras i: *Svenskan i Finland* 11. Åbo Akademi.
- Silén, Beatrice, 2005: Dubbelt objekt eller objekt och bundet adverbial? Konstruktionsval i sverigesvenska och finlandssvenska. I: Byrman, Gunilla, Einarsson, Jan, Hammarbäck, Solveig, Lindgren, Maria & Stille, Per (utg.), *Svenskans beskrivning* 27. Växjö: Växjö University Press. S. 328–339.
- , 2005: Från *jag wil idher berätta* till *här måste jag berätta för er* – strukturförändringar vid verbet *berätta*. I: Rossi, Paula (red.), *Från översättning till etik. En festskrift till Irma Sorvali på hennes 60-årsdag den 15 oktober 2005*. Uleåborgs universitet: Humanistiska fakulteten, Institutionen för tyska, franska och nordiska språk. S. 303–313.
- , 2008: Konstruktionsmönster vid bitransitiva verb i finlandssvenska och sverigesvenska samtal. I: *Folkmålsstudier* 46. S. 51–88.
- , 2008: Konstruktionsval vid verbet *ge* i finlandssvenskt och sverigesvenskt tal. *Språk och stil* 18. S. 112–142.
- Silén, Beatrice & Wide, Camilla, 2005: Strukturer med dubbelt objekt eller med objekt och bundet adverbial i finlandssvenskan och sverigesvenskan. I: Nikula, Kristina, Lönnroth, Harry, Alanen, Kaisa & Johansson, Carl-Eric (red.), *Svenskan i Finland* 8. Nordistica Tampereusia A5. Tammerfors: Nordiska språk, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. S. 267–283.
- Söderholm, Pirjo, 2005: Beskrivning av bruket av partikelverb i *Hufvudstadsbladet* och *Dagens Nyheter* från olika tider. I: Nikula, Kristina, Lönnroth, Harry, Alanen, Kaisa & Johansson, Carl-Eric (red.), *Svenskan i Finland* 8. Nordistica Tampereusia A5. Tammerfors: Nordiska språk, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. S. 306–318.
- , 2005: Iakttagelser över bruket av *hem-* och *hemma-* som partiklar i verbsammansättningar. I: Rossi, Paula (red.), *Från översättning till etik. En festskrift till Irma Sorvali på hennes 60-årsdag den 15 oktober 2005*. Uleåborgs universitet: Humanistiska fakulteten, Institutionen för tyska, franska och nordiska språk. S. 327–336.
- , 2006: Utvecklingen av bruket av *komma* som partikelverb i belysning av en skönlitterär korpus från sekelskiftet 1800–1900 samt ett par ordböcker från olika tider. I: Muittari, Veikko & Rahkonen, Matti (red.), *Svenskan i Finland* 9. Meddelanden från Institutionen för språk vid Jyväskylä universitet 1. S. 272–292.
- Wide, Camilla, 2004: Svenskan i Finland. Ett språkvetenskapligt projekt med fokus på syntaxen. I: *Källan* 2/2004. S. 42–48.
- , 2005: Svenskan i Finland. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv. En projektpresentation. I: Nikula, Kristina, Lönnroth, Harry, Alanen, Kaisa & Johansson, Carl-Eric (red.), *Svenskan i Finland* 8. Nordistica Tampereusia

- A5. Tammerfors: Nordiska språk, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. S. 319–335.
- , 2005. Bruket av *den* i östra Nyland. I: Byrman, Gunilla, Einarsson, Jan, Hammarbäck, Solveig, Lindgren, Maria & Stille, Per (utg.), *Svenskans beskrivning* 27. Växjö: Växjö University Press. S. 378–389.
- , 2005: *den* vid adjektivlösa substantiv i östnyländska – en inomspråklig utveckling? I: Falk, Cecilia & Delsing, Lars-Olof (red.), *Studier i svensk språkhistoria* 8. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A63. Lunds universitet: Institutionen för nordiska språk. S. 323–332.
- , 2006: Strukturer med demonstrativa pronomen i finlandssvenska dialekter. I: Ivars, Ann-Marie, Reuter, Mikael, Westerberg, Pia & Ådahl-Sundgren, Ulla (red.), *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006*. Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan 165. Helsingfors. S. 316–328.
- , 2007: Finlandssvensk syntax – introduktion. I: *Språkbruk* 1/2007. S. 4–5.
- , 2007: *Den* i östnyländska. I: *Språkbruk* 1/2007. S. 14–15.
- , 2007: Finlandssvensk syntax – sammanfattning. I: *Språkbruk* 1/2007. S. 16.
- , 2008. Bruket av demonstrativa pronomen och bestämd form i östnyländska samtal och intervjuer. I: Lindström, Jan (red.), *Språk och interaktion* 1. Nordica Helsingensia 10. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. S. 107–149.
- , 2008: En diskursfokuskonstruktion i östnyländska. I: Palmén, Helena, Sandström, Caroline, Östman, Jan-Ola (red.), *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd*. Dialektforskning 1. Nordica Helsingensia 14. Helsingfors universitet: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. S. 53–109.
- , 2008: Konstruktionsgrammatik ur ett interaktionellt perspektiv. I: Collin, Lotta, Haapamäki, Saara, Sundman, Marketta & Wollin, Lars (red.), *Under språkets hud. Festskrift till Erik Andersson på 60-årsdagen*. Åbo: Åbo Akademis förlag. S. 268–279.
- , u.u.: Interactional Construction Grammar: Contextual features of determination in dialectal Swedish. Publiceras i: Bergs, Alexander & Diewald, Gabriele (red.), *Context and Constructions*. Constructional Approaches to language. Amsterdam: Benjamins.

